

ΕΠΙΦΕΡΜΩΣΗ
ΤΕΧΝΗΣ

1948: Μία έκθεση του Πέτρου Ρούσου ~ Ό Κώστας Κουλουφάκος γιά την 'Επιθεώρηση Τέχνης ~ Δημοτικές έκλογές 1964 ~ Άνταρτόπληκτοι: μιά μέρα ~ Τό άρχειο του Άντωνη Μπριλλάκη ~ Κύπρος και Κυπριακό ~ Βιομηχανικά άρχεια και έργατικό κίνημα ~ Τεκμήρια γιά τόν έμφύλιο στά σοβιετικά άρχεια ~ Βρετανικά άρχεια και έλληνικός έμφύλιος ~ Ή Λίγκα γιά τη Δημοκρατία στην Ελλάδα ~ Ένα κλωνάρι άνθισμένο ρείκι ~ Συναντήσεις ~ Χρονικό

ΑΡΧΕΙΟΤΑΞΙΟ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ
ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

2 – ΙΟΥΝΙΟΣ 2000

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ - ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ:
ΑΡΧΕΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (ΑΣΚΙ)
Πλατεία Έλευθερίας 1 - Αθήνα 105 53
τηλ. - fax: 32 23 062 e-mail: aski@otenet.gr

Άπο τό Άρχειοτάξιο	3	
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ		
Άννα Ματθαιού - Πόπη Πολέμη	«Οι διεθνείς σχέσεις τής Δημοκρατικής Έλλάδας μέσα στό 1948»: μια ἔκθεση του Πέτρου Ρούσου	4
Φίλιππος Ήλιος	«Ένα ύπομνημα του Κώστα Κουλουφάκου γιά τήν Έπιθεώρηση Τέχνης: κομματική διανόηση και κομμουνιστική ἀνανέωση».....	41
Ηλίας Νικολακόπουλος	Δημοτικές ἐκλογές 1964	87
ΜΝΗΜΕΣ		
Αγγελος Έλεφάντης	1947: Ανταρτόπληκτοι, μιά μέρα	94
ΑΡΧΕΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ		
Εύδοκια Όλυμπίου	Τό Άρχειο του Αντώνη Μπριλλάκη	97
Σία Αναγνωστοπούλου	Τη Κύπρος και τό κυπριακό πρόβλημα στά ΑΣΚΙ	100
ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ		
Χριστίνα Αγριαντώνη	Βιομηχανικά ἀρχεῖα και ίστορια του ἐργατικοῦ κινήματος	106
Ιωάννα Παπαθανασίου	Καί πάλι γιά τά «σοβιετικά ἀρχεῖα»: συλλογές τεκμηρίων και σιωπές τῶν ἀρχείων γιά τόν ἔλληνικό ἐμφύλιο πόλεμο	109
Θανάσης Δ. Σφήκας	Τά βρετανικά ἀρχεῖα και ὁ ἔλληνικός ἐμφύλιος πόλεμος	115

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΔΗΣ

Δημήτρης Δημητρόπουλος
‘Αννα Ματθαίου
‘Ιωάννα Παπαθανασίου
Πόπη Πολέμη

ΠΑΡΑΓΩΓΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γραφικές Τέχνες “Υψηλον
Πετσόβου 6 - Αθήνα 114 73
τηλ.: 38 36 609

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

Ξανθίππη Μίχα-Μπανιά

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Δεκάλογος Ε.Π.Ε.
‘Αγαθίου 3 - Αθήνα 114 72
τηλ.: 64 60 338

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ 2.500 δρχ.

ΣΥΝΔΡΟΜΗ 2 ΤΕΥΧΩΝ

‘Εσωτερικού	6.000 δρχ.
‘Ιδρυματα - ‘Οργανισμοί	10.000 δρχ.
‘Εξωτερικού	30 \$

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

Σόλωνος 84 - Αθήνα 106 80
τηλ.: 36 08 180, 36 02 646 - fax: 36 12 092
e-mail: info@themelio-ekdoseis.gr
<http://www.themelio-ekdoseis.gr>

Τασούλα Βερβενιώτη -
Όδρανία Παπαδοπούλου

Σπ. I. Άσδραχάς

Γιώργος Μαργαρίτης

Στρατής Μπουρνάζος

‘Η Λιγκα γιά τή Δημοκρατία στήν Έλλαδα και τό¹
άρχειο της

120

ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ

‘Η μαρτυρία τῆς Βίργως Βασιλείου

128

ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ

‘Ο έλληνικός έμφυλιος πόλεμος και ή ιστορία του:
τό «έπετειακό» 1999

137

Οι έμφυλιοι στήν Ευρώπη τοῦ 20οῦ αἰώνα

144

ΧΡΟΝΙΚΟ

Τό ήμερολόγιο τῶν ΑΣΚΙ

147

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

‘Από τή βιβλιοθήκη τῶν ΑΣΚΙ

152

Από τό ΑΡΧΕΙΟΤΑΞΙΟ

Τό πρώτο μας τεῦχος τό καλωσόρισαν οἱ φίλοι τῶν Ἀρχείων Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἰστορίας, οἱ ἀναγνῶστες καὶ ἡ κριτική. Τούς εὐχαριστοῦμε δὲ λογία γιά τά καλά τους λόγια καὶ τίς ἐπισημάνσεις τους τίς ὅποιες προσπαθήσαμε νά λάβουμε ύπόψιν. Εὐέλπιστοῦμε δὲ τι καὶ τό τεῦχος αὐτό θά βρεθεῖ σέ ἀντιστοιχία μέ τίς ἀπατήσεις τῆς κριτικῆς του ἀνάγνωσης καὶ δὲ θά σταθεῖ ἀφορμή νά στηρίξουν τήν προσπάθειά μας καὶ νέοι συνδρομητές.

Χρονιά συνδεδεμένη μέ τά πενηντάχρονα ἀπό τή λήξη τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τό 1999, μέ τίς συζητήσεις, τά συνέδρια καὶ τά δημοσιεύματα πού τό χαρακτήρισαν, δημιούργησε μιά ἀτμόσφαιρα διαλόγου πού ἐπηρέασε καὶ τήν ὅλη τοῦ δεύτερου τεύχους τοῦ Ἀρχειοταξίου. Χωρίς νά ἐπικεντρώσουμε τήν προσπάθειά μας στή λογική ἐνός ἀκόμη ἀφιερώματος γιά τόν ἐμφύλιο, ἐπιζητήθηκαν νέα ἐρεθίσματα, ἀνταποκρινόμενα σέ ζητήματα πού ἀσφαλῶς δέν ἔχαντοῦνται στό αὐτότηρό πλαίσιο μᾶς ἐπετείου.

Ἀπό νέους «συνδρομητές» ἔχει ἀνάγκη καὶ ἡ ὅλη τοῦ περιοδικοῦ, τό δὲ ποιο κάθε ἄλλο παρά θέλει νά περιοριστεῖ στούς συνεργάτες τῶν ΑΣΚΙ. Εύσύνοπτα κείμενα, τεκμήρια μέ σύντομο σχολιασμό, παρουσίαση ἀρχειακῶν συλλογῶν, καταγραφές, μαρτυρίες καὶ ἀναγνώσεις στή θεματολογική συνάφεια τῶν ΑΣΚΙ εἶναι ἀπολύτως ἐπιθυμητά. Ἐλπίζουμε ἔτσι νά διευρυνθοῦν οἱ ζητήσεις, νά γίνουν περισσότερο γνωστές οἱ ἐρευνητικές διαθεσιμότητες γιά τήν μελέτη τῆς Ἰστορίας τοῦ 20οῦ αἰώνα καὶ νά ἐμπλουτισθεῖ ὁ ιστορικός προβληματισμός.

«Οι διεθνεῖς σχέσεις τῆς Δημοκρατικῆς Έλλάδας μέσα στό 1948»

ΜΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΡΟΥΣΟΥ

Η «δημιουργία μιᾶς λεύτερης δημοκρατικῆς Έλλάδας, μέ δική της κυβέρνηση και προξενία της κρατικής ύπόστασης» κυοφορεῖται από τήν ἄνοιξη τοῦ 1947 καὶ προξενία γέλλεται ἐπίσημα ἀπό τὸν Μιλτιάδη Πορφυρογένη στὸ συνέδριο τοῦ Γαλλικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1947, στὸ Στρασβούργο. Στίς 23 Δεκεμβρίου, δύο μέρες πρὶν τὴν μάχη τῆς Κόνιτσας, κωμόπολη ἡ ὁποίᾳ ἄν καταλαμβανόταν θά δριζόταν καὶ ἔδρα τῆς, ὑπογράφεται ἡ ἰδρυτική πράξη τῆς «Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης». Προσωρινή «πρώτο γιατὶ ὅταν σχηματίστηκε, ἀπό ἀντικειμενικούς λόγους μόνον κομμουνιστές μποροῦσαν νά πάρουν μέρος σ' αὐτή. Δεύτερο γιατὶ ἡ ὥριστική μας κυβέρνηση θά προέλθει ἀπό τήν αἱρετή λαϊκή συνέλευση» (εἰσήγηση τοῦ N. Ζαχαριάδη στὴν 5η Ὁλομέλεια τῆς KE τοῦ KKE, 30-31 τοῦ Γενάρη 1949, 'Εκδόσεις τῆς KE τοῦ KKE, Ἰούνιος 1949, σ. 31). Πρόεδρος καὶ ὑπουργός Στρατιωτικῶν δρίζεται ὁ «Στρατηγός» τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ, Μάρκος Βαφειάδης, ἀντιπρόεδρος καὶ ὑπουργός Έσωτερικῶν ὁ Γιάννης Ιωαννίδης, ὑπουργός Έσωτερικῶν ὁ Πέτρος Ρούσος, Δικαιοσύνης ὁ Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Υγεινῆς καὶ προσωρινά Παιδείας ὁ Πέτρος Κόκκαλης, Οικονομικῶν ὁ Βασίλης Μπαρτζιώτας, Γεωργίας ὁ Δημήτρης Βλαντᾶς καὶ Έθνικῆς Οἰκονομίας ὁ Λεωνίδας Στρίγγος.

Δηλωμένος σκοπός τῆς ΠΔΚ, σύμφωνα μὲ τήν ιδρυτική της πράξη, είναι μεταξύ ἄλλων νά «έκπροσωπεῖ τή δημοκρατική Έλλάδα στὸ ἔξωτερικό καὶ νά ἀποκαταστήσει φιλικές σχέσεις μέ δλους τοὺς δημοκρατικούς λαούς καὶ τίς κυβερνήσεις τους», ἐνῷ στὸ «Διάγγελμα» ποὺ ἀπευθύνει τήν ἴδια μέρα «πρός τὸν Έλληνικὸ Λαό» δηλώνεται ὅτι «θά ἐπιδιώξει νά ἀποκαταστήσει φιλικές σχέσεις μέ δλα τὰ κράτη μέσα στά πλαίσια καὶ τοὺς σκοπούς τοῦ Όργανισμοῦ τῶν Ένωμένων Έθνῶν. Η Έλλάδα πρέπει νά γίνει παράγοντας εἰρήνης μέσα στά Ένωμένα Έθνη. Ιδιαίτερα θά καλλιεργήσουμε φιλικές ἀδελφικές σχέσεις μέ τή Σοβιετική Ένωση, μέ τίς λαϊκές δημοκρατίες στά Βαλκανία καὶ στήν Κεντρική Εὐρώπη καὶ μέ δλους τούς δημοκρατικούς λαούς καὶ θά ἐπιδιώξουμε τήν ἀποκατάσταση μαζί τους διπλωματικῶν σχέσεων». Σύμφωνα μὲ τήν «Ἀνακοίνωση τοῦ Πρακτορείου «Ἐλεύθερη Έλλάδα», ή ὁποίᾳ μεταδόθηκε ἀπό τὸν ὁμώνυμο ραδιοσταθμό τήν ἐπομένη (24 Δεκεμβρίου), ή ΠΔΚ «στήν πρώτη συνεδρίαση ἀποφάσισε νά στείλει ἀντιπρόσωπό της στὸ ἔξωτερικό γιά νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τοὺς δημοκρατικούς λαούς καὶ τίς κυβερνήσεις τους»¹.

1. Η ιδρυτική πράξη τῆς ΠΔΚ, ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Πρακτορείου «Ἐλεύθερη Έλλάδα» καὶ τὸ διάγγελμα πρός τὸν έλληνικό λαό περιέχονται ὅλα σέ φιλλάδιο πού κυκλοφόρησε τὸ ἐκδοτικό «Ἐλεύθερη Έλλάδα» τὸν

Όλα αυτά έκτυλισσονται σε ένα διεθνές περιβάλλον που διαμορφώνεται ύπό την πίεση του άρχομενου ψυχρού πολέμου και σηματοδοτείται άφενός από τό Δόγμα Τρούμαν (Μάρτιος 1947) και τό Σχέδιο Μάρσαλ (Ιούνιος 1947) και άφετέρου από τή δημιουργία τού Γραφείου Πληροφοριών των εννέα Κομμουνιστικῶν Κομμάτων (Κομινφόρμ, Σεπτέμβριος 1947): στήν ίδρυτική συνεδρίαση, ή είσηγηση τοῦ 'Αντρέι Ζντάνοφ έχει θέσει ρητά και κατηγορηματικά τά δρια ἐντός τῶν ὁποίων ὀφείλουν νά κινηθοῦν τά κομμουνιστικά κόμματα ἀνά τὸν κόσμο. Οἱ ἐπιταγές τῆς ἔξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Σοβιετικῆς "Ενωσης ὑπαγορεύουν τακτική ἀμυντική. Παρά τίς δξεῖες και πολωτικές φραστικές διατυπώσεις, ἐπιζητεῖται μέ κάθε μέσον ἡ ὑφεση και ἡ εἰρήνη, προϋποθέσεις ἀπαραίτητες γιά τὴν ἀνασυγκρότηση και τὴν παγίωση τοῦ ἀνατολικοῦ συνασπισμοῦ και ἀναγκαῖες ὅσον καιρό τὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο μοιάζει νά ύπερτερει οἰκονομικά και στρατιωτικά².

Δεκατρεῖς μῆνες ἔχουν περάσει ἀπό τὴν συγκρότηση τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης ὅταν συγκαλεῖται στὸν Γράμμο ἡ 5η Ὁλομέλεια τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ (30-31 Ιανουαρίου 1949), ἡ ὁποία ἐπισημοποίησε τὴν καθαίρεση τοῦ Μ. Βαφειάδη –πού οὐσιαστικά εἶχε διενεργηθεὶ ἀπό τὸν Αὔγουστο τοῦ 1948– και ὁδήγησε στὸν μερικό «ἀνασχηματισμό» τῆς ΠΔΚ (χρέι προέδρου ἀναλαμβάνει ὁ ἀντιπρόεδρος Δ. Παρτσαλίδης και ὑπουργός Στρατιωτικῶν ἀναδεικνύεται ὁ Δ. Βλαντάς). Στήν εἰσήγησή του γιά τὸ πρῶτο θέμα τῆς Ὁλομέλειας («Ἡ Ἐλλάδα στὸ δρόμο πρός τῇ Νίκη. Μπροστά στήν ἀποφασιστική καμπή») ὁ Π. Ρούσος σχολιάζει συνοπτικά «τῇ δουλειά μας στὸ ἔξωτερικό» και ἐπισημαίνει πώς «είναι ἀναμφισβήτητο ὅτι παντοῦ προωθήσαμε τίς θέσεις μας. Ὄμως ἀκόμη ἡ δουλειά μας ἔχει σοβαρές ἐλλείψεις» (5η Ὁλομέλεια, ὅ.π., σ. 54), ἐνῶ γιά περισσότερες λεπτομέρειες παραπέμπει τοὺς συντρόφους του σὲ «γραφτὸ ἀπολογισμὸ τοῦ 1948» πού ὑπάρχει στή γραμματεία. 'Ο ἀπολογισμός αὐτός, πού δημοσιεύεται ἐδῶ, σώζεται στά Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἰστορίας³, σὲ δύο δακτυλόγραφα ἀντίγραφα (κ. 174, Φ 7/61/52 και μέ χειρόγραφες διορθώσεις τοῦ Π. Ρούσου: κ. 156, Φ 7/43/128 –τὰ διαγραμμένα ἀπό τὸ δεύτερο ἀντίγραφο χωρία δηλώνονται στή συνέχεια μέ ἀπλές ἀγκύλες < > και τή μνεία διαγρ., ἐνῶ οἱ χειρόγραφες προσθήκες μέ γωνιώδεις ἀγκύλες < > διατηρεῖται, διόπει πάντα, ἡ ὄρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου). Είναι ἀχρονολόγητος, ἀλλά προφανῶς συντάχθηκε ἐνόψει τῆς 5ης Ὁλομέλειας.

Δεκέμβρη τοῦ 1947 (*Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση 'Ιδρυτική πράξη και διάγγελμα πρός τὸν ἔλληνικό λαό*). Τά σχετικά μέ τὴν προεξαγγελία τῆς ΠΔΚ στὸ Στρασβούργο ἀπό τὸν Μ. Πορφυρόγενη και τά ἐπακόλουθά της, βλ. στήν μελέτη τοῦ Φ. Ήλιού, 'Ο ἐμφύλιος πόλεμος στήν Ἐλλάδα (ἐφ. Αύγη, 16η-19η συνέχεια, Δεκέμβριος 1979), δύο ἀναπτύσσεται ἡμερισταταμένα γιά πρώτη φορά «τὸ σχῆμα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου». Παραλειπόμενα τῆς διακήρυξης τοῦ Στρασβούργου βλ. Β. Γεωργίου, 'Η ζωή μου', Αθήνα 1992, σ. 548-549.

2. Χρήσιμα πρός τὴν κατεύθυνση αὐτή παραμένουν πάντα: Fr. Feijo, *Histoire des démocraties populaires*, t. 1, *L'ère de Staline*, Παρίσι 1972 (¹1952); F. Claudin, *La crise du mouvement communiste. Du Komintern au Kominform*, Μετώφραση ἀπό τά ισταντικά: Carlos Semprun, t. 2, *L'apogée du stalinisme*, Παρίσι 1972; Lilly Marcou, *Le Kominform. Le communisme de guerre froide*, Παρίσι 1977.

3. Όπου ἐδῶ παραπέμπουμε κατευθείαν σὲ ἀρχειακό ὥλικό τῶν ΑΣΚΙ χωρίς ἄλλη ἐνδειξη, ἐννοεῖται τό ἀρχείο τοῦ ΚΚΕ. Κάθε ἄλλη περίπτωση ἀρχειακού συνόλου μνημονεύεται ρητά (π.χ. ἀρχείο ΡΣ [= Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ]).

Τά μείζονα θέματα της «έξωτερικής πολιτικής» του ΚΚΕ, οί έπαφές σε έπιπεδο κορυφής με τό ΚΚΣΕ και τά άδελφά ΚΚ, ή πορεία της άναγνώρισης της ΠΔΚ, άποσιωπώνται κατά τή διάρκεια της 'Ολομέλειας και άκροθιγώς θίγονται στόν άπολογισμό του Ρούσου γιά τίς «διεθνεῖς σχέσεις της Δημοκρατικής Έλλάδας μέσα στό 1948». Παρόλη δημοσία τήν περιορισμένη της έμβλεμα, ή έκθεση Ρούσου φωτίζει όρισμένες έπιμέρους μεθοδεύσεις και πραγματώσεις, ένω προσφέρεται και ώς άδηγητικό νήμα σε σημαντικό άριθμό τεκμηρίων πού τήν πλαισιώνουν. Μπορεί πράγματι νά συνδυαστεί έπωφελώς μέ τά έντυπα του «βουνού» – βιβλία, μπροστούρες, περιοδικά και έφημερίδες, τό άρχειο του Ραδιοφωνικού Σταθμού «Ελεύθερη Έλλάδα» και ίδιαίτερα τήν πλούσια άρχειακή ένότητα του Τμήματος του άρχειον του ΚΚΕ πού έχει περιέλθει στά ΑΣΚΙ γιά τούς «μηχανισμούς έξωτερικού» τῶν χρόνων του έμφυλιου. Μηχανισμοί στήριξης και προπαγάνδας τής έλληνικής ύποθεσης, πού είχαν τεθεί σε λειτουργία πολύ πρίν συγκροτηθεί ή ΠΔΚ και τούς όποιους παρακολουθούσε και συντόνιζε ό Μ. Πορφυρογένης (Ιδιώς στίς χώρες τής Δυτικής Ευρώπης) και ό Π. Ρούσος άπό τό Βελιγράδι όπου βρισκόταν (μετείχε στό έκει κλιμάκιο του Πολιτικού Γραφείου μέ τόν Ιωαννίδη, άπό τόν Αύγουστο του 1946, και τόν Ζαχαριάδη, άπό τόν Μάρτιο του 1947) και όπου θά συνεχίσει νά παραμένει γιά μεγάλα χρονικά διαστήματα ώς τίς άρχες του 1949.

Τή ραχοκοκαλιά τού ύλικου αύτού άποτελεί ή άλληλογραφία τού ίδιου τού Π. Ρούσου (κ. 156 και 174, άπ' όπου και τά άντιγραφα τής έκθεσης τήν όποια παρουσιάζουμε έδω), πού πλαισιώνεται άπό ραδιοτηλεγραφήματα, έκθεσεις και άναφορές τῶν κομματικῶν ύπευθύνων άνα χώρα: είναι, γιά τό 1948, ό Βάσος Γεωργίου άπό τή Βαρσοβία (κ. 177), ό Χριστόφορος Γκιζέλης, ό Μήτσος Φωτόπουλος και ό Γιώργης Άλευράς (Φωκός) άπό τή Βουδαπέστη (κ. 181), ό Λευτέρης Αποστόλου άπό τό Βουκουρέστι (κ. 184), ό Θόδωρος Δογάνης άπό τό Λονδίνο (κ. 185), ό Στρατής Ζερμπίνης άπό τό Παρίσι (κ. 189), ό Σεραφείμ Μάξιμος άπό τό Παρίσι και τήν Πράγα (κ. 188), άπό τήν Πράγα και ό Δημήτρης Παπάς (κ. 192), ό Λευτέρης Μαυροειδῆς άπό τή Σόφια (κ. 196), ένω άπό τόν ίδιο τό μηχανισμό του Βελιγραδίου ή 'Αφροδίτη Νοδαρᾶ ('Ελένη Μακρῆ, κ. 115) και ό Στρατής Αναστασιάδης (κ. 178).

ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΡΙΒΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΣΜΟΥ, ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΞΟΡΜΗΣΗ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΑΡΧΗΓΕΙΟΥ Τ.Σ.Δ. ΛΑΙΚΑ ΙΑΡΧΑΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΕΛΛΑΣΣ

**ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΣ ΧΑΙΡΕΤΙΖΟΥΝ Μ' ΕΝΘΟΥΣΙΑΣΜΟ
ΤΟ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΔΗΜ. ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ**

ΕΝΑΣ ΧΡΟΝΟΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ ΜΑΣ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

(Οι διεθνεῖς σχέσεις τῆς Δημοκρατικῆς Ἑλλάδας μέσα στό 1948)

Τό 1948 ἡταν χρόνος τῆς μεγαλύτερης ἀνάπτυξης τοῦ λαϊκοδημοκρατικοῦ μας ἀγώνα ἐνάντια στὴν ἀμερικανοαγγλική κατοχῇ καὶ τὸ μοναρχοφασισμό. Ἡ ἀνάπτυξη αὐτῆ βρήκε τὸ ἀντικαθρέφτισμά της καὶ στὴ δουλειά μας τοῦ ἔξωτερικοῦ. Μποροῦμε ἀδίσταχτα νά πούμε ὅτι γιά πρώτη φορά ὁ ἔλληνικός ἀγώνας ἐκλαϊκεύτηκε τόσο πλατιά σόλο τὸν κόσμο καὶ ἡ βοήθεια πρός τὸν ἀγωνιζόμενο λαό μας πήρε σημαντική ἔκταση. Ἡ συστηματική δημιουργία τῶν κατάλληλων ὄργάνων τοῦ ἀγώνα μας στὶς διάφορες χώρες ιδίως μετά τὸ σχηματισμό τῆς ΠΔΚ ἔδωσε τοὺς καρπούς της. Μποροῦμε νά πούμε ὅτι τὸ κόμμα μας κατόρθωσε νά κάνει τὴν ὑπόθεση τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ χτῆμα τῶν πλατιῶν μαζίν τουλάχιστον στὴν Εὐρώπη καὶ ἰδιαίτερα στὶς χώρες τῆς λαϊκῆς δημοκρατίας.

Φυσικά σέ τοῦτο ἐπαιξε σοβαρό ρόλο ἡ ίδια ἡ φύση τοῦ ἔλληνικοῦ προβλήματος μέσα στὴ σημερινή διεθνή πολιτική, ὅπου ἡ Ἑλλάδα ἀποτελεῖ ἔννοιαν ἀπό τὰ βασικά σημεῖα τῆς ἐπιθετικότητας τοῦ ἴμπεριαλισμοῦ ἐνάντια στὴ δημοκρατία καὶ τὸ σοσιαλισμό καὶ γιά τὴν προετοιμασία τοῦ νέου πολέμου.

Καὶ μιά πού ὁ λόγος γιά τίς διεθνεῖς σχέσεις τοῦ ἔθνικοῦ μας ἀγώνα, πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι μέσα στό 1948 ἔφθασαν τὸ καλύτερο δυνατό σημεῖο, ὅχι δικαίως καὶ τὴ διπλωματική ἀναγνώριση τῆς ΠΔΚ, πού θά βάρυνε σημαντικότερα στὴν πλάστιγγα ὑπέρ τοῦ ἀγώνα μας.

Εἶχαμε βέβαια, ἐκτός ἀπό τὴν ὑλική βοήθεια τῶν λαῶν, ἐκτός ἀπό τὴν πλήρη ἥθικοπολιτική ὑποστήριξη λαῶν καὶ φιλικῶν μας κυβερνήσεων, καὶ τὴν ἐμμεση διπλωματική ὑποστήριξη τῶν φιλικῶν κυβερνήσεων τοῦ ἀντιἱμπεριαλιστικοῦ στρατοπέδου καὶ ἰδιαίτερα τῆς ΕΣΣΔ. Αὐτό φάνηκε περισσότερο στὴ μάχη τῆς 3ης Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ ΟΕΕ, ὅπου χάρη στὶς ἐπεμβάσεις τῶν σοβιετικῶν ἀντιπροσώπων ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀντιἱμπεριαλιστικοῦ στρατοπέδου, η ἀμερικα-

νοκρατία καὶ ὁ μοναρχοφασισμός ὑπέστησαν ἥθική ἦτα, παρόλο πού δέν ἐπετράπηκε σὲ ἀντιπρόσωπο μας νά παρευρεθεῖ στὴ συνέλευση. (Δέ στεκόμαστε στὴν ἀλληλογραφία τῆς ἐπιτροπῆς παιδιῶν τοῦ ΟΕΕ καὶ τοῦ Διεθνοῦ Ερυθροῦ Σταυροῦ μέ τὸ στρατηγὸ Μάρκο, πού ἐπιδιώκει φυσικά διαφορετικούς σκοπούς.) Πέρ' ἀπ' αὐτά δέν ἡταν δυνατό περισσότερο νά προωθήσουμε διπλωματικά τὴν ὑπόθεσή μας μέσα στό 1948. Ἡ πολεμική ἀνεπάρκεια τοῦ ἀγώνα μας ἐπαιξε τὸ ρόλο της σαυτό.

Πάντως στὶς διεθνεῖς σχέσεις τοῦ ἔλληνικοῦ κινήματος κάθε ἐπιπόλαιη κρίση ἡ ἐνέργεια μπορεῖ νά δημιουργήσει συγχίσεις καὶ δυσκολίες. Εἰνε δυνατό ἐπίσης νά βγάλουμε σφαλερά συμπεράσματα ἀν ἔκειόυμε τὶς διπλωματικές δυσκολίες τοῦ ἀγώνα μας ἀπό τὰ διεθνῆ προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει κάθε φορά στὴν πάλη του ἐνάντια στὸν ἴμπεριαλισμό τὸ παγκόσμιο δημοκρατικό στρατόπεδο μέ ἐπικεφαλῆς τὴ Σοβιετική "Ἐνωση, στὸ ὅποιο ἀνήκουμε.

Τὸ βασικὸ ἐδῶ είνε ἡ πάλη τῶν λαῶν γιά σταθερή εἰρήνη, γιά τὴ λαϊκή δημοκρατία. Η πάλη γιά τὴν εἰρήνη βγαίνει ἀπό τὸ γενικό συμφέρο τῶν λαῶν καὶ φυσικά καὶ τοῦ δικοῦ μας. Ἡ ἰδιομορφία τοῦ ἔθνικοῦ μας ἀγώνα τούτη τὴν περίοδο είνε ὅτι ὁ ἔλληνικός λαός, ὅπως καὶ ἄλλοι λαοί ἔχαναγκάζεται ἀπό τὴν ἴμπεριαλιστική ἐπέμβαση τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας νά διεκδικεῖ τὴ λευτεριά του καὶ τὴν εἰρηνική ἀνοικοδόμηση τῆς χώρας του μέ τό ὅπλο στὸ χέρι. [διαγρ.: "Ἐνας πόλεμος στὴν Ἑλλάδα δημος είνε πάντα μιά ἐνδεχόμενη ἐστία νέου παγκόσμιου πολέμου, πού τὸν ἐτοιμάζουν οἱ ἴμπεριαλιστές, καὶ αὐτό ὑπολογίζεται κάθε φορά στὴν ταχτική τοῦ ἀντιἱμπεριαλιστικοῦ στρατοπέδου.]

Εἶνε ἀλήθεια ὅτι σοβαρότατο ἔξωτερικό γεγονός τοῦ 1948 γιά τὸν ἔθνικό μας ἀγώνα <ὅπως καὶ γιά διλο τὸν ἀντιμπ. ἀγώνα, > ἡταν ἡ παρασπονδία τῆς γιουγκοσλάβικης ἡγεσίας.

Γιά τόν έλληνικό λαό πού πάλευε και παλεύει μέ τό δπλο στό χέρι και έχει βασική γειτονιά μέ τή Γιουγκοσλαβία, ή <προδοσία> [διαγρ.: κρίση] τής ήγεσίας της ήταν μαχαιριά στήν πλάτη του. Οι διπλωματικές «συνηγορίες» της ύπερ τού άγώνα μας δέν ξεγελούν κανένα. Χάρη στήν ψύχραιμη και εύλιγιστη ταχική τού κόμματός μας και σειρά πραχτικά μέτρα μας άποφεύχθηκαν μεγαλύτερες ζημιές, παρ' όλο πού γιά ένα διάστημα βρεθήκαμε πολιτικά σέ δύσκολη θέση. Όπως είνε αναμφισβήτητο ότι ή προδοσία τής γιουγκοσλαβικής καθοδήγησης δημιούργησε νέα κατάσταση στά Βαλκάνια, νέες διπλωματικές και άλλες δυσκολίες στόν άγώνα μας, πού είμαστε ύποχρεωμένοι νά τίς ύπερνικήσουμε μέ μεγαλύτερη προσπάθεια και σταθερότητα. Άπο τό άλλο μέρος ίδιας βοήθησε στό ξεκαθάρισμα και τήν παγίωση τού δημοκρατικού μετώπου και τό στέριωμα τῶν δεσμῶν τού προλεταριακού διεθνισμοῦ.

Τό βασικό γιά μᾶς τούς έλληνες παραμένει ότι ή πάλη γιά τήν άπελευθέρωση τού έλληνικού λαού είνε πρώτ' όπ' άλλα έργο δικό του και ότι στήν πάλη αὐτή πρέπει νά σφυρηλατεῖ όλο και πιό στενούς δεσμούς μέ τούς άλλους λαούς, πράμα πού τόν βοηθάει στήν τελική του άπελευθέρωση.

Όπωδηποτε ίδιας μέ τόν άγώνα μας και τή δουλειά μας, μέ τή βοήθεια τῶν άλλων λαῶν τό δνομα τής δημοκρατικής Έλλάδας άνέβηκε πολύ ψηλά μέσα στούς άλλους λαούς πράμα πού δημιουργεῖ εύνοικές προοπτικές γιά τή διεξαγωγή και νικηφόρα έκβαση αὐτού τού άγώνα.

I. Η ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΔΟΥΛΕΙΑ ΜΑΣ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Στό χρόνο πού μᾶς πέρασε ή δουλειά μας στό έξωτερικό περιστράφηκε σέ τρεις βασικούς τομεῖς:

- A) Έκλαίκευση τού άγώνα μας-διαφώτιση.
- B) Όργανωση τής βοήθειας πρός αὐτόν.
- Γ) Περιθαλψη τῶν προσφύγων <-παιδιῶν>.

Γιά τό σκοπό αὐτό μά όπο τίς πρότες φροντίδες μας ήταν νά δρυγανωθεῖ ή άντιπροσώπευσή μας στίς σπουδαιότερες χώρες και

πρώτ' όπ' άλα ή έπαφή μέ τά σπουδαιότερα κομμουνιστικά και έργατικά κόμματα. Τέτοια έπαφή σήμερα είνε έξασφαλισμένη.

Τό έμφανιση και ή παρουσίασή μας στό έξωτερικό έχαρταται όπο τίς συνθήκες πού έπικρατοῦν σέ κάθε χώρα και όπο τό πόσο μᾶς έπέτρεψαν οι κυβερνήσεις τής κάθε χώρας νά ξανοιχτεῖ ή δουλειά μας, όπο τά προσόντα τῶν άντιπροσώπων μας. Έτσι άλλοι έχουμε άργανωσει πραχτορεῖα ειδήσεων, άλλοι έμφανιζόμαστε σάν έκπρόσωποι τής δημοκρατικής Έλλάδας.

Στό Λονδίνο έχουμε πραχτορεῖο ειδήσεων μέ έπικεφαλῆς τό σ. Δογάνη.

Στή Βουδαπέστη έχουμε άντιπροσωπεία κοντά στήν έπιτροπή βοήθειας.

Στό Βουκουρέστι έχουμε πραχτορεῖο μέ έπικεφαλῆς τό σ. Άποστόλου.

Στή Σόφια έχουμε πραχτορεῖο μέ έπικεφαλῆς τό σ. Μαρφοειδῆ.

Στήν Πράγα έχουμε πραχτορεῖο μέ έπικεφαλῆς τό σ. Μάξιμο.

Στή Βαρσοβία έχουμε πραχτορεῖο τής Έλεύθερης Έλλάδας μέ τό σ. Βάσο Γεωργίου.

Στό Παρίσι ύπάρχει πραχτορεῖο, πού τελευταία περιορίστηκε ή δράση του όπο τήν κυβέρνηση.

Στό Βερολίνο στέλνουμε τόρα τό δημοσιογράφο σ. Θανάση Γεωργίου.

Στή Νέα Υόρκη έκδιδεται τό δελτίο τού έλληνοαμερικάνικου συμβουλίου.

Στίς άλλες χώρες ή κίνηση γιά τή δημοκρατική Έλλάδα γίνεται μέσω τῶν έπιτροπῶν βοήθειας ή διαφόρων συλλόγων, η και προσώπων άκομα φίλων μας.

- A) Τό έργο τής διαφώτισης.

Τό δουλειά τῶν άντιπροσώπων μας είνε κυρίως δουλειά προπαγάνδας. Ό καθένας διαφωτίζει μέ άλα τά μέσα <πού διαθέτει> τό λαό τής χώρας πού βρίσκεται γιά τόν άγώνα τού

λαοῦ μας, γιά την τρομοκρατία τοῦ μοναρχοφασισμοῦ, γιά τις ἐπεμβάσεις τῶν ξένων στή χώρα μας και γιά τή διεθνή σημασία τοῦ σημερινοῦ ἀγώνα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. "Ετι δουλειά τῆς προπαγάνδας μας στό ἔξωτερικό γίνεται εἴτε ἀπ' εὐθείας μέ τούς ἀντιπροσώπους μας, εἴτε μέ τις ἐπιτροπές βοήθειας πρός τή δημοκρατική Ἑλλάδα μέ τις ὅποιες συνδεόμαστε ἀμεσα ἡ ἔμμεσα.

Οἱ ἀντιπρόσωποι μας σέ κάθε χώρα ὅπου ἔχουμε πραχτορεῖα τύπου, ἐκδίδουν καθημερινό δελτίο εἰδήσεων στή γλώσσα τῆς χώρας τους, μέ βάση τις ἐκπομπές τοῦ ραδιοσταθμοῦ «Ἐλεύθερη Ἑλλάδα» και τό δίνουν στά τοπικά πραχτορεία και τόν τύπο. Αὐτό γίνεται στή Σόφια, στό Βουκουρέστι, στή Βουδαπέστη, Λονδίνο, Παρίσι, Βαρσοβία, Πράγα. Σέ ἄλλες χώρες ὅπως στή Βιέννη, Ελβετία κ.ά. ἐκδίδονται δελτία ἀπό τις ἐπιτροπές βοήθειας, ἀπό ὄργανωσεις ἑλλήνων και φίλων τῆς δημοκρατικῆς Ἑλλάδας.

"Ετι δουλειά τῆς προπαγάνδας μας στό ἔξωτερικό <διεκπεραιώνεται> [διαγρ.: καθοδηγεῖται] ἀπό μᾶς εἴτε ἀπ' εὐθείας μέ τούς ἀντιπροσώπους μας εἴτε ἔμμεσα μέ τις ἐπιτροπές βοήθειας η συλλόγους πού ὑπάρχουν σέ διάφορες χώρες γιά τή βοήθεια πρός τή δημοκρατική Ἑλλάδα και μέ τις ὅποιες μ' ἔναν ὅποιοδήποτε τρόπο ἔχουμε ἐπαφή.

Μέ τούς ἀντιπροσώπους μας συνδεόμαστε μέ ἄλληλογραφία η και μέ ἀμεση ἐπαφή κατά διαστήματα.

"Οπως είνε γνωστό, μέρος τῆς ὑπηρεσίας τῆς ἔξωτερικῆς διαφώτισης (ραδιοφωνικῆς και ἔντυπης) ὑπάγεται στή γενική μας ὑπηρεσία τοῦ ἔξωτερικοῦ. "Εχει κάνει σοβαρή και πρωτότυπη δουλειά ἀνδειξε στελέχη, ξεπέρασε σοβαρές δυσκολίες. Γι' αὐτή τή δουλειά δέν ἐπεκτεινόμαστε ἐδώ, θά δοθεῖ ειδική ἔκθεση.

Μέ δύο λόγια μποροῦμε νά πούμε δι τή προπαγάνδα τοῦ ἀγώνα μας σέ δόλους τούς τομεῖς ἰδίως ὑστερα ἀπό τήν ἐνίσχυσή της ἀπό μέρους τοῦ ΓΑ, ἥταν σέ πολλές περιπτώσεις σέ ὑπεροχή ἀπέναντι στή μοναρχοφασιστική μέσα στό 1948. Αὐτό φάνηκε ἀπό τήν ἀντίδραση τοῦ ἑχθροῦ «... Τή ἐαμοκομουνιστική προπαγάνδα κατέκλυσε τήν Εύρωπη...» και τά σπασμωδικά

μέτρα τής συγκρότησης γραφείου <του> στό Παρίσι και τής βιαστικῆς ἐκδόσης σειράς φυλλαδίων στό Παρίσι μετά τίς δικές μας ἐκδόσεις τῆς «Γαλανῆς Βίβλου» και τοῦ βιβλίου γιά τά παιδιά.

"Ομως βασικό κριτήριο γιά μᾶς είνε τό πῶς φτάνει ἡ διαφώτισή μας μέσα στόν ἑλληνικό λαό και ίδιαίτερα τής ὑπόδουλης ζώνης και τῶν πόλεων. Ἐδώ ὑστεροῦμε και ποιοτικά και τεχνικά ἀπέναντι στά μέσα πού διαθέτει ὁ ἑχθρός. Α.χ. στίς ἀρχές τοῦ 1948 ὁ ἑχθρός ἔκπινησε μέ ἓνα ραδιοσταθμό μεσαίων κυμάτων και τό μικρό σταθμό τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνώ στό κλείσιμο τοῦ 1948 μέ τή βοήθεια τῶν ἀμερικάνων διαθέτει τούς ἀκόλουθους σταθμούς:

- 1) Ἀθήνα-μεσαίων κυμάτων,
- 2) Ἀθήνα-βραχέων κυμάτων,
- 3) Ἐνόπλων δυνάμεων,
- 4) Λάρισας,
- 5) Βόλου,
- 6) Θεσσαλονίκης και
- 7) ἀκούστηκε τελευταία κάποιος σταθμός «Μακρονήσου».

"Η νικηφόρα διεξαγωγή τοῦ ἀγώνα μας ἐπιβάλει νά τελειοποιήσουμε τήν προπαγάνδα μας μέσα στό 1949.

Ραδιοφωνία.

"Η ἔξωτερική ὑπηρεσία μας χρησιμοποίησε ἐντατικά τό δπλο τῆς ραδιοφωνικῆς ζύμωσης. Τό κίνημα τῆς διεθνοῦς ἀλληλεγγύης στό ἔξωτερικό μεγάλωσε μέ τή λειτουργία τοῦ ραδιοσταθμοῦ τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας. Ο ραδιοσταθμός μας είνε τό μεγαλύτερο και ταχύτερο μέσο διαφώτισης και ζύμωσης. Ἀπό μιά ἐκπομπή πού ἥρχησε ἔχει σήμερα πέντε ἐκπομπές. Σημαντική κατάχηση τοῦ ἀγώνα μας θά πρέπει νά θεωρηθεῖ η γαλλική μας ἐκπομπή.

Μέ τό ραδιοσταθμό μας πετυχαίνουμε <νά ἐνημερώνουμε> [διαγρ.: και δίνουμε] ἀμέσως [καθοδήγηση] στά στελέχη μας, και νέα [στούς φίλους μας τοῦ ἔξωτερικοῦ. Μέ τις ἐκτελέσεις τῶν ἑλαστιῶν, τίς συλλήψεις τοῦ Παπαρήγα και Μαρκεζίνη, τήν καταδίκη σέ θάνατο τῆς Κιτσίκη, τοῦ Γλέζου,

τῶν 10 ναυτεργατῶν, κ.ά. πετύχαμε μέ το ραδιοσταθμό μέσα σέ λίγο χρονικό διάστημα ν' ἄρχισουν οἱ διαμαρτυρίες τῶν φίλων μας τοῦ ἔξωτερικοῦ πρός τὴν μοναρχοφασιστική κυβέρνηση τῆς Ἀθήνας. Τό ἴδιο ἔγινε καὶ στὴν ὑπόθεση Πόλκ καὶ κατὰ τὴν 3η Γενικὴ Συνέλευση τοῦ ΟΕΕ. Πέρνοντας κανεὶς τὸ βράδυ <διάφορους> [διαγρ.: τό] ραδιοσταθμό [τοῦ Μόντε Κάρλο] μπορεῖ νάκούσει λ.χ. νά ἀναμεταδίδεται τὸ δελτίο ἐπιχειρήσεων τοῦ ΓΑ μας πού μετέδωσε τὴν ἴδια μέρα, τὸ πρωὶ ἡ τὸ μεσημέρι, ὁ ραδιοσταθμός «Ἐλεύθερη Ἐλλάδω».

Ἄπο τὸ ραδιοσταθμό «Ἐλεύθερη Ἐλλάδω» μεταδόθηκαν ως τὰ τέλη τοῦ Δεκέμβρη 1944 ἐκπομπές στά ἑλληνικά καὶ 240 στά γαλλικά. Η γαλλική ἐκπομπή ἀρχισε στὶς 6 Μάη 1948.

Ἐντυπη προπαγάνδα.

Ἄπο τὸ Γενάρη τοῦ 1948 συγκεντρώθηκαν νέα στοιχεῖα γιά τὴν τρομοκρατία στὴν Ἐλλάδα, γιά τὴν ἀμερικάνικη ἐπέμβαση, γιά τὸν ἄγωνα μας, κτλ., πού στάλθηκαν στοὺς φίλους μας στὸ ἔξωτερικό.

Σύγχρονα ἀρχίσαμε τὴν πολυγραφημένη ἕκδοση ἑνὸς δελτίου πληροφοριῶν «Ἐλεύθερη Ἐλλάδω», πού ἐκδίδονταν στὰ γαλλικά, στὰ ἑλληνικά καὶ στὰ σέρβικα.

Ἡ ἕκδοση τοῦ δελτίου αὐτοῦ συνεχίστηκε ως τὶς 23/4/48 -ἐκδόθηκε σὲ 9 φύλλα- ὅποτε μετατράπηκε σὲ τυπωμένη ἕκδοση δελτίου «Λά Βουά ντε λά Γκρέζ». Ἡ «Λά Βουά ντε λά Γκρέζ» ἐκδίδεται κατὰ μέσο ὄρο μιά φορά τὸ μήνα. Τό μήνα ποὺ συνῆλθε ὁ Ὁργανισμός τῶν Ἐνιωμένων Ἐθνῶν ἐκδόθηκε δυό φορές. Τό δελτίο μας αὐτό, πού βγαίνει σὲ 2500 ἀντίτυπα, στέλνεται μαζὶ μὲ ἄλλο προπαγανδιστικό ὄλικό σὲ 23 χῶρες, μὲ ἐλεγμένη τὴν παραλαβὴ του καὶ μὲ τὴν παράκληση οἱ φίλοι μας πού τὸ πέρνουν νά τὸ μοιράζουν στὸν τύπο καὶ στοὺς φίλους τῆς Ἐλλάδας στὴ χώρα τους, καθὼς καὶ σὲ προσωπικότητες. Στὶς ἵδιες διευθύνσεις στέλνονται κάθε φορά οἱ ἐφημερίδες, περιοδικά καὶ βιβλία πού ἐκδίδονται στὴν Ἐλεύθερη Ἐλλάδα καὶ ἀφοροῦν τὸν ἄγωνα μας.

Τό ὄλικό αὐτό χρησιμοποιεῖται ἀπό τοὺς ἀντιπροσώπους μας καὶ ἀπό τοὺς φίλους μας τοῦ ἔξωτερικοῦ πάνω στὴ δουλειά τῆς προπαγάνδας τους γιά τὴν ἐκλαϊκευση τοῦ ἄγωνα μας. Ἀναδημοσιεύεται στὸ δημοκρατικό τύπο τῆς χώρας τους ἀφοῦ μεταφραστεῖ. Ὄπου ἐκδίδονται ἐφημερίδες η περιοδικά στὰ ἑλληνικά, ἀναδημοσιεύεται. Ο δημοκρατικός τύπος τοῦ ἔξωτερικοῦ ταχικά δημοσιεύει κάτι γιά τὸν ἄγωνα μας ἀπό τὸ ὄλικό πού στέλνει ἡ ὑπηρεσία μας. Η «Μουργκάνων» τοῦ Τάκη Χατζῆ μεταφράστηκε καὶ ἐκδόθηκε στὰ γαλλικά, βουλγαρικά, πολωνικά, ρουμανικά ἐτοιμάζεται η ἕκδοση. Στὰ βουλγάρικα καὶ ρουμανικά βγήκε τὸ βιβλίο «Τά ματωμένα χρόνια» τοῦ Παπατζῆ.

Ἄπο τὸ ἴδιο ὄλικό οἱ ἀντιπρόσωποι μας συγκεντρώνουν στοιχεῖα πού ἀσχολοῦνται μόνο μέ ἔνα εἰδικό θέμα. Ἀναφέρουμε σὰν τέτοιο τὸ βιβλιαράκι «Πλάνε καὶ σκότωνε» πού ἐξέδωσε ὁ σ. Μαβροειδῆς καὶ πού ἀφιαρώνεται στὶς ἐκτελέσεις στὴν Ἐλλάδα. Ἐπίσης τὸ πολωνικό βιβλιαράκι «Η Ἐλλάδα στὸν ἄγωνα γιά τὴ λευτεριά», τὴν μπροσοῦρα τοῦ δημοσιογράφου Εῦδωρου Ἰωαννίδη «Η Δημοκρατική Ἐλλάδω», μιὰ μπροσοῦρα πού ἔβγαλε η ἐπιτροπή βοήθειας τῆς Ιταλίας μὲ τὸν τίτλο «Ἄς βοηθήσουμε τὴν Ἐλλάδα», κ.ἄ. Τέτοια βιβλιαράκια ἔχουν ἐκδοθεῖ στὴ Γαλλία, στὸ Λονδίνο, στὶς Ἐνωμένες Πολιτείες, στὴν Οὐγγαρία, Τσεχοσλοβακία. Ἐπίσης σημειώνουμε ἴδιατερα ὅτι στὴ Σοβιετική Ἐνωση, ἐκτός ἀπό τὶς πρωτότυπες

έκδόσεις, μεταφράστηκε και τό γαλλικό βιβλίο «Ο ΔΣΕ» των Μπάση και Μπινιάρη.

Έκδόσεις.

Λειτουργησε έκδοτικό που έξυπηρέτησε τις ανάγκες τής Έλευθερης Έλλαδας και τού έξωτερικού. Οι έλληνικές έκδόσεις μέσα στό 1948 φτάνουν περίπου τους 130 τίτλους σέ βιβλία και βιβλιαράκια πολιτικά, θεωρητικά, λογοτεχνικά, διδαχτικά, κ.α. Σημειώνουμε τήν έπανέκδοση τής σύντομης ιστορίας τού ΚΚ τής Σοβιετικής Ενωσης (μπολσεβίκων), έργων τού σ. Ζαχαριάδη, τών νεώτερων σοβιετικών πολεμικών μυθιστορημάτων, κ.α. <Τελειώνει και τό τύπωμα τού ρωσσο-ελληνικού λεξικού. >

Άπό τό καλοκαΐρι τού 1948 ἄρχισαν και ταχτικές έκδόσεις μας στά γαλλικά και ή συστηματικότερη ένθάρυνση έκδόσεών μας σέ άλλες χώρες. Ίδιαίτερα πρέπει νά σημειώσουμε τήν άπήχηση πού είχε ή «Γαλανή Βίβλος» τής ΠΔΚ (γαλλική). Ή «Γαλανή Βίβλος» μεταφράστηκε στά άγγλικά, ιταλικά και ρουμάνικα.

Άναγκη νά σημειωθεῖ ὅτι τό ποιόν τής δουλειάς δέν είνε άκομα έπιστημονικό και ἀρτιο άλλα και τά στελέχη μας είνε βασικά νέα και άνεπαρκή.

Καλλιτεχνική έμφανση τού ἀγώνα μας.

Ἐνας τομέας πού φάνηκε ή άνεπάρκειά μας ἀπό τήν ἀρχή είνε ή καλλιτεχνική προπαγάνδα. Βασικά αὐτό ώφειλεται στήν έλλειψη γερόν καλλιτεχνῶν και στό ὅτι δέν προσέχτηκε ὅσο ἔπερε ὁ τομέας αὐτός. Πάντως ἀπό τό Φλεβάρη τού 1948 ἄρχισε ή ἀποστολή φωτογραφιῶν τού ἀγώνα σέ διάφορες χώρες. Ἀπό τό καλοκαΐρι μπῆκαν τά θεμέλια μιᾶς πιό ὁργανωμένης δουλειάς. Υπάρχει τώρα ἔνα συνεργείο καλλιτεχνῶν (φωτογράφοι, ζωγράφος, κινηματογραφιστές), πού ἔδωσε κι' ὀλας τά πρώτα ἔργα του: Σειρές ἀπό φωτογραφίες, κινηματογραφικές ταινίες, λευκώματα τού ἀγώνα, ἀφίσσες, κ.α. Ή ποιότητα ὅμως δέν ἀνταποκρίνεται στό ὑψος τού ἀγώνα. Ό τομέας πρέπει νά προσεχτεῖ και νά ἐνισχυθεῖ γιατί βοηθάει

πολύ τήν προώθηση τού ἀγώνα μας. Φωτογραφίες μας ἔχουν κυκλοφορήσει σέ ὅλες σχεδόν τις χώρες ἀλλά ὅχι σέ ἀρκετή ποσότητα.

Έκθεσις μας στό έξωτερικό.

Περίπτερο στήν ἔκθεση τής Παγκόσμιας Όμοσπονδίας τῶν Δημοκρατικῶν γυναικῶν πού ἔγινε στό Παρίσι τόν Ιούνιο τού 1948.

“Εκθεση τύπου στή μεγάλη διεθνή ἔκθεση τής Βουδαπέστης τού 1948. Είχε μεγάλη ἐπιτυχία.

“Εκθεση φωτογραφιῶν τού ἀγώνα μας στό περίπτερο τής Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας στή διεθνή ἔκθεση τής Παγκόσμιας Όμοσπονδίας Δημοκρατικής Νεολαίας στή Βαρσοβία.

“Εκθεση φωτογραφιῶν τού ἀγώνα και ἀπό τήν τρομοκρατία στή σκλάβια Έλλαδα, πού ἔγινε στό Παρίσι τό Σεπτέμβρη, κατά τή διάρκεια τής Γενικής Συνέλευσης τού ΟΕΕ.

Μεγάλη ἔκθεση πού ἀνοιξε ή ἐπιτροπή βοήθειας στή Βουδαπέστη. Τήν ἐπισκεύτηκαν στίς πρώτες 15 ήμέρες πάνω ἀπό 15.000 ἄτομα.

Φωτογραφική ἔκθεση στή Σόφια.

Η Δημοκρατική Έλλάδα στά διεθνή συνέδρια.

“Ἐνας ἀπό τούς σοβαρότερους παράγοντες στήν ἐκλαίκευση και προώθηση τού ἀγώνα μας ἀποτέλεσε ή έμφανιση τῶν ἀντιπροσώπων μας στά διάφορα διεθνή συνέδρια. Χωρίς ύπερβολή τό 1948 παρουσιάζει ρεκόρ σαντόν τόν τομέα. Συνολικά ή Δημοκρατική Έλλάδα η οι ὁργανώσεις τής ἀντιπροσωπευτήκαν σέ 30 διεθνή ή ἐθνικά συνέδρια ἀλλων χωρῶν. Παντού οι ἐκδηλώσεις ὑπέρ τής Δημοκρατικής Έλλάδας ἡταν οι πιό θερμές πού μπορεῖ νά ὑπάρξουν.

B) Διεθνής ἀλληλεγγύη πρός τή δημοκρατική Έλλάδα.

Η συμπάθεια πού προκαλεῖ ὁ ἀγώνας τού ἔλληνικοῦ λαοῦ και τού Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ του σόλο τόν κόσμο ἐκφράστηκε

στή δημιουργία ένός μεγάλου κινήματος άλληλεγγύης, που άπο τό τέλος του 1947 πήρε τή μορφή δραγανωμένου κινήματος βοήθειας πρός τόν έλληνικό λαό. Τό κίνημα τούτο ποικίλλει άπο χώρα σε χώρα, άνάλογα με τις δυνατότητες, έχει όμως πάντα γιά σκοπό του νά εκλαΐκευσει τους σκοπούς τοῦ άπελευθερωτικοῦ άγώνα μας, νά ύποστηρίξει τήν ύπόθεση τῆς Δημοκρατικῆς Έλλάδας, νά τή βοηθήσει ύλικά, νά περιθάλψει τούς πρόσφυγες και ιδιαίτερα τά παιδιά μας.

Τήν έκθεση τούτη δέν περιλαβαίνει τήν ύλική πλευρά τῆς βοήθειας μέσα στό 1948. Στεκόμαστε στήν ήθική άλληλεγγύη πρός τόν άγώνα μας.

Οι έκδηλώσεις ήθικης-πολιτικής άλληλεγγύης πρός τό λαό μας έφεραν σέ άρκετά δύσκολη θέση τό μοναρχοφασισμό και τούς προστάτες του. Οι έκδηλώσεις αὐτές έκφραστηκαν συνήθως ύπό μορφή διαμαρτυριῶν. Οι διαμαρτυρίες αὐτές ήταν:

α) Άπο κυβερνήσεις άλλων χωρῶν πού διαμαρτύρονται γιά τήν κατάσταση πού έπικρατεῖ στήν Έλλάδα ή άπ' εύθειας στήν κυβέρνηση τῆς Αθήνας η στίς μοναρχοφασιστικές πρεσβείες στίς διάφορες χώρες. Περίπτωση τῆς Σοβιετικῆς, Τσεχοσλοβακικῆς, Γιουγκοσλαβικῆς, Γαλλικῆς, Δανικῆς κυβερνήσεων τό μήνα Μάη, άπ' αφορμή τίς μαζικές έκτελέσεις τῶν έλασιτῶν. Ή πάλη κατά τῶν έκτελέσεων ἀποτέλεσε τό κορύφωμα στήν έκδηλωση τῆς ήθικής άλληλεγγύης τῶν λαῶν πρός τόν άγώνα τῆς Δημοκρατικῆς Έλλάδας μέσα στό 1948.

β) Διαμαρτυρίες τῶν συνδικάτων. "Υστερα άπό τή διαμαρτυρία πού έστειλε τό Νοέμβρη τοῦ 1947 τό συμβούλιο τῶν βιλκανικῶν συνδικάτων, κάθε φορά τά συνδικάτα ὅχι μόνο τῶν λαϊκοδημοκρατικῶν χωρῶν ἀλλά και οι συνδικαλιστικές δραγανώσεις τῆς Σοβιετικῆς "Ενωσης, τῆς Γαλλίας, Ιταλίας, Αγγλίας καί Ένωμένων Πολιτειῶν ἀκόμα στέκονται στό πλευρό τοῦ λαοῦ μας και είναι ἀπειρες οι διαμαρτυρίες πού έστειλαν και πρός τήν κυβέρνηση τῆς Αθήνας και πρός τήν [Παγκόσμια] Συνδικαλιστική] Ομοσπονδία] και πρός τόν ΟΕΕ.

γ) Άπο μαζικές διαμαρτυρίες άπό τις έθνικές έπιτροπές βοήθειας γιά τή Δημοκρατική Έλλάδα πού ύπάρχουν στίς διάφορες χώρες.

δ) Άπο σωματεία διανοούμενων η ἐπιστημόνων, περίπτωση λογοτεχνῶν Όλλανδίας, Δανίας, Σουηδίας, Γαλλίας, ἐπιστημόνων τῶν Ένωμένων Πολιτειῶν κ.ἄ. πού διαμαρτυρήθηκαν γιά τίς έκτελέσεις τῶν έλασιτῶν.

ε) Άπο άνωτερα ἐπιστημονικά ίδρυματα (Ακαδημία τῶν ἐπιστημῶν τῆς Σοβιετικῆς "Ενωσης, Πανεπιστήμια, κλπ).

στ) Διαμαρτυρίες άπό προσωπικότητες διεθνούς κύρους (Κιουρί, Ζιλιάκους, Αΐνσταΐν κ.ἄ.).

ζ) Άπο πολιτικά πρόσωπα η όμαδες πολιτικῶν προσώπων (57 βουλευτές τοῦ βρετανικοῦ κοινοβουλίου, βουλευτές και γερουσιαστές τῆς Ιταλίας μέ έπικεφαλῆς τόν Τερατσίνι κ.ἄ.).

η) Διαμαρτυρίες άπό διεθνεῖς δημοκρατικές ένώσεις (ΠΣΟ, ΠΟΔΓ, Συμβούλιο τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου κ.ἄ.).

θ) Άπο τήν έκκλησια (διαμαρτυρία τοῦ ρώσου Πατριάρχη πρός τό Δαμασκηνό, ἐπίσης τοῦ ρουμάνου).

Έπιτροπές βοήθειας πρός τόν έλληνικό λαό.

Άπο τόν Οχτώβρη - Νοέμβρη τοῦ 1947 οι έκδηλώσεις άλληλεγγύης ἥρχισαν νά γίνονται μαζικότερες ιδιαίτερα μέ τή συγκρότηση «Έπιτροπῶν βοήθειας πρός τή Δημοκρατική Έλλάδα» πού ἔγιναν στίς διάφορες χώρες. Τήν πρωτοβουλία γιά τή συγκρότηση αὐτῶν τῶν έπιτροπῶν, τήν πήραν τά έργατικά συνδικάτα χωριστά σέ κάθε χώρα, ιδιαίτερα στίς χώρες τῆς λαϊκῆς δημοκρατίας. Οι έπιτροπές αὐτές έχουν και διαφορετικά όνόματα σέ κάθε χώρα. Οι πρώτες έπιτροπές βοήθειας συγκροτήθηκαν στή Ρουμανία, Βουλγαρία, Ούγγαρια και σέ συνέχεια στίς άλλες χώρες.

Μέ τήν τοποθετήση ἀνθρώπων σέ διεθνεῖς χώρες μπορέσαμε ή δράση τῶν έπιτροπῶν αὐτῶν ἥρχισε νά γίνεται μαζική και ἀποδοτική. Οι ἀντιπρόσωποι μας συνδέθηκαν μέ τις έπιτροπές και βοήθησαν στή δουλειά τους. Σέ χώρες πού δέν μπορέσαμε νά τοποθετήσουμε ἀντιπρόσωπους έπισημα, κρατᾶμε ἐπαφή πάλι μέ ἀνθρώπους μας πού έχουμε αὐτοῦ. Υπάρχουν και χώρες διόπου έμεις δέν έχουμε καμιά <άμεση> [διαγρ.: έπισημη η ἀνεπίσημη] έπαφή μέ τις έπιτροπές βοήθειας πρός τή Δημοκρατική Έλλάδα (Αμερική, Ιταλία, Βέλγιο, κ.ἄ.). Οι έπιτροπές βοήθειας

τούς μήνες τοῦ χειμώνα και περισσότερο υστερά άπό το σχηματισμό της ΠΔΚ άρχισαν στις χώρες τους έντονη δράση γιά τη βοήθεια τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ. "Ανοιξαν ή κάθε μιά χωριστά στη χώρα τους πλατεῖς έρανους γιά τό δημοκρατικό λαό της Έλλάδας. Άποτέλεσμα αυτῆς της δράσης ήταν, οι μεγαλειώδεις έκδηλωσίες τῶν δημοκρατικῶν λαῶν νά σταθοῦν ηθικά, πολιτικά και ύλικά πλάι στό λαό μας. Σέ συνέχεια οι έπιτροπές βοήθειας και ἄλλων χωρῶν άρχισαν νά συντονίζουν τή δράση τους. Και μέ τήν πρωτοβουλία τής γαλλικής έπιτροπής βοήθειας ἔγινε στις 10-11 τοῦ Απρίλη στό Παρίσι διεθνής συνδιάσκεψη τῶν έπιτροπῶν βοήθειας πρός τὸν έλληνικό λαό, ἀπ' ὅπου ἐκλέχτηκε ἔνα ἐνιαίο διεθνές ὄργανο συντονισμοῦ τῆς βοήθειας πρός τή Δημοκρατική Έλλάδα μέ ἔδρα τό Παρίσι. Σήμερα έπιτροπές βοήθειας υπάρχουν στις παρακάτω χώρες:

1. Βουλγαρία, Έθνική έπιτρ. βοήθειας πρός τή Δημ. Έλλάδα.
2. Ρουμανία » » » » »
3. Γιουγκοσλαβία » » » » »
4. Άλβανία » » » » »
5. Ούγγαρια » » » » »
6. Πολωνία, Σύνδεσμος τῶν φίλων τῆς Δημ. Έλλάδας.
7. Τσεχοσλοβακία, Έλληνοτσεχοσλοβάκικος σύνδεσμος γιά τή Δημοκρατική Έλλάδα.
8. Γαλλία, Έθνική έπιτροπή βοήθειας γιά τή Δημ. Έλλάδα.
9. Αγγλία, Αγγλικός σύνδεσμος γιά τή Δημοκρατία στήν Έλλάδα.
10. Αμερική, Αμερικανοελληνικό συμβούλιο γιά τή Δημοκρατική Έλλάδα.
11. Αύστρια, Σύλλογος γιά τήν ύπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τοῦ έλλ. λαοῦ.
12. Έλβετία, Έπιτροπή βοήθειας γιά τή Δημ. Έλλάδα.
13. Βέλγιο » » » »
14. Ιταλία, Έθνική έπιτροπή βοήθειας γιά τή Δημ. Έλλάδα.
15. Όλλανδία » » » »
16. Δανία, Έπιτροπή βοήθειας πού τήν ἔχει τό ΚΚ Δανίας.
17. Καναδάς, Έλληνοκαναδικός σύνδεσμος γιά δημοκρατία στήν Έλλάδα.

Σέ όρισμένες χώρες έκτος άπό τήν κεντρική έπιτροπή βοήθειας υπάρχουν συγκροτημένα παραρτήματα στις διάφορες περιοχές τῆς χώρας καθώς και στά έργοστάσια και κρατικές υπηρεσίες (Ούγγαρια, Ρουμανία, κ.ά.).

Είναι φανερό ὅτι τό έργο τῶν έπιτροπῶν βοήθειας είνε μαζικότερο και στερεότερο στις χώρες τῆς λαϊκής δημοκρατίας, μόλιο πού και στή Γαλλία και Ιταλία είχε γίνει μαζική δουλειά. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅμως ὅτι ή διεθνής συντονιστική έπιτροπή πού ἐδρεύει στό Παρίσι λίγα πράματα μπόρεσε νά κάνει λόγω τοῦ ἐκεί περιβάλλοντος και τῆς δυσκολίας στήν κανονική ἐπαφή μαζί μας.

Άρνητική έπιδραση είχε και ή ξαφνική ἀναβολή ἀπό μέρους μας λόγω τῶν ἐπιχειρήσεων, τῆς έπισκεψης στήν Ελεύθερη Έλλάδα τῆς διεθνούς ἀποστολῆς πού είχαμε καλέσει (Αὔγουστος-Σεπτέμβρης).

Γ) Πρόσφυγες-προσφυγόπαιδα-κίνηση μεταναστῶν.

Πρόσφυγες.

Σοβαρός τομέας τῆς δουλειᾶς στό ἔξωτερικό είνε ή φροντίδα γιά τήν περιβάλψη τῶν προσφύγων και ίδιαίτερα τῶν προσφυγόπαιδων τῆς Έλλάδας. Έδω μποροῦμε νά συμπεριλάβουμε και τήν κίνηση τῶν έλλ.ήνων τοῦ ἔξωτερικοῦ γενικότερα, ὅσοι ἔχουν δεσμούς μέ τή δημοκρατική Έλλάδα (ναυτεργάτες, κλπ).

Πρόσφυγες, ὅπως είνε γνωστό, ή δημοκρατική Έλλάδα ἔχει ἀπό τό 1945, δηλαδή μετά τόν ἔνοπλο ἀγώνα κατά τῶν ἀγγλομοναρχικῶν. Η βασική συγκροτημένη ὁμάδα προσφύγων ἦταν στό Μπούλκες τῆς Γιουγκοσλαβίας. Μέ διάφορες διακυμάνσεις ή ἀριθμητική τῆς δύναμη κυμάνθηκε ἀνάμεσα στίς 3.000-6.000 ἄτομα. Σήμερα στό Μπούλκες βρίσκονται περίπου 6.000 ἄτομα, κυρίως παιδιά, ἀνάπτηροι, γυναίκες και γέροι. Παρά τίς ἀδύναμίες πού είχαν παρουσιαστεῖ στήν κοινότητα, βασικά μπόρεσε ως τόρα μέ τίς ἴδιες δυνάμεις τῆς νά λύσει, σέ παραγωγική βάση, τό πρόβλημα τῆς διατροφῆς και διαβίωσής τους. Υπάρχει ἐπίσης και ἀρκετός ἀριθμός ἀπό σκόρπιους πρόσφυγές μας στή Γιουγκοσλαβία, κυρίως σλαβομακεδόνες,

πού δέν κατόρθωθηκε νά τους έχουμε κάτω από τόν έλεγχό μας. Μέρος απ' αυτούς οι γιουγκοσλάβικες άρχες τους κρατούν απομονωμένους από μάς στό Γκάβροβο και άλλού.

Στό διάστημα αυτό αυξήσε και ο άριθμός των προσφύγων στή Βουλγαρία -όμαδα Μπερκόβιτσας (2500)-, και στήν Άλβανία. Οι βουλγαρικές και άλβανικές άρχες τους δώσανε κάθε δυνατή βοήθεια. Είνε όμως άνάγκη νά φροντίσουμε γιά τήν καλυτέρεψη τής θέσης τους, τήν όργανωση παραγωγικότερης ζωής, τόν έκπολιτισμό τους. Ιδιαίτερα πρέπει νά φροντίσουμε γιά τους πρόσφυγες τής Γιουγκοσλαβίας, πού άρχισαν νά άντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες.

Μέσα στό 1949 πρέπει νά συντονίσουμε καλύτερα τή ζωή των προσφυγικών κοινοτήτων και όμαδων και νάντιμετωπίσουμε τό σχηματισμό κοινῆς έπιτροπής πού θά χειρίζεται τά γενικά τους ζητήματα άπεναντι στίς άρχες, ιδίως τόρα πού άλλάζει ή κατάσταση των προσφύγων μας στή Γιουγκοσλαβία (κάτι άντιστοιχο μέ τήν έπιτροπή παιδιού).

Παιδιά.

Η άνάγκη τής σωτηρίας και προστασίας των παιδιών τής Έλευθερης Έλλαδας από τίς κακουχίες του πολέμου δημιουργήσε τό πρόβλημα τής περίθαλψης των παιδιών στίς λαϊκές δημοκρατίες. Σήμερα έχουμε <όμαδες παιδιών>:

Στή Βουλγαρία-

- » Άλβανία-
- » Ρουμανία-
- » Γιουγκοσλαβία-
- » Ούγγαρια-
- » Τσεχοσλοβακία-
- » Πολωνία-

Τό σύνολο των προσφυγοπαιδών μας πλησιάζει τίς 20.000.

Όλα αυτά τά παιδιά μεταφέρθηκαν και τοποθετήθηκαν μέ τή βοήθεια τών λαϊκών Δημοκρατιών και τήν έποπτεια μας μέσα σέ λίγο χρονικό διάστημα. Πλειοψηφούν οι σλαβομακεδόνες. Σέ γενικές γραμμές ή περίθαλψή τους είνε καλή. Άλλα χρειάζεται άκομα νά γίνουν πολλά. Υπάρχουν σοβαρές άτέλειες στή ζωή

Βουλγαρία, 1948: ο Λ. Μαυροειδής μέ προσφυγόπουλα
(Λ. Μαυροειδής, Από τόν σταλινού στήν περεστρόύκα, Αθήνα 21988)

τους. Ιδιαίτερα κουτσαίνει η μόρφωσή τους. Τό φροντιστήριο γιά «δασκάλους» πού όργανώσαμε μέσα στό 1948 έκαλυψε άπλως στοιχειώδεις άνάγκες. Άκομα δέν παρακολουθείται παντού ζωντανά ή δουλειά. Χρειάζεται τό ύπουργειο Πρόνοιας-Παιδείας νά τελειοποιήσει τή σχετική όργανωση, νά μελετήσει και νά έφαρμόσει ένα πιό θεμελιακό πρόγραμμα έκπαιδευσης-φροντιστήριο γιά δασκάλους τήν ανοιξη, έξευρεση νέων είδικευμένων δασκάλων κλπ.

Τό πρόβλημα τών παιδιών μας, όπως σωστά τό βλέπει τό κόμμα μας, είνε πολύ σοβαρό, και θά πρέπει νά πασχολήσει σοβαρότερα δλους μας.

Άμεσο ζήτημα είνε νά μεταφερθούν τά παιδιά μας άπό τή Γιουγκοσλαβία σέ άλλα μέρη.

Κίνηση πολιτών μας στό έξωτερικό.

Έδω πρόκειται κυρίως γιά τους δημοκρατικούς έλληνες πού προσφέρονται νά πάνε στήν Έλευθερη Έλλαδα άπό διάφορα μέρη τού κόσμου και κυρίως γιά τους ναυτεργάτες μας. Είνε ένα πρόβλημα πού παρουσιάστε μεγάλες δυσκολίες και πού μόνο μερικά τό λύσαμε. Ως τόρα μπορέσαμε νά μεταφέρουμε

καμιά 150-ριά ἄτομα. Οι δυσκολίες τῆς ἐπικοινωνίας μέ τις δυτικές χώρες (γιατί αὐτές είνε πού ἀφορᾶ τό πρόβλημα), οι κίνδυνοι κλπ περιορίζουν ἡ και ἐμποδίζουν τή μετακίνηση. Ὁμως πρέπει νά βροῦμε πραχτικότερους τρόπους, γιατί μποροῦμε νάχουμε σημαντική ἐνίσχυση τοῦ ἀγώνα σέ στελέχη. Ἐπίσης πρέπει νά καλυτερέψουμε και τό σύστημα τοῦ ἐλέγχου τῶν ἀνθρώπων.

2. ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

A) Στελέχη - Διεύθυνση τῆς δουλειᾶς.

Στό χρόνο πού πέρασε τό κίνημά μας ἀνάδειξε ἀρκετά καινούργια στελέχη, πού ἔμαθαν νά ἐργάζονται στίς συνθήκες τοῦ ἔξωτερικοῦ. Είνε βασικά ἔνα νέο φαινόμενο στήν ίστορία τοῦ λαϊκοῦ κινήματος τῆς χώρας μας πού ἔχει τίς θετικές και τίς ἀρνητικές του πλευρές. Οι θετικές είνε φανερές. Οι ἀρνητικές είνε τό ἔνο, φυσικά φιλόξενο, <σέ ὁ, τι ἀφορᾶ τίς ΛΔ> περιβάλλον και οί κίνδυνοι τῆς ἐμιγκράντικης νοοτροπίας και διάθεσης λόγω τῆς ἀπόσπασης ἀπό τό ἀμεσο περιβάλλον τοῦ ἀγώνα μας. Ὅσο ἐπέτρεπαν οἱ τεχνικοὶ δροὶ τῆς δουλειᾶς ἡ κεντρική καθοδήγηση ἡταν σέ στενή ἐπαφή μέ δόλους τούς συντρόφους μας στίς λαϊκοδημοκρατικές χώρες. Ἡ μεγάλη δυσκολία μας ἡταν και παραμένει ἡ ζωντανή ἐπαφή μέ τούς συντρόφους τοῦ Παρισιοῦ, τοῦ Λονδίνου και Ἐνωμένων Πολιτειῶν.

Σήμερα ὁ μηχανισμός μας τοῦ ἔξωτερικοῦ διαθέτει στή δουλειά τῆς ἑκλαίκευσης τοῦ ἀγώνα μας περίπου 50 συνεργάτες, ἀπ' αὐτούς οι 15 σύντροφοι χειρίζονται ὑπεύθυνες δουλειές. (Τσεχοσλοβακία-3, Πολωνία-3, Γερμανία-3, Ρουμανία-11, Ούγγαρια-13, Βουλγαρία-2, Γιουγκοσλαβία-3, Γαλλία-3, Ιταλία-1, Ἀγγλία-3, Ἐνωμένες Πολιτείες-1). Στόν ἀριθμό αὐτό δέν περιλαβαίνονται ὅλα τά στελέχη τοῦ μηχανισμοῦ τῶν καναλιῶν και ἄλλων εἰδικῶν ὑπηρεσιῶν, τά στελέχη τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς πρόνοιας (πρόσφυγες και προσφυγόπαιδα), πού βρίσκονται

κάτω ἀπό τόν κομματικό ἐλεγχό μας. Δέν ἔχουμε ἀντιπροσώπους τῆς διαφώτισης στή Σοβιετική Ἐνωση, στήν Ἄλβανία, στήν Ἐλβετία και ἄλλες χώρες.

Μολονότι ἀρκετοί ἀντιπρόσωποι μας ἔδειξαν πολιτική ἀντίληψη και εὔκινησία (Λονδίνο, Βαρσοβία, Βουκουρέστι, Σόφια), ὅμως μεγάλος ἀριθμός στελεχῶν δέν ἔχει ἀκόμα τό χρειαζόμενο πολιτικό ἀτσάλωμα και στήν περίοδο πού ἔρχεται πρέπει νά λύσουμε τό πρόβλημα τῆς καλύτερης κομμουνιστικῆς διαπισταγώγησης τῶν στελεχῶν. Παρουσιάζονται περιπτώσεις ἀργοπορημένης ἐνήμερωσης τῶν ἀνθρώπων μας < και ὅχι σωστῆς ὄργανωσης τῆς δουλιᾶς > ἀπό μέρους μας, ἐκδηλώσεις προχειρολογίας και ἀντικολλεχτιβισμοῦ στή δουλειά τῶν ἀντιπροσώπων μας (Βουδαπέστη), ἀσυντόνιστης πρωτοβουλίας (Σόφια), αὐθαίρετων ἐνεργειῶν (Βαρσοβία), τσαπατουλιᾶς και ἔλλειψης ἐπαγρύπνησης (Βουκουρέστι-Πράγα), βλαβερῆς πολιτικῆς πρωτοβουλίας κ.α. (Παρίσι), ὑποτίμηση τῆς πραχτικῆς δουλειᾶς (Πράγα) κλπ.

B) Ἐπαγρύπνηση.

Σέ δλες τίς ἀντιπροσωπείες μας μπαίνει καθημερινά τό πρόβλημα τῆς ἐπαγρύπνησης χωρίς και νά είνε στό υψος πού πρέπει. Είνε φανερό ὅτι οι κίνδυνοι σένα τέτοιο περιβάλλον ὅπως τό δικό μας είναι μεγάλοι. Τελευταῖα μέ τήν ἀνάγκη γρηγορότερης μεταφορᾶς τῶν ναυτεργατῶν και ἄλλων πολιτῶν πού κατατάσσονται στό ΔΣΕ είχαμε 2-3 περιπτώσεις ἐρχομού ἀνθρώπων μέ ὅχι καθαρό παρελθόν, πού τούς ἔχουμε ὑπόψη. Ο μηχανισμός ναυτεργατῶν τοῦ ἔξωτερικοῦ ἀνακάλυψε τό νήμα τῆς προβοκάτσιας πού ἔγινε αἴτια τῶν συλλήψεων στόν Πειραιά και παρέδωσε τόν Κουφουδάκη κατηγορούμενο γι' αὐτήν, στό ΓΑ. Ἀλλο τόσο φροντίσαμε νά προφυλάξουμε τήν ὄργανωση και τόν ἀγώνα μας ἀπό τήν προβοκατορική δουλειά στή < Γιουγκοσλαβία >, ὅπου ή πίεση τῶν πραχτόρων τῆς είνε ἀμεσητή και βαριά. Χρειάζεται μεγάλη προσοχή και καθημερινή δουλειά στόν τομέα τῆς προφύλαξης τοῦ μηχανισμοῦ μας. Ὁμως νομίζουμε ὅτι και στήν ἀποστολή στελεχῶν ἀπό τήν

Έλευθερη Έλλάδα γιά δουλειά στό έξωτερικό πρέπει νά δίνεται μεγαλύτερη προσοχή άπ' ότι ώς τά σήμερα.

Γ) Καθήκοντα.

Τά μεγάλα καθήκοντα τοῦ ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Έλλάδας καὶ τή λαϊκή δημοκρατία ἐπιβάλλουν νάνεβάσουμε καὶ νά πλατύνουμε ἀκόμα πιό πολύ καὶ τή δουλειά μας τοῦ έξωτερικοῦ στό χρόνο πού μπαίνουμε. Αὐτό σημαίνει πρῶτ' άπ' ὅλα καλυτέρευση τής ὄργανωσής μας σέ δλες τίς χῶρες, ζωντανότερη καὶ πιό ἔγκαιρη καθοδήγηση ἀπό τό κέντρο, ἀνέβασμα τοῦ πολιτικοῦ κριτηρίου τῶν συνεργατῶν μας, καλύτερο κομμουνιστικό ἀτσάλωμά τους.

Χρειάζεται:

- Νά ἕκκαθαρίσουμε τό μηχανισμό ὅπου ἔχουν τρυπάσει ξένα πρός ἡμᾶς ή ἀκατάλληλα στοιχεῖα.
- Νά ξεπέράσουμε τίς ἐκδηλώσεις γραφειοκρατισμοῦ στή δουλειά.
- Νά κάνουμε ἀναδιάταξη τῶν δυνάμεων, ὅπου χρειάζεται, γιά τό ἀνέβασμα τῶν τομέων πού ὑστεροῦν.
- Νά ὄργανώσουμε καλύτερο τρόπο ἐπικοινωνίας μέ τούς ἀντιπροσώπους μας καὶ νά καλυτερέψουμε τόν ἔλεγχο τῆς δουλειᾶς.
- Νά καλυτερέψουμε τή δουλειά μας στή Γαλλία, νάπαλλάξουμε ή μεταφέρουμε τόν ἐκεῖ ἀντιπρόσωπο. Νά στείλουμε κατάλληλο ἄνθρωπο στήν Ιταλία. Νά πιάσουμε ἀμεση εἴτε ἔμμεση ἐπαφή καὶ νά ὄργανώσουμε τή δουλειά μας στίς ὑπόλοιπες χῶρες τῆς Εὐρώπης.
- Νά ξεισφαλίσουμε τό ἀνέβασμα τοῦ ιδεολογικοῦ-θεωρητικοῦ ἐπιπέδου τῶν στελεχῶν.
- Νά προετοιμάσουμε καλύτερα καὶ πιό ἔγκαιρα τίς καμπάνιες πού ἀφοροῦν τήν Έλλάδα.
- Νά δημιουργήσουμε νέα στελέχη (τόσο γιά τή δουλειά μας, ὅσο καὶ γιά τίς γενικές ἀνάγκες). Νά συγκροτήσουμε καλύτερα τήν ὑπηρεσία στελεχῶν καὶ τόν ἔλεγχο τους.
- Νά ἐπεξεργαστοῦμε γενικό σχέδιο διαφώτισης, ἐκδόσεων καὶ

ζύμωσης στά βασικά προβλήματα τοῦ ἀγώνα τοῦ ἁλληγικοῦ λαοῦ, ἀνεβάζοντας στό ἐπιστημονικότερο τούς τρόπους τής δουλειᾶς. Νά συντονίσουμε τό σχέδιο μέ τό γενικό σχέδιο τοῦ ΓΑ.

- Γιά τή μελέτη καὶ τήν ἀνταλλαγή τής πείρας ἐνός χρόνου καὶ τήν παραπέρα προώθηση τής δουλειᾶς θεωροῦμε ἀπαραίτητο νά συγκροτηθεῖ σύσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων μας κατά τό Φλεβάρη.

Κατά κλάδους τά σπουδαιότερα καθήκοντα διαγράφονται ἔτσι:

Ραδιοφωνία.

Νά πετύχουμε στό 1949 νάνεβει πολιτικά καὶ τεχνικά ἡ δουλειά, ἔτσι πού νάντιμετωπίζει καλύτερα τήν ἐχθρική προπαγάνδα καὶ νά ίκανοποιεῖ πιό πολύπλευρα καὶ τεχνικότερα τίς ἀνάγκες τοῦ ἀγώνα. Θά χρειαστεῖ ναύξηθοῦν κατά 1-2 τά στελέχη. Νά ἐπιδιώξουμε καλύτερη συνεργασία μέ τούς φιλικούς ραδιοσταθμούς (έλληνικές ἐκπομπές).

Ἐντυπη διαφώτιση.

Νά πετύχουμε νά στερεωθεῖ καὶ νά ἐπεχταθεῖ καὶ στίς ὑπόλοιπες χῶρες τῆς Εὐρώπης ἡ καθημερινή ἐνημέρωση τοῦ λαοῦ γιά τόν ἀγώνα μας (δελτίο κλπ). Νά προσεχτοῦν καὶ νά ἐνισχυθοῦν ὅσο τό δυνατό οἱ ἔλληνικές ἐφημερίδες τῶν λαϊκῶν δημοκρατιῶν.

Νά σταθεροποιήσουμε σάν 15θήμερο, τό κεντρικό ἡμεπί-σημο ὄργανό μας «Λά βουά ντέ λά Γκρές» στά γαλλικά (μέ προσπάθεια νά βγει καὶ σταγγλικά), νά γίνει πιό καθοδήγητικό διαφωτιστικό.

Ἐκδοτικό.

Νά ὄργανωθεῖ σέ νέα βάση κεντρικό ἐκδοτικό μας τοῦ έξωτερικοῦ καὶ νά γίνει καλύτερη ἐπιλογή στελεχῶν. Νά συνταχθεῖ πρόγραμμα ἐκδόσεων καὶ νά συντονίσει μέ τό πρόγραμμα τοῦ ἐκδοτικοῦ τῆς Έλευθερης Έλλάδας.

Νά ξαναρχίσει ἡ μετάφραση καὶ κανονική ἐκδοση τῶν σπουδαιότερων ύλικῶν τῆς ἐφημερίδας «Γιά σταθερή εἰρήνη,

Παγκόσμιο Συνέδριο Γυναικών: Ρούλα Κουκούλου, Ρίτα Λαζαρίδη, Δόμνα Ιωαννίδη και Βάγιω Βουφνᾶ (φωτ. άρχειο ΛΣΚΙ)

γιά τή λαϊκή δημοκρατία» μέ προσπάθεια ταχτικής όλοκληρωμένης 15θήμερης έκδοσής της. Νά γίνει προσπάθεια μετάφρασης όρισμένων βασικών θεωρητικών έργων τού μαρξισμού-λενινισμού και νά έπανεκδοθούν τά βασικά ύλικά τού ΚΚΕ και τού λαϊκού άγωνα. Νά βγούν τά νέα διδαχτικά βιβλία έλληνικά και τών μειονοτήτων. Νά προσεχτούν ίδιαίτερα έργα τής νεοελληνικής λογοτεχνίας. Νά όργανωθεί ώς τό Φλεβάρη τό κεντρικό μεταφραστικό τμῆμα και νά χρησιμοποιηθούν άλλοι συνεργάτες μας γιά μεταφράσεις.

Καλλιτεχνική προπαγάνδα.

Νά καθιερωθεί κατά περιόδους ή έκδοση φωτογραφιών τού άγωνα σέ καλύτερη ποιότητα ώς πρός τά θέματα και τήν έκτελεση.

Νά έτοιμαστούν νέα κινηματογραφικά φίλμ μέ έπικαιρότητες παρμένες άπό τόν άγωνα.

Νά τελειώσει μέσα στό Φλεβάρη ή πρώτη σειρά τών άφις

και νά σχεδιαστεί δεύτερη.

Νά έκδοθούν στά έλληνικά και σέ ξένες γλώσσες τά καλύτερα διηγήματα και χρονικά τού λαϊκοαπελευθερωτικού πολέμου και τού ΔΣΕ.

Διάφορες όργανώσεις μας στό έξωτερικό.

Νά συνεχιστεί και νά καλυτερέψει ό κομματικός έλεγχος, ή βοήθεια και ή συνεργασία μέ τά κυβερνητικά όργανα τής πρόνοιας και νά γίνει καλύτερη χρησιμοποίηση τών άντιπροσώπων λαϊκῶν όργανώσεών μας στό έξωτερικό (συνδικαλιστές, νεολαία, γυναῖκες). Νά συντονιστεί περισσότερο ή δουλειά τους μέ τήν Έλευθερη Έλλάδα. Νά έξεταστεί ή μόνιμη άποστολή άντιπροσώπων τών γυναικῶν <και τής νεολαίας> μας στό έξωτερικό.

3. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τή Δημοκρατική Έλλάδα στά συνέδρια τού έξωτερικού.

Ίδιαίτερα πρέπει νά τονιστεί τό άκουσμα τής φωνῆς μας στά διάφορα έθνικά και διεθνή δημοκρατικά συνέδρια. Πάνω άπό 30 άντιπροσωπείες πού πήραν μέρος σέ διάφορα συνέδρια έτοιμαστηκαν και έφοδιαστηκαν μέ ύλικό άπό τό μηχανισμό μας. Τά συνέδρια αύτά και οι διεθνεῖς έκδηλώσεις είνε:

1. Τό Φεστιβάλ τής Πράγας, Δεκέμβρης 1947 (άντιπροσωπεία ΔΝΕ Άκριτίδου, Κωστάκης [Παπαδόπουλος]).
2. Άντιπροσωπεία τής ΔΝΕ έπισκεύτηκε τίς νεολαίες Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας, Ούγγαριας, Τσεχοσλοβακίας (Δεκέμβρης 47 - Γενάρης 48).
3. Συνέδριο έργατικού κόμματος Ρουμανίας (Φλεβάρης 1948, Αποστόλου, Φωτόπουλος).
4. Συνέδριο Πατριωτικού Μετώπου Βουλγαρίας (Φλεβάρης 1948, Αποστόλου).
5. Συνέδριο ΑΦΖ [= Antifasiste Front Zena] Γιουγκοσλαβίας (δημοκράτισσες τής Ελεύθερης Ελλάδας] μέ στολή).

6. Συνέδριο γυναικών Ούγγαριας (δημοκράτισσες της ΕΕ και άνταρτισσα μέ στολή, Ρούλα [Κουκούλου], Λουλα [Βλαχούτσικου], Μάχη [Γκροτζανοπόύλου]).
7. Συνέδριο Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος Ούγγαριας (άντιπροσωπεία της ΕΕ, Φόκος [= Γ. Άλευρας]).
8. Συνέδριο συνδικάτων Βουλγαρίας (Γκρόζος, Μάρτης 1948).
9. Σύσκεψη βαλκανικής νεολαίας (άντιπροσωπεία ΔΝΕ Γενάρης 48).
10. Συνέδριο άλβανικής νεολαίας (άντιπροσωπεία ΔΝΕ).
11. Συνέδριο γυναικῶν Ἀλβανίας (δημοκράτισσες ΕΕ).
12. Ἐνωτικό συνέδριο πολωνικής νεολαίας (Ιούλης 48 άντιπροσωπεία ΔΝΕ, Κώστας κ' ἔνας τραυματίας).
13. Συνέδριο τῆς διεθνοῦς ἐργατικής νεολαίας, Αὔγουστος 1948 άντιπροσωπεία ΔΝΕ (Κώστας κ.ἄ.).
14. Συνέδριο KK καὶ ιδρυτικό συνέδριο κόμματος ἐργαζομένων Ούγγαριας, Ιούνιος 1948 (άντιπροσωπεία KKE, Ρούσος, Στρίγγος).
15. Ἐθνική γιορτή Ούγγαριας (τηλεγράφημα στρατηγοῦ Μάρκου, παρακάθησε καὶ άντιπροσωπεία μας).
16. Παγκόσμιο συνέδριο διανοούμενων (Βαρσοβία, Σεπτέμβρης 1948, καθηγητής Κόκκαλης).
17. Διεθνές συνέδριο νομικῶν (Πορφυρογέννης).
18. 100χρονα Ούγγρικοῦ στρατοῦ (άντιπροσωπεία ΔΣΕ, Κικίτσας, Λάμπρος Φωτεινός).
19. Πρωτομαγιά τοῦ 1948 ἐργατική άντιπροσωπεία μας παραβρέθηκε στό Βουκουρέστι κατά τό γιορτασμό, καλεσμένη ἀπό τά συνδικάτα τῆς Ρουμανίας.
20. Ἐργατική άντιπροσωπεία μας στό Βελιγράδι.
21. Συνέδριο γιά τά θύματα τοῦ φασισμοῦ στό Βερολίνο, Σεπτέμβρης 48 (Λιλίκα [Γεωργίου]).
22. Συνέδριο πολωνῶν παρτιζάνων (Σεπτέμβρης 1948, Λουλα, Φωτεινός).
23. Παγκόσμιο συνέδριο φοιτητῶν (Παρίσι, Σεπτέμβρης 1948).
24. Συνέδριο KK Αὐστρίας (Πορφυρογέννης).
25. Συνέδριο KK Ἀλβανίας (Μπαρτζώτας, Ιωαννίδης).
26. Ἐνωτικό ἐργατικό συνέδριο Πολωνίας, Δεκέμβρης 1948,

(Ιωαννίδης).

27. Συνέδριο KK Βουλγαρίας (Δεκέμβρης 1948 Ιωαννίδης, Βλαντᾶς).
28. Παγκόσμιο συνέδριο γυναικῶν (Δεκέμβρης 1948, άντιπροσωπεία ΠΕΝΓ) <- Χρύσα [Χατζηβασιλείου] >

Τηλεγραφήματα γιά τά 30χρονα τοῦ KKE, ἔστειλαν τά παρακάτω κόμματα: KK Ἄγγλιας, KK Γαλλίας, KK Ἐνωμένων Πολιτειῶν, KK Ἰταλίας, KK Καναδᾶ, Λαϊκό Σοσιαλιστικό κόμμα Κούβας, Κόμμα ἐργαζομένων τῆς Ούγγαριας, Ἐργατικό κόμμα τῆς Πολωνίας.

Βασικές διεθνεῖς ἐκδηλώσεις διαμαρτυρίας.

Χαραχτηριστικές περιπτώσεις, πού ἡ παγκόσμια δημοκρατική κοινή γνώμη στάθηκε πλάι στό λαό μας, είνε τοῦτες:

1. Συγκρότηση ἐκτάκτων στρατοδικείων στήν Αθήνα.
2. Ἐκτελέσεις αἰχμαλώτων (κομένα κεφάλια), Φθινόπωρο τοῦ 1947.
3. Ἐκτελέσεις ἑλασιτῶν (Μάης 1948).
4. Καταδίκη σέ θάνατο τῆς Κιτσίκη.
5. Σύλληψη Παπαρήγα καὶ γενικά διώξεις συνδικαλιστικοῦ.
6. Καταδίκη σέ θάνατο τοῦ Γλέζου.
7. Καταδίκη σέ θάνατο τῶν ναυτεργατῶν.
8. Στήν 3η Γενική Συνέλευση τοῦ ΟΕΕ μίλησαν ύπέρ τῆς Δημοκρατικῆς Ἐλλάδας, οἱ άντιπρόσωποι τοῦ Δημοκρατικοῦ στρατοπέδου.
9. Ὑποστηρίχτηκαν οἱ φιλειρηνικές προτάσεις τῆς ΠΔΚ ἀπό τοὺς άντιπροσώπους τῶν δημοκρατικῶν χωρῶν στή Γενική Συνέλευση καὶ ἀπό πολλούς βουλευτές τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ἄγγλιας.
10. Ἐπέμβαση τοῦ ΟΕΕ στήν κυβέρνηση τῆς Αθήνας, ὑστερα ἀπό πρόταση τῶν άντιπροσώπων τῆς ἀντιμπεριαλιστικῆς παράταξης, γιά τήν ἀναβολή τῆς ἐκτέλεσης τῶν 10 ναυτεργατῶν.

Μερικά άπό τα βιβλία και μπροστούρες που έκδόθηκαν στό
έκδοτικό «Ελεύθερη Έλλαδα»:

Τίτλος βιβλίου ή μπροστούρας	Συγγραφέας	Άντιτυπα	Τίτλος βιβλίου ή μπροστούρας	Συγγραφέας	Άντιτυπα
Ό Λένιν	Ίνστ. Μ.Ε.Δ.	5.000	«Τ' αετόπουλα» άναγνωσ. Γ'		
Ιστορία του Μπολσεβίκου Κόμ.	ΚΕ ΚΚΣΕ (Μπ)	5.000	και Δ' τάξης	Έπιτρ. δασκάλων	5.000
Τσαπάγιεφ	Δ. Φουρμάνωφ	5.000	Άναγνωστικό Ε' και ΣΤ' τάξης	»	5.000
Τό ήμερολόγιο ένος παρτιζάνου	Π. Ιγνάτωφ	5.000	Γραμματική 2 έκδόσεις	»	10.000
Άνθρωποι μέ καθαρή συνείδηση	Π. Βερσιγκόρα	5.000	Νεοελληνική ιστορία	Γιάννη Ζεύγου	1.000
Άπ' το Ποντιβήλ ώς τα Καρπάθια	Α. Κοφάκ	5.000	Γεωγραφία της Έλλαδας	Έπιτρ. δασκάλων	3.500
Ό λαός είνε άθανατος	Β. Γκρόσμαν	5.000	Λαϊκή έπαναστατικά τραγούδια		500
Τό αστρο		3.500			
Στήν άνιχνευστη		3.500			
Έτσι πολεμήσαμε στό Στάλιγκραντ	Β. Γκρόσμαν	4.000	Έκπτωση φωτογραφικών: Άναφέρουμε μόνο μιά περίπτωση έκτυπωσης, χρησιμοποίησης και διανομής φωτογραφικού ύλικου, που στάλθηκε μέ την άντιπροσωπεία της ΔΝΕ στή διεθνή έκθεση της Π.Ο.Δ.Ν. και στό συνέδριο της διεθνούς έργαζόμενης νεολαίας, και μοιράστηκε σε άντιπροσώπους της νεολαίας 44 χωρών.		
Οι τελευταίες μέρες του Χίτλερ	Ραμπ. Ντέλο	5.000	- 5.000 φωτογραφίες του Μάρκου σε σχήμα μεγάλο.		
Μουργκάνα	Τ. Χατζή	5.000	- 10.000 » » » » μικρό.		
Φαντάρε - Έθνοφρουρίτη		10.000	- 5.000 άφισες μέ φωτογραφία άνταρτων.		
Όλοι στ' άρματα-Όλα γιά τη Νίκη	N. Ζαχαριάδης	5.000	- 5.000 μεγάλα κάρτ-ποστάλ.		
Συμπτώματα οικονομικής κρίσης		5.000	- 96.000 μικρά » »		
στις ΕΠΑ		5.000	- 523 φωτογραφίες μικρές και μεγάλες των Ζαχαριάδη-Μάρκου.		
Ηρωική πορεία των άπλων		4.000	- 500 » μεγάλες γιά έκθεσεις.		
Η άλληθεια γιά τη Ρουμέλη		5.000	- 60 μεγάλες κορνίζες του Μάρκου γιά τό περίπτερο της έκθεσής μας.		
Υπόμνημα της ΠΔΚ στόν ΟΕΕ		3.500	- 290 φωτογραφίες των παιδιών μας στή Βουλγαρία.		
Έκλεκτά άρθρα και λόγοι	Τίτο - Δημητρώφ	5.000	- 1.835 » μικρές των άνταρτών μας.		
Οι πλαστογράφοι της ιστορίας	Σοβιετ. Γρ. Πληρ.	4.000	- 100 Άλμπουμ, μέ πολλές φωτογραφίες τοκαθένα, που προσφέρθηκαν στούς διάφορους άντιπροσώπους.		
Η πέμπτη έπιθεση	P. Τέρζιτς	4.000			
Πός νά μελετάμε		5.000			
Καταστατικό συλλόγου άναπήρων	Έπιτρ. Αναπ.	1.000			
Καταστατικό Αετόπουλων	Έπιτρ. δασκάλων	250			
Περιοδικό «Αετόπουλα» No 1	» »	1.200			
» No 2	» »	1.200			
Περιοδικό νεολαίας «Πρωτοπόρου»	» νεολαίας	600			
Στοιχειώδεις γνώσεις νοσοκόμων		7.000	Μέ τό παραπάνω ύλικό έκδόθηκαν και τά λευκώματα:		
Όδηγίες γιά τούς νοσοκόμους		5.000	- Γιά τά δίχρονα τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ.		
Δελτίο Πληροφοριῶν] τῶν Κομ.			- Γιά τά παιδιά μας στίς Λαϊκές Δημοκρατίες.		
και Έργ. Κομμ. άπό No 6-15		37.000	- Γιά τίς γυναῖκες.		
Άλφαβητάριο	Έπιτρ. δασκάλων	5.000	- Λεύκωμα της φωτογραφικής έκθεσης.		

Γαλλικές έκδόσεις - Έκδοτικό μας Βουδαπέστης:

-«Γαλανή Βίβλος»	άντιτυπα	4.000
-Μπροσούρα παιδιών	»	1.500
-Λεύκωμα ΔΣΕ, 2 έκδόσεις	»	4.500
-Αποφάσεις 4ης Όλομέλ.		
-Έκθεση δράσης της ΠΟΔΓ		
-Τό λεύκωμα γιά τις γυν[αίκες]	»	2.500
-Ταχτική έκδοση της έφημερίδας «Λά βουά ντέ λά Γκρές»		

<Μερικές άπό τις> έκδόσεις βιβλίων γιά τόν άγώνα του έλληνικο λαοῦ στις διάφορες χώρες.

Τίτλος βιβλίου	Συγγραφέας	Έκδότης	Άντ.
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ:			
«Ο έλληνικός λαός			
άγωνιζεται»		«ΕΛΛΑΣ ΠΡΕΣ»	7.000
«Δυό χρόνια άγωνες			
τοῦ ΔΣΕ»		»	15.000
«Πός είδα τό Μάρκο»	Εύδωρ. Ιωαννίδης	»	30.000
«Ματωμένα χρόνια»	Σωτήρης Πατατζῆς	»	10.000
«Πιάνε και σκότωνε»	Λευτ. Μαβροειδῆς	»	10.000
<Μάχονται στις			
Θερμοπύλες>	<Σιμόν Τέρι>		

ΓΑΛΛΙΑ:

Πραχτικά της διεθνούς	Γαλλική Έπ.
συνδ. γιά τήν Ελλάδα	Βοήθ.
«Ο ΔΣΕ»	Μπάση-Μπινιάρη
Λεύκωμα γιά τήν τρομοκρατία κατά τῶν γυν.	
Υπόμνημα τής ΠΔΚ στὸν ΟΕΕ.	

ΠΟΛΩΝΙΑ:

«Ο ΔΣΕ» (μετάφρ.) Μπάσης-Μπινιάρης	«ΕΕ ΚΣ/ΙΑΤΚΑ»	10.000
«Η Ελλάδα στὸν πόλεμο		
γιά τή λευτεριά»	Β. Σούμσκι	

«Εκδ. Έπ. Βοήθ. 4.000

ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ:

«Ο ΔΣΕ» (μετάφραση τοῦ βιβλίου τῶν Μπάση-Μπινιάρη)

«Ανάμεσα στούς ἀντάρτες τοῦ Μάρκου» (μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ Νταβίτσο)

<Δυό διαλέξεις στήν Έταιρεία Κοινων. Επιστημῶν, Μόσχα>

ΟΥΓΓΑΡΙΑ:

Λεύκωμα γιά τόν άγώνα του έλληνικο λαοῦ

ΑΓΓΛΙΑ:

«Ο άγωνας τῆς Έλλάδας» (μπροσούρα)

«Στήν Ελεύθερη Έλλάδα» Ε. Ιωαννίδη

«Γαλανή Βίβλος»

ΙΤΑΛΙΑ:

«Νά βοηθήσουμε τόν έλληνικό λαό» "Εκδ. Επιτροπῆς βοήθειας

ΠΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ:

«Ανάμεσα στούς ἀντάρτες τοῦ Μάρκου» Όσκαρ Νταβίτσο

άντιτυπα 15.000 (Τό βιβλίο αὐτό τοῦ Νταβίτσο μεταφράστηκε σε πάνω ἀπό 10 γλώσσες)

ΡΟΥΜΑΝΙΑ:

«Γαλανή Βίβλος»

και τό βιβλίο τοῦ Πατατζῆ «Ματωμένα χρόνια».

Η άναγνώριση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης στάθηκε βασικό διακύβευμα της έξιτερικής της πολιτικής και άσφαλως τό γεγονός ότι καμία κυβέρνηση, δυτικοευρωπαϊκή ή άνατολικοευρωπαϊκή –ούτε φυσικά ή Σοβιετική "Ενωση–, δέν άναγνώρισε τήν «κυβέρνηση τοῦ βουνοῦ» άποτελεῖ τό πρώτιστο μελανό σημείο τῆς «δουλειᾶς στό έξιτερικό μέσα στό 1948», τό όποιο δέν μπορεῖ παρά νά παραδεχτεῖ έξαρχῆς ό «ύπουργός Έξιτερικῶν» Πέτρος Ρούσος.

Ο Ζαχαριάδης, λίγο πρίν τή συγκρότηση της ΠΔΚ, φέρεται νά θεωρεῖ τήν άναγνώριση αύτή άπλως «πιθανή»⁴. Αντίθετα, ό «έλληνας δημοσιογράφος» Λευτέρης Μαυροειδῆς, σέ λόγο πού έκφωνεi «στή συγκέντρωση τής Σόφιας στίς 28 Δεκέμβρη [1947], μέ τήν εύκαιρια τοῦ σχηματισμοῦ» της, είναι κατηγορηματικός. «Θά άναγνωρίσουν τάχα κράτη τῆς Ανατολικῆς και νοτιοανατολικῆς Εύρωπης καθώς και ή Σοβιετική "Ενωση τήν κυβέρνηση τοῦ Στρατηγοῦ Μάρκου; Θά βοηθήσουν τήν κυβέρνηση» ύποτίθεται δτι ρωτοῦν μέ άγωνα οι «μοναρχοσοφουλικοί φασίστες». Και διά στόματος Λευτέρη Μαυροειδῆ, ό έλληνικός λαός άπαντα: «Μάλιστα. Δέν ύπάρχει και δέν μπορεῖ νά ύπάρχει καμμιά άμφιβολία, δτι τά δημοκρατικά κράτη τοῦ κόσμου, πρέπει ν' άναγνωρίσουν τήν δημοκρατική κυβέρνηση τῆς Έλλάδας» (: κ. 196, Φ 8/20/11).

Ο Λ. Μαυροειδῆς, δπως ο ίδιος δηλώνει, δέν μιλάει έξ δνόματος τής ΠΔΚ, διότι δέν ξχει τέτοια «έξουσιοδότηση». Ωστόσο, τίς ίδιες έκεινες μέρες, ό «ύπουργός τῶν Έξιτερικῶν» συντάσσει δύο τουλάχιστον τέτοια πληρεξούσια-έξουσιοδοτήσεις:

Κάπου στήν 'Ελεύθερη Έλλάδα
[κενό] τοῦ Δεκέμβρη 1947
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
Υπουργείο Έξιτερικῶν

(ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟ-ΕΞΟΥΣΙΟΔΟΤΗΣΗ)

Ό ύπουργός τῶν Έξιτερικῶν βεβαιώνει ότι ό κ.

Λευτέρης 'Αποστόλου

είνε έξουσιοδοτημένος ν' άντιπροσωπεύσει τήν Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση τῆς Δημοκρατίας τῆς Έλλάδας στήν κυβέρνηση τοῦ Βασιλείου τῆς Ρουμανίας και νά [διαγρ.: διεξαγάγει] διαπραγματευθεῖ μαζί της τήν άποκατάσταση διπλωματικῶν σχέσεων.

Στήν "Εδρα τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης
[κενό] τοῦ Δεκέμβρη

Ό ύπουργός τῶν Έξιτερικῶν

4. Βλ. «Η όπορτουνιστική πλατφόρμα τοῦ Μάρκου Βαφειάδη», 5η "Ολομέλεια τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, δ.π., σ. 188. Ο Μάρκος Βαφειάδης στό κείμενο αὐτό, τό όποιο «δόθηκε στή συνεδρίαση τοῦ ΠΓ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ στίς 15 τοῦ Νοέμβρη 1948», ύποστηρίζει ότι η δημιουργία τῆς ΠΔΚ ήταν πρόωφρη.

Τό χειρόγραφο αὐτό σχέδιο, διά χειρός Π. Ρούσου (πανομοιότυπο σώζεται και γιά τόν Βάσο Γεωργίου, ό διοποίος έξουσιοδοτεῖται νά ἀντιπροσωπεύσει τήν ΠΔΚ «κοντά στήν κυβέρνηση τῆς Πολωνικῆς Δημοκρατίας», και τά δύο στό κ. 378, Φ 20/28/2)⁵, συνοδεύεται και ἀπό δακτυλόγραφο ἀντίγραφο τῆς ἐπίσημης βεβαίωσης μέ τήν ὁποία ἐφοδιάστηκε ὁ Λ. Ἀποστόλου, χρονολογημένη αὐτή ἀπό 1 Ἰανουαρίου 1948 (κ. 378, Φ 20/28/3). Ἐδῶ λείπει ὁ τίτλος Πληρεξούσιο/Ἐξουσιοδότηση, ἐνώ ὁ Ἀποστόλου καλεῖται νά ἀποκαταστήσει φιλικές σχέσεις μέ τή Λαϊκή Δημοκρατία τῆς Ρουμανίας (ό βασιλιάς τῆς Ρουμανίας Μιχαήλ καθαιρεῖται ἀκριβῶς Πρωτοχρονία τοῦ 1948) και μᾶς παρέχεται ἔτσι μία ἀχνή ἔνδειξη τῆς πολιτικῆς ρευστότητας πού ἰσχυει τότε ἀκόμη στίς χώρες τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ὅπου προϊόντος τοῦ 1948 θά παγιωθεῖ ἡ μορφή τῆς λαϊκῆς δημοκρατίας μέ τήν ὁποία τίς γνωρίζουμε στή συνέχεια⁶.

Ἄλλωστε πρός τήν ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Λαϊκῆς πλέον Δημοκρατίας τῆς Ρουμανίας, Ἀννα Πάουκερ, ἀπευθύνει ὁ Π. Ρούσος τήν ἴδια μέρα –1η Ἰανουαρίου τοῦ 1948– ἐπίσημη γνωστοποίηση τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ΠΔΚ και καταλήγει: «Θέλουμε νά ἐλπίζουμε ὅτι ἡ ἐπιταχτική ἀνάγκη πού ἐπέβαλε τή δημιουργία τῆς κυβέρνησης μας και ἡ προσήλωσή μας στά ἵδεώδη τῆς εἰρήνης και τῆς εἰρηνικῆς συνεργασίας τῶν λαῶν θά ἐκτιμηθεῖ ὅπως πρέπει ἀπό τήν κυβέρνησή Σας και θά ἔχετε τήν καλωσύνην ὑπανταποκριθῆτε στήν ἐπιθυμία μας ν' ἀποκαταστήσετε μαζύ μας σχέσεις φιλικῆς συνεργασίας πρός τό καλό τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου» (: δακτυλόγραφο ἀντίγραφο, κ. 156, Φ 7/43/37). Ἀντί ἄλλης ἐπίσημης ἀπάντησης, στίς 4 Ἰανουαρίου ἀποστέλλεται πρός τόν «Στρατηγό Μάρκο» και πρόεδρο τῆς ΠΔΚ ἐπιστολή συμπαράστασης ἐκ μέρους τῆς ρουμανικῆς «Ἐθνικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τή βοήθεια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» (κ. 378, Φ 20/28/3a, τήν ὑπογράφουν ὁ πρόεδρος Γεγέρκι Ἀποστόλ και ὁ γενικός γραμματέας Ντιμίτρι Ιουλιάν), μέ τήν ὁποία «θέλουν νά διαβεβαιώσουν» οἱ «πλατυές μάζες τῆς χώρας μας [Ρουμανίας] ὅτι ἐργαζόμενες και παλεύοντας γιά νά διαφυλάξουν και δυναμώσουν τή Νέα Λαϊκή Δημοκρατία τῆς Ρουμανίας, ἐννοοῦν νά δυναμώσουν τή συμμετοχή τους στό ἔργο τῆς ὑποστήριξης τοῦ ἡρωικοῦ σας ἀγώνα»⁷.

Ούτε ὅμως ἡ Πολωνική Δημοκρατία ἀνταποκριθῆκε στίς προσδοκίες αὐτές. Ὁ Β. Γεωργίου, ἀρχές πλέον τοῦ 1949, μιλᾶ ἀπό τή Βαρσοβία γιά συστηματική «ἀντίδραση ἀπό μέρους τοῦ Ἐξωτερικοῦ τμήματος τῆς ΚΕ τοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος σ' ὅλο τό 8μηνο τοῦ 1948, πού λόγω τῆς γνωστῆς πολιτικῆς του είχε καθωρίσει τήν ἐδῶ θέση μου: «Ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ κινήματος ἀντίστασης» και συναρτᾶ ἀπό τίς ίκανότητες τοῦ κάθε ἀπεσταλμένου νά ἐκμεταλλεύεται τίς εὐκαρίες ώστε «νά προβάλλεται ἡ ἱδιότητά του σάν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἐλεύθερης Ἐλλάδας» (: κ. 177, Φ 8/3/41, ἡ ἔκθεση χρονολογημένη ἀπό 31 Ἰανουαρίου, μέ υπερόγραφο ἀπό 2 Φεβρουαρίου 1949).

5. Μόνη διαφορά δτι ἐδῶ ὁ Π. Ρούσος διστάζει μεταξύ τῶν λέξεων διπλωματικές/φιλικές σχέσεις. Τελικῶς υιοθετήθηκαν οι *relations amicales*: βλ. φωτογραφία τῆς ἐπίσημης γαλλικής *Lettre de Crédance*, Β. Γεωργίου, δ.π., τελευταία σ. χ.ά.

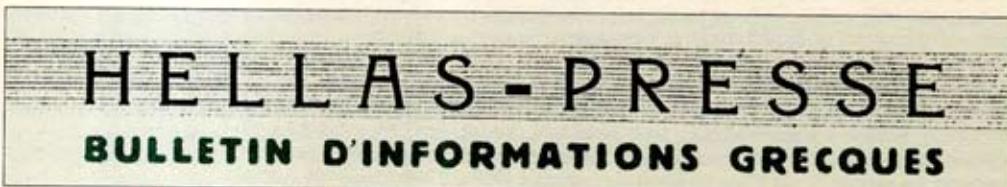
6. Βλ. Fr. Fejto, δ.π.

7. Και τά δύο κείμενα δημοσιευμένα ἀπό τόν Φ. Ήλιού, δ.π., 37η συνέχεια, 19 Ἰανουαρίου 1980.

Τήν άποτυχία στό κρίσιμο αύτό θέμα της άναγνώρισης και είδικότερα τήν άπροθυμία τήν όποια έπεδειξε τό «άντιμπεριαλιστικό στρατόπεδο», ό. Π. Ρούσος έπιχειρει νά τήν άποδώσει άφενός στήν έγγενή άντιφαση τού έλληνικού άγώνα: ή πάση θυσία ειρήνη πού έπιζητει ή Σοβιετική "Ενωση, στήν έλληνική περίπτωση πρέπει νά διεκδικηθει διά τῶν δπλων, γεγονός πού μπορει νά θέσει μέ τή σειρά του σέ κινδυνο τήν παγκόσμια είρήνη, έξου και ή έπιφυλακτική στάση λαϊκῶν δημοκρατιῶν και ΣΕ, οι όποιες πρέπει νά κρατηθοῦν στό άπυρόβλητο. "Υπεύθυνη γιά τήν άποτυχία, άφετέρου, κρίνεται ή πολεμική άνεπάρκεια τού άγώνα καθαυτοῦ, γιά τήν όποια τό βάρος πέφτει, όπως είναι άναμενόμενο, στόν άποδιοπομπαίο άπό τό καλοκαίρι τού '48 Μ. Βαφειάδη και τή γιουγκοσλαβική «προδοσία» (ή Γιουγκοσλαβία έχει άποεμφθει άπό τήν Κομινφόρμ Ιούνιο τού '48, άλλα έπισήμως τό ΚΚΕ, ώς τήν 5η Όλομέλεια, δέν έχει διακόψει τίς σχέσεις του μέ τό ΚΚΓ). "Αν οι πολεμικές έπιχειρήσεις είχαν στεφθει άπό έπιτυχία, οι φύλαι και μή προσκείμενες κυβερνήσεις θά είχαν βρεθει πρό τετελεσμένων γεγονότων, τά όποια, άργα η γρήγορα, θά ίπαγόρευαν μία διαφορετική στάση. "Η έκδοχή αυτή κατατίθεται και σέ χειρόγραφες σημειώσεις-σχέδιο έκθεσης, πού συντάσσει ό. Π. Ρούσος (κ. 156, Φ 7/43/58) στό πλαισιο τού «Υπουργικού Συμβουλίου» τής 24ης Μαρτίου 1948 (συμμετείχαν οι Ν. [Ζαχαριάδης], Μάρκος, Γιάννης [Ιωαννίδης], Βασίλης [Μπαρτζιώτας], Μίλτος [Πορφυρογένης] και Πέτρος [Ρούσος]). Στήν κατηγορία «Προβλήματα» διαβάζουμε: «Πῶς τό χειριστήκαμε. Τό πρόβλημα τής άναγνώρισης συνάρτηση τής διεθν. κατάστασης, άλλα πρίν άπ' ολα τής έσωτερηκής μας έπιδοσης (Κόνιτσα κ.λ.). "Η άναστολή στήν άποστολή τῶν διακοινώσεων. "Έμεις διαλέξαμε τό δρόμο μας, τό δρόμο τού άγώνα και θά τόν άκολουθήσουμε ως τίς έσχατες δυνατότητες».

Ούτως η άλλως τό έλληνικό ΚΚ βρίσκεται δέσμιο τής άντιφασης, τουλάχιστον στό πεδίο τῶν διεθνῶν σχέσεων, νά δηλώνει ότι διά τῶν δπλων μάχεται γιά τήν ειρήνη. "Άντιφαση αυτή, πρόδηλη ηδη άπό τήν ίδρυτική διακήρυξη τής ΠΔΚ, και κατατεθειμένη στήν έκθεση Ρούσου χωρίς περιστροφές, διατρέχει ολα τά συναφή «έπίσημα» κείμενα. "Η εύθυγράμμιση μέ τό πνεῦμα και τό γράμμα τής εισήγησης Ζντάνοφ στήν έναρκτήρια συνεδρίαση τής Κομινφόρμ μοιάζει, στό φραστικό έστω έπιπεδο, άπόλυτη, κι άς μένουν άνυπότακτα θά στατικά κάπου στή Βορειοδυτική Έλλάδα.

"Ετσι, σέ δήλωση τού Π. Ρούσου πού μεταδόθηκε άπό τόν Ραδιοφωνικό Σταθμό «Ελεύθερη Έλλάδα», στίς 29 Ιανουαρίου 1948, σχετικά μέ τίς «έκδηλωσεις άλληλεγγύης τῶν λαῶν πρός τόν άγωνιζόμενο λαό μας», οι έκδηλωσεις μετονομάζονται «έμπρακτη διεθνής άναγνώριση τῶν δικαίων τού έλληνικού λαοῦ», ό όποιος «παλεύει γιά μιά ύπόθεση πού είναι ιερή γιά ολους τούς λαούς, έναντιον τής

έπιβουλής τοῦ ιμπεριαλισμοῦ, γιά τὴν ἀδελφική συνεργασία τῶν λαῶν, γιά τὴν εἰρήνη καὶ τὴν πρόοδο τοῦ κόσμου» (: κ. 156, Φ 7/43/46 = Φ 7/43/166). Σέ «χαιρετιστήριο» πού ἀπηύθυνε ὁ Ἰδιος ὁ Ροῦσος «πρός τὸ ἐνοποιητικὸ συνέδριο τῶν ἑργατικῶν κομμάτων τῆς Οὐγγαρίας», στὶς 12 Ιουνίου, καταφεύγει στὴ λαϊκὴ παροιμία: «Οταν καίγεται τὸ σπίτι τοῦ γείτονά σου δέν θ' ἄργήσει νά πάρει φωτιά καὶ τὸ δικό σου. <Ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου εἶναι ἀδιαίρετη. > Όλοι οἱ λαοί ἔχουν χρέος νά μᾶς βοηθήσουν νά διώξουμε τοὺς ἐμπρηστές τοῦ πολέμου ἀπό τὴν πατρίδα μας, νά τοὺς ἔξουδετερώσουμε παντοῦ, γιά νά ἔξασφαλίσουμε τὸ εἰρηνικὸ ἔργο τῆς ἀνοικοδόμησης» (: κ. 373, Φ 20/23/6). Καὶ σέ συγχαρητήρια ἐπιστολὴ πού ἀπευθύνει τὸ Γαλλικὸ KK στὸν Ζαχαριάδη γιά τὰ 30χρονα τοῦ KKE, στὶς 29 Ὀκτωβρίου, διαβάζουμε ὅτι «Ο ἀγώνας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ προσφέρει πολύτιμη βοήθεια στὸν ἀγώνα πού διεξάγουν οἱ προοδευτικὲς δυνάμεις ὀλόκληρου τοῦ κόσμου ἐνάντια στὶς δυνάμεις τῆς ἀντιδραστῆς καὶ τοῦ πολέμου πού ἔχουν συσπειρωθεῖ πίσω ἀπό τὸν ἀμερικανικὸ ιμπεριαλισμό. Ο λαός τῆς Γαλλίας χαιρετίζει κάθε νίκη τῶν Ἀνταρτῶν σὰν δική του νίκη. Γνωρίζει ὅτι ὁ θρίαμβός τους θά ἀποτελέσει ἀποφασιστική ἐνίσχυση τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς εἰρήνης» (: κ. 359, Φ 20/9/4).

Οταν ἀντίθετα ὁ Δημητρώφ –δόποιος μέτις δηλώσεις του τὸν Ιανουάριο τοῦ 1948 γιά τὴ διευρυμένη Βαλκανικὴ Ὁμοσπονδία είχε προκαλέσει ἀντιδράσεις⁸ –, σέ γεῦμα πού παρέθεσε λίγες ἡμέρες ἀργότερα στοὺς ξένους ἀντιπροσώπους ἐπί τῇ λήξει τοῦ συνεδρίου τοῦ Πατριωτικοῦ Μετώπου τῆς Βουλγαρίας, δηλώσεις ὅτι «ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνηση δέν ἀναγνωρίζει τὴν Κυβέρνηση τοῦ Μάρκου, δῆμος ὁ βουλγαρικός λαός τὴν ἀναγνωρίζει σὰν τὴν μοναδικὴν πραγματικὴν Κυβέρνηση τοῦ ἑλληνικοῦ Λαοῦ», ὁ Νικόλας (= Λ. Μαυροειδῆς) πού ἀναφέρει τὸ γεγονός στὸν Σπύρο (= Π. Ροῦσο), σέ ἐπιστολὴ του ἀπό τὴ Σόφια, στὶς 6 Φεβρουαρίου 1948, προσθέτει: «Σχετικά μέ τῇ δηλωσῃ αὐτῇ δέ θάπρεπε νά γίνει χρήση τῆς» (: κ. 184, Φ 9A/86)⁹.

‘Ανεξάρτητα δῆμος ἀπό τὴν τύχη τῆς ἀναγνώρισης τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης, πρωταρχικὸ μέλημα τῶν ὑπευθύνων γιά τὶς διεθνεῖς σχέσεις τῆς ἡταν, δῶς κατατίθεται στὴν ἔκθεση τοῦ Π. Ρούσου, ἡ ὄργανωση τῆς ἀντιπροσώπευσής τῆς στὶς σπουδαιότερες χῶρες καὶ ἡ ἐπαφὴ μέ τὰ κατά τόπους κομμουνιστικά καὶ ἑργατικά κόμματα. ‘Η δεύτερη φέρεται νά ἔχει ἐπιτευχθεῖ, ἐνῶ ἡ πρώτη πῆρε, ὅπως εἰδαμε, τὴ μορφὴ ἔμμεσης διπλωματικῆς ἐκπροσώπησης εἴτε, κυρίως, μέ «πρακτορεῖα τύπου» εἴτε μέ ἀντιπροσώπους τῆς «δημοκρατικῆς Ἐλλάδας» (Οὐγγαρία). Στὴν Γαλλία καὶ τὴν Ἀγγλία οἱ προ-ūπαρχουσες «ἀντένες» τῆς «Ἐλεύθερης Ἐλλάδας» ἀναδιοργανώνονται, ἐνῶ στὶς νεοπαγεῖς λαϊκές

8. Γιά τὴν ἀντιδραση τοῦ Στάλιν στὶς δηλώσεις Δημητρώφ βλ. Γκ. Δημητρώφ, Σελίδες ἀπό τὸ ἀπόρρητο ἡμερολόγιο, Ἐπιλογὴ-ἐπιμέλεια: Σπ. Κουζινόπουλος, Μετάφραστη: Κ. Κούτρα, Ἀθῆνα 1999, σ. 195-199· πβ. Β. Κόντης-Σπ. Σφέτας (ἐπιμ.), Ἐμφύλιος πόλεμος. Ἐγγραφα ἀπό τὰ γιονυκοσταλβικά καὶ βουλγαρικά ἀρχεῖα, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 199-200.

9. Τὴν ἐπιφυλακτικὴ στάση τοῦ Δημητρώφ ἔκθετε πάντως ὁ Ἰδιος ὁ Λ. Μαυροειδῆς, ‘Ἀπό τὸν σταλινισμὸν στὴν περεστροΐκα. Ἡ προσωπικὴ μονομαρτυρία ἀπ’ τὸν κόσμο τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ (1947-1987)’, Ἀθῆνα 1988, σ. 50-54.

δημοκρατίες τά πρακτορεῖα τύπου συγκροτοῦνται οὐσιαστικά έξι ύπαρχης¹⁰. Μέ αυτή τή μορφή τελικός παρέμειναν στή Ρουμανία ό Λ. Αποστόλου και στήν Πολωνία ό Β. Γεωργίου, τούς όποιους εἶδαμε νά όριζονται έπισημοι έκπροσωποι¹¹.

Αρχές τοῦ '49, ό Π. Ρούσος υπόλογιζει ότι ό μηχανισμός τοῦ έξωτερικοῦ διαθέτει «περίπου 50 συνεργάτες», παραδέχεται ότι ύστερον έν γένει ώς πρός τήν «κομματική διαπαίδαγώηση» και έπαγρύπνηση, ένω προβαίνει και στήν πρώιμη, όμολογουμένως, διαπίστωση τής διαμόρφωσης «έμιγκράντικης νοοτροπίας και διάθεσης λόγω τής άπόσπασης άπό τό άμεσο περιβάλλον τοῦ άγώνα μας», νοοτροπία πού θά ταλανίσει ώς γνωστόν επί δεκαετίες τό έλληνικό κομμουνιστικό κίνημα.

Κύριο έργο τῶν στελεχῶν, πού χρίζονται αὗτοι πρόξενοι, είναι ή διαφώτιση τής εύρωπαικῆς κοινῆς γνώμης, ό συντονισμός τής διεθνούς άλληλεγγύης πρός τή «δημοκρατική Έλλάδα», ή διευκόλυνση τής μετακίνησης δσων Έλλήνων τοῦ έξωτερικοῦ προσφέρονται νά καταταγοῦν στόν ΔΣΕ (ναυτεργάτες, «Έλληνες τής διασπορᾶς, φοιτητές¹²» και, τέλος, ή διαχείριση τῶν προσφύγων τούς όποιους ό έμφύλιος έσπρωξε έξω άπό τά έλληνικά σύνορα¹³. στίς κοινότητες-στρατόπεδα πού ύφιστανται άπό τό 1945, σέ όλες τίς διορες χώρες, μέ σημαντικότερη τήν κοινότητα τοῦ Μπούλκες στήν ΒΑ Γιουγκοσλαβία, έρχονται νά προστεθοῦν, άπό τίς άρχες τοῦ 1948, οί άποστολές τῶν παιδιῶν πού προωθοῦνται άπό τήν «Έλευθερη Έλλάδα» στίς λαϊκές δημοκρατίες¹⁴.

10. Ως άπεσταλμένοι τοῦ *Pirosorástη*, οί όποιοι συγχρόνως τελούσαν χρέη έκπροσώπου τοῦ ΕΑΜ και φρόντισαν νά όργανώσουν γραφεία τύπου στις χώρες έκπαταστικής τους, είχαν σταλεῖ ό Θ. Δογάνης στό Λονδίνο –άπό τήν άνοιξη τοῦ 1945– και ό Β. Γεωργίου στό Παρίσι –άπό τήν άνοιξη τοῦ 1946 ώς τό φθινόπερο τοῦ 1947, όπότε μετακινεῖται στή Βαροσβία βλ. Β. Γεωργίου, δ.π., σ. 462, 483 κ.εξ. Ό Λ. Μαυροειδής, ώς άπεσταλμένος τής ίδιας θρηματίδας, πρωτοπήγη στή Σόφια άνοιξη τοῦ 1947, διαπιστευμένος στή Βαλκανική Διερευνητική Επιτροπή τοῦ Συμβουλίου Ασφαλείας τοῦ ΟΗΕ πού περιόδευε έκει βλ. Λ. Μαυροειδής, δ.π., σ. 19, 25. Τό Hellas-Press στή Σόφια άρχιζει νά πρεσούμαζεται τό Νοέμβρη τοῦ 1947 και λειτουργεῖ ούσιαστικά άπό 1η Ιανουαρίου 1948 (βλ. κ. 196, Φ 8/20/134).

11. Ό Λευτέρης Αποστόλου, άπό τό Βουκουρέστι, άνακοινώνει στής 6 'Απριλίου 1948 ότι άρχισε νά λειτουργεῖ τό έκει «Πραγτορείο Έλληνικού Τύπου ELLAS-PRESS» (κ. 184, Φ 8/9A/13).

12. Γιά τούς ναυτεργάτες βλ. Κ. Γκριζώνας, *Οι έλληνες ναυτεργάτες στήν πολιτική προσφυγή*, Αθήνα 1987· γιά τούς Αίγυπτιοτες έθεολοντές βλ. Σ. Χρυσοστομίδης, *Και οι έθεολοντες Αίγυπτιοτες στόν ΔΣΕ*, π. Αντί, τχ. 696, 1999, σ. 24-26.

13. Γιά τό Μπούλκες βλ. Κ. Σπατέρας, *Μοντοκίο δρόμοι τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ*. Άπό τή Βάρκια στό Μπούλκες, Αθήνα 1990· Χρ. Δ. Καινούργιος (Βρατιάδας), *Στά στρατόπεδο Ρουμπικ και Μπούλκες. Περπλανήσεις και περιπέτειες λαϊκῶν άνωντοστόν 1945-1947*, Αθήνα 1991. Γιά τά παιδιά στις άνωτολικές χώρες βλ. Θ. Μητσόπουλος, *Μετανάστες Έλληνες. Τά σχολεία τῶν έλληνων πολιτικῶν προσφύγων στήσ σοσιαλιστικές χώρες*, Αθήνα 1979· Lars Baerentzen, *Τό «παιδομάζωμα» και οι παιδουπόλεις τής βασιλισσας*, Lars Baerentzen - Γ. Ο. Ιατρίδης - Ole L. Smith (έπιμ.), *Μελέτες γιά τόν έμφύλιο πόλεμο, 1945-1949*, Αθήνα 1992, σ. 138-164· Ειρήνη Λαγάνη, *Τό «παιδομάζωμα» και οι έλληνογουγκοσλαβικές σχέσεις (1949-1953)*. Μιά κριτική προσέγγιση, Αθήνα 1996· Πόπη Πολέμη, *«Η έλληνική νεολαία στής άνωτολικές χώρες 1948-1968: καταγραφή τεκμηρίων άπό τά Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας*, π. Τά Ιστορικά, τ. 14, τχ. 27, 1997, σ. 445-450.

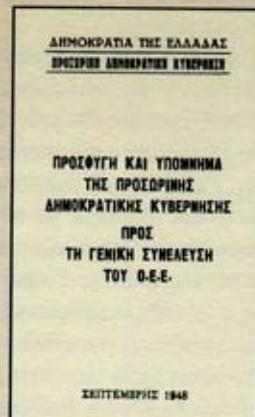
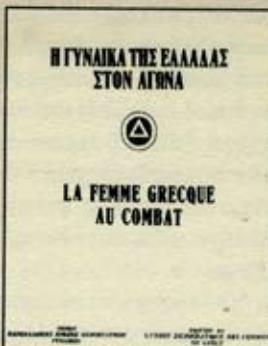
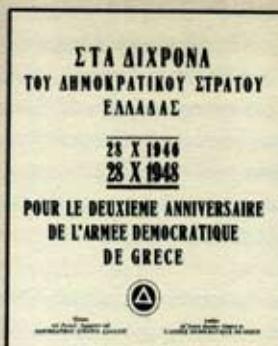
14. Στό έπιπεδο τῶν πραγματόσφαιρων τῶν στόχων αὐτῶν χρήσιμες είναι οί άπολογιστικές έκθεσεις γιά τό 1948 άνω χώρα, πού συντάσσονται σέ συνάρτηση προφανώς μέ τήν έκθεση τοῦ Π. Ρούσου και άποκεντωνται στά ΑΣΚΙ. Γιά τήν Πολωνία: κ. 177, Φ 8/3/41· γιά τήν Τσεχοσλοβακία: κ. 188, Φ 8/12/42· γιά τήν Βουλγαρία: κ. 196, Φ 8/20/134· γιά τήν Γαλλία: κ. 189, Φ 8/13/103 (έκτενές άπόσπασμα δημοσιεύεται στό *Άννα Μαθαίου-Πόπη Πολέμη, Διαδρομές τής Μέλπως Άξιωτη 1947-1955, Μαρτυρίες και κείμενα άπό τά Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 34-36).

Τά σύνθετα αυτά καθήκοντα καλούνται νά έκπληρώσουν έντός των όριων πού θέτει ή κάθε χώρα, δρια πού τουλάχιστον στήν Δυτική Εύρωπη στένεψαν μετά τών σχηματισμό της ΠΔΚ και τήν επισημοποιήση τού έμφυλίου. Τήν 1η Ιανουαρίου 1948, από τό Λονδίνο, ό Θ. Δογάνης –όπου ούσιαστικά τό πρακτορείο άποτελεῖ τή «βάση τής προπαγάνδας μας στόν άγγλοσαξωνικό κόσμο, στίς Σκανδιναυικές χώρες και στίς άποικίες» –, άπηχώντας τήν καταρχήν θετική ύποδοχή της ΠΔΚ και τήν προϊούσα σκλήρυνση τής στάσης τών άρχων, όμολογει ότι «στό άμεσο μέλλον ή ύποστηριξη πού μπορούμε νά περιμένουμε άπό τήν άγγλική κοινή γνώμη θάναι σ' έκταση μᾶλλον μικρότερη άπό έκεινη πού είχαμε ώς σήμερα» (: κ. 185, Φ 8/10/7). Στό Παρίσι δέν θά άργησουν οι διώξεις: ό Σ. Μάξιμος διώκεται τών Μάρτιο τού '48, ένω προβλήματα άντιμετωπίζει και ή Μέλπω Αξιώτη (βλ. κ. 189, Φ 8/13/19).

'Εμφανή είναι άλλωστε τά ίχνη τής άμηχανίας πού αισθάνονται αυτοί οι κομματικοί «έπιτετραμμένοι» γιά τό είδος τής πολιτικής πού οφείλουν νά άκολουθήσουν. Καλός μάρτυρας ό Σεραφείμ Μάξιμος, στίς 27 Ιανουαρίου 1948, λίγο πρίν φύγει άπό τό Παρίσι γιά τήν Πράγα, διατυπώνει τήν άμηχανία αυτή, έπιστελλοντας πρός τόν Ζαχαριάδη: «Περιττό νά σού πώ δτι γιά μᾶς πού είμαστε στό έξωτερικό, παρουσιάζονται ένα σωρό προβλήματα όπως είναι: 1ον) 'Αν θά κινηθούμε μέσου σέ έσωμική μορφή ή στά πλαίσια πού χαράζει ή νέα δσο και πρώτη δημοκρατική κυβέρνηση; Θά είμαστε δηλαδή έσωμικά ή κατά κάποιο τρόπο κυβερνητικά στοιχεία; 2ον) Θά προαναγγέλουμε λύσεις συμβιβασμού ή λύσεις ριζικές; 3ον) Θά μεταχειρίζόμαστε περιπτώσεις όπως τού Σοφιανόπουλου σάν φιλικές ή έχθρικές ή δυσάρεστες κινήσεις» ... «Άυτά δλα, άγυπτη μου Niko, είναι πρακτικά ζητήματα σημασίας, πάνω στά όποια πρέπει νά ξχουμε κάποιες άδηγίες» (: κ. 189, Φ 8/12/6).

Οι άδηγίες άμως σκοντάφουν, μεταξύ τών άλλων, και στίς δυσκολίες έπικοινωνίας. Ή άλληλογραφία δέν είναι άσφαλής ή άλλου καθυστερεί. Τά τηλεγραφήματα θέτουν άλλα ζητήματα: ...«δένονται τά χέρια μας μή ξέροντας πού νά σᾶς βρούμε γρήγορα όταν είναι άνάγκη», γράφει ό Ζερμπίνης στόν Πορφυρόγενη στίς 8 Ιανουαρίου 1948 (κ. 189, Φ 8/13/13). Ό ίδιος ό «ύπουργός τών Έξωτερικών» Π. Ρούσος, άπό τό Βελιγράδι, στίς 25 Ιανουαρίου, άλληλογραφώντας μέ τήν «έδρα», έκθετει τά προβλήματα πού άντιμετωπίζει κατά τή συνεννόηση ώς πρός καίρια θέματα: «Σχετικά μέ τίς άποστολές, τά συνέδρια και κυρίως τήν προετοιμασία άναγνώρισης. Μέ τό γράμμα σας τής 22.1.48 είμαι άπολύτα σύμφωνος. Μοῦ δημιουργήθηκε άμως κάποια δυσκολία γιατί τό σχετικό μέρος τού τηλεγραφήματός σας άρ. 11 δέν μοῦ ήταν σαφές. Δηλαδή δέν έβγαινε νόημα ἀν πρέπει νά τά κανονίζω άπό δω και νά σᾶς ύποβάλω προτάσεις και ύποψηφιότητες ή άντιθετα πρέπει νά περιμένω άπό σᾶς. Καταλαβαίνετε σύντροφοι ότι στή δική μου τή δουλιά είναι ένα μειονέκτημα ή άπόσταση. Ούδεποτε θέλω νά κάνω τίποτε πού δέν θάναι στήν έγκριση τού Κ[όμματος]. Άλλα νομίζω ότι έτσι πού έπειγουν καμμιά φορά τά πράγματα πρέπει νά μπορῶ νά δίνω και άμεσα λύση» (: κ. 156, Φ 7/43/43, ύπογράφεται μέ τό ψευδώνυμο Σπύρος).

Πολύτιμος βοηθός τών μηχανισμών έξωτερικού είναι, και στόν τομέα αυτό, ό Ραδιοφωνικός Σταθμός «Έλευθερη Έλλαδα», ό όποιος είλε άρχισε νά έκπεμπει τόν Ιούλιο τού 1947 άπό τό Βελιγράδι και

Μάρτιο του 1949 μεταφέρθηκε στό Boukourésti¹⁵. Διττή ή άποστολή του σταθμού: άφενός ή προπαγάνδα «μέσα στόν έλληνικό λαό και ίδιαίτερα της ύπόδουλης ζώνης», μέ περιορισμένη άπήχηση, και άφετέρου ή καθοδήγηση τών στελεχών του έξωτερικού και ή έννημέρωση της διεθνούς κοινής γνώμης, ή όποια έπιτυγχάνεται είτε άπευθείας, άπο τή γαλλική έκπομπή (ζεκινά τόν Μάιο του 1948), είτε άπό τά δελτία τύπου που έκδίδουν όλα τά «πρακτορεία», μέ βάση σχεδόν άποκλειστικά τίς έκπομπές του ΡΣΕΕ, και τροφοδοτούν τόν τύπο και τή ραδιοφωνία κάθε χώρας. «Είναι άναγκη και γιά μᾶς άλλα και γιά όλες τίς δργανώσεις μας στίς διάφορες χώρες ό σταθμός νά άφιερώσει 5-10 λεπτά τήν ημέρα στήν έκπομπή τών ειδήσεών του σε χρόνο ύπαγρευσης και δσο τό δυνατό πιο λακωνικά. «Ετσι θά έχυπηρετηθούμε όλοι πολύ καλύτερα», γράφει, και μάλιστα τό ύπογραμμίζει, ό Θ. Δογάνης άπό τό Λονδίνο (: κ. 185, Φ 8/10/7, 1 Ιανουαρίου 1948).

Πλάι στή ραδιοφωνική, ίδιαίτερη σημασία άποδίδεται στήν εντυπη μορφή προπαγάνδας. Κινητά τυπογραφεία λειτουργούσαν, στή διάρκεια τού έμφυλιον, σέ διάφορες μονάδες τού ΔΣΕ, μέ κυριότερο έκείνο πού βρισκόταν στήν έδρα τού Γενικού Αρχηγείου και τής ΠΔΚ. Τίς άναγκες σέ εντυπο ύλικο έχυπηρετούσαν άκόμη τυπογραφεία στίς δμορες λαϊκές δημοκρατίες, ίδιως τού «χωριού» (Μπούλκες). Έκτός άπό τίς έφημερίδες, ό Π. Ρούσος ύπολογίζει, γιά τό 1948, σέ 130 τίς έλληνικές έκδόσεις «τού βουνού», όπως είθισται συμβατικά νά άποκαλούνται (εντυπα άπό τό τυπογραφείο τής έφ. 'Εξόρμηση,

15. Γιά τό Ραδιοφωνικό Σταθμό «Έλευθερη Έλλαδα» βλ. Βάσω Ψιμούλη, «Η φωνή τού κόμματος στά πέτρινα χρόνια. Άρχειο τού ραδιοφωνικού σταθμού Έλευθερη Έλλαδα/Φωνή τής 'Αλήθειας», π. 'Αρχειοτάξιο, τχ. 1, 1999, σ. 14-23· τής ίδιας, «"Έλευθερη Έλλάδα": Ο παράνομος σταθμός τού ΚΚΕ», έφ. 'Έλευθεροτυπία (Βιβλιοθήκη: «Έμφυλιος 50 χρόνια»), 15 Οκτωβρίου 1999, σ. 10-11.

«Έκδοτικό Έλεύθερη Έλλάδα» κ.ἄ.) και δίνει ένδεικτικά στό παράρτημα όρισμένους τίτλους με τό αντίστοιχο τράβηγμα¹⁶.

Διττός και έδω ό στόχος των έντυπων: άπό τη μία ή «έσωτερική» διαφώτιση (Έλεύθερη Έλλάδα και Έλληνες πρόσφυγες, παιδιά και ένήλικες στίς λαϊκές δημοκρατίες) και άπό την άλλη ή έκλαικευση τού άγωνα και ή προπαγάνδα στό έξωτερικό. Οι άναγκες της τελευταίας αυτής έξυπηρετούνται άπό τόν έκδοτικό μηχανισμό πού όργανώνεται έπι τούτου τό καλοκαίρι τού 1948 στή Βουδαπέστη (έκει έκδιδεται άπό τό τχ. 3 κ.έ.ξ. τό γαλλόγλωσσο περιοδικό *La voix de la Grèce*, καθώς και προπαγανδιστικά βιβλία και λευκώματα) και τά έντυπα γιά τήν έλληνική ύπόθεση, πρωτότυπα ή μεταφρασμένα, πού φροντίζουν νά κυκλοφορήσουν τά «πρακτορεία τύπου» στή γλώσσα τής χώρας δπου λειτουργούν (και έδω ένδεικτικό τό παράρτημα τής έκθεσης Ρούσου). Μέσω Βουδαπέστης φαίνεται νά γίνεται ή διακίνηση όλων τῶν έντυπων, πρός κάθε κατεύθυνση, ένων άπό τήν έναντι τού 1949 σταδιακά όλες οι έκδοτικές δραστηριότητες (τό «έκδοτικό») συγκεντρώθηκαν στή Ρουμανία.

Άπο τά έργαλεία τής προπαγάνδας δέν θά μπορούσε νά λείπει ή φωτογραφία και ή κινηματογράφος. Αν και ή έκθεση Ρούσου άναγνωρίζει δτι ίστερον στό έπιτεδο αύτό, ώστόσο τά ίψηλά τραβήγματα τῶν φωτογραφιῶν, ή συμμετοχή σέ έκθεσεις και ή διακίνηση πού μαρτυρούνται δίνουν τό μέτρο τής ζήτησης γι' αύτή τήν «καλλιτεχνική μορφή διαφώτισης»¹⁷.

Βήματα έκλαικευσης τού άγωνα πού διεξάγεται στήν Έλλάδα, και ένα άπό τά μέσα με τά όποια έπιχειρει ή ΠΔΚ νά έπιτυχει έστω τήν «έμμεση διπλωματική άναγνώριση» (κατά τήν έξωφραστική και αισιόδοξη έκφραση πού χρησιμοποιει ο Π. Ρούσος στήν έκθεση, άπαλύνοντας τή διπλωματική ήττα) είναι τά πολυάριθμα διεθνή συνέδρια δπου έπιτυγχανει νά έκπροσωπηθει. Έκπροσώπηση, ή όποια ής μή θεωρηθει ούτε εύκατόρθωτη ούτε αύτονότη, καθώς προσπατει συντονισμένη συνεχή προετοιμασία άπό τό σύνολο τῶν «μηχανισμῶν έξωτερικοῦ».

Άρωγό σέ όλες τίς ένέργειες με τίς όποιες έπιχειρεται ή ένημέρωση και ή κινητοποίηση τής εύρωπαϊκής κοινής γνώμης έχουν, οι οίνοι «διπλωματικοί έκπροσωποι», τίς κατά τόπους έπιτροπές βοήθειας, στά πρότυπα πού είχαν διαμορφωθει άπό τήν έποχή τού ίσπανικού έμφυλιου. Άλλες προϋπάρχουν τής ΠΔΚ (στήν Αγγλία ή League for Democracy in Greece, στή Γαλλία ή Comité Française d'aide à la Grèce) και άνασυγκροτούνται με βάση τά νέα δεδομένα, ένων άλλες δημιουργούνται τώρα γιά πρώτη φορά¹⁸. Οι κομματικοί άπεσταλμένοι έπωμίζονται τό βάρος πού άπαιτει ή συντονισμός τής δράσης

16. Η συστηματική καταγραφή τῶν έντυπων πού έκδόθηκαν στό «φουνό» κατά τή διάρκεια τού έμφυλιου καθώς και τῶν βιβλίων πού παρήγαγε ή έπιστημος έκδοτικός μηχανισμός τού ΚΚΕ στίς λαϊκές δημοκρατίες κατά τήν πρώτη φάση τής ίπερορίας (1948-1968) έχει δλοκληρωθει και έπιζουμε σύντομα νά δημοσιευτει. Σημειώνουμε έδω ένδεικτικά δτι γιά τό 1948, στό όποιο άναφέρεται ή έκθεση Ρούσου, έχουν καταγραφει 110 φυλλάδια ή βιβλία.

17. Γιά τό κινηματογραφικό συνεργείο τού Δημοκρατικού Στρατού βλ. Μάνος Ζαχαρίας, «Αποτυπώνοντας σέ φίλμ τήν τραγοδία», έφ. Έλευθεροτοπία, δ.π., σ. 14-15.

18. Τή συγκρότηση και τή δράση τῶν έπιτροπών βοήθειας άνά χώρα μπορούμε νά παρακολουθήσουμε μέσα άπό τήν

αυτῶν τῶν «μαζικῶν» ὄργανώσεων, οἱ ὅποιες στόχῳ ἔχουν τὴν ἡθική καὶ ὑλική ὑποστήριξη στὸν ἀγωνιζόμενο ἐλληνικό λαό.

Ἡ ὑποστήριξη αὐτῇ ἐκφράζεται εἴτε μὲ ἑράνους, εἴτε μὲ ἀτομικές (ἐπωνύμων) ἡ συλλογικές ἐκδηλώσεις διαμαρτυρίας –συλλογὴ ὑπογραφῶν, συγκεντρώσεις– ἐναντίον τῆς τρομοκρατίας πού ἐπικρατεῖ στὴν «ὑπόδουλη Ἐλλάδα», τῶν ἐκτελέσεων τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τά λοιπά. Στὶς λαϊκές δημοκρατίες, οἱ πρόσφυγες καὶ ιδίως τὰ παιδιά, ἀπέναντι στὰ ὅποια εἶναι συνήθως πού εὐαίσθητη ἡ κοινὴ γνώμη, λειτουργοῦν ἀφενός ως μοχλός γιά νά μαζικοποιηθεῖ τὸ κίνημα συμπαράστασης πρὸς τὸν ἐλληνικὸν «ἀγώνα», ἐνῷ παράλληλα προσφέρουν τὴν εὐκαριαί/ἄλλοι στὶς κυβερνήσεις τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, νά ἐπιδείξουν καὶ νά διαφημίσουν ἀναλόγως τὴν ἀνθρωπιστικὴ τους ἀλληλεγγύη πρὸς τὸν γειμαζόμενο ἐλληνικό λαό. «Γύρω ἀπ' τὰ παιδιά καὶ μὲ τὰ παιδιά, μπορεῖ νά γίνει μιά θαυμάσια δουλειά, καὶ ὅχι μόνο γιά τὰ παιδιά, ἀλλά γενικά γιά τὴ Δημοκρατικὴ Ἐλλάδα», ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ Β. Γεωργίου, μιλώντας γιά τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο μπορεῖ δι' αὐτῆς τῆς μεθόδου νά «ζωντανέψει» ὁ Πολωνικός σύνδεσμος «καὶ νά δώσει ὁργανωτική μορφή στὸ πλούσιο διάχυτο κίνημα τῶν φίλων τῆς Δημοκρατικῆς] Ε[λλάδας]», «ὅπως ἥδη τὸ ἀποφάσισαν οἱ φίλοι» (: κ. 177, Φ 8/3/41, ἔκθεση χρονολογημένη ἀπό 31 Ιανουαρίου-2 Φεβρουαρίου 1949).

ἀλληλογραφία καὶ τὶς ἐκθέσεις τῶν κομματικῶν ἀπεσταλμένων (π.δ. ὅδ., σημ. 14). Γιά τὴν ἀναδιαμόρφωση εἰδικότερα τῆς γαλλικῆς Comité, ὁ Στρατῆς Ζερπινῆς γράφει στὶς 8 Ιανουαρίου 1948 στὸν Πορφυρογένη: «Σχηματίσθηκε ἐπιτέλους μετά τὸ θάνατο τῆς πολλῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ νέα Ἐπιτροπή μὲ δίχως τοὺς «ἀμερικανούς». Τίτλος τῆς: Comité National d'Aide à la Grèce Démocratique. Πέρνουν μέρος ἡ ὁμάδα La Bataille Socialiste [ἀριστερή πτέρυγα τὸν Section] Française de l'] [Internationale] O[uvrière], ἐναὶ δοῦ κυβολικοὶ που κάνων στὸ Dachau, ἡ Ligue des Droits de l'Homme τῆς περιοχῆς τοῦ Παρισιοῦ (Seine), ἡ [Confédération] Générale du Travail] καὶ πλήθος ὄργανώσεων πραγματικά δημοκρατικῶν» (: κ. 189, Φ 8/13/13). Παρουσιάζονται στὸ τεῦχος ὡστὸ τοῦ Ἀρχονταζίου, ἀπὸ τὴν Τασούλα Βερβενιώτη καὶ τὴν Οὐδρία Παπαδοπούλου ἀρχειακές συλλογές συναφεῖς μὲ τὴν ἀγγλικὴ ἐπιτροπή. Γιά τὸ κίνημα ἀλληλεγγύης σὲ Γαλλία, Ἀγγλία καὶ Πολωνία διαφωτιστικά είναι τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Β. Γεωργίου, δ.π.: γιά τὴν Βουλγαρία βλ. Λ. Μαυροειδῆς, δ.π. Ἐκτίσης, στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ριδοφονικοῦ Σταθμοῦ (κ. 260) σώζεται – μὲ χειρόγραφες σημειώσεις πού δηλώνουν ὅτι χρησιμοποιήθηκε – δακτυλόγραφο ἀντίτυπο ἐκθεσῆς τῆς UNSCOB (United Nations Special Committee on the Balkans) πρὸς τὴ Γ' Γενικὴ Συνέλευση τοῦ ΟΗΕ, ἡ οποία θά συγκληθεῖ, σπῶς θά δοῦμε, τὸ Σεπτέμβριο φέρει ἡμερομηνία 30 Ιουνίου 1948 (*Report to the Third Session of the General Assembly*). Ἐκτὸς τῶν ἄλλων παρέχει χρήσιμες πληροφορίες γιά τὴν προϊστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος στὸν ΟΗΕ, τὴ συγκρότηση καὶ τὴ λειτουργία τῆς UNSCOB καὶ, κυρίως, τὴ βοήθεια ἐκ μέρους τῆς Αλβανίας, Βουλγαρίας καὶ Γιουγκοσλαβίας πρὸς τοὺς «Ἐλλήνες «άντάρτες» (μέ παράρτημα γιά τὸ ζητήμα τῶν παιδιῶν), δουὶ καὶ τὰ συναφή μὲ τίς ἐπιτροπές βοήθειας. Σημειώσεων διὰ στὴ βοήθεια ποὺ παρέχει η Γιουγκοσλαβία κατονομάζεται καὶ ὁ Ρ.Σ. «Ελεύθερη Ἐλλάδα», γιά τὸν ὅποιο τὸ UNSCOB ἐπιτυγχάνει νά ἐντοπίσει διὰ ἐκπέμπει ἀπὸ τὸ Βελγικάδι μέσα στὸν Απρίλιο τοῦ 1948. Ἀπὸ τὶς «νέες» ἐπιτροπές βοήθειας, χρονολογικοὶ προηγεῖται η βουλγαρική (συστήνεται στὶς 24 Δεκεμβρίου 1947, βλ. UNSCOB, Report, δ.π.) καὶ ἐπονται ἡ πολωνική (24 Δεκεμβρίου, βλ. κ. 177, Φ 8/3/41), ἡ ρουμανική (4 Ιανουαρίου 1948, βλ. κ. 378, Φ 20/28/3a), ἡ γιουγκοσλαβική (10 Ιανουαρίου, βλ. UNSCOB, Report, δ.π.), ἡ ἀλβανική (τέλος Φεβρουαρίου, βλ. στὸ ίδιο), ἡ ἐλβετική (27 Μαΐου, βλ. κ. 373, Φ 20/23/8).

FEDERATION DEMOCRATIQUE INTERNATIONALE
DES FEMMES

IIe CONGRES INTERNATIONAL DES FEMMES
du 1er au 6 décembre 1948 — BUDAPEST

2-οι ΜΕΚΔΥΝΑΡΟΔΝΙΟΙ ΚΟΝΤΡΕΣ ΓΕΝΙΩΝ

II. INTERNATIONAL WOMENS CONVENTION

II. CONGRESO INTERNACIONAL DE MUJERES

II. NEMZETKÖZI NŐKONGRESSZUS

No.
MANDAT DELIBÉRATIF
NAPJAI BIZTOSÍTA
DELEGATES CREDENTIELS
TANÍTÁSI
KÜLÖNTŐ BIZONYÍTVE

Name
■ Φωνή
Last Name
Gender
■ Φεμινίστη
Name
■ Φωνή
Last Name
Gender
■ Φεμινίστη
Name
■ Φωνή
Last Name
Gender
■ Φεμινίστη
Name
■ Φωνή
Last Name
Gender
■ Φεμινίστη

Doula

'Από τόν «φάκελο» πού παρουσιάζουμε έδω ἀναδεικνύονται δύο τουλάχιστον περιπτώσεις μέσα στό 1948, ὅπου συσπειρώνονται ὄλες οἱ δυνάμεις –επιτροπές βοήθειας, ἡμινόμιμοι καὶ παράνομοι μηχανισμοί– γιά νά προωθήσουν τή διεθνοποίηση τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, στήν προοπτική, φυσικά, τῆς ΠΔΚ καὶ τῆς ἡγεσίας τοῦ ΚΚΕ.

Πρώτη, ἡ σύγκληση Διεθνοῦς Διάσκεψης γιά τή βοήθεια στόν Ἑλληνικό λαό, ἡ ὁποία ἀρχίζει νά συζητιέται ἡδη ἀπό τίς ἀρχές Ἰανουαρίου (ὅ Στρατῆς Ζερμπίνης ταλαντεύεται μεταξύ τοῦ Μιλάνου, τῆς Πράγας καὶ τῆς γαλλικῆς πρωτεύουσας ώς καταλληλότερου χώρου γιά τή διεξαγωγή τῆς βλ. κ. 189, Φ 8/13/13, ἐπιστολή πρός Μ. Πορφυρογένη, 8 Ἰανουαρίου 1948), καὶ τελικῶς προγραμματίζεται νά πραγματοποιηθεῖ στό Παρίσι τόν 'Απρίλη. Τό βάρος τῆς ὁργάνωσης φαίνεται νά ἐπωμίζεται ἡ γαλλική 'Ἐπιτροπή Βοήθειας στή Δημοκρατική Ἑλλάδα. Πρώτο βασικό ἐμπόδιο πού προκύπτει είναι ἡ χορήγηση βίζας ἀπό τή γαλλική κυβέρνηση στίς ἀντιπροσωπίες τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν. Ἀπό τά μέσα Φεβρουαρίου ὁ Π. Ροῦσος ἐντημέρωντει ὅτι ἔχουν εἰδοποιηθεῖ οἱ ἀντιπροσωπίες τῶν λαϊκῶν δημοκρατιῶν γιά νά ζητήσουν τή γαλλική βίζα καὶ ὅτι «ἡ Ὁργ. Ἐπιτροπή ρωτάει τί σκεφτόμαστε γιά ἀντιπροσωπεία τῆς Δημ. Ἑλλάδας –δηλαδή ἂν θά μπορέσει νά παρουσιαστεῖ. Νομίζω ὅτι πρέπει νά κάνουμε τό πᾶν γιά νά τό πετύχουμε. Ἐπίσης ζητάει προσωπικό μήνυμα τοῦ πρωθυπουργοῦ [Μ. Βαφειάδη]» (κ. 174, Φ 7/61/20). Λίγες μέρες ἀργότερα, ἀναφερόμενος στήν ἀνάγκη ἐκπροσώπησης τῆς ΠΔΚ στήν συνδιάσκεψη τοῦ Παρισιοῦ καὶ στό ἐπικείμενο συνέδριο τῶν παρτιζάνων στήν Πράγα, προτρέπει ὅτι «σέ τέτια σώματα πρέπει ν' ἀκουστεῖ γερά ἡ φωνή τῆς δημοκρατικῆς Ἑλλάδας» (κ. 174, Φ 7/61/21).

Ο Ζερμπίνης, ἀπαντώντας σέ ἀνάλογα ἐρωτήματα τοῦ Πορφυρογένη, στίς 19 Μαρτίου, ἐκφράζει τό φόβο ὅτι, παρόλο πού ἡ συνδιάσκεψη είναι ἀπίθανο νά ἀπαγορευτεῖ ἀπό τή γαλλική κυβέρνηση, είναι ἐνδεχόμενο νά μή δοθεῖ βίζα στούς ἀντιπροσώπους ἀπό τίς λαϊκές δημοκρατίες. Καὶ συνεχίζει: «Πάντως ἔρχονται ἀντιπρόσωποι ἀπό παντοῦ. Μόνο οἱ ἀπαντήσεις Ἰταλίας καὶ Βουλγαρίας καθυστεροῦν. Ἀπ' τήν Ἀμερική θάρθει ἀντιπροσωπεία. Ἀπ' τήν Ἀγγλία ὁ Zilliacus, ὁ Tiffany καὶ ὁ Solley μεταξύ ἄλλων. Βέβαια οἱ Σκανδιναβικές χώρες δέν ἀπάντησαν». Προσθέτει ἀκόμα ὅτι διαφωνεῖ μέ τήν προετοιμασία ἐναλλακτικῆς συνδιάσκεψης στήν Πράγα, «γιατί θά είταν ὅπλο τῆς ἀντιδραστῆς ἐνάντια στή σύγκλησή τῆς ἔδω». Γι' αὐτό προτείνει ἡ ἀποστολή τῆς ἀντιπροσωπίας, ἀν χρειασθεῖ, νά γίνει «τήν τελευταία στιγμή» (κ. 189, Φ 8/13/22).

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ροῦσος ἀναλαμβάνει νά συντάξει ἔξ ὄνόματος τῆς ΠΔΚ χαιρετισμό «πρός τή διεθνή συνδιάσκεψη γιά τή βοήθεια πρός τόν Ἑλληνικό λαό», ὅπου ἀναφέρεται ἐν συντομίᾳ στίς συνθήκες πού ἐπικρατοῦν στήν Ἑλλάδα καὶ καταγγέλλει: «Ἀμερικανοάγγλοι εἰσβολεῖς καὶ μοναρχοφασίστες ὑποτακτικοὶ τούς τῆς λεγόμενης κυβέρνησης Σοφούλη-Τσαλδάρη ἐτοιμάζονται καὶ ἐντείνουν τό ματοκύλισμα γιά τό στραγγαλισμό τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπειλώντας ἔτσι τήν εἰρήνη τοῦ κόσμου. Ἡ ἀπόφαση τοῦ φιλελεύθερου καὶ δημοκρατικοῦ λαοῦ μας καὶ τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ του είναι μία καὶ μόνη: νά συνεχίσει τόν ἀγώνα κάτω ἀπό τή διεύθυνση τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης τοῦ στρατηγοῦ Μάρκου ώς τήν ἐπιβολή τῶν δικαιών του» (κ. 156, Φ 7/43/59 = κ. 174, Φ 7/61/25, ἀντίγραφα χρονολογημένα ἀπό 27 Μαρτίου). Ὁ κύβος ἔχει ἡδη ριφθεῖ· ἵσως ἡ γαλλική κυβέρνηση νά

μήν παραχώρησε τήν ποθούμενη βίζα στήν αίτηση τῆς ἀντιπροσωπίας τῆς ΠΔΚ. Ἰσως, δύναται, καὶ αὐτό εἶναι πιὸ πιθανό, ἡ ἴδια ἡ ΠΔΚ νά̄ ἀποφάσισε ἐκ τῶν προτέρων νά̄ μήν προχωρήσει στή διαδικασία τῆς αίτησης, γνωρίζοντας καλά ὅτι τό γαλλικό κράτος δημουργοῦσε ἥδη προβλήματα στή χορήγηση βίζας στούς ἀντιπροσώπους τῶν λαϊκῶν δημοκρατιῶν. Ἀν ἵσχει τό δεύτερο, τότε ἡ φωνή τῆς ἐπελέγη νά̄ ἀκούστει μέσω τῆς ἀνάγνωσης τοῦ χαιρετιστηρίου τοῦ «πουργοῦ Ἐξωτερικῶν».

Ἐξάλλου, λίγες μόλις ἡμέρες πρίν τήν ὁρισμένη ἡμερομηνία τῆς Συνδιάσκεψης, ἀποστέλλεται (μᾶλλον ἀπό τό Βελιγράδι) τηλεγράφημα πρός τόν Ζερμπίνη, στό Παρίσι, μέ τίς «τελευταῖς ὀδηγίες»: «Στήν πραγματικότητα ἡ γαλλική κυβέρνηση σαμποτάρει τή διάσκεψη μέ τήν ἄρνηση διαβατηρίων στούς ἀντιπροσώπους τῶν λαϊκῶν δημοκρατιῶν. Πρέπει νά̄ καταγγείλουμε αὐτή τή στάση. Νομίζουμε ὅτι ὡς αὐτή τή στιγμή ἡ διάσκεψη δέν ἔγινε ὑπόθεση ἀρκετά γνωστή στόν τύπο καὶ τίς μαζικές ὁργανώσεις. Στήν περίπτωση πού ὁι ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης δέν πάρουν βίζες, ἡ ὁργανωτική ἐπιτροπή εἶναι ἀρμόδια νά̄ καθορήσει τί θά κάνει. Ἐφόσον θά ἡταν δυνατόν νά̄ ἔξασφαλιστεῖ ἡ πολιτική γραμμή μας, θά μποροῦσε νά̄ γίνει μιά στενότερη συνδιάσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Δύσης. Δηλαδή: διαμαρτυρία κατά τῆς ἀμερικανοαγγλικῆς ἐπέμβασης, κατά τῆς μοναρχοφασιστικῆς τρομοκρατίας, ἀμεση ἀποχώρηση ὅλων τῶν ξένων στρατευμάτων καὶ ἀποστολῶν, ἐλευθερία στό λαό νά̄ ἐκλέξει τή μορφή διακυβέρνησής του, ἀλληλεγγύη πρός τόν ἀγώνα τοῦ Μάρκου, πρακτική βοήθεια πρός τόν δημοκρατικό ἐλληνικό λαό» (: κ. 156, Φ 7/43/60).

Πέντε ἡμέρες πρίν ἀπό τήν ἔναρξη ἔχει προβλεφθεῖ νά̄ δημοσιευτεῖ στήν ἐφημερίδα τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ, τό Δελτίο Εἰδήσεων, ἡ ἀνταπόκριση τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ γιά τή συνδιάσκεψη, πού προβάλλει τό δυτικό τῆς προφίλ: «Στίς 10 καὶ 11 τοῦ Ἀπριλίου θά γίνει στό Παρίσι Διεθνής Διάσκεψη γιά βοήθεια στή Δημοκρατική Ἑλλάδα. Στή Διάσκεψη θά πάρουν μέρος πάνω ἀπό 60 ἀντιπρόσωποι ἀνάμεστο στούς ὅποιους εἶναι καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἐν. Πολιτειῶν, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Δανίας, τῆς Γαλλίας, τοῦ Βελγίου, τῆς Ἐλβετίας, τοῦ Λουξεμβούργου κ.ἄ. Ο ἄγγλος ἐργατικός βουλευτής Ζηλιάκος θά κάνει ἔκθεση γιά τή βρεττανική παρέμβαση στήν Ἑλλάδα».

Καὶ πραγματικά ἡ συνδιάσκεψη, πού θά γίνει τελικά στό Παρίσι στίς 10 καὶ 11 Ἀπριλίου, θά τηρεῖ τήν «πολιτική γραμμή». «Στενότερη» ἡ «κουντουρεμένη» καὶ «πολιτικά ἀρκετά στενή» (οἱ δύο τελευταῖς ἐκφράσεις προέρχονται ἀπό ἐπιστολή ἐν εἰδει ἀπολογισμοῦ πού συντάσσει ὁ κομματικός ὑπεύθυνος ἀπό τό Παρίσι), «ἡ μή δική μας πολιτική ἀντιπροσώπευση δέν ἔπερασε τά 10-12% τῶν ἀντιπροσώπων». Ἀπό τή συνδιάσκεψη θά ἐκλεγεῖ «ένιατο διεθνές ὅργανο» συντονισμοῦ τῶν ἐπιτροπῶν βοήθειας μέ ἔδρα τό Παρίσι, τό ὅποιο, δύναται, σύμφωνα μέ τήν ἔκθεση Ρούσου «λίγα πράματα» θά μπορέσει νά̄ κάνει.

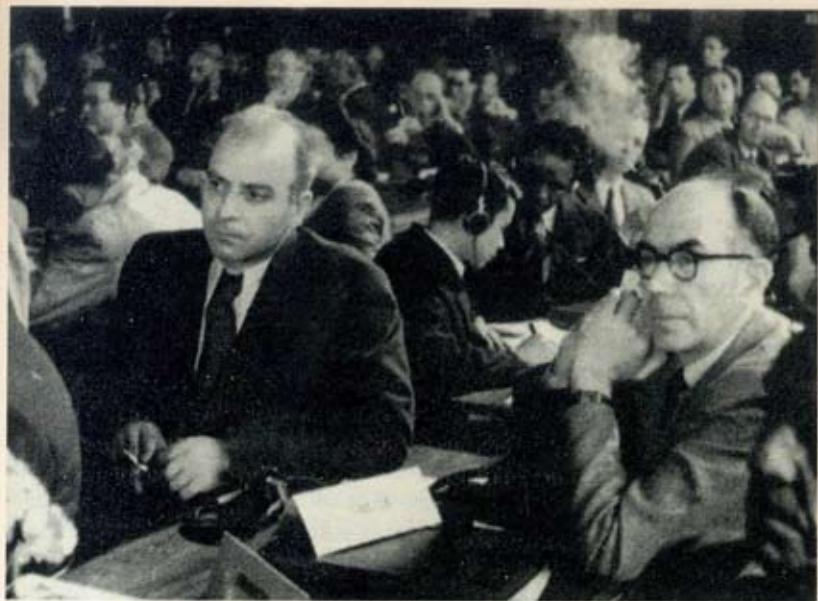
Στήν ἴδια ἐπιστολή πού προαναφέρθηκε, μέ ἡμερομηνία 12 Απριλίου, ὁ Ζερμπίνης συνοψίζει τά θετικά σημεῖα τῆς Διάσκεψης: «Io Ἐδωσε στούς 200 τόσους συνέδρους (60 ξένοι - 140 Γάλλοι) μιά καθαρή ἀντίληψη τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος ἀπό δλες του τίς πλευρές καὶ τόνωσε τό ἐνδιαφέρον τους καὶ τή διάθεσή τους γιά πρακτική δουλειά. 2o Προκάλεσε ἔνα πλατεύ συνδιαφέρον γιά τό ἐλληνικό ζητήμα. 3o Ἐβαλε τίς βάσεις τῆς ἐπίλυσης τοῦ ζητήματος τῆς βοήθειας μέσω τοῦ Διεθνοῦς Ἐρ. Σταυροῦ. 4o

Δημιούργησε ένα διεθνές όργανο γιά τις έπεμβάσεις ύπερ της Δημ. Έλλάδας σε διεθνή κλίμακα. Βέβαια ή αξιοποίηση των άποτελεσμάτων μένει άκομα νά γίνει και θά ξαρτηθεί άπ' τή δουλειά μας άπο δω και μπρός, ίδιως με τή στενότερη έπαφή με τις διάφορες έπιτροπές βοήθειας στις δυτικές χώρες» ... «Από γαλλική πολιτική πλευρά η Συνδιάσκεψη ήταν μιά καλή έπιτυχία γιατί έγινε παρ' ολες τις προσπάθειες τής γαλλ. κυβέρνησης νά τήν έμποδίσει. Γιά νά καταλάβετε τί σημασία τής δώσαν άναφέρω πώς τό υπουργικό συμβούλιο έχασε μιάν όλοκληρη ώρα τήν περασμένη Τετάρτη συζητώντας με ποιό τρόπο θά μπορούσε νά άπαγορευθεί και τέλειωσε με τή διατίστωση πώς δέν μπορούσε νά γίνει τίποτα άλλο άπο δ, τι είχε ηδη γίνει δηλ. ή άρνηση των θεωρήσεων στους άντιπροσώπους. Βέβαια ο άντιδραστικός τύπος έδω έκανε τή συνομοσία τής σιωπής και μόνο στό Monde και στό N. York Herald δημοσιεύθηκαν δυό λόγια άπο υπερβολική «άντικειμενικότητα». Οι άλλοι κονδυλοφόροι τής Wall Street δέν βγάλαν τσιμουδάω» (: κ. 189, Φ 8/13/32).

Δέκα ήμέρες άργότερα ό Στρατής Ζερμπίνης έπανέρχεται στό ζήτημα τής άπήχησης τής Συνδιάσκεψης και παράλληλα τονίζει τήν άναγκη άνοιγματος και έπαφής με προσωπικότητες μή κομματικές, πού δέν διστάζουν, όμως, νά τηρούν και νά έκφραζουν δημοκρατικές άπόψεις στά διεθνή ζητήματα: «Οσο γιά τή γνώμη των έδω φίλων μας [γιά τή Συνδιάσκεψη] είναι πώς ήταν «τεράστια έπιτυχία» (immense succès). Ισως νά έννοούν πώς ύπο τις σημερινές συνθήκες δέν θά μπορούσε νά ήταν καλλιτερη άλλά τό γεγονός παραμένει πώς και άπο τίς δυτικές χώρες οι άντιπροσωπείες ήταν υπερβολικά στενές. Έννοω πώς πουθενά δέν έγινε άκομα δουλειά γιά τράβηγμα κοντά μας διαφόρων προσωπικοτήτων πού ή στάση τους στά συγκεκριμένα σημερινά ζητήματα θά έπετρεπε νά είναι μαζί μας. (Π.χ. έδω στή Γαλλία μερικούς σάν τόν Martin Chausseier, τόν Julien Benda και άλλους τέτοιους πού είναι οι μόνοι μή δικοί μας, πού όμως κρατούν καλή στάση στά διεθνή προβλήματα, δέν τούς τραβήξαμε σέ έκδηλώσεις ύπερ τού άγνωνα μας ένω θά έπετε και θά μπορούσαμε» (: κ. 189, Φ 8/13/35).

Υπερθετική είναι ή γνώμη γιά τή Συνδιάσκεψη και τού Θ. Δογάνη, πού σέ έπιστολή του στίς 25 Απριλίου έπισυνάπτει τήν έκθεση των «Αγγλων, οι οποίοι συμμετείχαν ώς άντιπροσώποι τής «Λίγκας» και τού Πρακτορείου. Πέρα άπό τις εύνοικές παρατηρήσεις τους, οι «Αγγλοι οι άντιπροσώποι έπεσήμαναν τήν άπουσία συζήτησης γιά «ώρισμένα βασικά θέματα, όπως τό έλληνικό συνδικαλιστικό και ο ρόλος τής Βαλκανικής Έπιτροπής τού Ο.Η.Ε. στήν Έλλαδα» (: κ. 185, Φ 8/10/19).

Ή πιό ούσιαστική και μεθοδική, τέλος, έκ των ένδον άποτιμηση άνήκει στόν Σπ. (= Πέτρο Ρούσο), ο διοίος με βάση τις άποφάσεις τής Συνδιάσκεψης έπισημαίνει άρισμένα κομβικά σημεῖα, πού άπαιτούν ίδιαίτερο διπλωματικό και πρακτικό χειρισμό: «Γενικά ή γραμμή πού έπεκράτησε στή διάσκεψη ήταν πάνω στίς θέσεις πού είχαμε βάλει έμετς. Ή πρόταση τού Ζιλιάκους «νά σχηματισθεί δημοκρατική κυβέρνηση με τή συμμετοχή τής κυβέρνησης Μάρκου» δέν μπήκε στήν άπόφαση. «Ενα ζήτημα όμως πού τέθηκε συζήτηθηκε και μπήκε και στήν άπόφαση, είναι ο τρόπος άποστολής τής βοήθειας πρός τή δημοκρατική Έλλαδα μέσω τού Διεθνούς Έρυθρού Σταυρού. «Υστερα άπο αυτό άπάρχει περίπτωση ή Διεθνής έπιτροπή γιά τή βοήθεια πρός τή δημοκρατική Έλλαδα νά άποταθεί στό Διεθνή Έρυθρό Σταυρό, πού είναι ένδεχόμενο νά δεχθεί με καθοδήγηση των άγγλοαμερικάνων, ν' άναλάβει τήν άναμυξη στήν

Παγκόσμιο Συνέδριο
Διανοούμενον:
ό Βάσος Γεωργίου και
ό Πέτρος Κόκκαλης
(Β. Γεωργίου, *Η ζωή
μου*, Αθήνα 1992)

'Ελεύθερη Έλλαδα. 'Αλλά και αὐτό νά μή συμβεῖ ἀντιμετωπίζουμε τό πρόβλημα ή ίδια ή Διεθνής Επιτροπή, πού μέσα σέ αὐτήν είναι και ο ἀμερικάνος και ο Δανός, νά θελήσει νάρθει σέ ἐπαφή μέ τήν 'Ελεύθερη Έλλαδα γιά νά διοχετεύσει τυχόν βοήθεια πού μπορεῖ νά συγκεντρωθεῖν' (: κ. 174, Φ 7/61/29). Προτείνει λοιπόν ο Ρούσος τήν ίδρυση ἐνός νόμιμου ὄργανοσμού, μέ πιθανή ἔδρα τή Βουδαπέστη και τήν ἐπωνυμία «'Επιτροπή Πρόνοιας τῆς δημοκρατικῆς Έλλάδας», ό όποιος θά ἀναλάβει τή φροντίδα τῶν προσφύγων και τῶν παιδιῶν, ἀλλά συγχρόνως θά χρησιμοποιεῖται ώς τό κύριο ὄργανο τῶν ἐπίσημων ἐπαφῶν.

Τήν αὐξημένη ἐγρήγορση τοῦ Πέτρου Ρούσου ἀπέναντι στήν ἀμερικανική και ἀγγλική διείσδυση στήν ἐπικράτεια τῆς 'Ελεύθερης Έλλάδας, μέ τό πρόσχημα τῆς ἀποστολῆς ἀνθρωπιστικῆς βοήθειας, τή μοιράζονται, προφανῶς, και ἀλλα κομματικά στελέχη. 'Ἐτσι ὅταν τελικά ὁ ἐντεταλμένος διευθυντής τῆς Διεθνούς Επιτροπῆς τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ R. Gallopin ἐκφράζει τή διάθεση νά μεταφέρει βοήθεια στήν 'Ελεύθερη Έλλαδα, τοῦ ἀπαντᾶ ὁ Μάρκος Βαφειάδης, μέ μία ἀβρή ἐπιστολή, στίς 18 Ιουνίου τοῦ 1948, ὑποδεικνύοντάς του νά καταβέσει όποιαδήποτε μορφή βοήθειας διαθέτει στό γραφεῖο τῆς 'Ελληνικῆς Επιτροπῆς «Βοήθεια στό παιδί» στή Βουδαπέστη (ἔχει ίδρυθεῖ ἀπό τόν Μάιο τοῦ '48), ή όποια είναι ἔχουσιοδοτημένη νά δέχεται ό, τιδήποτε προορίζεται εἴτε γιά τά παιδιά εἴτε γιά τους πολίτες τῆς 'Ελεύθερης Έλλάδας (βλ. κ. 156, Φ 7/43/82).

POUR L'INDÉPENDANCE! POUR LA DÉMOCRATIE!

LA VOIX DE LA GRÈCE

No 5. * INFORMATIONS SUR LA LUTTE DU PEUPLE GREC * 16 OCTOBRE 1948

Notre Recours à l'O.N.U.

'Επόμενη μείζονος σημασίας εύκαιρια γιά τή διεθνοποίηση τοῦ έλληνικοῦ ζητήματος προσφέρει ή Γ' Γενική Συνέλευση τοῦ 'Οργανισμοῦ 'Ηνωμένων 'Εθνῶν, φθινόπωρο τοῦ 1948, καὶ πάλι στό Παρίσι, στήν όποια μέλλεται νά συζητηθοῦν οἱ ἐκθέσεις τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν 'Ηνωμένων 'Εθνῶν γιά τά Βαλκάνια (United Nations Special Committee on the Balkans: UNSCOB). Στήν ούσια οἱ ἐκθέσεις αὐτές ἀφοροῦν ἑκτιμήσεις μέ βάση μαρτυρίες μόνο ἀπό τή Βόρεια Έλλάδα, ἀφοῦ οἱ τρεῖς ἄλλες ἀμεσα ἐμπλεκόμενες χώρες, ή 'Αλβανία, ή Βουλγαρία καὶ ή Γιουγκοσλαβία ἀρνήθηκαν κάθε συνεργασία μέ τήν UNSCOB. 'Ηδη ἀπό τό 1946 τό έλληνικό ζήτημα βρίσκεται στή διεθνή κονίστρα, καθώς γιά δύο σχεδόν τό χρόνο ἀποτελεῖ ἀντικείμενο συζητήσεων στό Συμβούλιο 'Ασφαλείας τοῦ ΟΗΕ, μέ ἀφορμή τήν ὑπόβολή τριῶν καταγγελιῶν: ή πρώτη γίνεται τόν 'Ιανουάριο ἀπό τή Σοβιετική "Ενωση, ή δεύτερη τόν Αὔγουστο ἀπό τήν Οὐκρανική Σοσιαλιστική Σοβιετική Δημοκρατία καὶ ή τρίτη ἀρχές Δεκεμβρίου, αὐτή τή φορά ἀπό τήν έλληνική κυβέρνηση, ή όποια κατηγοροῦσε ὅτι «τό έλληνικό ἀντάρτικο κίνημα ἐλάμβανε σημαντική ἐνίσχυση» ἀπό τίς δύορες χώρες. "Υστέρα ἀπό πρόταση τῶν 'Ηνωμένων Πολιτειῶν (ή όποια ἐγκρίθηκε καὶ ἀπό τή Σοβιετική "Ενωση), τό Συμβούλιο 'Ασφαλείας συγκρότησε μιά Διερευνητική Ἐπιτροπή, μέ σκοπό τή μελέτη τῶν αἰτίων καὶ τῆς φύσης τῶν μεθοριακῶν παραβιάσεων. 'Η επιτροπή αὐτή τερμάτισε τό ἔργο τῆς τό Μάιο τοῦ 1947.

Παράλληλα, ὅμως, καὶ πάλι ὑστέρα ἀπό πρόταση τῶν 'Ηνωμένων Πολιτειῶν, ἐγκρίθηκε ὁ σχηματισμός μιᾶς 'Υποβοηθητικῆς Όμάδας, ή όποια μέ εδρα τή Θεσσαλονίκη θά συνέχιζε τό καλοκαίρι τοῦ 1947 τίς ἔρευνες γιά τά ἐπεισόδια στά βόρεια έλληνικά σύνορα (ἀπό τήν ψηφοφορία ἀπείχαν αὐτήν τή φορά η Σοβιετική "Ενωση καὶ η Πολωνία). 'Η πόλωση ἀνάμεσα στόν ἀνατολικό καὶ τό δυτικό συνασπισμό ὑπῆρξε ειδιάκριτη στίς συζητήσεις γιά τίς ἐκθέσεις, τά πορίσματα καὶ τά ψηφίσματα γύρω ἀπό τό έλληνικό ζήτημα' τό Συμβούλιο 'Ασφαλείας στάθηκε ἀνίκανο νά φθάσει σέ κάποια λύση καὶ τόν Σεπτέμβριο τελικά ἀποφάσισε νά θέσει τό ζήτημα ἑκτός τῆς ήμερήσιας διάταξης καὶ νά διακόψει τή λειτουργία τῆς Διερευνητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς 'Υποβοηθητικῆς Όμάδας. Στίς 21 Οκτωβρίου 1947, μέ 40 ψήφους ὑπέρ ἔναντι 6 κατά καὶ 11 ἀποχές, η Γενική Συνέλευση ἐνέκρινε τή συγκρότηση τῆς UNSCOB,

καὶ συγχρόνως κάλεσε «τήν Ἀλβανία, τή Βουλγαρία καὶ τή Γιουγκοσλαβία νά μήν πράξουν ό, τιδήποτε πού θά παρέχει ἀρωγή στούς ἀποκαλούμενους [Ἑλληνες] ἀντάρτες». Συνέστησε παράλληλα στις τρεῖς προηγούμενες χώρες καὶ στήν Ἑλλάδα «νά συνεργαστοῦν ώς πρός τις διεκδικήσεις τους μέ εἰρηνικά μέσα»¹⁹.

Τά τεκταινόμενα στή Γενική Συνέλευση τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1948 είναι γνωστά, κυρίως μέσα ἀπό τά ἔγγραφα τοῦ Ἀμερικανικού 'Υπουργείου 'Ἐξωτερικῶν καὶ τά πρακτικά τῶν Ἡνωμένων 'Εθνῶν²⁰. Ἀντίθετα, τά συναφῆ μέ τή Γενική Συνέλευση ἔγγραφα, ἀπό τό ἀρχεῖο τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ καὶ τό ἀρχεῖο τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ, φωτίζουν τήν ἄλλη πλευρά: τό ξετύλιγμα ὅλου τοῦ δικτύου προετοιμασίας ἐν ὅψει «τῆς μάχης» πού πρόκειται νά γίνει στόν ΟΗΕ: συντονισμός τῶν Ἐπιτροπῶν καὶ τῶν Πρακτορείων μέ τόν παράνομο μηχανισμό, ἐκδόσεις (στά ἑλληνικά καὶ στά γαλλικά), ὑπομνήματα καὶ προσφυγές, ραδιοφωνικές ἐκπομπές, ἀρθρογραφία στις ἐφημερίδες τοῦ βουνοῦ καὶ τή *Voix de la Grèce*, ἐπαφές μέ προσωπικότητες διεθνοῦς κύρους καὶ ὅποιο ἄλλο μέσο θεωρήθηκε πρόσφορο, γιά νά προωθήσει ἀμεσα ἡ ἐμμεσα τό λόγο τῆς ΠΔΚ.

Οἱ προετοιμασίες είχαν ἔκεινήσει πολὺ πρίν. 'Ο Δογάνης ἀπό τήν Ἀγγλία συστήνει ἥδη ἀπό τίς 13 Ιουνίου: «Φροντίστε ἀπό τώρα στή Γενική Συνέλευση τοῦ Ο.Η.Ε.» ... «νά πάει καὶ μιά γερή δική μας ἀνεπίσημη ἀντιπροσωπεία μέ καλά ὀργανωμένο Γραφείο τύπου. Τυπικές δυσκολίες (ζήτημα διαβατηρίων, θεώρησή τους ἀπό γάλλους κ.λπ.) θά ύπάρξουν. Νομίζω δημοσ ὅτι μποροῦν νά ύπερνικηθοῦν. 'Η Ἐλεύθερη Ἑλλάδα δέν πρέπει νά ἀποστάσει ἀπό τή Γενική Συνέλευση ἔστο καὶ ἄν ἐμφανιστεῖ μόνο στά παρασκήνια» (: κ. 185, Φ 8/10/21). Στό Παρίσι, ἔξαλλον, οἱ κινητοποιήσεις γιά τή Γενική Συνέλευση ἔχουν ἀρχίσει ἀπό τόν Αὔγουστο. 'Ο Ζερμπίνης ἀναφέρεται στά ὄνόματα τῶν φίλα προσκείμενων προσωπικοτήτων πού πρόκειται νά παρευρεθοῦν στό «άνοιγμα» τῆς Γενικῆς Συνέλευσης: «Gilbert de Chambrun μέ τή γυναίκα του-Γάλλοι, Von Fischer-Ἐλβετός, Colonel Sheppard-Αὐστραλός, Isabel Blum-Bελγίδα, Dorothy Gotlieb-Ἀμερικάνα, Henri Bassis-Γάλλος, ἔνας ἀντιπρόσωπος Δανός πού δέν ξέρω ἀκόμα τό δονομά του, ἔνας ἀντιπρόσωπος τῆς Παγκ. Όμοσπονδ. Δημοκρ. Νεολαίας, ἔνας Γάλλος φωτορεπόρτερ, τό ὅλο δέκα» (: κ. 189, Φ 8/13/72).

'Αρχές Αὔγουστου ἐπιτελεῖ πού ἐργάζεται στό Μπούλκες συντάσσει τή «Γαλάξια Βίβλο (Ἡ ἀλήθεια γιά τήν Ἑλλάδα)» καὶ τήν μεταφράζει γαλλικά, ἐνώπει τής συζήτησης τοῦ ἐλληνικοῦ ζήτηματος στά Ἡνωμένα 'Εθνη (βλ. κ. 174, Φ 7/61/33). Τό ἐλληνικό πρωτότυπο δέν κυκλοφόρησε, ἐνῶ ἡ γαλλική ἐκδοση, πού τυπώθηκε στή Βουδαπέστη σέ 4.000 ἀντίτυπα, τιτλοφορεῖται *La vérité sur la Grèce Livre bleu Sur l'occupation américano-anglaise Sur le régime monarcho-fasciste Sur la lutte du peuple grec*, Édité par le Ministère des Affaires Étrangères du Gouvernement Démocratique Provisoire de Grèce (στή συνέχεια δημοσιεύτηκαν μεταφράσεις σέ ἀγγλική καὶ ρουμανική γλώσσα): στό τέλος περιλαμβάνει ἔνα παράρτημα

19. Βλ. UNSCOB, *Report*, δ.π.: B. Κουφουδάκης, «Οἱ Ἡνωμένες Πολιτείες, τά Ἡνωμένα 'Εθνη, καὶ τό ἐλληνικό ζήτημα, 1946-1952», στόν τόμο *Ἡ Ἑλλάδα στή δεκαετία 1940-1950. Ἔνα θένος σε κρίση*, Αθήνα 1984, σ. 491-501.

20. Βλ. B. Κουφουδάκης, δ.π., σ. 501-503· Lars Baerentzen, δ.π., σ. 138-154· Εἰρήνη Λαγάνη, δ.π., σ. 13-31.

μέ τό Υπόμνημα τῆς ΠΔΚ: «*Memorandum du Gouvernement Démocratique Provisoire de Grèce adressé à l'Organisation des Nations Unies, à Paris, (septembre 1948)*». Τό ύπόμνημα κυκλοφόρησε και αὐτόνομα γαλλικά και ἑλληνικά (*Δημοκρατία τῆς Ἑλλάδας Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση Προσφυγή καὶ Υπόμνημα τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης πρὸς τὴ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Ο.Ε.Ε.*). Ἀμεση ἡ κυκλοφορία και ἐπίδοση τῶν δυό ἑκδόσεων: στίς 22 Σεπτεμβρίου ὁ Στρατῆς Ζερμπίνης ἀπό τό Παρίσι βεβαιώνει ὅτι «οἱ «κυανές βίβλοι» μοιράσθηκαν σχεδόν ὅλες» ... «καὶ πιὸ ἐκτεταμένα μάλιστα δύος π.χ. στά κυριώτερα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἔξωτερικῶν Υποθέσεων τῆς Βουλῆς κ.λπ.», ἐνώ στάλθηκαν στήν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα «100 τυπωμένα ἀντίτυπα τοῦ ὑπομνήματος τῆς Π.Δ.Κ. στόν Ο.Η.Ε.» (: κ. 189, Φ 8/13/80). Λίγες μέρες ἀργότερα, στίς 28 Σεπτεμβρίου, ὁ Π. Ρούσος ἐνημερώνει τήν «ἔδρα» ὅτι ἡ Γαλλική Ἐπιτροπή Βοήθειας στή Δημοκρατική Ἑλλάδα, «ἡ Ἐπιτροπή τῆς Γαλατοῦς εἰνε ἔτοιμη νά προωθήσει τό ζήτημα μέ μαζικές παραστάσεις. Μᾶς εἰδοποίησαν ὅτι τούς βοήθησε ἡ Γαλάζια βίβλος (έχουν πάει ώς τόρα ἐκεὶ 1.500 ἀντίτυπα)», ἐπισημαίνοντας συγχρόνως τά ἀδύνατα σημεῖα τῆς ἕκδοσης, κυρίως ὅσα ἀφοροῦν τή Βαλκανική Ἐπιτροπή, τά ὅποια «φροντίζουμε μερικά νά τά καλύψουμε μέ τή Voix [de la Grèce] πού ἔχει κι' αὐτή σταλεῖ στό Παρίσι» (: κ. 156, Φ 7/43/97).

Βασικό ὄπλο τῆς ἑστερικῆς και ἑξωτερικῆς προπαγάνδας, δύος εἰδαμε, ὁ Ραδιοφωνικός Σταθμός «Ἐλεύθερη Ἑλλάδα», καλεῖται, ἀπό τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῶν Ἕνωμένων Ἐθνῶν νά προσανατολίσει τίς ἐκπομπές του στά ζήτηματα τῆς Γενικῆς Συνέλευσης (βλ. κ. 153, Φ 7/40/167). Πέρα ἀπό τήν ἀπευθείας κάλυψη τοῦ ὅλου θέματος, προβάλλεται ιδιάτερα ἡ δραστηριότητα τῆς σοβιετικῆς ἀντιπροσωπίας, ἡ δύοια, βέβαια, συνδέεται ἀμεσα μέ τίς προσδοκίες τῆς ΠΔΚ για τήν ἐπίλυση τῆς ἑλληνικῆς ὑπόθεσης. Μέσα ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ, κυρίως ἀπό τίς 20 Ὁκτωβρίου και μετά, μποροῦμε νά παρακολουθήσουμε μέρα τή μέρα, ἀν ὅχι ὥρα τήν ὥρα, δύος τίς συναφεῖς ἔξελιξεις, καθώς και τό ἀνάπτυγμα τῆς λογικῆς και τῶν θέσεων τοῦ ΚΚΕ στά ἐπιμέρους διεθνῆ θέματα τῆς Συνέλευσης. Παράλληλος δέκτης και ἀναμεταδότης τῶν ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν είναι ὁ τύπος τῆς ΠΔΚ. Δέν είναι λίγες οἱ φορές ὅπου ἡ χρονική σύμπτωση τῆς ραδιοφωνικῆς και τῆς ἔντυπης ἐνημέρωσης είναι ἀπόλυτη: στίς 27 Σεπτεμβρίου, λόγου χάριν, ἀπό τό ραδιοσταθμό (ἀρχεῖο Ρ.Σ., κ. 260, ἀρ. Δ. 1205), δύος και ἀπό τήν ἐφημερίδα τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ *Δελτίο Ειδήσεων* (ἀρ. 214) κοινοποιεῖται ταυτόχρονα τό κείμενο τῆς προσφυγῆς τῆς ΠΔΚ πρὸς τόν ΟΗΕ, μαζί μέ τό ἔγγραφο πού ἐπιδόθηκε στόν Γενικό Γραμματέα τοῦ Οργανισμοῦ.

Πρωταρχικό αἴτημα και στή Γενική Συνέλευση τῶν Ἕνωμένων Ἐθνῶν ἀποτελεῖ ἡ ἀμεση ἐκπροσώπηση τῆς ΠΔΚ. «Ἡδη στό Υπόμνημα τῆς ΠΔΚ πρὸς τόν ΟΗΕ δηλώνεται ὅτι «στοιχειώδης δικαιοσύνη θά ἔπρεπε νά ὑπαγορεύσει στά Ἐνομένα» Ἐθνη νά ζητήσουν τήν ἀκρόαση τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ» (: αὐτόνομη ἑλληνική ἔκδοση, δ.π., σ. 5). Ἀρχικά, σέ ἀνταπόκριση ἀπό τήν ἐφ. *Humanité* (*Δελτίο Ειδήσεων*, ἀρ. 213, 26 Σεπτεμβρίου 1948) προβάλλεται τό ὄνομα τοῦ Μάρκου Βαφειάδη. Γρήγορα, διμως, οἱ ἑλληνικές προσμονές στρέφονται στόν ὑπουργό Δικαιοσύνης τῆς ΠΔΚ Μιλτιάδη Πορφυρόγενη (βλ. κ. 153, Φ 7/40/170, 180, κ. 156, Φ 7/43/99: ἀρχεῖο Ρ.Σ., κ. 260, ἀρ. Δ. 1295, 1300, 1305), οἱ ὅποιες τελικά δέν θά εύοδωθοῦν²¹. Σέ ἄρθρο πού συνοδεύει τό κείμενο τῆς Προσφυγῆς τῆς ΠΔΚ στόν ΟΗΕ,

και δημοσιεύτηκε στις 16 Οκτωβρίου στή *Voix de la Grèce* (άρ. 5), μέ τίτλο «Notre Recours à l'O.N.U.», τίθεται και πάλι τό ζήτημα τής έκπροσώπησης τό άπόσπασμα πού άκολουθεί προέρχεται από τό έλληνικό πρωτότυπο, γραμμένο διά χειρός Πέτρου Ρούσου: «Η ΠΔΚ ζητάει νακουστεῖ άντιπρόσωπός της στή συζήτηση τοῦ έλληνικοῦ θέματος. Θάταν ματαιοτονία και κοροϊδία γιά τή δημοκρατική άνθρωπότητα τό νά συζητηθεῖ έλληνικό ζήτημα χωρίς νακουστεῖ ή έγκυρη γνώμη τοῦ δημοκρατικοῦ έλληνικοῦ λαοῦ. Έχουμε τό δίκιο και τό λαό μέ τό μέρος μας. Θέλουμε εἰλικρινά τήν εἰρήνη τοῦ κόσμου, θέλουμε τίμια δημοκρατική συνεννόηση, γιαυτό και μόνο γιαυτό προσφεύγουμε στόν ΟΕΕ»... «Θά ήταν ίποτίμηση τῆς έθνικῆς λαϊκῆς άντιστασῆς, πού παρουσιάζει και ἐκφράζει ο Δημοκρατικός Στρατός, και διαιώνιση τοῦ χάους στήν Έλλάδα και προστάθεια ἐπέχτασῆς του και στή ΝΑ Εὐρώπη τό νά συνταυτίζεται ή Έλλάδα μέ τούς κοινούς μισθοφόρους ξένης πολιτικῆς, δπως είνε ή σημερινή κυβέρνηση Σοφούλη-Τσαλδάρη και ὅλο τό καθεστώς τοῦ μοναρχοφασισμοῦ, και ναγνοεῖται ή φωνή και τό δίκιο ένός όλακερου λαοῦ, πού αίμορραγει, μά δέν ύποκύπτει» (: κ. 156, Φ 7/43/130). Και σέ έκπομπή τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ, μέ τίτλο «Η διεθνής δημοκρατική γνώμη ζητᾶ ἀπό τόν ΟΕΕ νά άκουσει τή φωνή τῆς ΠΔΚ τῆς Έλλάδας», πού μεταδίδεται στις 20 Οκτωβρίου, παρουσιάζεται ή συγκέντρωση χιλιάδων παρισινῶν στήν αιθουσα Βαγκράμ, πού κατέληξε σέ ψήφισμα πρός τή ΓΣ τοῦ ΟΗΕ γιά νά προσκληθοῦν άντιπρόσωποι τῆς ΠΔΚ και «ἐνέκρινε ψήφισμα διαμαρτυρίας γιά τήν παρουσία τοῦ δήμιου Τσαλδάρη στόν ΟΕΕ» (: ἀρχείο Ρ.Σ., κ. 260, άρ. Δ. 1295).

Στίς 25 Οκτωβρίου, ὅποτε ἀρχίζει ή συζήτηση τοῦ έλληνικοῦ ζήτηματος, ού άντιπρόσωπος τῆς Γιουγκοσλαβίας ἔθεσε τό θέμα τῆς άντιπροσώπευσης τῆς ΠΔΚ. Ή πρόταση τῆς Γιουγκοσλαβίας καταψήφιστηκε τήν έπομένη, ύπηρξε δύμως νέα πρόταση ἀπό τόν πολωνό έκπρόσωπο, «νά προσκληθεῖ στήν Π.Ε. τοῦ ΟΕΕ γιά νά ἑκέθεσει τίς ἀπόψεις πάνω στό έλληνικό ζήτημα σάν έκπρόσωπος τοῦ κινήματος έθνικῆς άντιστασῆς ὁ σ. Μ. Πορφυρογένης» (: ἀρχείο Ρ.Σ., κ. 260, άρ. Δ. 1316, 1319, 1321). Δέν είναι, βέβαια, τυχαία ή ιδιότητα μέ τήν όποια προβάλλεται ἀπό τήν πολωνική άντιπροσωπία ο Πορφυρογένης ώς ἐκπρόσωπος τῆς έθνικῆς άντιστασῆς (μέ τήν ἴδια ἀκριβῶς ιδιότητα, μέ τήν όποια, δπως εἰδαμε προηγουμένως, είχε ἀποδεχθεῖ η πολωνική κυβέρνηση τήν έκπροσώπηση στή χώρα τοῦ Β. Γεωργίου) και ώς «άντιπρόεδρος τῆς διεθνούς ένωσης τῶν δημοκρατικῶν νομικῶν» (βλ. ἀρχείο Ρ.Σ., κ. 260, άρ. Δ. 1322). Παρ' ὅλα αὐτά, στίς 27 Οκτωβρίου, η πρόταση τῆς πολωνικῆς άντιπροσωπίας καταψήφιζεται μέ ψήφους 45 κατά, ἔναντι 6 ύπέρ και 2 ἀποχῶν (βλ. ἀρχείο Ρ.Σ., κ. 260, άρ. Δ. 1323).

Ούσιαστικά, στίς συζητήσεις πού προκλήθηκαν ἀπό τίς ἑκέθεσις τῆς UNSCOB, δύο είναι τά κεντρικά σημεῖα ώς πρός τά όποια ή ἑκέθεση Ρούσου θεωρεῖ διτί τό «ἰμπεριαλιστικό στρατόπεδο» ύπέστη «ήθική ήττα». Τό πρώτο ἐπικεντρώνεται στό ζήτημα τῶν παιδιῶν, τά όποια, δπως κατήγγειλε ή έλληνική

21. Κατά τή διάρκεια τῆς 5ης Όλομέλειας τῆς ΚΕ τοῦ KKE, ο Πορφυρογένης θά άναγνωρίσει διτί ίσως βαραίνει και τόν ίδιο προσωπικά ή ἀποτυχία αὐτή «μιά πού παρ' ὅλα τά έμποδια πού φέρνων οι φίλοι μας έξω γιά μιά παράνομη μετάβαση στή Γαλλία, θά μπορούσε ίσως κανένας νά πάει παράνομα, πράμα πού δύσι θα δέν έκανε τή δουλειά μας ἀφού παράνομα δέ θά μπορούσε κανένας νά έμφανιστεῖ στόν ΟΕΕ, δύμως κάτι θάτανε» (: δ.π., σ. 60).

Τσεχοσλοβακία 1949: προσφυγόπουλα μέτα τσέχων και έλληνες παιδιονόμους
(Λισ. Παπαδόπουλος, «Παιδά της Θύελλας». Μνήμες και μαρτυρία
για τα προσφυγόπουλα του 1948 ώστερα από 50 χρόνια, Πράγα 1998)

κυβέρνηση, άπομακρύνονταν βίαια άπό τα σπίτια τους και διοχετεύονταν στήν Αλβανία, τή Βουλγαρία και τή Γιουγκοσλαβία. Μέ ψήφισμά της ή Γενική Συνέλευση άπαιτούσε τόν έπαναπατρισμό τών παιδιών -άρκει νά ύπηρχε ή σύμφωνη γνώμη τών γονέων τους-, μέσω τής συνεργασίας τού Γενικού Γραμματέα τού ΟΗΕ και τής Διεθνούς Επιτροπής τού Έρυθρού Σταυρού. Τό δεύτερο άφορα τήν έγκυρότητα τών στοιχείων πού προσκόμισε ή UNSCOB, και κατά συνέπεια τή διακοπή ή μή τής λειτουργίας της. Ο έπικεφαλής τής σοβιετικής άντιπροσωπίας Βισίνσκυ έπειμενε στή σαμρότητα τών έπιχειρημάτων τών σχετικών μέ τήν άναμιξή τών βορείων γειτόνων τής Έλλάδας στά έσωτερικά της. Άν και τό τελικό ψήφισμα, κατόπιν είσηγησης τής Αύστραλίας, ούσιαστικά παραδεχόταν τήν άναρμοδιότητα τής UNSCOB ως συμβιβαστικής και ειρηνευτικής έπιτροπής και πρότεινε τή συγκρότηση μιᾶς Έπιτροπής Συμφιλίωσης μέ έδρα τό Παρίσι, ή λειτουργία ώστοσο τής UNSCOB στά βόρεια έλληνικά σύνορα συνεχίστηκε.

Ατελέσφορη ύπηρξε και ή προσπάθεια τού αύστραλού συνταγματάρχη H. Sheppard. Στής 29 Όκτωβρίου ο Π. Ρούνσος άναφέρεται στή συνάντηση τού συνταγματάρχη μέ δημοσιογράφους, ύπό τήν

προεδρία του πολωνού άντιπροσώπου, όπου ο Sheppard έμφανιζεται νά έκθέτει «προτάσεις ειρήνης έκ μέρους της Π.Δ. Κυβέρνησής μας μέ πέντε δρους». Ό ίδιος ο Ρούσος έκφραζει έπιφυλάξεις, έπειδη δέν είναι ένήμερος της πρωτοβουλίας: «οί δροι της δουλιάς μας δυσκολεύουν και τή βεβαίωση και τή διάψευση» (: σχέδιο έπιστολής πρός την «έδρα», κ. 156, Φ 7/43/114). Σέ μεταγενέστερη έπιστολή του ο Sheppard άπο την Πράγα, στις 23 Νοεμβρίου του 1948 (χωρίς ονομαστική προσφώνηση, άλλα πρός τόν Μ. Πορφυρογένη), τήν όποια μεταβιβάζει στις 27 Νοεμβρίου ο Μάξιμος στόν Ρούσο, άναφέρεται στό ζήτημα της έξουσιοδότησής του άπο τήν ΠΔΚ γιά τήν ειρήνευτική διαπραγμάτευση, καθώς και στήν έκμετάλλευση της πρωτοβουλίας άπο τό Βρετανικό Υπουργείο Έξωτερικών (βλ. κ. 189, Φ 8/12/32).

Λίγο πρίν άπο τή λήξη τών συζητήσεων και τών ψηφισμάτων γιά τό έλληνικό ζήτημα, ο Ζερμπίνης, έπιδιώκοντας, ίσως, νά ίσορροπήσει τίς κομματικές έντάσεις, διαπιστώνει ότι «οί λόγοι τών άντιπροσώπων τών δημοκρατικών κρατών έχουν συγκλονίσει σέ μεγάλο βαθμό τήν “κοινή γνώμη” στόν ΟΗΕ όπως άπεδειχε τό διάβημα γιά τούς καταδικασμένους συνδικαλιστές και ή ψήφος γιά τήν Αύστραλεζικη πρόταση. Μπορούμε νά πούμε πώς τή μάχη του ΟΗΕ δέν τήν χάσαμε λαβαίνοντας φυσικά ύπ’ θψει τίς συνθήκες» (: κ. 189, Φ 8/13/93). Τή διαπίστωση αυτή τού Ζερμπίνη δέν φαίνεται νά τή συμμερίζονται οί άνταποκριτές στό Δελτίο Ειδήσεων η στή Φωνή του Μπούλκες, πού παρακολουθούν στενά τό ζήτημα των παιδιών, ένω ή *Voix de la Grèce* (άρ. 6, 16 Δεκεμβρίου 1948), ή έπισημη φωνή τής ΠΔΚ στόν εύρωπαίκο χώρο, συγκεφαλαιώνοντας τά άποτελέσματα τών συζητήσεων και άποφάσεων τής Γενικής Συνέλευσης ύπό τόν τίτλο «Ο ΟΗΕ δέν θέλησε τήν ειρήνευση τής Έλλαδας» (*L'ONU n'a pas voulu la pacification de la Grèce*), δέν άφηνει περαιτέρω περιθώρια αισιοδοξίας και άναμονῶν.

Άσφαλδς ή έκθεση πού προηγήθηκε και τό άρχειακό ύλικό μέ τή βοήθεια τού όποίου σχολιάσαμε όρισμένες πτυχές της δέν άφορούν τό σύνολο τής «έξωτερικής πολιτικής» τής Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης και τής ήγεσίας του ΚΚΕ τό κρίσιμο έτος 1948. Πίσω άπο τίς ήμειπίσημες έκδηλώσεις πού κατατίθενται και τίς όποιες μπορούμε, μέ άφετηρια τήν τεκμηριωτική ύποδομή τών ΑΣΚΙ, νά άνασυνθέσουμε μέ ίκανοποιητική έπάρκεια, άμυδρά σώζεται ό άπόηχος άφενός τών έπαφων, σέ ήγετικό έπίπεδο μέ τά γειτονικά ΚΚ, και ίδιως τό ΚΚΣΕ και τόν Στάλιν, οί διαπραγματεύσεις γιά τήν παροχή στρατιωτικής βοήθειας, τήν άναγνωριση τής ΠΔΚ και τή διαμόρφωση τών σχέσεων μέ τό Γιουγκοσλαβικό ΚΚ, μετά τή ρήξη Τίτο-Κομινφόρμ, και άφετέρου τών συγκεκριμένων πραγματώσεων στίς όποιες άδηγησαν οί έπαφές αύτές, γιά παράδειγμα ή λειτουργία τών «καναλιών» μέσω τών όποιων συντελείται ή διακίνηση πολεμοφόδιων και άνθρωπινου δυναμικού άπο τή μία πλευρά τών συνόρων στήν άλλη, τών έμπεδων όπου έκπαιδεύονται μέλλοντες μαχητές, τών νοσοκομείων τά όποια περιθάλπουν τούς τραυματίες²². Τό τμήμα τού άρχειου του ΚΚΕ που έχει περιέλθει στά ΑΣΚΙ είναι και ώς πρός τά ζητήματα αυτά πολύτιμο.

22. Γιά τήν λειτουργία τών «καναλιών», τίς «γιάφκες» παραλαβής ύλικού, τά νοσοκομεία κλπ. βλ. Κ. Σιαπέρας, δ.π., σ. 108 κ.έξ.-UNSCOB, Report, δ.π.

Ωστόσο τό σύνολο του «φακέλου» που παρουσιάζεται έδω είκονογραφεῖ τό πλαίσιο μέσα στό όποιο βρέθηκε άναγκασμένη νά κινηθεῖ ή έξωτερική πολιτική του ΚΚΕ και της ΠΔΚ και καθόρισε έν πολλοῖς τήν ούσιαστική άποτυχία της. Σκιαγραφεῖ τίς μεθοδεύσεις διά τῶν ὅποιων ἐπιχειρήθηκε νά ύπερπηδηθεῖ ό σκόπελος της μή άναγνώρισης, τούς μηχανισμούς προπαγάνδας της Ἐλεύθερης Ἑλλάδας ἀνά τήν ύφήλιο, τίς ἀλληλεγγυότητες που σφυρηλατήθηκαν και χάρη στίς όποιες τό ἑλληνικό ζήτημα διεθνοποιήθηκε δσο ήταν δυνατόν, μέ τρόπο φυσικά διαμετρικά ἀντίθετο ἀπό ἔκεινον που ἀκολούθησαν οἱ ἑλληνικές κυβερνήσεις τῆς ἐποχῆς. Ὑπερβαίνοντας τήν περίπτωση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμφυλίου πολέμου, προσφέρεται γιά νά παρακολουθήσει κανείς τά πρότα μεταπολεμικά βήματα — στά όποια βαραίνει βεβαίως ή κληρονομιά του προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ και της Γ' Διεθνοῦς και τά όποια προεξαγγέλλουν τρόπον τινά τό «κίνημα εἰρήνης»— πρός τη διαμόρφωση ἐργαλείων γιά τήν κινητοποίηση τῆς παγκόσμιας δημοκρατικῆς ἀριστερῆς κοινῆς γνώμης και τή συγκρότηση πυκνῶν δικτύων συμπαράστασης και συντροφικότητας· βήματα ἀνάλογα μέ ἔκεινα που ἀκολούθησαν ἄλλοι χειμαζόμενοι λαοὶ και κινήματα ἀνά τόν κόσμο και ἀλληλεγγυότητες στίς όποιες η ἑλληνική ἀριστερά θά συνεχίσει και τίς ἐπόμενες δεκαετίες νά στηρίζεται. Ἐπιτρέπει, ἔτσι, νά ἀναδειχθοῦν μεθοδεύσεις, πρακτικές και ἀντίστοιχες νοοτροπίες, οἱ όποιες ἀποτελοῦν ζητούμενο τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας που ἔχει ώς ἐπίκεντρο τό κομμουνιστικό φαινόμενο στόν μεσούντα 20ό αιώνα.

Anna Matthaiou - Πόπη Πολέμη

Tό σημαντικό κείμενο του Κώστα Κουλουφάκου που δημοσιεύεται στις έπομενες σελίδες άποκειται, σέ δακτυλόγραφη μόρφη, στις συλλογές των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας: άνήκει στό Αρχείο της ΕΔΑ¹ και έχει ταξινομηθεί στην έννοτητα «Διαφώτιση της ΕΔΑ», μαζί με άλλα τεκμήρια που άναφέρονται στην Έπιθεώρηση Τέχνης (κ. 50.2).

Τό κείμενο τιτλοφορεῖται, άπό τόν συντάκτη του: «Η Έπιθεώρηση Τέχνης και ή παρουσία της Άριστερᾶς στόν πνευματικό χώρο». Είναι χρονολογημένο 2-29 Απρίλη 1964 και φέρει τήν υπογραφή Κώστας Κουλουφάκος². Άποτελείται άπό έβδομηντα, πυκνογραμμένες, δακτυλόγραφες σελίδες, με έλαχιστες χειρόγραφες διορθώσεις και προσθήκες και ολίγες κριτικές σημειώσεις και υπογραμμίσεις, στά περιθώρια, προερχόμενες άπό έναν άπο τούς άποδέκτες τού «ώπομνήματος» - θά μπορούσε νά άναγνωρίσει, κανείς, έω, τόν γραφικό χαρακτήρα τού "Αγγελου Διαμαντόπουλου"³. Τό κείμενο συντάχτηκε ύστερα από μιά πολυήμερη σύσκεψη γιά τήν Έπιθεώρηση Τέχνης, τόν Φεβρουάριο - Μάρτιο 1964, πού είχε συγκαλέσει ή Έπιτροπή Διαφώτισης της ΕΔΑ, προκειμένου νά άντιμετωπιστούν τά δξιμένα προβλήματα πού άντιμετώπιζε τό περιοδικό, και γιά άλλους λόγους, άλλα και γιά τίς κακές σχέσεις τημάτος τής συντακτικής έπιτροπῆς μέ τόν κομματικό καθοδηγητή τους Δημήτρη Δεσποτίδη.

Τό κείμενο του Κώστα Κουλουφάκου είναι έξαιρετικά μακρό· ό ίδιος σημειώνει, στό τέλος, ότι θά μπορούσε νά είναι πολύ συντομότερο: δεκαοκτώ σελίδες (οι δέκα τής άρχης, δπου άναπτύσσεται ό θεωρητικός προβληματισμός γιά τήν πολιτισμική γραμμή τού κόμματος και ή κριτική άποτιμησή του, μαζί με τή σύντομη άνασκόπηση τής ιστορίας της Έπιθεώρησης Τέχνης + οι δέκα τού τέλους, δπου διατυπώνει τή γνώμη του «γιά τήν Ε.Τ. τής β' περιόδου»), η και μόνον οι δέκα τελευταίες. Προτίμησε, τελικῶς, γιά λόγους πού έξηγει, νά παραδόσει στήν «καθοδήγησή» του, τήν έκτεταμένη μορφή,

1. Τίς ήμέρες πού άκολουθησαν τό στρατιωτικό πραξικόπημα τής 21 Απρίλιου 1967, άστυνομικές δυνάμεις κατέλαβαν τά γραφεία της ΕΔΑ και κατέσχεσαν δι, τι βρήκαν σέ αυτά. Μετά τήν πτώση τής δικτατορίας, ό πρόεδρος της ΕΔΑ έζητησε, και έπειτα, τήν έπιστροφή τῶν άρχειων. άποκειται, τώρα, στά ΑΣΚΙ, δπου ταξινομήθηκαν συστηματικά, άπό άμαδα συνεργατών τους, με έπικεφαλής τήν Ιωάννα Παπαθανασίου και συμπειστή τής "Αντας Κάπολα και τού Γιάννη Παπαθεοδόρου". Ή ταξινόμηση και ή καταλογογράφησή τους πραγματοποιήθηκαν στό πλαίσιο κοινού συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος τῶν ΑΣΚΙ και τού Εθνικού Κέντρου Κοινωνικῶν Έρευνῶν (ΕΚΚΕ), στηριγμένου άπό τήν Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας. Έλπιζεταν δτι σύντομα θά κυκλοφορήσει τόμος τῶν άναλυτικῶν εύρεστριών τού άρχειου αύτού, με φροντίδα τής Ιωάννας Παπαθανασίου.

2. Από άλλο άντιγραφο, τό κείμενο έγνωριζαν και χρησιμοποιήσαν ό Κώστας Κρεμμύδας και ό Ζήσιμος Συνόδιος, στά δύο έξαιρετικά άφερόματα τῶν περιοδικού Μανδραγόρας γιά τήν Κώστα Κουλουφάκο (τχ. 3, Απρίλιος - Ιούνιος 1994) και τήν Έπιθεώρηση Τέχνης, (τχ. 6-7, Ιανουάριος - Ιούνιος 1995).

3. Γιά τήν έκδοση τού κειμένου άκολουθο τούς κανόνες πού σημειώνονται στό τεύχος αύτού τού Αρχειοταξίου, σ. 5.

“Ενα ύπόμνημα

τού Κώστα Κουλουφάκου γιά τήν

Έπιθεώρηση Τέχνης

ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΝΟΗΣΗ
ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΕΤΙΚΗ ΑΝΑΝΕΩΣΗ

ὅπου προχωρεῖ σέ μια ἔξαιρετικά λεπτομερειακή ἔξιστόρηση τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῆς ἱστορίας του, ἀπό τὴν ἴδρυσή του, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1955, ὥως τὴν ἄνοιξη τοῦ 1964, ὅταν ἔγινε ἡ κομματική σύσκεψη γιά τὴν Ἐπιθεώρηση Τέχνης πού στάθηκε καὶ ἡ ἀφορμή γιά τὴν συγγραφή τοῦ κειμένου πού δημοσιεύεται ἁδῶ.

Αὐτή ἡ ἐπίλογή τοῦ Κ. Κουλουφάκου δίνει, ἔτσι, τῇ δυνατότητα νά ύπάρχει, στή διάθεση τῶν ἑρευνητῶν καὶ τοῦ ἐνδιαφερόμενου κοινοῦ, μιά πρώτης τάξεως αὐθεντική μαρτυρία γιά τὴν ἐσωτερική λειτουργία τῆς Ἐπιθεώρησης, τίς ἀμφιλεγόμενες σχέσεις της μέ το «κόμμα», καὶ τίς ἀντιδράσεις πού προκαλοῦνται, ἡ ὑποκινοῦσε, ἡ «καθοδήγηση», κάθε φορά πού θεωροῦνται (ἡ θεωρήθηκε ὅτι θεωροῦνται) ὅτι ἡ συντακτική ἐπιτροπή τοῦ περιοδικοῦ – μέ τά δημοσιεύματά της, ἡ μέ ὅ, τι ἐθεωρεῖτο ὅτι τά δημοσιεύματά της ὑποδηλώνουν – ὑπερέβαινε τά ἐσκαμμένα καὶ ὑπόνομες τά ιερά καὶ τά ὄσια τοῦ ἐπικρατοῦντος δογματικοῦ λόγου καὶ τῶν ἀντίστοιχων πρακτικῶν. Ἐπιπλέον, ὁ Κουλουφάκος, μέσα ἀπό τὴν λεπτομερειακή ἔξιστόρηση στήν ὅποια ἐπιδόθηκε, είχε τὴν εὐκαιρία νά προχωρήσει στήν σκιαγράφηση προσώπων καὶ καταστάσεων, συγκεντρώνοντας ἔνα πλήθος ἐπαληθεύσιμων, ἡ πρός ἐπαληθεύση, στοιχείων, ἔξαιρετικά χρήσιμων γιά τὴν γνώση καὶ τὴν κατανόηση τῶν γενικῶν φαινομένων καὶ τῶν ἐπιμέρους περιστατικῶν.

Ἀλλά, ὅσο σημαντικό καὶ ἄν ἐμφανίζεται τό κείμενο τοῦ Κώστα Κουλουφάκου γιά ὅ, τι ἀφορᾶ τά καθέκαστα καὶ τά ἰστορικά τῆς Ἐπιθεώρησης Τέχνης, ἡ ἐμβέλειά του είναι πολύ εὐρύτερη – καὶ ἀπό τὴν ἀποψή αὐτή ἀποτελεῖ ἔνα ἀπό τά πιό οὐσιώδη τεκμήρια πού διαθέτουμε γιά τίς διεργασίες πού συντελοῦνται, τά χρόνια ἐκεῖνα, στό ἐσωτερικό τοῦ ἐλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ κόσμου. Μέ ἀφορμή καὶ ἀφετηρία τά ὄσα συνέβαιναν στόν μικρόκοσμο τοῦ περιοδικοῦ, ὁ Κώστας Κουλουφάκος βρίσκει τὴν εὐκαιρία νά θέσει εὐρύτερα προβλήματα καὶ νά προχωρήσει, μέ τή δέουσα προσοχή καὶ τίς ὀφειλόμενες προφυλάξεις, ἀλλά καὶ μέ τολμηρή σαφήνεια, σέ μία ἀνατομία καίριων προβλημάτων πού είχαν ἀρχίσει ἀπό καιρό νά ἀπασχολοῦν ἔνα τμῆμα τῶν ἐλλήνων κομμουνιστῶν, οἱ ὅποιοι θεωροῦνταν, τώρα πιά, ὅτι, ἔστω καὶ σέ αὐστηρά καθορισμένα κομματικά πλαίσια, τά προβλήματα ἔπρεπε νά τεθοῦν στό σύνολο τους καὶ χωρίς ἀποκρύψεις, μέ τὴν ἐλπίδα ὅτι θά ώριμαζαν οἱ συνθῆκες πού θά ἐπέφεραν τὴν ἐπίλυσή τους.

Μέ φαινομενικά συζητητική διάθεση, καὶ σέ ἡπια γραφή, ἡ ὅποια δέν συγκαλύπτει, πάντως, οὔτε τὴν ὀξύτητα τῶν προβλημάτων, οὔτε τὴν συγκρατημένη ὄργη, ὁ Κώστας Κουλουφάκος ἐπιχειρεῖ μιά διερεύνηση, σέ βάθος, ἐνός πλέγματος προβλημάτων πού θίγουν, μέ μορφή διαδοχικῶν καὶ ἀλληλο-συμπληρούμενων προσεγγίσεων, μιά εὐρύτατη θεματική: ρόλος καὶ κοινωνική ἀποστολή τῶν κομμουνιστῶν διανοούμενων, σχέση μορφῆς καὶ περιεχομένου στά ἔργα τῆς τέχνης, προβλήματα τῆς ἀναγκαίας (καὶ θεωρούμενης αὐτονόητης) ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας, μέ κορύφωση τήν διατύπωση τῆς ἀποψῆς, πού τότε εἶταν, ἀκόμη, ἐξόχως ἀνατρεπτική, ὅτι ἡ ἐσωτερική δημοκρατική λειτουργία τῆς ἀριστερᾶς, ὁ διάλογος καὶ ὁ σεβασμός τῆς ἀντιθέτης ἀποψης ἀποτελεῖ, ἡ θά ἔπρεπε νά ἀποτελέσει, τό «ἔμπρακτο δεῖγμα τοῦ ποιά ἐπρόκειτο νά είναι η πολιτεία τῆς Ἀριστερᾶς στόν πνευματικό χώρῳ ὅταν θά κατελάμβανε τήν ἔξουσία». Καὶ ὅλα τά συμφραζόμενα ὑπόδεικνύουν, σαφῶς, ὅτι δέν πρόκειται, ἀπλῶς καὶ μόνο, ἡ κατ' ἔξαιρεση, γιά τή δημοκρατία «στόν πνευματικό χώρῳ», ἀλλά καὶ γιά τήν λειτουργία

δημοκρατικῶν θεσμῶν στό πλαίσιο τῆς σοσιαλιστικῆς πολιτείας: ἡ ἀναφορά εἶναι ἔμμεση, ἀλλά καὶ ρητή, στό «καθεστώς τῆς γραφειοκρατίας μέσα στὸν κομματικό καὶ κρατικό μηχανισμό τῆς ΕΣΣΔ», τοῦ ὅποιου τὸ ὑπόδειγμα καὶ οἱ πρακτικές θεωροῦνται ὡς ἐκτροπές ἀπό τὴν «σοσιαλιστική νομιμότητα» καὶ ὡς παράδειγμα πρός ἀποφυγὴν.

Ἀπέναντι στὶς «ἐκτροπές» καὶ τὶς «στρεβλώσεις» πού σημειώθηκαν, καὶ ἔξακολουθοῦν νά σημειώνονται στήν ΕΣΣΔ καὶ, κατά πρόεκταση, στόν ἑλληνικό «κομματικό χῶρο», ἀντιπαρατίθεται ἡ καθαρότητα τοῦ ἀρχικοῦ ἴδαινοκαὶ τῆς ἀφετηριακῆς ἐπαγγελίας: «Εἶναι ἐπιταγὴ τῆς Ἱστορίας», σημειώνει ὁ Κουλουφάκος, «νά σταθεῖ τὸ κίνημά μας τὸ πιό οὐμανιστικό ἀπ' δλα τὰ οὐμανιστικά κινήματα πού γνώρισε ἡ ἀνθρωπότητα στή μακραίωνη πορείᾳ της». Καὶ σκοποὶ τοῦ κινήματος αὐτοῦ δέν μπορεῖ νά εἶναι παρά μόνο «ὁ προλεταριακός οὐμανισμός σήμερα καὶ ὁ ἀταξικός οὐμανισμός ἀργότερα», ἡ μετάβαση «ἀπό τό βασίλειο τῆς Ἀνάγκης στό βασίλειο τῆς Ἐλευθερίας».

Στό δρόμο αὐτόν ὡς μόνη ὄρθη θεωρία λογίζεται ὁ ἐπαναστατικός μαρξισμός, δχι μόνο ὡς πρός τά γενικά, ἀλλά καὶ ὡς πρός τά ἐπιμέρους: ἡ Ἐπιθεώρηση Τέχνης εἶναι, ἡ θά ἔπρεπε νά εἶναι, ἐνα «ἀριστερό ἐπαναστατικό περιοδικό», ἐμπνεόμενο καὶ καθοδηγούμενο «ἀπό τὴν ἰδεολογία τοῦ Μαρξισμοῦ».

Μέσα ἀπό αὐτά τά συμφραζόμενα αἴρεται καὶ ἡ ἀναγκαστική ἀμφισημία τοῦ ὄρου «κόμμα» πού κυριαρχεῖ στό κείμενο τοῦ Κουλουφάκου. «Κόμμα» εἶναι, βεβαίως, καὶ τυπικά, ἡ ΕΔΑ, στήν καθοδήγηση τῆς ὅποιας ἀπευθύνεται τό μακρό ὑπόμνημα. Ἀλλά «κόμμα» νοεῖται κυρίως, καὶ κατ' ἔξοχήν, τό ΚΚΕ, οὐσιαστικός ρυθμιστής; μέ τή διαμεσολάβηση τῶν κομμουνιστῶν πού δουλεύουν στήν ΕΔΑ, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἰδεολογίας τοῦ νόμιμου ἀριστεροῦ κινήματος στήν Ελλάδα.

Κείμενο σαφῶς «κομματικό» καὶ «κομμουνιστικό», τό «ὑπόμνημα» τοῦ Κώστα Κουλουφάκου εἶναι συνταγμένο μέ τὴν δεξιοτεχνία καὶ τὴν τεχνογραφία πού μποροῦσαν νά ἔχουν αὐτοῦ τοῦ τύπου τά κείμενα, ὅταν γράφονταν ἀπό ἔμπειρους καὶ καταρτισμένους συντάκτες. Όλες οἱ ἀνατρεπτικότητες πού προβάλλονται, ἐμφανίζονται ὡς αὐτονότες κοινοτυπίες, σύστοιχες πρός τίς προγραμματικές ἐπαγγελίες τοῦ «κινήματος». Καὶ μέ τὸν τρόπο αὐτό οἱ κρατοῦσες πρακτικές καὶ οἱ θεωρητικές τους θεμελιώσεις εἶναι ἐκεῖνες πού ἐμφανίζονται ὡς παρεκκλίσεις ἀπό τὴν ὄρθοδοξία καὶ τὶς νομιμοποιητικές ἀρχές πού θά ἔπρεπε νά διέπουν τό κομμουνιστικό κίνημα, ἐάν αὐτό θήθελε νά διατηρήσει τήν καθαρότητα τῆς ἀρχικῆς ἀφετηρίας καὶ τήν ἐλκτική του δύναμη. Ισχυρές καὶ κυριαρχούσες, βέβαια, ἀλλά πάντως, καὶ ὀπωσδήποτε, ἀναντίστοιχες πρός τήν ὄρθη ὄρθοδοξία. Οἱ μηχανισμοὶ τῶν ἀνά τούς αἰόνες «αἰρέσεων» ἐγνώρισαν, πάντα, τὶς μεθοδεύσεις αὐτές – καὶ, πολύ συχνά, μέ πολύ θετικά ἀποτελέσματα.

Βεβαίως, όπως συμβαίνει σέ κείμενα αύτοῦ του τύπου, όπου η μαρτυρία έχει ως παράλληλο έναν έντονο άπομνημονευματικό χαρακτήρα, αύτά πού άποδίδονται είναι τα πράγματα, όπως τά έγνώριζε και οπως τά είχε αντιληφθεί ο Κ. Κουλουφάκος τόν καιρό πού έγραψε τό δοκίμιό του: μέ τίς νοητικές πλαισιώσεις πού δ' ίδιος, τότε, διέθετε και τόν οδηγούσαν πρός έρμηνεις πού δ' ίδιος μπορούσε, η ήθελε νά δόσει.

Γιά τά ίδια θέματα, και ως πρός πραγματολογικά στοιχεῖα, ύπαρχουν και διαφορετικές, η συμπληρωματικές διορθωτικές έκδοχές, τίς όποιες παρέχουν, προφορικά συνήθως, τά ζῶντα πρόσωπα τῆς ιστορίας. Όπως, έπίσης, μπορεί νά υπάρξει, πράγμα πού έχει ηδη συμβεί, ένα διαφορετικό έρμηνευτικό σχῆμα άπο δέκεινο πού προτείνει ό Κουλουφάκος. Στό τελευταίο αυτό σημείο θά μπορούσε νά έπιμεινει κανείς στή μόνιμη διαπίστωση τού Κώστα Κουλουφάκου ότι ύπηρχε –και διότις ύπηρχε– μιά μόνιμη καχυποψία και έχθροτητα, ή, εστω, μιά δύσπιστη άμηχανία τῆς «κομματικής καθοδήγησης» άπεναντι στά «άνοιγματα» και τόν θεωρούμενο «ρεβιζιονισμό» τῆς Έπιθεώρησης Τέχνης. Εκείνο πού δέν έξηγει, και δέν έπιχειρει νά έρμηνευσει, είναι ο λόγος γιά τόν όποιο, παρά τίς τρικυμίες, τίς έντασεις, τίς «δίκες» και τίς διαβολές, η «κακή καθοδήγηση», ύστερα άπο κάθε κρίση, άνανέωνε τήν έμπιστοσύνη της πρός τά ίδια πρόσωπα πού άποτέλεσαν τόν μόνιμο πυρήνα τῆς συντακτικής έπιτροπής τού περιοδικού⁴.

Τό κείμενο τού Κώστα Κουλουφάκου είταν αύστηρά «έσωκομματικό». Δέν τό έγνωρισε, στόν καιρό του, παρά μόνο ένας πολύ περιορισμένος κύκλος προσώπων: τηρώντας και δ' ίδιος, πολύ προσεκτικά, τίς άρχες τῆς συνωμοτικότητας και τού «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», δέν τό έκοινοποίησε σέ κανέναν άλλο, έκτός άπο τούς άποδέκτες του. Και στό σημείο αυτό, έκεινο πού θά ήθελα κυρίως νά συγκρατήσω, είναι τό αύστηρό ίδεολογικό και κυρίως κομματικό πλαίσιο, στό όποιο, τόσο ό Κουλουφάκος, δσο και τά ύπόλοιπα μέλη τῆς συντακτικής έπιτροπής τῆς Έπιθεώρησης Τέχνης, δσα έλλαβιναν μέρος στίς άπόρρητες έσωκομματικές διαδικασίες, άσκησαν τήν κριτική τους δεινότητα. Έμπειρα κομματικά στελέχη, δλοι τους, μέ μακρά θητεία σέ παράνομες όργανώσεις και σέ άμαδες συμβίωσης κρατουμένων η έξοριστων, άποφεύγουν, συστηματικά και έπιμονα, νά «παραβιάσουν» τίς κομματικές έντολές και τίς κομματικές άποφάσεις – δηλαδή, τούς άπαράβατους κανόνες πού δριζαν τίς έσωκομματικές λειτουργίες.

Δέν νομίζω ότι έδιναν έξετάσεις «καλόπιστης κομματικότητας» ή, τουλάχιστον, δέν συνέβαινε μόνον αύτό. Θεωρούσαν ότι τό άνανεωτικό έγχειρημα δέν μπορούσε νά έχει νόημα παρά μόνο στό μέτρο πού αύτό θά ένοφθαλμίζοταν στόν κομματικό κορμό – πράγμα πού έσήμαινε ότι και τό έγχειρημα αύτό έπρεπε, αν δχι νά ύποτάσσεται, τουλάχιστον νά τηρει τούς «θεμελιακούς κανόνες» τῆς κομματικής πειθαρχίας, όπως αύτοι έκφράζονταν, τότε, μέ τή στρεβλωμένη αντίληψη γιά τόν λεγόμενο «δημοκρατικό

4. Γιά μά έξήγηση τῆς φαινομενικῆς άντινομίας βλ.. Φιλ.. Ήλιού, «Τό πολιτικό πλαίσιο τῆς Έπιθεώρησης Τέχνης», π. Τά Ιστορικά, τ. ΙΒ', τχ. 22, Ιούνιος 1995, σ. 165-171 και, τού ίδιου, «Ιστορίες τῆς Έπιθεώρησης Τέχνης», στόν τόμο Έπιθεώρηση Τέχνης. Μιά κρίσιμη δοδεκατά, (έπιστημονικό συμπόσιο δργανωμένο άπο τήν Έταιρεια Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας). Αθήνα 1997, σ. 265-274. Γιά μά διαφορετική προσέγγιση πρέπει νά έχει κανείς ύπόψη του τά διειδυτικά κείμενα πού έχει άφιερωστει, κατά καιρούς, στήν Έπιθεώρηση Τέχνη, δημήτρης Ραυτόπουλος, τό δεύτερο, ίσως, κριτικό πνεύμα πού άναδειχθήκε άπο τίς στήλες τού περιοδικού.

συγκεντρωτισμό», τοῦ όποιου τίς καλές ἀρετές ἀποδέχεται καὶ ὑπογραμμίζει στὸ κείμενό του ὁ Κουλουφάκος. Καὶ θεωροῦσαν, ἐπίσης, ὅτι ἡ παραμονή στὸν κομματικὸν ὄργανισμό δὲν ἀποτελοῦσε, ἀπλῶς, ἔναν τακτικὸν ἐλιγμό, χρήσιμο γιὰ τὴν προώθηση τῶν ἀνανεωτικῶν προτάσεων, ἀλλὰ μιὰ στάση ζωῆς, τὴν ὥστα δριζαν οἱ ἔως τότε ἀγώνες καὶ οἱ ἀντίστοιχες διαπαιδαγωγήσεις.

Μέ πικρία, σέ ὥρες ἀπογοήτευστις, ὁ Κ. Κουλουφάκος θά σημειώσει, στὸ κείμενό του: «Ἐμμονή μου στὴν παραίτηση, τότε, θά σῆμαινε ἄρνηση νά συμμορφωθῷ μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Κόμματος, παραβίαση τῆς Κομματικῆς μου συνείδησης. Κατά συνέπεια θά ἀνοιγε ἔτσι ὁ ἀνεπιθύμητος γιά μένα δρόμος, γιά ὅλο καὶ μεγαλύτερη ἀπομάκρυνσή μου ἀπό τὸ Κόμμα, δρόμος πού ὀδηγεῖ τελικά στὴ μή ἔνταξη. Ἀλλά ἡ ἔνταξη μου στὸ Κόμμα πηγάζει ἀπό τὴν πεποίθησή μου, (τὴν πάνω στὴν κοσμοθεωρία μας θεμελιωμένη), ὅτι αὐτό ἀποτελεῖ τὴν μόνη συνεπὴ δύναμη πού μπορεῖ νά πραγματοποιήσει τὴν ἐπιταγὴ τῆς Ἱστορίας, δηλ. νά βγάλει τῇ χώρᾳ μας ἀπό τὸ ἀδιέξodo τῆς ἀστικῆς παρακμῆς καὶ τελικά νά ὀδηγήσει τὸ λαό μας στὸ δρόμο ἀπό τὸ βασίλειο τῆς Ἀνάγκης στὸ βασίλειο τῆς Ἐλευθερίας. Κι ὅτι οἱ ἀδυναμίες, πού τό ἐμποδίζουν νά παιξει δημιουργικά αὐτό τὸ ρόλο, δέν ὀφείλονται στὴν κοσμοθεωρία μας, δέν είναι ἐγγενεῖς γιά τὸ κίνημα. Είναι ἀπλῶς μιὰ κακή κληρονομιά, τῆς μετά τὸ θάνατο τοῦ Λένιν, κυρίως, παράδοσης καὶ συνεπῶς είναι δυνατόν νά ἔχαλειφθοῦν, ἢν ἀντιμετωπιστοῦν στὴν ούσια τους καὶ χωρίς προκαταλήψεις καὶ ἂν ὅλοι βοηθήσουμε».

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΕΧΝΗΣ

ΑΡΤΟ. 65

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1962

ΓΙΑΝΝΟ

Η ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΣΤΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

I

Είναι έξαιρετικά εύχαριστο, άγαπητοί φίλοι, που ή καθοδήγηση τοῦ Κόμματος συγκάλεσε τή συζήτηση τούτη, γιά νά διερευνήσει τόν τρόπο καλύτερης και άποδοτικότερης λειτουργίας τῆς Έπιθεώρησης Τέχνης. Διότι τό περιοδικό είναι ένας άπο τούς σημαντικότερους φορεῖς τῶν ἀπόψεων τοῦ κινήματος μέσα στὸν ἐλληνικό χῶρο γενικά, και στὸν πνευματικό χῶρο ἰδιαίτερα.

Γιά ν' ἀπέβαινε γόνιμη ἡ συζήτηση, ἀπαραίτητη προϋπόθεση θά ἦταν ἡ ὑπαρξὴ σαφοὺς και ἐπιστημονικού μελετημένης πολιτικῆς τοῦ Κόμματος μέσα στὸν πνευματικό χῶρο. Πολιτικῆς πού θά είχε προκύψει σάν καταστάλαγμα ἀπροκατάληπτων και συνδυασμένων ἐρευνῶν πρός τέσσερις κυρίως κατευθύνσεις:

α) Τί ἀκριβῶς θέλει τό Κόμμα νά ἐπιτύχει μέσα στὸν πνευματικό χῶρο και γιατὶ τοῦ χρειάζεται ὁ χῶρος αὐτός;

β) Ποιὰ είναι, ἀκριβῶς, ἡ ἴδιοσυστασία τοῦ πνευματικοῦ χώρου, βάσει ποιῶν νόμων και κανόνων λειτουργεῖ, ποιές οἱ ἴδιομορφίες του σὲ σχέση μὲ τούς ἄλλους τομεῖς τοῦ κοινωνικοῦ ὅλου, ποιά ἡ φύση τῆς συμβολῆς του στὴ διαμόρφωση τοῦ κοινωνικοῦ Γίγνεσθαι και ἀντίστροφα, πῶς τό κοινωνικό Γίγνεσθαι συμβάλλει στὴ διαμόρφωση τοῦ πνευματικοῦ χώρου;

γ) Ποιά τά πεπραγμένα τοῦ κινήματος (ἐλληνικοῦ και διεθνοῦς) μέσα στὸν χῶρο αὐτόν; Σὲ ποιό σημεῖο βρισκόμαστε;

δ) Ποιά ἡ συνεισφορά ἐνός ἔκαστου ἀπό τούς συγκεκριμένους ἴδεολογικούς ἐκπροσώπους τοῦ Κόμματος κατά τή διαμόρφωση τῶν πεπραγμένων αὐτῶν στήν Έλλάδα; Πῶς ἀποτιμᾶται ἡ κάθε μιά ἀπό τίς συνεισφορές αὐτές;

Γιά τό καθένα ἀπό τά παραπάνω ἐρωτήματα είμαι πρόθυμος, ἀν μοῦ τό ζητήσει τό Κόμμα, νά ὑποβάλλω γραπτές εἰσηγήσεις, δῶν βέβαια συμφωνεῖ τό Κ. ὅτι μιά τέτοια θεωρητική διερεύνηση και συζήτηση τοῦ είναι ἀπαραίτητη, γιά νά στηριχτεῖ

προκειμένου νά ἐπεξεργαστεῖ τήν πολιτική του στὸν πνευματικό χῶρο, ἡ μᾶλλον προκειμένου ν' ἀποχήσει πολιτική στό χῶρο αὐτόν, γιατὶ τώρα δέν ἔχει καμμία < ἑκαθαρισμένη >.

Ωστόσο, κρίνω ἀπαραίτητο νά θίξω τώρα κιόλας, τό πρώτο ἀπό τά παραπάνω ἐρωτήματα, γιά νά καταδειχτεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς θεωρητικῆς διερεύνησης τοῦ ὅλου προβλήματος.

Tί μπορεῖ νά θέλει τό Κόμμα στὸν πνευματικό χῶρο και γιατὶ τό χρειάζεται;

Ἐχω τή γνώμη πώς ὑπάρχει διάχυτη μέσα στούς κόλπους τοῦ Κ. ἡ ἀντιληψη ὅτι χρειαζόμαστε τόν πνευματικό χῶρο «γιατὶ μποροῦμε ν' ἀντλήσουμε ἀπ' αὐτόν μεγάλα πολιτικά οφέλη» ἡ «γιατὶ ἡ συμβολή του στήν πραγμάτωση τῆς Έθνικῆς Δημοκρατικῆς Ἀλλαγῆς μπορεῖ νά είναι κεφαλαιώδης» και ἄλλα παρόμοια. Τέτοιες ἀντιληψεις ἔχουν βέβαια μέσα τους ἀλήθεια. Ἄλλα είναι πρόχειρες και ἀνεπιστημονικές, γιατὶ δέν διαφωτίζουν κατά τίποτα τό πρόβλημα. Τολμῶ μάλιστα νά πῶ ὅτι τό συσκοτίζουν. Τό θέμα νομίζω ὅτι χρειάζεται ἀνάλυση πού νά πηγαίνει βαθύτερα:

Θεμελιώδης ἐπιδίωξη τοῦ κινήματος είναι νά πραγματοποιήσει τήν ἐπιταγή τῆς Ιστορίας και νά ὁδηγήσει τήν ἀνθρωπότητα σέ μια κοινωνία πού θά διέπεται ἀπό τόν κανόνα: «Καθένας μέ τίς δυνάμεις του και στόν καθένα ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες του». Όλες μας οἱ ἐνέργειες και δράσεις, σ' ὅλους τούς τομεῖς, σ' αὐτό κατατείνουν. Όλοι οἱ πιό βραχυπρόθεσμοι στρατηγικοί στόχοι μας είναι σταθμοί στήν πορεία πρός τόν παραπάνω θεμελιώδη στόχο.

Ἡ θεωρία μας, ἐπίσης, μᾶς διδάσκει πώς τό πνεῦμα πού πρέπει νά μᾶς διέπει στήν ἀντιμετώπιση ὅποιου δήποτε προβλήματος είναι τό πνεῦμα τοῦ ἐπιστήμονα, πού στηρίζεται στήν παραπήρηση και μελέτη. Ὁ ἐπιστήμονας δέν ἀπαιτεῖ ἀπό τά

φαινόμενα νά ύποταχτούν στά κελεύσματά του. Έρευνά τους νόμους τους, μαθαίνει τίς ιδιότητές τους και πετυχαίνει τά ποθούμενα πρακτικά οφέλη, «ύποτάξει τή φύση», πορευόμενος σύμφωνα μέ τους νόμους της και «ποιούμενος χρήσιν» τῶν ιδιοτήτων τῶν φαινομένων, παίρνοντας ἀπό τό καθένα ἐκεῖνο πού αὐτό ἔχει νά τοῦ προσφέρει. Κι ἀκόμη, ὁ ἐπιστήμονας ἐλέγχει τά πεπραγμένα του χωρίς προκαταλήψεις και πάντα στό φῶς τῆς πραγματικότητας. Κι δχι στό φῶς τῶν ἐπιθυμιῶν του η τῶν ἀπό τά πρίν ἀντιλήψεών του.

Μέ βάση αὐτό τό πνεύμα λοιπόν, πρέπει νά δοῦμε:

Tί μπορεῖ νά προσφέρει ὁ πνευματικός χῶρος γιά τὸν τελικό μας σκοπό;

Νομίζω πώς ή συμβολή του δέν μπορεῖ νά είναι ἄλλη ἀπό τό νά διαμορφώσει τίς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων ἔτσι, ώστε νά φτάσουν στό ὑψηλό ἐκεῖνο ἐπίπεδο πού θά ἐπιτρέψει τήν ἐφαρμογή τοῦ κανόνα «Καθένας ἀνάλογα μέ τίς δυνάμεις του, στὸν καθένα ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες του». Δηλ. ὁ πνευματικός χῶρος θά προετοιμάσει τίς ψυχοδιανοητικές προϋποθέσεις ἐνώ ὁ ἐπιστημονικο-οἰκονομικός χῶρος (τοῦ ὅποιου τά ἀποτελέσματα είναι πολὺ πιό γοργά και ἀμεσα) θά προετοιμάζει τίς ψυχικές προϋποθέσεις και ὁ κοινωνικοπολιτικός θά ἐπεξεργάζεται τοὺς κατάλληλους θεσμούς και θά συντονίζει καθοδηγητικά ὅλες τίς προσπάθειες, γιά νά φτάσουμε στὸν τελικό μας σκοπό. Ἄλλα και σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς πορείας ὡς ἔκει, τό κίνημα ἔχει ἀνάγκη ἀπό τήν πιό δραστήρια και φωτισμένη συμμετοχή ὅσο γίνεται πιό συνειδητῶν πλατειῶν μαζῶν. Δηλαδή μαζῶν πού θά ἔχουν πλήρη ἐπίγνωση τῆς ταξικῆς τους θέσης, τῶν ἐπιδιώξεών τους και τοῦ ρόλου τους μέσα στό κοινωνικό γίγνεσθαι τόσο πρίν ὅσο και μετά τήν κοινωνική μεταβολή.

Δέν μοῦ διαφεύγει τό ὅτι ή ἀνθρώπινη συνειδηση διαμορφώνεται ἀπό τό κοινωνικό. Είναι και ὅτι οι μάζες ἀποκτοῦν τήν ἐπίγνωση μέσα στούς καθημερινούς πολιτικούς, οἰκονομικούς και ἰδεολογικούς ἀγῶνες.

Δέν μοῦ διαφεύγει ὅμως ἐπίσης ὅτι ή κάθε φορά δοσμένη ἱστορική στιγμή ἐπιβάλλει νά ἀνταποκρίνονται οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ σέ μιὰ συγκεκριμένη ἐπιδιόξη. Δηλ. νά κατεύθυνονται πρός τήν κάλυψη μιᾶς συγκεκριμένης ἀνάγκης. Κατά συνέπεια, προσδίνεται στούς ἀγῶνες αὐτούς ἓνας ἐπικαιρικός χαρακτήρας, λόγω ἀκριβῆς τῆς συγκεκριμένης μορφῆς πού ἀναγκαστικά <παίρνουν ἀπό τήν> ἐπιδιώξη τοῦ ἐπίκαιρου κάθε φορά στόχου. Τοῦτο πάλι, ἔχει σάν ἀποτέλεσμα νά μωσικοποιούνται τά φαινόμενα, τό πρόσκαιρο νά ἐκλαμβάνεται σάν ὄριστικό, θεμελιώδεις ἱστορικές ἐπιταγές νά ταυτίζονται (στή συνειδηση τῶν μαζῶν) μέ πρόσωπα πού ἀπλῶς είναι καλοί η κακοί φορεῖς και ἐκφραστές τῶν ἐπιταγῶν αὐτῶν, ὁ θεμελιώδης σκοπός νά λησμονίεται η νά συσκοτίζεται κλπ.

Ἐνα ἄλλο σημαντικό στοιχείο πού πρέπει νά λάβουμε ὑπ' ὅψη μας σχετικά μέ τους καθημερινούς ἀγῶνες είναι πώς αὐτοὶ ἔχουν <σάν κύριο> ἀντικείμενο <τής> δικαιοδοσίας τους τά δύο ἀπό τά τρία ὀκτάωρα στά ὅποια ὑποδιαιρεῖται τό εἰκοσιτετράωρο τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου (τό ὀκτάωρο τῆς δουλειᾶς και τό ὀκτάωρο τοῦ ὑπνου).

Τό τρίτο ὀκτάωρο, τῆς μόρφωσης και ψυχαγωγίας, ἀνήκει σχεδόν ὀλοκληρωτικά στή δικαιοδοσία τοῦ πνευματικοῦ χώρου. Και πολὺ λίγο ἔχει ἀπασχολήσει ὡς τώρα, στήν Ἑλλάδα τουλάχιστον, τό κίνημα και τούς ἀγῶνες του τής κάθε μέρας. Σ' ἐπίρρωση αὐτοῦ ἀναφέρω τό χαρακτηριστικό γεγονός ὅτι κατά κανόνα οἱ «ἰδεολογικοί» ἀγῶνες στό δικό μας κίνημα είναι ἀπλῶς ἀγῶνες «διαφωτιστικοί» (γιά νά μήν πῶ διασκοτιστικοί). Μέ ἀποτέλεσμα νά είναι μόνιμο τό παράπονο, πώς τό «ἰδεολογικό ἐπίπεδο τῶν μελῶν και τῶν στελεχῶν μας είναι πολύ χαμηλό».

Ἀντικείμενο τοῦ πνευματικοῦ χώρου, είναι λοιπόν τό τρίτο ὀκτάωρο τῆς μόρφωσης και ψυχαγωγίας, δηλαδή τῆς καλλιέργειας, μέσω τῆς ὅποιας ὀλοκληρώνεται η συνειδηση πού διαμορφώνεται στόν ἀνθρώπο μέσα ἀπό τούς τρέχοντες πολιτικούς, οἰκονομικούς και ἰδεολογικούς ἀγῶνες.

Χάρη στήν καλλιέργεια οἱ ἀνθρώποι ἀποκτοῦν μιάν εύρυτερη και βαθύτερη ἐπίγνωση τοῦ ρόλου τους, δχι μόνο

σάν μαζίν άλλά και σάν άτόμων μέσα στή διαμόρφωση τού κοινωνικού Είναι. Διαπαιδαγωγούνται και άποκτούν την ίκανότητα νά άπομοστικοποιούν τό κάθε φαινόμενο. Φτάνουν σέ θέση νά μπορούν νά βλέπουν τόν άληθινό του χαρακτήρα στίς πραγματικές διαστάσεις του μέσου στό πολύπλοκου διαρθρωμένο σύνολο τής κοινωνικής προοπτικής. Και έτσι, <φτάνουν> νά μπορούν πραγματικά νά τό άποτιμούν σωστά, και νά συμπεριφέρονται άνάλογα.

Συνεπώς, οί προικισμένες μέ τέτοιου είδους πλήρη έπιγνωση μάζες, δέν κινδυνεύουν πιά νά χάσουν τόν προσανατολισμό τους ή νά πάθουν σύγχιση, έπειδή τό άλφα ή βήτα πρόσωπο θά ύποστηριξει δημόσια τήν τάδε ή δεῖνα έσφαλμένη αποψη η πολιτική. Γιατί άκριβώς δέν θά άποτελούν στρατειές λεγεωναρίων πού πρέπει νά πιστεύουν στό άλαθητο τού έκαστοτε καλού η κακού στρατηγού τους και νά πειθαρχούν τυφλά στά κελεύσματά του. Ούτε, πάλι ποίμνια φανατικῶν και μισαλλόδοξων πιστών, πορευόμενων σύμφωνα μέ τά παραγγέλματα μιᾶς σοφῆς ή και ασοφῆς έκκλησίας. (Τά λέω αὐτά γιατί δυστυχῶς ή μέχρι τώρα πολιτεία τού κινήματος μέσα στόν πνευματικό χώρο, λόγω καί τής άνυπαρξίας έπιστημονικά μελετημένης πνευματικής πολιτικής, τέτοιες συνειδήσεις έπιδιοκει νά διαμορφώνει στίς μάζες. Και άπό τίς παρεμβάσεις τού φίλου Διαμαντόπουλου στήν ώς τώρα συζήτησή μας, κρίνω πώς τέτοιες μάζες έπιθυμει νά έχει και στή συνέχεια).

Οί προικισμένες μέ πλήρη έπιγνωση μάζες θά άποτελούνται άπό ατομα πεπαιδευμένα, έξασκημένα νά κρίνουν άπροκατάληπτα, μέ σκέψη φωτεινή, μέ σαφή συνειδητοποίηση δικαιωμάτων και ίποχρεώσεων. "Ατομα σταθερά στίς πεποιθήσεις τους, δχι χάρη στήν άγνοια, άλλα χάρη στή γνώση. "Ατομα ίκανά νά βλέπουν και νά δέχονται τό καινούργιο, συμβάλλοντας ένεργα στήν έλευσή του μέ πλήρως άνεπτυγμένη και άκοιμητη τή συναίσθηση τής προσωπικής τους εύθυνης γιά τά συμβαίνοντα η γιά οσα πρόκειται νά συμβούν. "Ατομα ίκανά, λοιπόν, νά άσκουν δημιουργικό έλεγχο, γόνιμη κριτική, άληθινή αύτοκριτική. Ικανά δηλαδή νά συμβάλλουν πραγματικά στήν σωστή άποτιμηση τών έπιτευγμάτων, στήν έπανόρθωση τών λαθών, στή

χάραξη τής κοινωνικής πορείας γιά τό καλύτερο. Τέλος, ατομα έξοπλισμένα μέ τό άπαιτούμενο σθένος και άναστημα γιά νά άσκησουν τά παραπάνω λειτουργήματά τους σάν υγιή κοινωνικά κύτταρα. "Ατομα συνεπώς, πού θά γίνονται άλο και πιό ωριμα γιά νά φτάσουν στήν κοινωνία όπου θά ισχύει ο κανόνας «Καθένας άνάλογα μέ τίς δυνάμεις του, στόν καθέναν άνάλογα μέ τίς άνάγκες του».

Είναι, νομίζω, φανερό πώς μόνο σταν τό κίνημα έπιδιώκει νά διαμορφώνει τέτοιου είδους συνειδήσεις στίς μάζες, θά είναι και σέ θέση νά άντιληφθεί και νά ξιστοποιησει σωστά τή συμβολή πού μπορει νά προσφέρει ο πνευματικός χώρος στό κοινωνικό Γίγνεσθαι. Και ταυτόχρονα, τότε και μόνο τότε, θά πραγματοποιεί σωστά και άλοκληρωμένα τό καθήκον του άπεναντι στήν έπιταγή τής Ιστορίας. Και θά έξασφαλίζει τή μετάβαση τής άνθρωπινης κοινωνίας άπό τό βασίλειο τής Άναγκης στό βασίλειο τής Έλευθερίας διά τού συντομώτερου και πιό άνωδυνου δρόμου.

Είναι έπιταγή τής Ιστορίας νά σταθεί τό κίνημά μας τό πιό ούμανιστικό άπ' άλα τά ούμανιστικά κινήματα πού γνώρισε ή άνθρωπότητα στή μακραίωνη πορεία της. Πολιτική μας, λοιπόν, μέσα στόν πνευματικό χώρο, μπορει νά είναι μόνο ο πρόλεταριακός ούμανισμός σήμερα και ούτι άταξικός ούμανισμός άργοτερα. Γιατί μόνο μέ τόν ούμανισμό αύτόν είναι δυνατόν νά διαμορφωθούν συνειδήσεις όπως οι πιό πάνω. Συνειδήσεις πού άποτελούν άπαραίτητη προϋπόθεση γιά νά προχωρεί συνεχῶς τό κίνημα μπροστά, χωρίς φόβο νά ξεστρατίζει σέ σταλινισμούς, τροτσικισμούς, ρεβιζιονισμούς και ούτι άλλο θέλετε. "Αν δέν ένστερνισθούμε αύτή τήν έπιταγή τής Ιστορίας, άν συνεχίσουμε νά άρνιόμαστε σάν πολιτική μας στόν πνευματικό χώρο τόν ούμανισμό, τότε δχι μόνο δέν θά μπορέσουμε νά σταθούμε στόν πνευματικό χώρο, άλλα και πάντα θάχουμε νά άντιμετωπίζουμε κάποιον «φασικό κίνδυνο γιά τό κίνημα» και θά τόν καταπολεμάμε μέ ξιστορήνητα ξόρκια και μέ βρισιές όπως δυστυχῶς έξακολουθει νά συμβαίνει άκομά και τώρα. "Ασε πού όποιαδή ποτε ένέργεια, ή μέτρο, ή έπιδιωξή μας στόν πνευματικό χώρο, θά μάς άπομακρύνει ούσιαστικά άπό τόν τελικό μας σκοπό και θά

παρεμβάλλει στήν καθημερινή δράση μας έμποδια ἀξεπέραστα και προβλήματα ἄλυτα.

Κλείνοντας λοιπόν τό θέμα «τί μπορεῖ νά θέλει τό κίνημα στόν πνευματικό χώρο και γιατί τόν χρειάζεται» ἀπαντῶ:

Θέλει νά ἀσκήσει τήν πολιτική του πού είναι ὁ προλεταριακός (σήμερα) κι ὁ ἀταξικός (ἀργότερα) οὐμανισμός. Και τοῦ χρειάζεται γιατί μόνο μέσα στόν χώρο αὐτόν είναι δυνατόν νά διαμορφωθοῦν οἱ ὀλοκληρωμένες συνειδήσεις μέ τή βοήθεια τῶν ὅποιων και μόνο είναι δυνατόν νά προχωρεῖ διαρκῶς τό κίνημα ὅλο και πιό μπροστά πρός τόν θεμελιώδη στόχο του, ἐνώ ταυτόχρονα θά ξεπερνάει πιό ἀνώδυνα και πιό σύντομα μιά μιά τίς ἐνδιάμεσες φάσεις ως ἔκει.

Κι ἔτσι, ἐμπνεόμενη ἀπό τήν οὐμανιστική πολιτική κάθε μας ἐνέργεια, κάθε μας μέτρο, κάθε μας ἐπιδίωξη στόν πνευματικό χώρο θά συνάδει μέ τή φύση τοῦ χώρου αὐτοῦ, θ' ἀξιοποιεῖ τή συμβολή πού μπορεῖ <αὐτός> νά μᾶς προσφέρει και θά μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀντλούμε καθημερινά πολιτικά ὄφελη ἀπ' αὐτόν. "Ετσι και ἡ συμβολή τοῦ πνευματικοῦ χώρου στήν πραγμάτωση τῆς Ἐθνικῆς Δημοκρατικῆς Ἀλλαγῆς θά είναι ἀληθινή και κεφαλαιώδης.

Και τώρα ρωτάω: "Εχει κάνει τό Κόμμα μιά τέτοια ἐπεξεργασία τοῦ προβλήματος; "Εχει ξεκαθαρίσει τί λογίς συνειδήσεις ἐπιδιώκουμε νά διαμορφώνει βαθμαία ὁ πνευματικός χώρος, δηλαδή τί λογίς ἀνθρώπους πάμε νά διαπλάσουμε ἡ μᾶλλον διαπλάθουμε; "Ο οὐμανισμός ἔχει ἔνα συγκεκριμένο και χειροπιαστό περιεχόμενο γιά τό Κόμμα και ἀποτελεῖ πράγματι τό σημείο ἀναφορᾶς γιά νά ἐλέγχουμε τά πεπραγμένα μας στόν πνευματικό χώρο, γιά νά καθορίζουμε τούς ἐπί μέρους κάθε φορά στόχους μας, και γιά νά ἐπεξεργαζόμαστε σωστά τήν τακτική μας; "Εχει, τέλος, τό Κόμμα μελετήσει τή φύση τοῦ πνευματικοῦ χώρου, τούς κανόνες πού διέπουν τή λειτουργία του γενικά, καθώς και τίς ιδιομορφίες του στήν Ἑλλάδα;

Κι ἂν δέν ἔχει κάνει, ὅπως πανθομολογούμενα δέν τήν ἔχει κάνει, μιά τέτοια ἐπεξεργασία τοῦ προβλήματος, τότε πώς είναι δυνατό νά ξέρει μέ σαφήνεια τό Κόμμα τί πρέπει νά ζητήσει ἀπ' τήν Ἐπιθεώρηση Τέχνης; Και πώς είναι δυνατό νά σταθμίσει και

Ἐνάντια στό θάνατο

Ἡ γῆς μυρίζει πάλι χυμένο αἷμα.

Ἡ σκιά τοῦ Μήτου καρφωμένη στό συρματόπλεγμα
μέ τά χέρια στό στήθος
καθώς στεκόταν μά στιγμῇ πρίν νά τόν πάρουνε.

Ἄφησε πίσω τον τό τσουβαλένιο στρῶμα
μιά κάρτα ἀπ' τή μάνα του

κι ἐμᾶς
νά σφίγγουμε στή φούχτα τό χαρετισμό του.

Μακρύνος ἀντίλαλος ἀπό σφαιρες μιά αὐγή.

Ἐτσι μείναμε ἐννιά στό τσαντήρι.

Τό κουβεντιάσαμε λίγο

ὅπως συνηθίσαμε πιά νά κουβεντιάζουμε γιά τό θάνατο.

Ὑστερα σωπάσαμε πολὺ

ὅπως συνηθίσαμε πιά νά σωπαίνουμε μπρός στό θάνατο.

Κι ὄρθοι

ξανάπαμε κι ἀδάκρυτοι

τόν ἴδιο ὄρκο μας ἐνάντια στό θάνατο.

Κώστας Κουλουφάκος

(E.T., τχ. 9, Σεπτέμβρης 1955, σ. 191)

ν' ἀποφασίσει γιά τό τί ἀπ' ὅσα ἔχει κάνει ως τώρα ἡ Ἐπιθεώρηση Τέχνης είναι σωστό και τί είναι λάθος; Και ποιάν ἀξία ἔχουν πιά τά ἐδῶ διαμοιβόμενα ἀπό μᾶς γιά τήν Ἐπιθεώρηση Τέχνης μιά και δέν ὑπάρχει τό κατάλληλο μέτρο γιά ν' ἀποτιμηθοῦν;

Παρ' ὅλα αὐτά, είπα στήν ἀρχή πώς θεωρῷ ἔξαιρετικά εὐχάριστο τό γεγονός ὅτι τό Κόμμα συγκάλεσε αὐτήν ἐδῶ τή συζήτηση. Δέν ἦταν σχῆμα λόγου. Γιατί ἀπό τή συζήτηση τοῦ θέματος Ἐπιθεώρηση Τέχνης, πού είναι ἔνα ἐπί μέρους πρόβλημα, είναι δυνατόν νά θιγεῖ τό γενικότερο θέμα και συνεπῶς ν' ἀντιληφθεῖ τό Κόμμα πώς είναι ἀπολύτως ἀπαραίτητο νά καταπιαστεῖ ἀμέσως μέ τή διερεύνησή του.

Σύντομη κριτική ίστορία της Έπιθεώρησης Τέχνης

Γιά νά μελετηθεί σωστά τό πρόβλημα Έπιθεώρηση Τέχνης, γιά νά έπιλεγει διαφορετικό τρόπος λειτουργίας της, γιά νά καθοριστεί ή γραμμή της μέσα στόν πνευματικό χώρο, είναι –κατά τή γνώμη μου– απολύτως άπαραίτητο νά έξεταστει μέ αμερόληπτο κριτικό μάτι ή ίστορία του περιοδικού.

Τό Κόμμα έπανειλημμένα και θά μπορούσα νά πω έκ συστήματος έχει άρνηθει νά προβει στήν έξεταση αυτή, μ' όλο πού τύ μέλη της παλιάς Συντακτικής Έπιτροπής, κ' έγω προσωπικά, τό ζητήσαμε πολλές φορές και μάλιστα μέ φορτικότητα. Η άρνηση αυτή τού Κόμματος στηρίζεται στό σαθρό έπιχειρημα, ή μᾶλλον πρόσχημα, διά τάχα ο δύκος τών σελίδων του περιοδικού είναι τόσο μεγάλος, ώστε ή συστηματική μελέτη και αποτίμηση του περιεχομένου τους θ' άπαιτουσες άπέραντο κόπο και χρόνο, σέ βαθμό πού νά καθίσταται σχεδόν άδύνατη. Τό ίδιο πρόσχημα έπαναλήφθηκε γιά μάν άκόμα φορά προχθές, στήν εισήγηση του φίλου Δεσποτίδη, μέ τή μορφή διά της ή αποτίμηση της δουλειάς της Ε.Τ. στά δέκα χρόνια της ως τώρα ζωής της είναι πιά έργο της γραμματολογίας. Δέν είμαι καθόλου σύμφωνος μέ τήν άποψη αυτή, πού κατά τή γνώμη μου δχι μόνο προσπαθει νά παρακάψει τό πρόβλημα, άλλα ταυτόχρονα και νά σκεπάσει τό γεγονός διά τό Κόμμα δέν έχει ξεκαθαρισμένη πολιτική στόν πνευματικό χώρο, κι' διά τού ού άνοργάνωτες και άνεπεξέργαστες έπιστημονικά άπόψεις του στόν τομέα αυτόν, έμπνεονται από τίς άντιλήψεις της πρό τού 200ύ Συνεδρίου έποχής και δέν άντιστοιχούν πιά στίς άπαιτήσεις τών σημερινών καιρών.

Πιστεύω πώς δέν είναι δυνατόν νά προχωρήσει κανείς στό μέλλον αν δέν έχει σαφῶς ξεκαθαρίσει τό παρελθόν, και δέν έχει βγάλει τά άπαιτούμενα συμπεράσματα, βάσει τών όποιων θά καθορίσει τήν καινούρια του πορεία στό φως τών καινούριων συνθηκών. Γιά τούτο θά κάνω μιά σύντομη κριτική έξιστόρηση της δηλης πορείας του περιοδικού, μέ βάση αυτά πού ξέρω και θυμούμαι, άποδείχνοντας ταυτόχρονα πώς δέν είναι καθόλου

δύσκολο νά συζητηθεί τό παρελθόν και τά πεπρωγμένα της Έπιθεώρησης.

Η ίδρυση της Έπιθεώρησης Τέχνης

Η ίδρυση της Έπιθεώρησης Τέχνης οφείλεται στόν Γιάννη Χαΐνη. Αύτός έπεισε τόν άφακέλλωτο τότε άκομη Νίκο Σιαπκίδη νά βγάλει άδεια περιοδικού μέ τό δόνομα αυτό.

Οι δύο μαζί προσπάθησαν νά βρούν συνεργάτες μέσα από τόν κύκλο τών νέων άριστερών διανοούμενων και καλλιτεχνών. Γιά άρκετούς μήνες οι προσπάθειες έμειναν άτελεσφόρητες και οι έπαφες περιορίζονταν σέ σχέδια, χωρίς νά φτάνουν ώς τήν έκδοση.

Τελικά, τόν Ιούλιο τού 1954 ο Χαΐνης έπισκεψήτηκε τόν Πατρίκιο, μέ τόν όποιο γνωριζόταν άπό τό Βαρβάκειο, και τού ζήτησε νά πάρει μέρος στήν έκδοση τού περιοδικού. Ο Πατρίκιος πρότεινε κι έμένα, και μαζί πήγαμε τήν ορίσμενη μέρα στό σπίτι τού Σιαπκίδη γιά νά συζητήσουμε τό πράγμα. Έκει, έκτος άπό τού Χαΐνη και Σιαπκίδη, βρίσκονταν κι ο Τάσος Λειβαδίτης κι ο Γιώργος Παπαλεονάρδος, μέ τούς όποιους είχε έπισης έρθει σ' έπαφή ο Χαΐνης και ζητήσει τή συνεργασία τους στήν έκδοση. Ο Παπαλεονάρδος μάλιστα, άφησε νά έννοηθει πώς πίσω του βρισκόταν η ΕΔΑ τής όποιας ήταν έξουσιοδοτημένος, κατά κάποιο τρόπο, έκπρόσωπος.

Κατά τή συζήτηση έκεινη και κατά τίς άλλες πού άκολούθησαν σέ πυκνή συνοχή, τόν Αύγουστο και Σεπτέμβριο τού 1954, καθορίστηκαν οι έπιδιώξεις τού περιοδικού, σέ γενικές γραμμές βέβαια, ο τρόπος λειτουργίας του, τό οικονομικό του πρόβλημα, οι κύκλοι μέσα από τούς όποιους θά προσπαθούσε νά βρει συνεργάτες, καθώς και μιά σειρά πραγματικά ζητήματα σχετικά μέ τήν έκδοση και τόν καθορισμό της υλης τού πρώτου τεύχους.

Οι άποφάσεις έκεινες, πλουτισμένες μέ τή μελέτη τής πείρας πού άποκτούσαμε κατά τή διάρκεια τής ζωής τού περιοδικού, άποτέλεσαν τίς βασικές κατευθυντήριες γραμμές πού διέπνεαν τήν Έπιθεώρηση Τέχνης σ' άλλη τή διάρκεια τής πρώτης περιόδου της άπό τό 1954 ώς τό 1960.

Έπιδιώξεις της Έπιθεώρησης Τέχνης

1) Νά άποτελέσει τόν έκπροσωπο της Άριστεράς στό χώρο τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν, ἐμπνεόμενη καὶ καθοδηγούμενη ἀπό τὴν ἰδεολογία τοῦ Μαρξισμοῦ. Νά προβάλει τίς ἀπόψεις τῆς Άριστεράς στό χώρο τοῦ πνεύματος καὶ νά φέρει κοντά στήν Άριστερά τους καλόπιστους πνευματικούς ἀνθρώπους, πείθοντάς τους μὲ τὴν ὅλη πολιτεία της, ὅτι ἡ Άριστερά εἶναι ἑνα ἀναγεννητικό οὐμανιστικό κίνημα ποὺ ἀνοίγει στό πνεύμα τεράστιους ὄριζοντες. Νά προβάλει τὸ ἔργο τῶν ἀριστερῶν διανοουμένων, εἴτε ἔξω βρίσκονταν εἴτε μέσα στίς φυλακές καὶ τὶς ἔξοριες. Νά διεκδικήσει τὴν ἔξασφάλιση τῶν πνευματικῶν καὶ ἄλλων ἐλευθεριῶν καταπολεμώντας τὶς φασιστικές καὶ σκοταδιστικές τάσεις τοῦ κυριαρχοῦ τότε ἀστυνομικοῦ κράτους. Νά φρονηματίσει τό κοινό της μέ τά ἴδαινικά τῆς Εἰρήνης, τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας, τῆς Δημοκρατίας.

2) Νά ἔχυγειάνει τὸν πνευματικὸν χώρο καταπολεμώντας τὸ βεντετισμό, τὴν αὐτάρεσκη ἐπανάπαυση στά ἥδη κατακτημένα, τὴ σάστη τῆς μακάριας ἀδιαφορίας ἀπέναντι στὰ προβλήματα ποὺ βάζει ἡ ζωὴ. Κι ἀκόμη, γιά νά ἔβγαινε ἀπό τὴν ἀποτελμάτωση ὁ πνευματικός χώρος, χρειάζοταν νά παραμεριστεῖ τὸ πνεύμα τῆς ποικιλλότροπης καὶ ποικιλλώνυμης σκοπιμοθηρίας πού καταδυναστεύει τὴν πνευματική ζωὴ στὴν Ἐλλάδα, πρός ὄφελος τῆς ἀλήθειας, τῆς γνησιότητας, τῆς ὑψηλῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ποιότητας.

Ἐτσι, ἀποφασίστηκε γά ἀποφευχθεῖ μέ κάθε τρόπο ἡ προσωπική προβολή τῶν ἀνθρώπων ποὺ θά διευθύνων τὸ περιοδικό (δηλ. ἡμῶν) καὶ νά συγκεντρωθεῖ ὅλη του ἡ προσπάθεια στὴν προβολή ἵδεων καὶ ἔργων. Καθώς καὶ στὸν ἀύστηρο κι ἀδέκαστο, ἀλλά καλόπιστον, ἔλεγχο τῶν πρός δημοσίευση κειμένων, μέ μόνα κριτήρια τὴν καλλιτεχνική ποιότητα καὶ τὴ σαφήνεια τῶν ἵδεων, ὥστε νά περιλαμβάνει στὶς σελίδες του ὑλὴ ὅσο γίνεται ὑψηλότερου ἐπιπέδου. Γιατί μόνο ἔτσι θά ἀποκτοῦσε τὸ περιοδικό τό ἀπαιτούμενο κύρος, γιά νά παιξει ρόλο ἄξιου καὶ δημιουργικοῦ ἐκπροσώπου τῆς Άριστερᾶς στὸν πνευματικὸν χώρο κι ὅχι ρόλο ἀπλοῦ καὶ ἀνυπόληπτου «φερέφωνου».

1955 ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ • 11

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ

Τέλος, ἡ ἔχυγείανση τοῦ πνευματικοῦ χώρου θά ἐπιδιωκόταν καὶ μέσω τῆς προβολῆς τῶν σύγχρονων ἰδεολογικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ρευμάτων τοῦ ἔχωτερικοῦ καὶ τοῦ ἔσωτερικοῦ, καθὼς καὶ μέσω τῆς προβολῆς τῶν νέων δυνάμεων ποὺ θά ἐμφανίζονταν. Αὐτό δέν σήμαινε διόλου ὅτι θ' ἀποκλείονταν τὰ παραδοσιακῆς τεχνοτροπίας ἔργα. Ἀντίθετα, θά δινόταν ἴδαιτερο βάρος στὴν προβολή τῶν παραδοσιακῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν τῆς χώρας. Και τὰ σύγχρονα παραδοσιακῆς ἀντιληψῆς ἔργα θά ἔπαιρναν τὴν προσήκουσα θέση στὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ, ἐφ' ὅσον δέν θά ἦταν ἄφτερες μιμήσεις ἀλλά θά είχαν ζωτάνια καὶ ποιότητα.

3) Ἀποκατάσταση τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στοὺς πνευματικούς ἐκπροσώπους τῆς Άριστερᾶς καὶ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἄλλης ὅχθης, καθὼς καὶ ἀνάμεσα στὰ διάφορα ρεύματα μέσου στὸν χώρο τῆς Άριστερᾶς. Ἰστη προβολή τῶν κειμένων αὐτῶν στὸ πρώτο μέρος τοῦ περιοδικοῦ, μέ μόνα κριτήρια τὴ διαύγεια τῶν ἵδεων, τὸ ἥθος καὶ τὴν καλοπιστία καὶ τὴ σοβαρότητα στὴ διατύπωση.

“Ετσι, τό πρώτο μέρος του περιοδικού θά ήταν ένα είδος έλευθερου βήματος όπου θά διεξαγόταν άνεμπόδιστα ή διαπάλη των ίδεων και καλλιτεχνικών ρευμάτων, άλλητινά άπαραίτητο στοιχείο για νά ύπάρχει πράγματι ύγιης πνευματικός χώρος και πραγματική έννημέρωση του κοινού. Ταυτόχρονα ομως, τό πρώτο μέρος, έτσι συγκροτημένο, θά άποτελούσε σφένες και έμπρακτο δείγμα του ποιά έπροκειτο νά είναι η πολιτεία της Αριστερᾶς στόν πνευματικό χώρο σταν θά καταλάμβανε την έξουσια. Και τούτο ήταν άπαραίτητο, οχι μόνο σάν πειστικό μέσο προπαγάνδας και έπιδειξης εύρυτητας πνεύματος. Άλλα και γιατί άποτελεί τή μοναδική βάση πάνω στήν όποια είναι δυνατόν νά σφυρηλατηθεί ή ένοντητα τών πνευματικών άνθρωπων άνεξάρτητα άπό πολιτικές και ίδεολογικές πεποιθήσεις, και νά παγιωθεί τό μέτωπο πάλης τους έναντια στίς νεοφασιστικές τάσεις, έναντια στίς κατά της Αριστερᾶς προκαταλήψεις, έναντια στό άστυνομικό κράτος και ύπέρ της διαμόρφωσης συνθηκών που θά φέρουν τή χώρα στό δρόμο της κοινωνικής προόδου.

Παράλληλα, ή ίδεολογική καθαρότητα του περιοδικού, ή τολμηρή προβολή τών άποψεων της Αριστερᾶς στόν πνευματικό χώρο, ή άριστερή φυσιογνωμία τής Έπιθεώρησης Τέχνης θά έξασφαλιζόταν στό δεύτερο μέρος του περιοδικού (Άρθρα τής Σύνταξης, σχόλια, κριτικές κλπ) πού θά έμπνεονταν άποκλειστικά και μόνο άπό τήν μαρξιστική κοσμοθεωρία.

4) “Ολες αύτες οι έπιδιώξεις συνέτειναν στή θεμελιώδη έπιδιωξή του περιοδικού σάν δημιουργικού παράγοντα ζύμωσης γιά τήν κοινωνική μεταβολή και γιά τή διαμόρφωση συνειδήσεων όπως τίς έσκιαγράφησα στό κέφ. Ι τού παρόντος. “Ετσι τό περιοδικό θά συνέτεινε στή διάπλαση νέου τύπου διανοούμενων και νέου τύπου άναγνωστών, γιά τούς όποιους δέν θά ίσχυε πιά τό «Αύτός ξεφα» άλλα ή άπροκατάληπτη προσωπική κρίση, βασισμένη στήν έννημέρωση, και οδήγουμενη άπό τήν μαρξιστική κοσμοθεωρία και τή διαλεκτική μέθοδο έρευνας.

Είναι γεγονός πώς δέν μάς διέφευγαν οι τρομερές δυσκολίες πού ένειχε τό έγχειρημα. Δέν προσδοκούσαμε άμεσα άποτελέσματα άπό τή μά μέρα στήν άλλη. Άλλα ή γνωριμία μας μέ τά κείμενα τής κοσμοθεωρίας μας, μάς είχε δημιουργήσει άκλόνη-

τη τήν πεποίθηση στόν ούμανιστικό και άναγεννητικό χαρακτήρα του άριστερού κινήματος, ένω παράλληλα ή συναίσθηση τής εύθυνης μας σάν φορέων του κινήματος, ή έπιγνωση οτι στόν πνευματικό χώρο τό Κόμμα είναι οι κομματικοί διανοούμενοι και < δι > σάν τέτοιοι θά έπρεπε νά παίξουμε τόν καθοδηγητικό μας ρόλο, μάς έδινε τό άγνωστικό φρόνημα και ήθος γιά νά άντιμετωπίσουμε τήν προσπάθεια, μέ πνεύμα σύνεσης, άγρυπνης μελέτης και έμμονής στό χρέος. Έπικουρικό και δευτερεύοντα, άλλα σημαντικό πάντοτε ρόλο, έπαιζαν και τά έλπιδοφόρα μηνύματα τής καινούριας έποχης στό κίνημα. Πού ήταν καταφανή (γιά όποιον παρακολούθουσε και ήξερε νά διαβάζει τά ντοκουμέντα του κινήματος) άπό τό 19ο κιόλας Συνέδριο τού ΚΚΣΕ, ζώντος άκόμα του Στάλιν. Αυτά τά μηνύματα μάς γέμιζαν αισιοδοξία και πίστη οτι οι παραπάνω έπιδιώξεις μας (πού ηδη άπειχαν άφρετα άπό τό πνεύμα τής σταλινικής έκτροπης) ήταν σύμφωνες και μέ τό αίτημα τών καιρών, αίτημα έπιστροφής στό ούμανιστικό πνεύμα τής κοσμοθεωρίας μας και στήν όρθη έρμηνεια και έφαρμογή της στή ζωή. Γι’ αύτο, και τό 20ό Συνέδριο μάς βρήκε (τουλάχιστον έμένα και τόν Πατρίκιο) έτοιμους και δέν μάς προκάλεσε ούτε συγχίσεις ούτε άπογοτεύσεις ούτε άναταραχή καμμιά, παρά μάς βοήθησε άφανταστα και μάς έγκαρδιωσε στήν άντιμετώπιση τών δυσκολιών πού βρισκαμε στήν καθημερινή δουλειά μας. Και τό ίδιο πιστεύω και γιά όλα τά μέλη τής παλιάς Συντακτικής Έπιτροπής.

Είναι άκόμα γεγονός, πώς οι παραπάνω γενικές έπιδιώξεις, πού καθορίστηκαν τό καλοκαίρι και φθινόπωρο τού 1954 σάν γραμμή του περιοδικού, πλουτίζονταν συνεχῶς, ξεκαθαρίζονταν κι έπαιρναν πιό χειροπιαστό νόημα στήν έφαρμογή τους και στήν άντιμετώπιση τών συγκεκριμένων προβλημάτων πού έβαζε μπροστά μας ή ζωή τού περιοδικού. “Ετσι λ.χ. συνειδητοποιήσαμε τό πρόβλημα πού θέτει ή παρέχει τών διαφόρων «ταμπού», ξεκαθαρίσαμε τίς διαφορές άναμεσα στήν άπαραίτητη και έπιτυμητή γιά τήν πρόσδοτο του κινήματος ίδεολογική άδιαλλαξία και τήν δλέθρια και έξοβελιστέα μισαλλοδοξία, πήραμε συνείδηση τού λυτρωτικού ρόλου πού μπορεί νά παίξει ή άπρόσκοπη λειτουργία του έλλεγχου και τής κριτικής, έμβαθυ-

ναμε στους κανόνες που διέπουν τή λειτουργία του πνευματικού χώρου κλπ.

Η έσωτερη λειτουργία τοῦ περιοδικοῦ

Κατά τις συζητήσεις τοῦ Ιουλίου, Αύγουστου και Σεπτέμβρη τοῦ 1954 καθορίστηκαν και οι βασικοί νόμοι τής έσωτερηκής λειτουργίας του, που ήταν οι έξης:

1) Το περιοδικό θά διευθύνεται από τή Συντακτική του Έπιτροπή, που θά λειτουργεῖ μέ βάση τή Δημοκρατία και τή Συλλογικότητα. Όλα τά μέλη της θά έχουν ἀπό μιά ψήφο ίσης ύξιας μέ διποιουδήποτε ἄλλου μέλους. Μοναδικό κριτήριο γιά τήν ἀπόδοχη μᾶς διποιασδήποτε ἀποψης η πρότασης θά είναι η βαρύτητα και η πειστικότητα τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς και δχι η ιδιότητα τοῦ φορέως τῆς, η τά ἄλλα προσόντα του, η οι ύπηρεσίες που θά έχει προσφέρει στό περιοδικό, η διδήποτε ἄλλο.

2) Έάν μετά τήν πλήρη έξαντληση τής ἐπιχειρηματολογίας έξακολουθεῖ νά ύπάρχει διαφωνία, οι ἀποφάσεις θά παίρνονται κατά πλειοψηφία και οι μειοψηφοῦντες θά ἐφαρμόζουν τήν ἀπόφαση. Σέ καμμιά περίπτωση τά διαιμειθόμενα κατά τις συζητήσεις τῆς Σ.Ε. δέν θά κοινολογοῦνται έξω ἀπό τό περιοδικό, ούτε θά γίνεται γνωστό σέ κανέναν τό ποιός συμφώνησε η διαφώνησης μέ τήν ἄλφα η βήτα ἀπόφαση, η τί ειπώθηκε γιά τό τάδε η δεῖνα πρόσωπο. Όλα τά μέλη τῆς Σ.Ε. θά είναι ἀλληλεγγύως ύπεύθυνα γιά τήν ὅλη πορεία τοῦ περιοδικοῦ και θά διαβάζουν τά πρός δημοσίευση κείμενα ώστε νά είναι ἐνήμερα γιά τό κάθε τί.

3) Ἐπειδή ὅλα σχεδόν τά μέλη δέν είμασταν τότε εὐρύτερα γνωστά στόν κόσμο τῶν γραμμάτων, σκεφθήκαμε νά όρισουμε ώς διευθυντή τοῦ περιοδικοῦ ἔναν ἀπό τούς καθιερωμένους πνευματικούς ἀνθρώπους τῆς Ἀριστερᾶς, ἐφ' ὅσον θά δεχόταν τούς παραπάνω κανονισμούς έσωτερηκής λειτουργίας καθώς και τή γραμμή που έχει καθοριστεῖ.

Θυμούμαται διτί ἀποταθήκαμε τότε στόν Γιάννη Ρίτσο και κατόπιν στόν Δημήτρη Φωτιάδη. Ο πρώτος ἀρνήθηκε ἐπειδή

δέν είχε ἀρκετό χρόνο. (Δούλευε τότε στοῦ Γκοβόστη στόν ἔλεγχο τῶν μεταφράσεων). Ο δεύτερος ζήτησε νά ἔχουμε τουλάχιστον 50.000 δρχ. στό χέρι, ώστε νά είναι ἔξασφαλισμένη ή ἔκδοση τριῶν ἔστω τευχῶν. Τό αἰτημα ἦταν σωτό ἀλλά τέτοιο ποσόν δέν ύπηρχε κι ο Φωτιάδης τελικά ἀρνήθηκε. Δέ θυμούμαται ἄν ἀπευθυνθήκαμε σ' ἄλλον. Τελικά πάντως ἀποφασίσαμε νά ἀναφέρεται σάν διευθυντής τοῦ περιοδικοῦ ο Νίκος Σιαπκίδης, και προχωρήσαμε σέ μια πρώτη στοιχειώδη κατανομή ἀρμοδιοτήτων, ἀνάμεσα στά τότε ὑπάρχοντα μέλη τῆς Σ.Ε., που καθένα ἀναλάμβανε νά ἐκπροσωπεῖ τό περιοδικό σ' ἔναν ἡ περισσότερους τομεῖς, νά διεξάγει συνεννοήσεις μέ πρόσωπα τοῦ τομέα του ἐκτός τοῦ περιοδικοῦ, νά είσηγεται κείμενα και σχέδια ἀποφάσεων. Τότε ἔγινε και μιά πρώτη κατανομή τῶν διαφόρων κριτικῶν στηλῶν τῆς Ε.Τ. και προστέθηκε ἔνας ἄκομα κανονισμός έσωτερηκής λειτουργίας, ο έξης:

4) Η Συντακτική Έπιτροπή δέν ἀποτελεῖ κλειστό ὄργανο, μέ τήν ἔννοια πώς ἀποκλείεται η συμμετοχή σ' αὐτήν και ἄλλων προσώπων πλήν τῶν έξη τότε παρευρισκομένων. Ισα ἵσα, η συναίσθηση τοῦ μεγέθους τοῦ ἐγχειρήματος και τῶν σκοπῶν τοῦ περιοδικοῦ, καθώς και η ἐπίγνωση πώς τά τότε μέλη δέν ἐπαρκοῦσαν, ἔκανε ἐπιθυμητή και ἐπιδιωκτέα τή διεύρυνση τῆς Σ.Ε. Ή εἰσδοχή τῶν νέων μελῶν θά γίνεται μέ μόνα κριτήρια τήν ἀπόδοχη τῆς μαρξιστικῆς κοσμοθεωρίας, τήν κάποια έξοικείωσή τους μέ τά κείμενά της, τή σοφαρότητα τοῦ προσώπου, τό ήθος του και τήν ἀξία τῆς συμβολῆς του στήν εὐρυθμη ἔκδοση και λειτουργία τοῦ περιοδικοῦ.

Ποιοί διετέλεσαν μέλη τῆς Σ.Ε.

Ἐκτός ἀπό τούς παραπάνω ἀναφερθέντες Γιάννη Χαΐνη, Νίκο Σιαπκίδη, Τάσο Λειβαδίτη, Γιώργο Παπαλεονάρδο, Τίτο Πατρίκιο και Κώστα Κουλουφάκο, μέλη τῆς Σ.Ε. διετέλεσαν βάσει τοῦ κανονισμοῦ περί προσπαθειῶν διεύρυνσης και οι έξης κατά χρονολογική σειρά. Δημήτρης Ραυτόπουλος, Σάκης Ρετσινάς, Αργύρης Βάκης, Κ. Πορφύρης, Στάθης Ἀλιμήσης, Γιώργος Πετρής (Σίμος), Κώστας Κοτζιάς και Μανώλης

Φουρτούνης. Ή παρουσία των Σάκη Ρετσινᾶ, Στάθη Άλιμήση και Κώστα Κοτζιά ύπηρξε λιγόχρονη στό περιοδικό και ή αποχώρησή τους άπό τη Σ.Ε. όφειλεται στους έξης λόγους.

Λίγο καιρό μετά την εισοδό του στή Σ.Ε. δι Ρετσινᾶς συνελήφθη και πάλι και στάλθηκε στόν "Αη Στράτη". Όταν άπολύθηκε ξαναγύρισε στή Σ.Ε. γιά λίγο καιρό, άλλα τελικά οι έπαγγελματικές και οίκογενειακές άσχολιες του τόν άπερρόφησαν όριστικά και διέρευσε. Ο Άλιμήσης έφυγε τόν Οκτώβριο τού 1955 έπειδη ίδρυσε κάποιο ιδιωτικό έκπαιδευτήριο και δέν τού έμενε πιά καιρός. Ο Κοτζιάς κλήθηκε στή Σ.Ε. τό θέρος τού 1956, και παρακλήθηκε πάλι άπό τήν Σ.Ε. μετά άπό έξη περίπου μήνες νά άποχωρήσει έπειδή σ' δόλο αύτό τό διάστημα οι άσχολιες του δέν τού είχαν έπιτρέψει νά προσφέρει καμμιά υπηρεσία στό περιοδικό.

Διαφορετικοί λόγοι προκάλεσαν τήν άπομάκρυνση άπό τή Σ.Ε. τών Γ. Παπαλεονάρδου, Γ. Χαΐνη, Τάσου Λειβαδίτη και Νίκου Σιαπκίδη άπό τή Σ.Ε.

—ΠΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΛΕΟΝΑΡΔΟΣ: Όκανονισμός έσωτερικής λειτουργίας και οι έπιδωξεις τού περιοδικού φαίνεται πώς δέν άρεσαν στόν Παπαλεονάρδο μ' δόλο πού είχε πάρει μέρος στή διαμόρφωσή τους και τά είχε άποδεχτεί. Γεγονός πάντως είναι πώς προσπάθησε νά έξασφαλίσει γιά τόν έαυτό του τήν ούσιαστική διεύθυνση τής Ε.Τ.

"Ηδη άπό τόν Οκτώβριο τού 1955 έπεδίωξε νά άπομακρύνει άπό τή Σ.Ε. τόν Τίτο Πατρίκιο και έμένα. Μᾶς άνακοινώσει ίδιαιτέρως πώς λόγω τών άλλων άγωνιστικῶν μας άσχολιῶν (πού κατά συγκυρία τίς ήξερε δι Παπαλεονάρδος) η ΕΔΑ έκρινε πώς δέν έπρεπε νά παίρνουμε μέρος στή Σ.Ε. γιά νά μήν έκθεσουμε τό περιοδικό σέ χτυπήματα. Έμεις τόν πιστέψαμε και πειθαρχώντας σ' αύτό πού νομίζαμε άπόφαση τού Κόμματος, πάψαμε νά παίρνουμε μέρος στή Σ.Ε. ένω ήδη έτοιμαζόταν ή όλη τού πρώτου τεύχους. Αργότερα ίμως, δταν κυκλοφόρησε τό πρώτο τεύχος και γνωρίστηκα μέ τόν Αργύρη Βάκη πληροφορήθηκα πώς δι Παπαλεονάρδος μᾶς είχε πει ψέματα. Συγκεκριμένα, δι Βάκης πού ήταν ή ανέπισθμος σύνδεσμος τού περιοδικού μέ τό Κόμμα, μέ ρώτησε γιατί είχα σταματήσει νά παίρνω μέρος

στή Σ.Ε. Τού είπα τά διαμειφθέντα μέ τόν Παπαλεονάρδο και μού άπαντησε πώς δέν ύπηρχε καμμιά τέτοια άπόφαση τής ΕΔΑ και προφανῶς έπρόκειτο γιά σόφισμα τού Παπαλεονάρδου, ώστε νά άπαλλαγει άπό τήν παρουσία μας στή Σ.Ε. "Έτσι τόν Γενάρη τού 1955, δταν έτοιμαζόταν ή όλη τού Β' τεύχους έπιστρέψαμε στό περιοδικό.

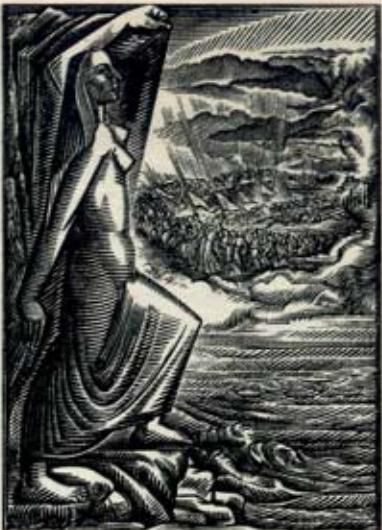
Παράλληλα ή μονοκομματιά τού Παπαλεονάρδου και κυρίως ή άπαιδευσία και ή έλλειψη σοβαρότητας πού τόν διέκριναν, τόν είχαν φέρει σέ μόνιμη άντιθεση μέ τόν Χαΐνη και τόν Σιαπκίδη, μέ άποτέλεσμα νά κινδυνεύσει ή έκδοση τού περιοδικού.

'Ο Σιαπκίδης έδωσε έντολή νά διαλυθεί ή στοιχειοθετημένη όλη τού Α' τεύχους και πλήρωσε άπό τήν τσέπη του τά ξέσδα. Χάρη στίς προσπάθειες τού Ρωτόπουλου, καθώς και τού Βάκη, τά πράγματα συμβιβάστηκαν προσωρινά και ή έκδοση πραγματοποιήθηκε. Η άντιθεση ίμως άναμεσα στόν Παπαλεονάρδο και τούς Χαΐνη-Σιαπκίδη έμεινε, γιατί ή άγραμματοσύνη και οι ένέργειες τού Παπαλεονάρδου τήν έκαναν άγεφύρωτη. Αργότερα δι Παπαλεονάρδος κατάφερε νά στρέψει έναντιον τού έαυτού του όλα τά μέλη τής Σ.Ε., δταν άρνήθηκε νά δεχτεί τήν άπόφαση γιά τήν άνάθεση τής άρχισυνταξίας τού περιοδικού στόν Κ. Πορφύρη και άπαιτησε τό λειτούργημα αύτό γιά τόν έαυτό του, μέ αύξημένα μάλιστα δικαιώματα. Ή Σ.Ε. άπέρριψε τίς άξιώσεις του και δι Παπαλεονάρδος παραιτήθηκε, και έφυγε.

—ΠΙΑΝΗΣ ΧΑΪΝΗΣ. Στίς άρχες τού 1957 δι Χαΐνης δυσαρεστημένος μέ τή Σ.Ε. πού δέν τού είχε έπιτρέψει νά δημοσιεύσει ένα ύβριστικό γιά τή ζωγραφική τού Γουναρόπουλου σχόλιο, άπομακρύνθηκε άπό τό περιοδικό. Σημειωτέον, πώς δι Σ.Ε. είχε ζητήσει άπό τόν Χαΐνη νά γράψει μελέτη, δπου μέ σοβαρότητα νά άποδείχνει δτι ή ζωγραφική τού Γουναρόπουλου ήταν κακή, και < αύτη > νά δημοσιευτεί. "Έγιναν πολλές προσπάθειες γιά νά μεταπειστεί δι Χαΐνης και νά έπανέλθει στό περιοδικό, άλλα ναυάγησαν, κυρίως έπειδη είχε στό μεταξύ δημιουργηθεί προσωπικό ζήτημα, άναμεσα σ' αύτόν και τόν Πετρή, άσχετο μέ τή δουλειά τού περιοδικού.

—ΤΑΣΟΣ ΛΕΙΒΑΔΙΤΗΣ. Σχεδόν ταυτόχρονα έπαψε νά

Ξυλογραφία του Χρ. Δαγκλή
(Ε.Τ., τχ. 15,
Μάρτιος 1956, σ. 227)

προσέρχεται στις συντακτικές και ὁ Τάσος Λειβαδίτης. Ἡ δυσαρέσκειά του μέ τή Σ.Ε. ἔχρονολογεῖτο ἀπό τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1955, ὅταν τὸ περιοδικό εἶχε δημοσιεύσει ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό τὶς «Γειτονίες τοῦ Κόσμου» τοῦ Γιάννη Ρίτσου. Ἐκτός ἀπ' αὐτό ὁ Λειβαδίτης εἶχε ἐπίσης δυσαρεστηθῆν μὲ τή Σ.Ε. ἐπειδή δὲν εἶχε δεχτεῖ νύ δημοσιεύσει ἕνα ποίημά του ἀφιερωμένο στὸν Στάλιν (πρὶν ἀπό τὸ 20ό Συνέδριο βέβαια). Ἡ ἀπόρριψη εἶχε γίνει ὅχι ἐπειδὴ τὸ ποίημα μιλοῦσε γιά τὸν Στάλιν, <(πλήν τοῦ Πατρικίου πού γ' αὐτό τὸ λόγο ἀντιτάχθηκε στή δημοσιευση>>, ἀλλά γιατί ἡ δημοσιεύση μποροῦσε ν' ἀποβεῖ ἐπικίνδυνη γιά τὸ περιοδικό (γνώμη τῶν ἄλλων) καὶ γιατί ἡταν κακό ποίημα (γνώμη δική μου). Ὁ Λειβαδίτης στενοχωρημένος τὸ ἀπέσυρε. Τρίτη ἀφορμή δυσαρέσκειας τοῦ Λειβαδίτη μέ τή Σ.Ε. ἡταν τὸ ἔξῆς ἐπεισόδιο: Ὄταν ἐκδόθηκε τὸ βιβλίο του «Ο ἄνθρωπος μὲ τὸ ταμπούρλο» ἔγραψα κριτική καὶ τὴν πῆγα στὸ περιοδικό γιά νά διαβαστεῖ. Στή συνεδρίασό τάσος <Λ.> ἔφερε μιά κριτική τοῦ Βουρνᾶ καὶ ζήτησε νά δημοσιευτεῖ αὐτή. Ὄταν διαβάστηκε

τό κείμενο, εἰσηγήθηκα στή Σ.Ε. νά τό ἀπορρίψει σάν λι-
βανιστικό καὶ ἀπάδον πρός τό πνεῦμα τῆς ἀντικειμενικότητας
πού πρέπει νά διέτει μιά κριτική. Πρότεινα νά διαβαστεῖ ἡ δική
μου κριτική, ὥστε ἀπ' τήν παραβολή τῶν δύο κειμένων νά φανεῖ
ὅτι εἶχα δίκιο καὶ νά πειστεῖ ὁ Λειβαδίτης διτοι οἱ αιτιάσεις του
ἐναντίον τῆς κριτικῆς μου δέν είχαν λόγο ὑπαρξῆς, γιατί κι ἐγώ
ἐπαινοῦσα τό ποιητικό του ταλέντο ἀλλά καὶ δέν παρασιωποῦσα
τίς κατά τή γνώμη μου ἀδυναμίες του. Ἀναζητήσαμε τήν κριτική
στό συρτάρι πού τήν είχε βάλει ὁ Πορφύρης, ἀλλά τό κείμενο
είχε μυστηριωδῶς χαθεῖ. Δέν τό βρήκαμε πουθενά κι οὔτε
καταφέραμε νά ἔξιχνασουμε ποτέ πῶς καὶ γιατί χάθηκε καὶ
ποιός τό πῆρε. Ξανάγραψα τήν κριτική καὶ τήν ἔφερα στήν
ἐπόμενη συνεδρίαση ἀλλά μετά ἀπό αἰτηση τοῦ Λειβαδίτη ἡ Σ.Ε.
ἀποφάσισε νά μή δημοσιευτεῖ κριτική γιά τό βιβλίο αὐτό.

Εἶναι πρός τιμή τοῦ Λειβαδίτη διτοι παρά τίς δυσαρέσκειες
αὐτές καὶ τίς πικρίες πού εἶχε δοκιμάσει (μ' ὅλο πού ἔξακολουθῶ
νά πιστεύω διτοι εἶχαμε δίκιο, πάντως τόν είχαμε πολύ πικράνει), ὁ
Λειβαδίτης δέν ἔφυγε ἀπό τή Σ.Ε. παρά συνέχισε νά βοηθᾶ στό
ἔργο της, ὡς τή στιγμή πού οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ 20ού Συνέδριού
(γιά τίς ὅποιες δέν ἡταν καθόλου προετοιμασμένος) τοῦ
δημιούργησαν ἔναν ισχυρότατο κλονισμό στίς ὡς τότε ἀντιλή-
ψεις του γιά τήν πνευματική στάση τοῦ συγγραφέα. Αἰσθανό-
μενος τήν ἀνάγκην ν' αὐτοσυγκεντρωθεῖ, ἀρχισε νά προσέρχεται
δόλο καὶ πιό ἀραιά στίς συντακτικές καὶ στό τέλος διέρευσε.

—ΑΡΓΥΡΗΣ ΒΑΚΗΣ. Τό καλοκαίρι τοῦ 1958 ἡ Ε.Τ.
στερήθηκε τίς ὑπήρξεις τοῦ Βάκη στόν ὄποιο ὄφειλεται κατά
ἕνα μεγάλο μέρος ἡ ὑπαρξη καὶ ἡ ὡς τότε πορεία της. Γιατί ὁ
Βάκης ἡταν ὁ ἄνθρωπος πού ὄργανωσε τήν οἰκονομική της
δραστηριότητα, πάσκισε νά δημιουργήσει φιλικούς δεσμούς
ἀνάμεσα στά μέλη τής Σ.Ε. καὶ μαζί μέ τόν Πορφύρη κρατοῦσαν
ἀνεπίσημα τή σύνδεση τοῦ περιοδικοῦ μέ τό Κόμμα. Ἡ
ἀποχώρησή του αἰτιολογήθηκε μέ τό διτοι θά δρει δική του
ἐπιχειρηση καὶ συνεπῶς δέν θά είχε καιρό νά ἀσχολεῖται μέ τά
οἰκονομικά τοῦ περιοδικοῦ (τά ὅποια είρησθω ἐν παρόδῳ είχαν
χάλια μαῦρα ἐκείνη τήν ἐποχήν).

—ΝΙΚΟΣ ΣΙΑΠΚΙΔΗΣ. Στά τέλη φθινοπώρου τοῦ 1958 ἔπαψε

νά παίρνει μέρος στίς συνεδριάσεις της Σ.Ε. ο Νίκος Σιαπκίδης, δυσαρεστημένος έξι αιτίας του έπεισοδίου με τόν "Αρη Προβελέγγιο, πού έχει ως έξης:

"Όταν τήν άνοιξη του 1958 έγινε έδω ή έκθεση άφηρημένης ζωγραφικής του Βλάστη Κανιάρη και δημιουργήθηκαν συζητήσεις, ο Α.Π. πρότεινε (μέσω του φίλου του Σιαπκίδη), στή Σ.Ε. νά μᾶς δώσει ένα μελέτημα δύο που θά έκθεται τις άντιλήψεις των όπαδων της Άφηρημένης Τέχνης. Δεχτήκαμε τήν πρόταση, μέ τήν έπιφύλαξη νά ύπαρξει άπαντηση, και τό κείμενο του Π. δημοσιεύτηκε. Ένω έτοιμαζε ο Πετρής τήν άπαντηση, ό χαράκτης Τάσσος σέ μιά συνέντευξή του στό περιοδικό, έπιτεθήκε κατά τῶν άποψεων πού έξεφραζε ο Προβελέγγιος. Ακολούθησε δύστάτη άντεπιθεση του Προβελέγγιου ο όποιος ζήτησε και άπο τήν ΕΔΑ νά μᾶς τιμωρήσει έπειδη θέλαμε νά καταπολεμηθούν οι άποψεις του περι Άφηρημένης. "Έγινε πράγματι τό δικαστήριο στά γραφεία του Κόμματος (παρουσία του Δ. Μανούσου και του Κ. Προβελέγγιου). Η Σ.Ε. δικαιώθηκε στήν άποψή της δτι τό θέμα της Άφηρημένης Τέχνης δέν έπρεπε νά μείνει άναπάντητο. Στό μεταξύ ο Πετρής είχε φέρει στό περιοδικό τό κείμενο του, πού έβαζε τά πράγματα στή θέση τους, κι ό χαράκτης Τάσσος είχε στείλει μιά σύντομη άπαντηση στήν έπιθεση του Προβελέγγιου. Ό Σιαπκίδης δώρις, ύπεικοντας προφανώς σέ είσηγήσεις του Προβελέγγιου άρνηθηκε νά δημοσιεύτον τά κείμενα αύτά. Ή Σ.Ε., έπειτα άπο δξεία συζήτηση, άπερριψε τήν άξιωση τού Σιαπκίδη κι άποφάσισε νά δημοσιεύσει τά κείμενα. Μ' άλο πού ο Πετρής κατέβαλε κάθε προσπάθεια γιά νά συντάξει τό κείμενο στό υφος πού ήθελε ο Σιαπκίδης, έκεινος έπειμενε νά μή δημοσιευτούν κι έπειδη ή Σ.Ε. τά δημοσίεψε, ο Σιαπκίδης έπαψε νά παίρνει μέρος στίς έργασίες της. Έκτοτε, έπι έναμισυ χρόνο σχεδόν παρενέβαλλε σοβαρώτατα έμποδία στήν τακτική έκδοση του περιοδικού, χωρίς δώρις και τελικά νά μᾶς άφαιρέσει τήν άδεια, δπως άπειλούσε. Ή άποχώρηση τού Σιαπκίδη προξένησε βαθύτατη λύπη στή Σ.Ε. γιατί ξέραμε πώς ήταν τίμιος άνθρωπος, γόνιμο στοιχείο μέσα στή δουλειά τού περιοδικού, είχε διαθέσει τό θνομά του, τό χρόνο του, τά χρήματα του (35.000) χωρίς κανένα κέρδος και

κανενός είδους προσωπικό οφέλος. Ή άνάρμοστη συμπεριφορά του τότε, άφειλόταν στίς κακές είσηγήσεις τού Προβελέγγιου.

Μετά τήν άποχώρηση και τού Σιαπκίδη, ή Σ.Ε. άπαρτιζόταν άπο τούς Κ. Πορφύρη, Γιώργο Πετρή, Τίτο Πατρίκιο, Δ. Ραυτόπουλο, Μανόλη Φουρτούνη και Κώστα Κουλουφάκο, ώς τά μέσα του 1959 όπότε ύπεβαλε στό Κόμμα τήν παραίτησή της μετά τό έπεισόδιο Γκράνιν. Μέ έντολή τού Κόμματος διατηρήθηκε στή θέση της συνεχίζοντας νά έκδιδει τό περιοδικό κάθε φορά πού τό Κόμμα τής έδινε έντολή νά βγάλει τεύχος, ώς τά τέλη του 1960 όπότε έγινε η άναδιάρθρωση, ή καθεστωτική άλλαγή, όπως μού άρέσει νά τή λέω. Στό μεταξύ ο Πατρίκιος είχε φύγει στό έξωτερικό γιά σπουδές (τέλη του 1959).

Ο χαρακτήρας αυτής τής έπειμβασης τού Κόμματος καθώς και γενικότερα ο ρόλος του στήν έκδοση τού περιοδικού θά μᾶς άπασχολήσει διεξοδικότερα πιό κάτω. Γιά τήν ώρα άρκει νά πώ δτι σ' άλο τό διάστημα άπό τό 1954 ώς τά μέσα του 1958 ήταν κυρίως ρόλος οίκονομικού <ένισχυτή>. Σχετικά μέ τά ίδεολογικά ζητήματα και τή γραμμή τού περιοδικού άφηνε (έπισήμως τουλάχιστον) τή Σ.Ε. νά κάνει άτι τής φαινόταν σωστό. Περιοριστική έξουσία ασκησε μόνο όποτε τού ζητήσαμε τή γνώμη του. Άπό τά μέσα του 1958 ή Σ.Ε. άποκταστησε έπαφή μέ τόν φ. Λ. Κύρκο άλλα και πάλι ο ρόλος τού Κόμματος σάν παρεμβατικού στοιχείου έμεινε πολύ περιορισμένος, ώς τό έπεισόδιο Γκράνιν.

Tά οίκονομικά τής Ε.Τ.

Οι άνθρωποι πού ξεκινούσαμε νά βγάλουμε τό περιοδικό είχαμε πολύ περιορισμένες οίκονομικές δυνατότητες. Μόνος μέ ήχηρό βαλάντιο παρουσιαζόταν ο Παπαλεονάρδος πού κι αυτός άφηνε νά έννοηθει δτι τά χρήματα θά προέρχονταν άπο τήν ΕΔΑ. Τό εύλογο μᾶς τέτοιας χρηματοδότησης μᾶς έκανε νά μήν άσχοληθούμε μέ τά οίκονομικά άλλα ν' άφιερώσουμε τήν προσοχή μας άποκλειστικά στή γραμμή τού περιοδικού και στήν προετοιμασία τής υλης τού Α' Τεύχους. Όταν μετά τόν καυγά Παπαλεονάρδου-Σιαπκίδη έμφανιστηκε ο Βάκης,

ζήνε δεκτός σάν διαχειριστής τού περιοδικού. Όργανωσε τή διαχείριση, φρόντισε γιά τήν έγγραφή συνδρομητῶν, νοικιασε γραφείο, έφερε έπιπλα κλπ μέ χρήματα πού ἔπαιρνε ἀπό τό Κόμμα.

Δέν ξέρω ἀκριβῶς τί ποσά διέθετε τότε ή ΕΔΑ γιά τήν Ε.Τ. Ξέρω δώμας πώς ἔξασφάλισαν τήν ἔκδοση τῶν πρώτων τευχῶν, τό νοϊκι γιά τό γραφειάκι τῆς ὁδοῦ Γαμβέττα κ' ἔναν ἀσήμαντο μισθό γιά τρεῖς ἀνθρώπους (Πορφύρη, Βάκη, Ραυτόπουλο). Πολύ γρήγορα πάντως, ἀποδείχτηκε πώς τά ποσά γιά τήν κάλυψη τῶν ἐλλειμμάτων τού περιοδικού ἦταν ἀνεπαρκή, γιατί τά χρέη τῆς Ἐπιθεώρησης ὅλο και πολλαπλασιάζονταν κι ἀμέσως μετά τόν πρότο χρόνο ἡ ἔκδοση τού περιοδικού ἀρχισε νά παρουσιάζεται προβληματική. Ή Σ.Ε. ἀρχισε ν' ἀπασχολεῖται στίς συνεδριάσεις τῆς και μέ τό οἰκονομικό, (πολλές φορές ἔκανε και ἔκτακτες συσκέψεις γι' αὐτή τή δουλειά) και τά μέλη τῆς ἀρχισαν νά μελετοῦν τρόπους γιά νά βοηθήσουν τόν Βάκη νά τά φέρει βόλτα. Όργανώθηκαν ἀποκρητικοι χοροί τό 1956 και τό 1957 γιά οἰκονομική ἐνίσχυση, καλλιτέχνες πρόσφεραν ἔργα τους γιά τά δῶρα ἢ γιά πούλημα, τυπώθηκε τό λεύκωμα μέ τά δέκα χαρακτικά, ἔκδόθηκε σε βιβλίο ὁ «Κύκλος μέ τήν κιμωλία» τού Μπρέχτ, σταμάτησε ή καταβολή μισθῶν στόν Πορφύρη, Βάκη και Κουλουφάκο (ό όποιος μετά τήν ἐπαναπρόσληψη τού Ραυτόπουλου στήν ἐφημερίδα, τόν ἀντικατέστησε, τόν Δεκέμβριο τού 1955 στή δουλειά τού τυπογραφείου και εἰσέπραξε ἔνα μισθό 1000 δρχ. μιά φορά). Παρ' ὅλα αὐτά, τό χρέος τῆς Ε.Τ. μεγάλωνε. Γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν ὁ Νίκος Σιαπκίδης συνεισέφερε ἔξι ίδιων του 35.000 περίπου δρχ. και τά ἄλλα μέλη τῆς Σ.Ε. διάφορα ποσά πού τά ἔπαιρναν κυρίως ἀπό διάφορους φίλους τού περιοδικού ἢ ἀπό <τό βαλάντιο> τῆς οἰκογένειάς τους. Έτσι ἡ ἔκδοση τῶν τευχῶν συνεχίζοταν ἀνελλιπῶς και τά τεύχη ἔβγαιναν στήν ὥρα τους ἀλλά τά χρέη πλήθαιναν ὥσπου στά μέσα τού 1958 είχαν φτάσει τό ποσό τῶν 150.000 δρχ.

Τότε ἀκριβῶς ἀποχώρησε ἀπό τήν Σ.Ε. ὁ Βάκης, ὁ όποιος στό μεταξύ είχε ἰδρύσει τήν «Ἄτομ» και δέν είχε πιά καιρό νά ἀσχολεῖται και μέ τό περιοδικό. Τίς οἰκονομικές εὐθύνες ἐπωμίστηκε ἔξι ὄλοκλήρου πιά ή Σ.Ε. Πήρε μιά σειρά μέτρα

περικοπῆς τῶν ἔξόδων ἔκδοσης και διαχείρισης ὡς τό μή περαιτέρω. Ἀνέπτυξε μιά χωρίς προηγούμενο οἰκονομική δραστηριότητα, γιά τήν ἔξασφάλιση πόρων και τήν εἰσπραξη τῶν καθυστερούμενων συνδρομῶν. Παράλληλα ἔνα τμῆμα τῆς (Πορφύρης, Πατρίκιος, Κουλουφάκος) ἀποτάθηκε στό Κόμμα ζητώντας τακτική οἰκονομική ἐνίσχυση ἀπό 5.000 δρχ. τό μῆνα και ταυτόχρονα ἀποκατάστησε ἐπαφή τού περιοδικού μέ τήν Διοικούσα Ἐπιτροπή σέ τακτικές συναντήσεις μέ τόν φ. Λεωνίδα Κύρκο.

Χάρη στίς 5.000 δρχ. πού ἔκτοτε κατέβαλλε τακτικά τό Κόμμα, και χάρη στά ὑπόλοιπα μέτρα πού πήρε ή Σ.Ε. ὅχι μόνο συνεχίστηκε ἡ ἔκδοση τού περιοδικού, ἀλλά και ἔξοφλη ἡμήνηκε τό σύνολο τῶν πρός τρίτους χρεῶν τῶν 150.000 (πλήν 13.500 δρχ. τῆς παγωμένης πίστωσης ἐνός τεύχους στόν χαρτέμπορο και τόν τυπογράφο).

Έτσι, ὅταν τό Κόμμα ἐπενέβη γιά τήν ἀναδιάρθρωση τού περιοδικού τό 1960, τό βρήκε ἐντελῶς ἀπαλλαγμένο ἀπό χρέη.

Τό κλίμα πού βρήκε κατά τήν ἔκδοση τῆς ή Ε.Τ.

Όταν ἰδρύθηκε ή Ε.Τ. είχε ν' ἀντιμετωπίσει ἔνα ἔξαιρετικά δυσμενές, ἔνα καθαρά ἀντιπνευματικό κλίμα. Ο Συναγερμός πανίσχυρος στήν ἔξουσία, και τό ἀστυνομικό κράτος σέ πλήρη ἀνάπτυξη και δράση καρπώνονταν ἀνενόχλητοι τά ὄφελη ἀπό τήν ἡττα τού κινήματος στόν ἐμφύλιο πόλεμο κι ἀπό τά κατοπινά του λάθη. Ο Ἑλληνικός πνευματικός χώρος ἀποτελματωμένος, βυθισμένος μέσα σέ συνθήκες φοβίας, σκοταδισμού και μισαλλοδοξίας. Οι πνευματικές δυνάμεις τῆς Ἀριστερᾶς διασκορπισμένες, παραμερισμένες ἀπό τό προσκήνιο. Τό ἔργο τῶν προοδευτικῶν διανοούμενων παρασιτωμένο. Η ἀριστερή ἴδεολογία ἀνύπαρκτη σχεδόν μέσα στόν πνευματικό χώρο και οι ὅποιες ἐκδηλώσεις τῆς νά βαρύνονται ἀπό τό ἀντιπνευματικό κλίμα τῆς σταλινικής ἐκτροπῆς. Καθεστώς ἀδιατάρακτης μακαριότητας, πνευματικής ἐπανάπτυξης και στρουθοκαμηλικής αὐταρέσκειας, βασίλειε σέ πάρα πολλές συνειδήσεις ἐνώ τά διάφορα ταμπού θέριευαν μ' ὅλη τους τήν

Γράμμα

Ἐλέγα
νᾶχα κάτι νά σοῦ στείλω.

Βλέπεις
Ἐμεῖς δῶδεν ἔχουμε τίποτα.

Μόνο τις χειροπέδες μας
Ἄ, ναι, καὶ τὴν ἐργατική μας δύναμη

μ' ἔνα κομμάτι οὐρανό

Ἄ, ναι, καὶ τὴν ἀπόφασή μας ν' ἀλλάξουμε τὸν κόσμο
Σ' ὅμαδο

Μανώλης Φουρτούνης

(Ε.Τ., τχ. 6, Ιούνιος 1955, σ. 172)

ἀνεση, μέσα στό κλίμα τῆς παχυλῆς ἀμάθειας, τῆς ἔλλειψης κάθε ἐνημέρωσης, τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἀτολμίας, τῆς προχειρόλογης πολυγνωσίας η μᾶλλον πολυπραγμοσύνης και τῆς πνευματικῆς ὄκνηριας.

Κι αὐτά ἀ' ἄκρη στόν πνευματικό χῶρο, ἀπό τὴν ἄκρα δεξιὰ ὡς τὴν Ἀριστερά. Μοναδικά περιοδικά < ήταν τότε > η Νέα Ἐστία, και η Ἀγγλοελληνική Ἐπιθεώρηση (γιά τὴν ὥρα τοῦ πολλάτα τὸ ὄνομά της). Τά Νέα Ἐλληνικά τοῦ Ἀποστολίδη πού μ' ὅλη τὴν ἀναρχική τους ἔξαλλοσύνη είχαν ἀναταράξει κάπως τὰ νερά, δέν τάχαν καταφέρει νά κρατηθοῦν. Με τό 7ο μάλιστα τεῦχος τους είχαν πέσει και ἀδόξως. Μιά προσπάθεια, τῆς Ἀριστερᾶς νά βγάλει ἔνα περιοδικό (τὴν «Πορείας μας») είχε ναυαγήσει ἀξιοθήρηντα μέ τὸ ἐκτρωματικό ἐκείνῳ πρώτο τεῦχος της. Όλες οἱ ἄλλες ἀνάλογες προσπάθειές της, είχαν μείνει ἀτελεσφόρητες, ἐξ αἰτίας κυρίως τῆς ἀδιαφορίας τῶν πνευματικῶν της ἀνθρώπων. Αὐτῆς τῆς ἀποπνικτικῆς ἀδιαφορίας και ἀτολμίας, πού < τίς > ἀντιμετώπισε < καὶ > η Ε.Τ. ἀπό τὰ πρώτα της κιόλας βήματα. Στίς ἀρνήσεις τῶν Φωτιάδη και Ρίτσου νά ἀναλάβουν τή διεύθυνσή της, πρέπει νά

προστεθοῦν και μιά σειρά ἀρνήσεις συνεργασίας γιά τά πρώτα τεύχη. Άκομα και στήλες κριτικῆς πού τούς προσφέρθηκαν (π.χ. τῆς μουσικῆς στόν Ἀνωγειανάκη, τῆς ζωγραφικῆς στόν Μαυρουδῆ κλπ) τίς ἀπέρριψαν. Τό σύνολο σχεδόν τῶν προδευτικῶν διανοούμενων ἀρνήθηκε νά δώσει συνεργασία γιά τό πρώτο τεῦχος. Τιμητικές ἔξαιρέσεις: ο ἀείμνηστος Χ. Θεοδωρίδης, ο Νικηφόρος Βρεττάκος, ο Μάρκος Αὐγέρης, ο Τάσος Βουρνάς κι ο Ὁρέστης Κανέλλης.

Τό γεγονός ὅτι η ἀρνηση ὄφειλόταν κατά μεγάλο ποσοστό στόν φόβο μήπως ἐπαναλαμβανόταν τό ὀλέθριο προηγούμενο τῆς «Πορείας μας» δέν μειώνει διόλου, οὔτε ἐλαφρύνει κατά τίποτα, τό ἀσφυκτικό κλήμα πού ἀντιμετώπισαν οι προσπάθειες τῶν μελῶν τῆς Σ.Ε. μέσα στόν χῶρο τῆς πνευματικῆς Ἀριστερᾶς.

Τί πέτυχε ἡ Ἐπιθεώρηση Τέχνης

Ἐτσι ξεκίνησε τό περιοδικό. Τό τί πέτυχε, θά ηθελα νά μήν τό πῶ ἐγώ. Ἀλλά νά τό ἀκούσω νά λέγεται και νά ἀποτιμάται ἀπό τό Κόμμα. Κι δχι νά παρασιωπάται μέ ύπεκφυγές και προσχήματα. Και θάθελα νά τό ἀκούσω, δχι γιατί μ' ἐνδιαφέρουν τά εὕσημα, ἀλλά γιατί είναι ἀπαραίτητο προκειμένου ν' ἀσκήσει τό Κόμμα πνευματική πολιτική στό μέλλον.

Μόνη η ἐμφάνιση τοῦ πρώτου τεύχους, παρά τίς πολλές ἀδύναμιες του (λόγω τῆς ἀρνησης συνεργασιῶν και πιό πολὺ ἀκόμα λόγω τῆς τσαπατσούλιας τοῦ Παπαλεονάρδου), ἐκαψψε τό κλίμα τῆς δυσπιστίας και τῶν ἀμφιβολιῶν γιά τή σοβαρότητα τῆς Ε.Τ. και τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς της.

Μέ τό δεύτερο κιόλας τεῦχος ἔδωσαν συνεργασίες οι Βάρναλης, Βουτυρᾶς, Μ. Μ. Παπαϊωάννου, ἐνῷ ο Ρίτσος, Ἀνωγειανάκης και Κουκούλας δέχτηκαν νά συνεργαστοῦν, μέ ψευδώνυμο οι δύο κι ο Ἀνωγειανάκης μέ τ' ἀρχικά του.

Στό τρίτο τεῦχος, συνεργασίες τῶν Γιάννη Κορδάτου, Νίκου Βέη, Δημήτρη Φωτιάδη, Γ. Σταύρου κ.ἄ.

Στό τέταρτο ο Γιάννης Ἰμβριώτης και στό πέμπτο ἐπώνυμα πά (ἐπειτα ἀπό χιλια παρακάλια και ἀναβολές) ο Ρίτσος, ο N. Κατηφόρης, ο B. Ρώτας, ο X. Λεβάντας.

Στό έκτο τεύχος, ό. Φ. Γιοφύλλης, ό. Α. Πανσέληνος, ό. Γ. Λάιος, ό. Ν. Παπᾶς, ή Λιλή Ιακωβίδη, ή Κλεαρέτη Δίπλα Μαλάμου, ό. Σόλων Μακρής, ό. Κίτσος Μακρής, ό. Μενέλαιος Λουντέμης (άπό την έξορια). Μέσα στό πρώτο κιόλας έξαμηνο τό περιοδικό είχε παρουσιάσει άπό τις σελίδες του τό σύνολο σχεδόν των καθιερωμένων έκπροσώπων της Άριστεράς στό χώρο των γραμμάτων, είχε παγιώσει τη θέση του σάν δραγανο πνευματικό μέσο σαφώς άριστερή φυσιογνωμία, και είχε κάνει τήν παρουσία του (δηλ. τήν παρουσία της Άριστεράς) σεβαστή, άναταράζοντας τό τέλμα της μακαριότητας. Παράλληλα είχε άνοιξει τό δρόμο της έπαφης μέτο τους πέραν της Άριστεράς διανοούμενους παίρνοντας συνεργασίες άπό την Ειρήνη Γαλανού (Α' τεύχος), τόν άρχιτεκτονα Π. Τζελέπη (Β' τεύχος), "Αγι Θέρο, Σωκρ. Καραντινό (Γ' τεύχος) κλπ.

Μέσα στά έξη χρόνια της πρώτης περιόδου του περιοδικού, ή Σ.Ε. πέτυχε νά παρουσιάσει άπό τις σελίδες του τό σύνολο σχεδόν των διανοούμενων και καλλιτεχνών της χώρας άπό τόν Μυρβήλη, τόν Χουρμούζιο, τόν Παπανούτσο και τόν Έλευτη, ως τόν Λουντέμη, τόν Κορνάρο, τόν Άγγουλέ, και τούς νέους ποιητές και πνευματικούς άνθρωπους πού βρίσκονταν είτε φυλακή είτε έξορια είτε στίς Ανατολικές χώρες. Κι αυτό, χωρίς ούτε γιά μιά στιγμή νά άλλοιωθεΐ ή φυσιογνωμία της Ε.Τ., φυσιογνωμία άριστερού έπαναστατικού περιοδικού. Τήν τεράστια πολιτική σημασία αυτού τού επίτευγματος μπορεί κανείς νά τήν έκτιμησει μόνο δταν σκεφτεΐ πώς άπό τήν έποχή που έκλεισε «ή Αναγέννηση» τόν Γληνού (1929) κανένα άλλο έντυπο της Άριστεράς δέν είχε καταφέρει <νά κατακτήσει> τό γενικό σεβασμό, τήν άναγνώριση πώς είναι τό πιό έγκυρο περιοδικό της χώρας και νά συμπαρατάξει τούς διανοούμενους, άνεξαρτήτως παρατάξεων, σέ καμπάνιες έναντια στή λογοκρισία, έναντια στό σκοταδισμό και τις πολιτικές διακρίσεις, ύπερ της Ειρήνης, της Δημοκρατίας, της Έθνικής Άνεξαρτησίας, της Άντιστασης.

"Άν ή Ε.Τ. κατόρθωσε νά άποκαταστήσει τήν ένότητα τών πνευματικών άνθρωπων ξεκινώντας άπό τό μηδέν, (γιατί μέτο μηδέν ίσοδυναμούσε τό γεγονός ζτι ή Άριστερή διανόηση και τά έντυπά της ηταν έπι χρόνια σέ κατάσταση άπομόνωσης), αν

κατάχτησε, όπως άδιαφίλονίκητα κατάκτησε, τήν πρώτη θέση στό πνευματικό προσκήνιο, τούτο ζφείλεται άποκλειστικά και μόνο στό ζτι είχε μελετήσει σωστά τόν πνευματικό χώρο, κατείχε σωστά τούς νόμους τής λειτουργίας του, και πορευόμενη σύμφωνα μέτο τούς νόμους αύτούς πέτυχε νά έφαρμόσει σωστά τήν πολιτική γραμμή τού κινήματος γιά τά τρέχοντα ζητήματα, γραμμή πού μπορεΐ έπιγραμματικά νά συνοψιστεΐ ώς έξης: Πάλη έναντια στό άστυνομικό κράτος, ύπερ τών δημοκρατικών και πνευματικών έλευθεριών, ύπερ τής Ειρήνης, ύπερ τής Άντιστασης, ύπερ τής έξοδου της Άριστεράς άπό τήν άπομόνωση.

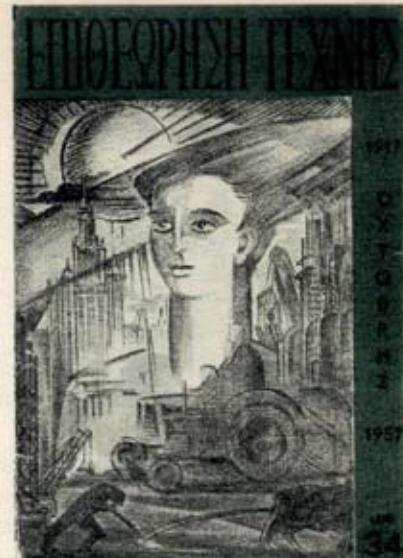
Και ένω έκπλήρωνε μέτο πόλυτη συνέπεια τά χρέος της άπεναντι στά τρέχοντα πολιτικά αίτηματα τών καθημερινῶν άγώνων, παράλληλα προετοίμαζε μεθοδικά τό ζδαφος γιά τήν κοινωνική μεταβολή, πείθοντας έμπρακτα μέτο παράδειγμά της, πώς ζταν ή Άριστερά θά καταλάμβανε τήν έξουσία, οι συνθήκες πνευματικής και ουμανιστικής έλευθερίας πού θά έγκαθιδρυε, θά έπετρεπαν μιά χωρίς προηγούμενο άνθιση τού πολιτισμού. "Ετσι κέρδιζε τήν έμπιστοσύνη τών διανοούμενων και καλλιτεχνών στό κίνημα, όχι μέτο χυδαία προπαγάνδα στά λόγια και μέ φωνασκίες, άλλα μέ τή σεμνή και δημιουργική πράξη. Και οι πνευματικοί άνθρωποι της χώρας πού άνεξάρτητα άπό πολιτικές και ίδεολογικές πεποιθήσεις είναι πάντα «πολίτες εις τών ίδεων τήν πόλιν» και «δέν τούς γελά κανένας τυχοδιώκτης» τό έβλεπαν. Και συνεργάζονταν μέτο περιοδικό. Και τό βοηθούσαν στήν πολιτική του, δηλ. στήν πολιτική της Άριστεράς αύτοι, οι δεξιοί και οι κεντρώοι μαζί μέ τούς άριστερούς, κι άκολουθώντας τούς και ύψωνοντας στεντόρεια φωνή διαμαρτυρίας ζταν τό Άστυνομικό κράτος άσκησε δίωξη κατά τής Ε.Τ. γιά τό τεύχος της τό άφιερωμένο στά Σαράντα χρόνια άπό τήν Όκτωβριανή έπανάσταση.

"Άλλα ή Ε.Τ. όχι μόνο έξεπλήρωνε στό άκέραιο τό χρέος της άπεναντι στούς καθημερινούς πολιτικούς άγώνες, όχι μόνο καλλιεργούσε τό ζδαφος γιά τήν άποδοχή τής κοινωνικής μεταβολής, άλλα και διέπλαθε μεθοδικά και ύπομονετικά τις συνειδήσεις, πού είναι άπαραίτητες γιά τήν πραγμάτωση και τήν έπιτυχία της κοινωνικής μεταβολής, δημοσιεύοντας κείμενα πού

καλλιεργούσαν τή συναισθηση τής έπαναστατικής εύθυνης, <φροντίζοντας νά> μεταλαμπαδεύει στή χώρα μας δι, τι πιό ζωντανό έβλεπε τό φῶς, τόσο στίς χώρες τοῦ σοσιαλισμοῦ δυσκαί και στή Δύση. Πορευόμενη σύμφωνα μέ τά αιτήματα τῶν καιρῶν, έδωσε ισχυρότατα χτυπήματα στή μακαριότητα, στό πνεῦμα τοῦ ἀνεύθυνου κονφορμισμοῦ και τῆς προχειρολόγας ψευτοεπαναστατικότητας, πού ηθελε τάχα νά παραστήσει τήν ιδεολογικά ἀδιάλλακτη ἐνώ ήταν ἀπλῶς μισαλλόδοξη και σχεδόν τυφλωμένη ἀπό τίς κονφορμιστικές τῆς παρωπίδες. Ήξήγησα στό κέφ. Ι τοῦ παρόντος, τί λογίς συνειδήσεις ἐπεδίωκε νά διαμορφώσει στόν τόπο μας ή Ε.Τ. Και τό πνεῦμα αὐτό φυσάει ἀκοίμητο μέσα ἀπό κάθε σελίδα τῆς πρώτης ἔξαετίας. Ή Ε.Τ. ήταν τότε ἐπαναστατική στήν πράξη κι ὅχι στά λόγια. Εἶχε θεωρία και γραμμή σωστή, σύμφωνη μέ τίς ἀνάγκες τοῦ κινήματος, (μακροπρόθεσμες και βραχυπρόθεσμες), σύμφωνη μέ τό πνεῦμα τῶν καιρῶν και μέ τίς συνθῆκες τῆς χώρας, ἀλλά ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ σύμφωνη μέ τά αιτήματα τοῦ κονφορμισμοῦ, και τοῦ μισαλλόδοξου ἐφησυχασμοῦ. Και γι' αὐτό ὅχι μόνο μπορούσε νά ἀνταποκρίνεται στά πολιτικά και πνευματικά χρέη τῆς, ἀλλά είχε και τή δυνατότητα νά ἀποκαταστήσει τόν διάλογο μέ ἄκρα συνέπεια, μῇ διστάζοντας νά φιλοξενήσει στίς σελίδες τῆς κείμενα πού στήν ούσια τους ἔθιγαν προσωπικά τά μέλη τῆς Σ.Ε. τῆς. Γι' αὐτό και ήταν σέ θέση νά ἔξασφαλίζει τό σεβασμό ἔχθρῶν και φίλων τοῦ κινήματος, νά ἐτοιμάζει τό ἔδαφος γιά τήν ἀνάδειξη νέων πνευματικῶν δυνάμεων τῆς Ἀριστερᾶς, συγκεντρώνοντας γύρω τῆς δι, τι πιό ζωντανό είχε ή πνευματική νεολαία τῆς ἐποχῆς.

Πιστεύω ἀκλόνητα, πώς ποτέ μετά τήν «Ἀναγέννηση» τοῦ Γληνοῦ, ή ιδεολογική σημαία τοῦ κινήματος, δέν κυμάτιζε τόσο ψηλά και τόσο σωστά, δύσκατά τήν πρώτη ἔξαετία τῆς ζωῆς τῆς Ε.Τ.

Και τό πέτυχε αὐτό, ἐνώ τά μέλη τῆς Σ.Ε. συμπεριφέρονταν μέ ἄκρα σεμνότητα και ήθος, χωρίς ποτέ νά προβάλουν τόν ἑαυτό τους, χωρίς νά ἐπιδιώκουν εύσημα εὐαρεστεῖων, ἀλλά μέ μόνη τήν ἀκοίμητη προσήλωση στό ἀγωνιστικό τους καθῆκον.

Πώς ἔγινε δεκτή ή προσφορά τῆς Ε.Τ.

Μίλησα πιό πάνω γιά τό πῶς ἔγινε δεκτή ή παρουσία τῆς Ε.Τ. μέσα στόν ἐλληνικό πνευματικό χώρο και μέσα στήν πνευματική νεολαία. Το γεγονός ὅτι ή κυκλοφορία τῆς ἔφτασε σέ ἐπίπεδα πού δέν είχε ποτέ φτάσει ἐλληνικό ἔντυπο τῆς κατηγορίας τῆς (σέ καιρούς δυσμενέστατους γιά τήν ἀριστερά ή Ε.Τ. πωλούσε 2.500 ώς 3.500 φύλλα, ἐνώ ή κυκλοφορία τῶν «Ἐλευθέρων Γραμμάτων» <λίγο μετά τήν ἔκδοσή τους>, είχε πέσει σέ 3.000 φύλλα), μιλάει εὐγλώττα γιά τήν ὑποδοχή πού τό περιοδικό βρήκε στό κοινό. Και τό γεγονός ὅτι παρά τόν φοβερό πόλεμο πού είχε ἔξαπολυθεῖ ἐναντίον τῆς ἐπί χρόνια ὀλόκληρα (ἀπό ἀνθρώπους τοῦ κινήματος δυστυχῶς), πόλεμο ἀνέντιμο γιατί διεξαγόταν ὅχι μόνο φανερά, στό φῶς τῆς δημοσιότητας ἀλλά και κρυφά, στό σκότος τῶν παρασκηνίων, τῶν διαδρόμων και τῶν πεζοδρομίων, ή πραγματοποιούμενη (εἰσπραττομένη) ἀξία τῶν πωλουμένων φύλλων τῆς δέν ἔπεσε ποτέ κάτω ἀπό τά 1300 ἀντίτυπα (χώρια τά σα χρωστούσαν οἱ

κακοπληρωτές συνδρομητές και χώρια τά δωρεάν διανεμόμενα) δείχνει καθαρά ότι ή Ε.Τ. πετύχαινε στό έργο τής διαμόρφωσης πλήρων συνειδήσεων, διποτείχει και στήνει έκπλήρωση τῶν ἄλλων ὑποχρεώσεών της.

Ἐνῷ λοιπόν τέτοια και τέτοιας ποιότητας ἡταν ἡ προσφορά της ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ περιοδικοῦ μέσα σέ ὁρισμένους κύκλους τοῦ Κόμματος στάθηκε μικρόχαρη, τό λιγότερο, και μυωπική.

Προχθές ἀκόμα μιλώντας ὁ φ. Δεσποτίδης γιά τήν πρώτη περίοδο τοῦ περιοδικοῦ τό μόνο πού βρήκε νά πεῖ ἡταν ότι είχε ἀδυναμίες, διτι ἔκανε λάθη, κι ότι ἡ ἀποτίμηση τῆς προσφορᾶς του είναι ἔργο τῆς γραμματολογίας (δηλ. τοῦ μουσείου κι ὅχι τῆς ζωῆς πού δρᾶ).

Ἄς δοῦμε λοιπόν ποιά είναι τά λάθη αὐτά και οἱ ἀδυναμίες;

I) Μιά σειρά δικαιολογημένα παράπονα γιατί δέν κρίνονταν στήν ώρα τους ἡ γιατί δέν κρίνονταν δῆλα τά βιβλία τῶν ἀριστερῶν διανοούμενων. Τό σφάλμα δῶμας δέν ἡταν τῆς Σ.Ε. πού ἔκανε διτι τῆς ἡταν δυνατόν γιά νά καλύψει τίς ἀνάγκες. Ἡταν σφάλμα τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ χώρου γενικά και τοῦ ἀριστεροῦ ιδιαίτερα, πού ἡ Ε.Τ. ἀγωνιζόταν νά ἔχει γειάνει. Με τά ἀνύπαρκτα οἰκονομικά μέσα της, μέ τά τεράστια ἐλλείμματα στόν προϋπολογισμό της και μέ τά βαρύτατα χρέη νά ἀπειλοῦν σέ κάθε στιγμή τή συνέχιση τῆς ἔκδοσής της, ποῦ θά ἔβρισκε τά χρήματα γιά νά ἀποζημιώσει τόν ἀπαιτούμενο χρόνο γιά τό διάβασμα τῶν ὑπό κρίσιν βιβλίων και γιά τό γράψιμο τῆς κριτικῆς, ὥστε νά ἔξασφαλίσει κριτικούς; Καὶ ποιός ἀπό τούς παραπονούμενους προσφέρθηκε ποτέ νά βοηθήσει σ' αὐτή τή δουλειά, τή στιγμή πού δῆλοι τους ἀξιώνουν νά ἔχουν ὑπεύθυνη και βαρύνουσα γνώμη ὅχι μόνο γιά βιβλία, ἀλλά γιά τά πάντα;

Κι αὐτά, χωρίς νά πᾶ λέξη γιά τό πνεῦμα τῶν ταμποῦ, πού διέπει δῆλους σχεδόν τούς «φθυσμένους» μας, οἱ ὄποιοι ἀξιώνουν ἀντί κριτικῆς λιβανωτούς, και ἐπιθυμοῦν νά ὄριζουν αὐτοί ἀκόμα και τόν κριτικό πού θά τούς κρίνει κι ἄν είναι δυνατόν νά τοῦ ὑπαγορέψουν και τό ὑφος ἀκόμα τῆς κριτικῆς. Γιατί κι ὅταν ἀκόμα κρίνονταν τά βιβλία τους δέν ἡσαν εὐχαριστημένοι. Ἐπερπετε ἡ κριτική νά ἔκθειάζει μόνο και μάλιστα μέ τόν τρόπο πού τό κάνει ὁ Βουρνᾶς, ὅταν θέλει νά ἔκθειάσει. Κι ἐπειδή αὐτό

δέν μποροῦσε νά γίνει σ' ἓνα περιοδικό μέ τή σοβαρότητα και τήν ἀπόστολή τῆς Ε.Τ., ἔφταιγε ἡ «ἰδεολογική ἀνεπάρκεια» και οἱ «ἀγωνιστικές ταλαντεύσεις» τῶν μελῶν τῆς Σ.Ε. πού δέν μποροῦσαν νά ἀντιληφθοῦν τήν ἀξία τοῦ ἀριστουργήματος τῆς κ. Πανσελήνου λ.χ. ἡ τοῦ «Κανάρη» τοῦ Φωτιάδη, ἡ τῶν «Κερασιών πού θ' ἀνθίζαν κι ἐφέτος» τοῦ Λουντέμη κλπ.

Ὅπως ἐπίσης ἔφταιγε ἡ «ἰδεολογική σύγχιση» και ἡ ἐγκατάλειψη τῶν ἐπαναστατικῶν θέσεων» ἐπειδή τό περιοδικό ἀπέρριπτε ἀτελείωτα κακά ποιήματα και διηγήματα πού ἐννοοῦσαν νά φρονηματίσουν ἐπαναστατικά τό ἑλληνικό κοινό κάνοντας τό πιό χυδαίο κήρυγμα τόπου «ἀδέρφια πεινάμε, ἀδέρφια πεθαίνουμε, σύντροφε ἀνθρακωρῦχε, πρέπει νά βγάζουμε πολύ κάρβουνο».

2) Μιά σειρά προσωπικά παράπονα πού θά τά παραθέσω <ἀμέσως> πιό κάτω και ἃς κρίνει ὄποιος θέλει τήν <βασιμότητά> τους:

a) Παράπονα τοῦ Βουρνᾶ γιατί ἡ Σ.Ε. δέν τοῦ ἐπέτρεψε νά κρίνει ὄποιο βιβλίο ἥθελε, ὄποιουδήποτε κλάδου (πεζό, ποιήματα, ιστορικό, κλπ) και μέ τόν τρόπο πού ἀρέσκεται συχνά νά κρίνει δηλ. εἴτε ἀπορρίπτοντας συλλήβδην εἴτε ἔκθειάζοντας τά πάντα.

b) Παράπονα τοῦ Πάρνη γιατί δέν δημοσιεύαμε τά ἀφτερα ποιήματα πού μᾶς ἔστελνε διαρκῶς ἀπό τή Μόσχα.

g) Παράπονα τοῦ Ρίτου γιατί δημοσιεύτηκε μιά ἐπιστολή τοῦ Δούκαρη, χωρίς τόν ἀπαιτούμενο σεβασμό γιά τήν ποίησή του.

d) Παράπονα τοῦ Δούκαρη γιατί δημοσιεύτηκε ἀπάντησή μου στήν ἐπιστολή του.

e) Παράπονα τοῦ Παπαϊωάννου γιατί ἀντικρούστηκαν στή μελέτη τοῦ Λαμπρίδη οἱ ἀπόψεις του γιά τήν ποίησή τῶν Καβάφη, Βάρναλη, Καρυωτάκη, καθώς και γιατί δέν είχε κληθεῖ αὐτός νά διευθύνει τό περιοδικό.

st) Παράπονα τοῦ Μέμου Παναγιωτόπουλου γιατί ἐνῷ ὁ Σουκαρᾶς τόν είχε ἀνακηρύξει μέγιστο τῶν ποιητῶν στόν «Αή Στράτη», τόν καλέσαμε νά πάρει μέρος ἀπλῶς στή Σ.Ε. χωρίς νά τοῦ προσφέρουμε τή διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ.

Ω) Θύελλα ἀπό τὸν Βουρνᾶ καὶ πικρία τοῦ Λειβαδίτη γιατὶ στὸ τεῦχος τῆς Ἀντίστασης (Οκτώβριος 1955) δημοσιεύματα ἀποσπάσματα ἀπό τὸ ἀντιστασιακὸ ποίημα τοῦ Ρίτσου «Οἱ γειτονιές τοῦ Κόσμου», καὶ ἀκολουθοῦσε κατατοπιστικὸ σημείωμα τοῦ Ρίτσου.

η) Μῆνις τοῦ Θ. Κορνάρου γιατὶ ὁ Πορφύρης τοῦ εἶπε πῶς καλύτερα νά μή δώσει διήγημα ἀν τὸ περιεχόμενο του ἡταν τόσο «ἐπαναστατικό» (ὅπως εἶχε ἀπαιτήσει ὁ Κορνάρος) ὥστε νά δινει λαβὴ στὴν Ἀσφάλεια νά κλείσει τὸ περιοδικό.

θ) Κεραυνοί τοῦ Γ. Σαραντῆ γιατὶ κατά τὸν ἀπολογισμό τῆς χρονιᾶς παραλήφθηκε ἐκ παραδρομῆς νά ἀναφερεθεῖ ὅτι εἶχε δημοσιεύσει τὸ ἐκ πενήντα στίχων ποίημα «Ρόδος».

ι) Διαμαρτυρίες τοῦ Βάρναλη γιατὶ ὁ Αὐγέρης εἶχε γράψει στὴ μελέτη του πράγματα πού δὲν τοῦ ἄρεσαν.

ια) Διαμαρτυρίες τοῦ Αὐγέρη γιατὶ ὁ Βάρναλης προβαλόταν ἀπό τὸ περιοδικό σάν μεγάλος ποιητής.

ιβ) Πολεμική τῶν Βουρνᾶ, Παπαϊωάννου, Τσίρκα, ἐναντίον τοῦ περιοδικοῦ γιά ιδεολογικὴ ἀστάθεια, ἐπειδὴ σε ιδιωτικὴ συζήτηση εἶχα δηλώσει πώς κατὰ τὴ γνώμη μου ὁ Βάρναλης δὲν εἶναι μεγάλος ποιητής μέ τὴν ἔννοια πού εἶναι μεγάλοι ὁ Αἰσχύλος ἢ ὁ Σαιξῆπηρ, καθὼς καὶ γιὰ μάν ἀπάντησῃ μου στὴν ἀλληλογραφία διου ἐλεγα: [άντιγράφων ἀπό τὸ τεῦχος No 44 σελ. 159a: Κον Ἀρη Λόγο: Δυστυχῶς, ὑπάρχει τὸ «Τραγούδι τοῦ Λαιοῦ» τοῦ Βάρναλη, (πού κι αὐτὸ ἄλλωστε δὲν εἶναι καὶ τόσο ἐπιτυχημένο κομμάτι). Συνεπῶς, μονάχα ἔνα ποίημα πού θά εἶναι καλύτερο ἀπό κείνο μπορεῖ νά σταθεῖ στὸ ἴδιο θέμα. Καταλαβαίνετε λοιπόν πώς τὸ «Ἐμπρός» δὲν μπορεῖ νά δημοσιευτεῖ]. Κι αὐτά, ἐνῶ λίγους μονάχα μῆνες προτήτερα ἡ Ε.Τ. εἶχε ἀφιερώσει ὀλόκληρο τεῦχος στὸν Βάρναλη γιά τὰ πενηντάχρονά του καὶ διου ὑπῆρχε μελέτη μου διου ἀνέλυα τὴν ἀξία διου τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Βάρναλη!]

ιγ) Πολεμική τοῦ Αὐγέρη ἐναντίον τοῦ περιοδικοῦ γιατὶ εἶχαμε δημοσιεύσει, στὸ τεῦχος τὸ ἀφιερωμένο στὴν Εἰρήνη, φιλειρηνικὸ ποίημα πού ἐπίτηδες τόγραψε ὁ Παπατζώνης γιά τὸ εἰδικό αὐτὸ τεῦχος! Γιά ποιό λόγο μᾶς ἐπέκρινε ὁ Αὐγέρης; Γιατὶ ζητήσαμε συνεργασία στὸ τεῦχος αὐτὸ ἀπό τὸν Παπατζώνη ὁ

όποιος τὸ 1948 εἶχε δημοσιεψει ποίημα ὑμνητικό γιά τὸν καρδινάλιο Μιντζέντου πού δικαζόταν τότε στὴν Οὐγγαρία!

ιδ) Πάσχει ἀπό ἔλλειψη ηθούς ἡ Σ.Ε. καὶ ἐχθρεύεται τὸ κίνημα (δήλωνε παντοῦ ὁ Λουντέμης). Γιατὶ; Γιατὶ ὁ Ραυτόπουλος δὲν εἶχε γράψει ὑμνητικὴ κριτικὴ γιά τὸ βιβλίο του «Οἱ κερασιές...».

ιε) Είναι τεντυμπόῦδες καὶ ἔχθροι τοῦ κινήματος (ώρυόταν διαρέδρος τοῦ Ἑλληνοσοβιετικοῦ καθηγητῆς Τζώνης). Γιατὶ; Γιατὶ ὁ Ραυτόπουλος κρίνοντας τὸ βιβλίο τῆς κ. Πανσελήνην εἶχε γράψει πώς μνημεῖο γιά τὴν Ἀντίσταση είναι δυνατόν νά φτιάσει κανεὶς λαξεύοντάς το σέ μάρμαρο, πέτρα, ξύλο, μέταλλο ἢ σ' ἄλλο ύλικο, ἀλλά πάντως ὅχι σὲ γιαούρτι!

Γιά αὐτὸ τὸ βιβλίο-γιαούρτι, οἱ συνεργάτες τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῆς Μόσχας πληροφόρησαν στὴν ἐκπομπή τους τὸ Ἑλληνικό κοινό ὅτι εἶναι ἀριστούργημα. Καὶ μέ τὴν εὐκαιρία τάψαλαν ἔνα χεράκι στὴν Ε.Τ. πού ἡ ιδεολογικὴ τῆς σύγχιστη δὲν τῆς ἐπέτρεψε νά τὸ ἐκτιμήσει στὴν ἀξία του, ὅπως ἐπίσης δὲν ἐκτιμούσε καὶ δὲν δημοσίευε (ἀπό ἔλλειψη ἐπαναστατικότητας προφανῶς) τὰ ἀριστουργηματικά ποιήματα πού ἔστελναν ἀπό τὴ Μόσχα οἱ συνεργάτες τοῦ ἑκεὶ ραδιοσταθμοῦ!

ιστ) Οξύτατη πολεμική τοῦ Σεβαστίκογλου ἀπό τὴ Μόσχα ἐναντίον τῆς Ε.Τ. (γιά ιδεολογικὴ ἀνεπάρκεια φυσικά!) ἐπειδὴ ἐγώ ἔκρινα πώς ἡ «Ἀγγέλω» του είναι ἀδύναμο καὶ μή πειστικό ἔργο καὶ εἰσηγήθηκα τὴν μή δημοσίευσή της.

ιζ) Πόλεμος ὑπέρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν ἐναντίον τῆς Ε.Τ. ἀπό τὸ ζεῦγος Ρίτας Μπούμη-Νίκου Παπᾶ ἐπειδὴ στὴ μελέτη μου γιά τὴν ποίηση τοῦ Βρεττάκου ἐλεγα ὅτι οἱ τέσσερις σημαντικώτεροι ποιητές τῆς γενιᾶς τοῦ 30 εἶναι ὁ Ρίτσος, ὁ Βρεττάκος, ὁ Ἐλύτης καὶ ὁ Σεφέρης, καθὼς καὶ γιατὶ ἡ Σ.Ε. ἀρνήθηκε νά δημοσιεψει ἔνα ὑβριστικώτατο γράμμα τοῦ N. Παπᾶ ἐναντίον τοῦ Σπανδωνίδη πού εἶχε ἐπικρίνει κάποιο βιβλίο του.

Αὐτές είναι ὅλες κι' δλες οἱ προσωπικές δυσαρέσκειες πού δημούργησε ἡ Ε.Τ. μέσα σε ἔξη χρόνια ζωῆς. "Αν προσθέσουμε καὶ δσες ἀνέφερα στὸ ἐδάφιο γιά τίς μεταβολές στὴ Σ.Ε. (Παπαλεονάρδου, Χαΐνη, Προβελέγγιου) φθάνουν δλες μαζί τὸν τεράστιο ἀριθμό εἰκοσι! "Οσο γιά τὴν <βασιμότητά> τους,

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ

καί γιά τό ποιός φταιει, τό ἀφήνω στήν κρίση κάθε ἀμερόληπτου ἄνθρωπου. Ἐκείνο ὅμως πού δέν πρέπει νά παρασιωπηθεῖ είναι ή κακοήθεια τῶν δυσαρεστημένων ν' ἀποδίδουν σέ ἔλλειψη ἀγωνιστικοῦ θῆσος και <σέ> ιδεολογική ἀνεπάρκεια, τή δημιουργία τῶν δυσαρεσκειῶν αὐτῶν και νά διεξάγουν τήν πολεμική τους ἐναντίον τοῦ περιοδικοῦ ὅχι ἐπί τῆς οὐσίας τοῦ συγκεκριμένου κάθε φορά ζητήματος, ἀλλά νά παρασταίνουν τάχα τους ὑπερασπιστές τής ιδεολογικῆς καθαρότητας και ἀδιαλλαξίας. Κανένα ἀπό τά περιστατικά αὐτά δέν δικαιολογεῖ ἐπίκριση πάνω σέ ιδεολογικές η ἀγωνιστικές βάσεις, κι ἂν ἀκόμα ὑποτεθεῖ δτι τό φταιέιμο γι' αὐτά ἀνήκει στήν Σ.Ε. Πρόκειται ἀπλῶς γιά προσωπικά ζητήματα πού θά τ' ἀντιμετωπίζει διαρκῶς κάθε σοβαρό ἔντυπο ἐφ' ὅσον ἐννοεῖ νά κάνει σωστά τή δουλειά του και νά μή γίνεται φούρνος τοῦ Ναστραδίν Χότζα.

Πραγματικά ιδεολογικές και μή προσωπικές βάσεις είχαν οι ἐπικρίσεις ἐναντίον τής Σ.Ε. γιά τά παρακάτω ζητήματα:

α) Ή ἀναμόχλευση τοῦ θέματος Καβάφη-Καρυωτάκη σέ σχέση μέ τόν Βάρναλη και τήν ποίηση τής παρακμῆς. Ή συζήτηση ἀρχισε μέ τή δημοσίευση μιᾶς ἀπαντητικῆς μελέτης τοῦ Λαμπρίδη στίς κριτικές <ἀπόψεις> τοῦ Παπαϊωάννου γιά τόν Καβάφη. "Εγινε πλήρης διάλογος ὅπου πήραν μέρος ὁ Βουρνάς, ὁ Αύγερης, ὁ Τσίρκας και δευτερολόγησαν μέ μελέτες και ἐπιστολές τους οι Παπαϊωάννου και Λαμπρίδης. Ή συζήτηση ἔκλεισε μέ τό ἀφιερωμένο στόν Βάρναλη τεῦχος τής Ε.Τ. και μέ τό βιβλίο τοῦ Τσίρκα «Ο Καβάφης και ἡ Ἐποχή του».

Σύμφωνα μέ τους ἐπικριτές, ήταν ίδεολογικό λάθος νά ἐπιτρέψει τό συσχετισμό τοῦ Βάρναλη μέ τους παρακμίες, καθώς και τό ὅτι ἀνοιξε διάλογο πάνω σ' ἔνα τέτοιο ζήτημα. "Αν λάβουμε ὑπ' ὅψη μας πώς στή συζήτηση ἀναπτύχθηκαν ἐν πλάτει ὅλες οἱ ἀπόψεις και οἱ «σωστές» και οἱ «λαθεμένες» (κατά τους ἐπικριτές πάντα, σωστές και λαθεμένες) και συνεπῶς οἱ ἀναγνῶστες μποροῦσαν πιά νά βγάλουν μόνοι τους τά συμπεράσματά τους πάνω στό θέμα, ἐκείνο πού μένει και πού πραγματικά ἐνόχλησε τοὺς ἐπικριτές ήταν ὁ διάλογος. Τό ὅτι χάλασε δηλ. ή τάξη μέσυ στό ὑαλοπολεῖον, ὅπου ὅλα ὡς τότε ήταν τακτοποιημένα και ἐπικετταρισμένα στά ράφια τους και μποροῦσαν πιά οι πάντες νά ἐφεργούσαν μέσα στή μακαριότητά τους.

β) "Άλλη ἐπίκριση μέ ίδεολογικά ἐλατήρια ήταν γιατί στό ΙΙο τεῦχος τής ή Ε.Τ. ἔβαλε ἐξώφυλλο τή Γκουέρνικα τοῦ Πικασσό πού είναι «φορμαλιστικό» ἔργο. Οὐδέν σχόλιον.

γ) Ίδεολογικοῦ χαρακτήρα ἐπίκρισεις κατά τής Ε.Τ. ἀπ' ἀφορμή τήν κριτική τοῦ Ραυτόπουλου γιά τό βιβλίο τής Πανσελήνου. Οἱ φίλοι αὐτοί πίστευαν πώς ἀρκεῖ ἔνα βιβλίο νά ἔχει σάν θέμα του τήν ἀντίσταση γιά νά είναι αὐτομάτως και καλό βιβλίο η μᾶλλον ἀριστούργημα, κατά τό ραδιοσταθμό τής Μόσχας.

δ) «Κάτι σάπιο ὑπῆρχε στήν ιδεολογική και ἀγωνιστική ὑόσταση τῶν μελῶν τής Σ.Ε.» ἀφοῦ είχαν τό θράσος νά ὑψώσουν τό ἀνάστημά τους και νά ἐπικρίνουν τό ἐλληνικό τμῆμα τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τής Μόσχας (γιά τήν προκήρυξη και ἀθλοθέτηση ἐνός διαγωνισμοῦ καθώς και γιά

τά έργα πού βράβευσαν) μέ τό παρακάτω σχόλιο: <(Ε.Τ. τεῦχος 35-36, σελ. 426)>.

«Αξέπαινη πρωτοβουλία τοῦ τμήματος ἐλληνικῶν ἐκπομπῶν τοῦ ραδιοσταθμοῦ τῆς Μόσχας νά ὄργανώσαι λογοτεχνικό διαγωνισμό. Κι ἀσφαλῶς θά μποροῦσε νά ἔχει πολὺ γόνιμα ἀποτελέσματα. Διατυχῶς ἔμεινε μόνο ή πρόδεση.»

Γιατί ὅμολογουμένως δέν θά μποροῦσε κανεὶς νά περιμένει ἀπό τοὺς "Ἐλληνες λογοτέχνες νά πάρουν μέρος σ' ἕναν διαγωνισμό ὅταν δέν ἀνακοινώνονταν τά ὄνόματα τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς του κι ὅταν σάν ἐπαθλὸ θά δινόταν... ἔνα ραδιόφωνο. Ἐμεῖς ζέρουμε πώς ἔνας διαγωνισμός πού ἀποτείνεται σ' ἐπαγγελματίες λογοτέχνες εἴτε δίνει σοβαρά ἐπαθλὰ εἴτε δέ δίνει καθόλου περιοριζόμενος στήν ήθική διάκριση, πού αὐτήν τήν κατοχυρώνουν μέ τό κύρος τους τά ὄνόματα τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς. Κι αὐτά, χωρίς νά πούμε τίποτα γιά τήν πολὺ περιορισμένη προθεσμία ἀποστολῆς. Φυσικό λοιπόν καί ἡ συμμετοχή τῶν λογοτεχνῶν νά ἥταν πενιχρότατη καί τ' ἀποτελέσματα ἀνάλογα.

Χρειάζεται λοιπόν σέ τέτοιες περιπτώσεις μεγαλύτερη προσοχή. Κι αὐτή ή κριτική ἐπιτροπή νά λέει ότι "δόλα τά έργα πού ἔλαβε διαπνέονταν ἀπό τά ζωγόνα ιδανικά τοῦ μεγάλουν 'Οχτώβρη" (ἀπό τί ἄλλο θά ἤθελε νά ἥταν ἐμπνεούμενόν ἀφοῦ αὐτό ἥταν στήν οὐσία τό θέμα τοῦ διαγωνισμοῦ;) καί ότι "οὐτε μά γραμμή δέν ἐκφράζει πολεμόχαρες ιδέες" (δηλαδή μποροῦσε εἶτα καί νά ὑποθέσει κανεὶς πώς θά στέλνονταν πολεμοκαπηλικά κείμενα;) θά ἐπρεπε καλύτερα νά μελετήσει τοὺς λόγους τῆς πενιχρῆς συμμετοχῆς τῶν λογοτεχνῶν, καί νά προσέξει λίγο καί τήν ποιότητα τῶν κειμένων πού στάλθηκαν. Γιατί ή φράση "τὸ καλλιτεχνικό ἐπίπεδο ὄλων τῶν ἔργων εἶναι ἀξιόλογο" μπορεῖ νά είναι μά φιλοφρόνηση πρός τοὺς διαγωνισθέντες, ἀλλά δέν ἀντιστοιχεῖ καθόλου στά πράγματα σπως τά βλέπουμε ἔμεις ἐδό. Τουλάχιστον, ἀν κρίνουμε ἀπό τό βραβευμένο ποίημα τοῦ πολὺ σεβαστοῦ κι ἀγαπητοῦ φίλου καί συνεργάτη μας Βασίλη Ρώτα, πού δέν είναι βέβαια ἀπό τίς πιό εύτυχισμενές στιγμές του η ἀπό ἓν ἀλλοπρόσαλλο βραβευμένο διήγημα γνωστοῦ λογοτεχνικοῦ ψώνιον.

Σ' αὐτές τίς δούλειές κριτήριο πρέπει νά είναι ή ποιότητα καί μόνο ή ποιότητα».

Τό ιδεολογικό μας σφάλμα ἥταν ἐδώ τό ἑξῆς: Τό τμῆμα ἐλληνικῶν ἐκπομπῶν τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῆς Μόσχας μόνο καί μόνο ἐπειδὴ ἥταν «τῆς Μόσχας» εἰχε κάθε δικαίωμα νά ἀνοηταίνει σέ βάρος καί τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καί τοῦ κύρους τοῦ κινήματος. Ἡταν λοιπόν ἀπαραβίαστη θεϊκή ἀρχή. Κι αὐτά τά παλιόπαιδα τῆς Ε.Τ., ἀντί νά χειροκροτήσουν εὐλαβικά τίς βλακείες του, προτίμουσαν νά ἀσεβήσουν γιά νά προστατεύσουν καί τήν ὑπόληψη τῶν Ἐλλήνων διανοουμένων καί τήν ὑπόληψη τοῦ κινήματος, καθώς καί τοῦ ραδιοσταθμοῦ τῆς Μόσχας, ρίχνοντας τό φταιξίο στούς ὑπαλλήλους τοῦ ἐλληνικοῦ τμήματος καί στήν κριτική ἐπιτροπή, ή όποια, ἀγνοοῦσε καί τούς πιό στοιχειώδεις νόμους τοῦ πνευματικοῦ χώρου, διατηροῦσε τήν ἀνωνυμία γιά νά ἀνοηταίνει ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς. Εις τό πῦρ τό ἔωτερον, λοιπόν, οἱ πάσχοντες ἀπό ιδεολογική σύγχιση καί ἀνεπάρκειαν, ἀσεβεῖς νέοι τῆς Ε.Τ. Δηλαδή τό καθεστώς τῶν ταμπού σ' ὅλο του τό μεγαλείο! Και μάλιστα ἐν ὄνόματι τοῦ <πιό> οὐμανιστικοῦ κινήματος πού γνώρισε ή ίστορια τῆς ἀνθρωπότητας!

Γιά τήν ίστορια θά προσθέσω πώς ό Βασίλης Ρώτας ἔγινε ἔχω φρενῶν ἐναντίον μας γιά δ.τι ἀφοροῦσε στό ποίημά του. Πάνω στήν ὄργη του μᾶς ἔστειλε ἔνα ὑβριστικώτατο γράμμα δπου μᾶς ἔλουζε πατόκορφα, μένοντας δμως πάντοτε ἐπί τοῦ συγκεκριμένου προσωπικοῦ ζητήματος, πού είχε ἐγερθεῖ. Και ἀπαιτοῦσε νά τό δημοσιεύσουμε. Τό γράμμα ἀδικοῦσε ἐμάς, ἀλλά ἀδικοῦσε πιό πολύ τόν Ρώτα, γιατί ἄν τό δημοσιεύαμε καί τοῦ ἀπαντούσαμε, θά ύψιστατο μεγάλη μείωση. Ἡ Σ.Ε. μοῦ ἀνέθεσε νά πάω νά τόν βρῶ, νά τού τό δώσω νά τό ξαναδιαβάσει κι ἄν ἐπέμενε νά τό δημοσιεύαμε. Πράγματι, μόλις ό Ρώτας ξαναδιάβασε τί είχε γράψει πάνω στήν ὄργη του, χλώμασε καί μοῦ είπε: «Αὐτό τό γράμμα εἶναι πολύ θυμωμένο. Κι ὅπως κάθε τι πολύ θυμωμένο, είναι καί ἀδικο. Θά τό σκίσω καί δέν θά δημοσιεύσετε τίποτα». Και τό ἐσχισε. Συζητήσαμε πολλή ώρα καί παραδέχτηκε πώς είχαμε δίκιο σ' δ.τι ἀφοροῦσε τή διαγωγή τοῦ σταθμοῦ. Ἐπέμεινε δμως πώς είχαμε ἀδικο νά χαρακτηρίσουμε τόν συγγραφέα τοῦ ἄλλου βραβευμένου ἔργου (τόν γνωστό Άλ. Γιαννακό ή Αντωνιάδη) «λογοτεχνικό ψώνιο»,

παρ' ὅλο πού και ὁ Ρώτας ἀναγνώριζε πώς ἐπρόκειτο πράγματι περὶ ψώνιου. «Ἡ λέξη “ψώνιο”, μοῦ εἴπε ὁ Ρώτας, «είναι ὑβρις. Καὶ κάθε ὑβρις είναι μιά πράξη τυραννίας. Δέν πιστεύω πώς οἱ διανοούμενοι τοῦ κινήματος ἔχουν τὸ δικαίομα νά μετέρχονται τυραννικές μεθόδους». Τό μάθημα πού μοῦ ἔδωσε ὁ Ρώτας στὴν περίπτωση ἐκείνη δέν θά τὸ ξεχάσω ποτέ. Και τὸ ἀναφέρω τώρα ἔδοι, γιατὶ ἀξίζει νά τό μάθουν κι ἄλλοι ἐκτός τῆς παλιᾶς Συντ. Ἐπ.

Ἐδώσα τόσο χώρο στὸ ἐπεισόδιο μέ τὸν Ρώτα, γιατὶ θά μπορούσε κι αὐτό νά είναι ἕνα ἀπό τὰ προσωπικά πού δημιούργησε ἡ Σ.Ε. Κι ὅμως δέν είναι. Γιατὶ ὁ Ρώτας συμπεριφέρθηκε ἔντιμα. Ἐμεινε στὸ συγκεκριμένο, ἀπευθύνθηκε ἀμεσα στὴ Σ.Ε. καὶ δέν ἔσπευσε νά τὴν κατηγορήσει γιά ἰδεολογικές ταλαντεύσεις (ὅπως ἔκαναν ἄλλοι) πίσω της. Δόθηκαν οἱ ἔξηγήσεις καὶ τὸ ζήτημα ἔπαψε νά ὑπάρχει ἀκριβῶς γιατὶ ὑπῆρξε εὐθύτητα καὶ καλή πίστη. Και ἡ Σ.Ε. ὠφελήθηκε μέγιστα ἀπ' τὸ μάθημα πού τῆς δόθηκε.

Τό ίδιο ἔπαψε νά ὑπάρχει καὶ μιά ἄλλη προσωπική παρεξήγηση μέ τὸν Κλείτο Κύρου ἀπό τὴ Θεσσαλονίκη. Ή ἀμεση προσφυγή στὸ περιοδικό, ἐπί τοῦ συγκεκριμένου θέματος ἐπέτρεψε τὴ διαλεύκανση καὶ ἔξαλεψή του μέ τὸν καλύτερο τρόπο: τοῦ ἀνοιχτοῦ διαλόγου. Τά σχετικά κείμενα είναι δημοσιευμένα στὸ τεύχος 35-36, σελ. 424-425.

ε) Γιά ἔλλειψη ἰδεολογικῆς σταθερότητας κατηγορήθηκε ἐπίσης ἡ Σ.Ε. ἐπειδή δημοσίευσε τά ἔξης κείμενα:

1) Τὴ συζήτηση τῶν Πολωνῶν γιά τὸ ρόλο τῶν διανοούμενων. (Βλέπε I. Κολακόφσκι, τεύχος 40 καὶ P. Βέρφελ, τεύχη 41 καὶ 42). Ἐδὼ ἐκείνο ποὺ ἐνόχλησε, δέν ἦταν μόνο ὁ διάλογος ἀγάμεσα στοὺς δύο διαπρεπεῖς Πολωνούς διανοούμενους, (ὁ διάλογος εἰχε πιά γίνει μόνιμη πληγὴ πού δέν μποροῦσαν νά τὴ συγχωρήσουν στὴν E.T. οἱ ὀπαδοὶ τῆς κονφορμιστικῆς μακαριότητας). Ἡταν ἐπί πλέον καὶ ἡ ἔθνικότητα τῶν συνδιαλεγομένων. Ὄπως είναι γνωστό, ὅλοι οἱ Πολωνοί συλλήβδην είναι ρεβιζιονιστές. Και ἡ E.T. δημοσιεύοντας πολωνικά κείμενα διέπραττε ἀναθεωρητική προδοσία πρώτου μεγέθους. Πρέπει λοιπόν στὸ ἔξης νά ἀποκαλεῖται στά πεζοδρόμια καὶ στοὺς

Τίποτα δέν είναι τόσο ἐπικίνδυνο δσο οἱ δμορφες εἰκόνες. Μ' αὐτές ἀκριβῶς διαφθείρονται τά πνεύματα. Άν θέλετε νά σᾶς δίνονται δμορφες καθησυχαστικές εἰκόνες, πού δέν θά σᾶς ἀνακινήσουν κανένα πρόβλημα καὶ πού μ' αὐτές είστε σύμφωνοι ἀπ' τὰ πρίν, μή βασίζεστε σέ μένα. Η λογοτεχνία πού τακτοποιεῖ δὲλες τίς δυσκολίες τῆς ζωῆς μέσα σέ μερικές ἐκαντοντάδες σελίδες, προκαλεῖ ἐκείνο τό είδος δράσης πού συνήθως τό ἀποκαλούμε ούτοπια. Τίποτα δέν είναι πιό ἐπικίνδυνο ἀπό τὴν ούτοπια, ἀποκοιμίζει τούς ἀνθρώπους καὶ σταν τοὺς ξυπνάει ἡ πραγματικότητα είναι σάν τοὺς υπνοβάτες στὴν ἀκρη μᾶς στέρης, καὶ πέφτουν (...)

Συχνά προσφέρεται γιά σοσιαλιστικός ρεαλισμός κάτι πού δέν είναι παρά ἔνας χρονίς ρεαλισμός ἡ ἀκόμα οὔτε κάν ρεαλισμός, π.χ. μιά φωτογραφική τακτοποίηση πού πηγάζει ἀπ' τὸ ναυτουραλισμό, π.χ. μιά λαϊκιστική τέχνη, στὴν ὥρα θεωρεῖται ὅτι είναι ἀρκετό νά τῆς βάλουν δίπλα μιά φαινομενικά κομμουνιστική ηθική καὶ πού μέσα στὸ πλαισίο τῆς ὁ καλὸς ἐργάτης ἔχει τὴν κομματική τὸν ταυτότητα ἡ τὴν παίρνει στὸ τελευταῖο κεφάλαιο. Ο Πιέρ Νταΐζ, σ' ἔνα τελευταῖο ἄρθρο τὸν χαρακτήρισε πάρα πολύ σωστά τὰ τέτοια βιβλία, ἀποκαλώντας τα πατερναλιστικά.

Ἀραγκόν

(«Πρέπει νά λέμε τά πράγματα μέ τ' ὄνομά τους»,
E.T., τχ. 55-56, Ιούλιος - Αύγουστος 1959, σ. 19).

διαδρόμους «Αναθεώρηση Τέχνης» καὶ ὁ κορυφαῖος θεωρητικός μας Ζήσης Θέος νά δηλώνει ἐπίσημα σέ εύρεια σύσκεψη στελεχῶν τῆς Νεολαίας ὅτι «είναι αἰσχος γιά ὅποιον διαβάζει αὐτό τὸ ἄθλιο περιοδικό». Όσο γιά τὸ τί ἔλεγαν οἱ Πολωνοί, μά «ἀκάθαρτα» κείμενα θά διαβάζουμε τώρα;

Ίδού λοιπόν καὶ ἄλλη μία υψηλὴ ἐκδήλωση τοῦ καθεστῶτος τῶν ταμπού, σ' ὄνομα τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τῆς προόδου πάντοτε!

2) Δημοσίευσε σέτι συνέχειες τό εργο του Ναζίμ Χικμέτ «Ιβάν Ιβάνοβιτς», (τεύχη 33-38) πού στηλίτευε τό καθεστώς τής γραφειοκρατίας μέσα στόν κομματικό και κρατικό μηχανισμό τής ΕΣΣΔ.

Η πράξη της αυτή είναι προδοτική διότι ώς γνωστόν ἡ γραφειοκρατία στό ΚΚΣΕ δέν καταγέλθηκε ποτέ, σέτι κανένα Συνέδριο του, ούτε τό 20ό είχε θέσει ποτέ ζήτημα στα λινικής έκτροπής. Φανερώνοντας αυτά τά μυστικά στό έλληνικό κοινό ή Σ.Ε. τής Ε.Τ. διέπραττε έσχάτη προδοσία, φερομένη άνευλαβῶς ἀπέναντι στό ταμπού τής γραφειοκρατίας κι ἐπί πλέον ἐνέσπειρε συγχίσεις στόν έλληνικό λαό, ὁ οποῖος δέν είχε μάθει τίποτα ούτε γιά τό 20ό Συνέδριο, ούτε γιά τίς αἰτίες τών ἀπεργιῶν του Πόζνταν, ούτε γιά τό λόγο του Γκομούλκα, ούτε γιά τά αἴτια τών Οὐγγρικῶν.

3) Η ἐπιθεώρηση παρουσίασε στήν 'Ελλάδα τόν Λούκατς, και μάλιστα ὅχι μόνο πρίν ἀπό τά οὐγγρικά, ἀλλά και μετά ἀπ' αυτά δημοσίευσε τή μελέτη του «Οι ιδεολογικές βάσεις τής Πρωτοπορίας» στό τεύχη 44 και 45 (φθινόπωρο 1958) δυό χρόνια μετά τά οὐγγρικά και ἔνα χρόνο μετά τήν ἐπάνοδο του φιλοσόφου στήν Οὐγγαρία.

Η πράξη της αυτή ἡταν προδοτική και ρεβιζιονιστική γιατί ώς γνωστόν τό έλληνικό κίνημα ἔχει κηρύξει τόν Λούκατς παρία, και ἡ ἀκάθαρτη σκέψη του δέν πρέπει νά μολύνει τά εὐλαβικά μυαλά τών ὄπαδων μας. Ἀπόδειξη και τό διτό ὁ φ. Δεσποτίδης δέν θέλησε νά περιληφθεῖ στό ἀφιερωμένο στόν Μπρέχτ τεύχος τής Ε.Τ. τό Νοέμβρη τού 1961, μιά ἔξοχη νεκρολογία του Λούκατς γιά τόν Γερμανό συγγραφέα, γραμμένη τό 1955. Κ' ἐπειδή ἔγω τήν ὑπέδειξα στούς φοιτητές τής «Πανσπουδαστικής» και τήν δημοσίευσαν, μοῦ ἔκανε φιλικές παρατηρήσεις νά μήν ἐπεμβαίνω στίς ξένες δουλειές. «Ἐτσι, φτάσαμε νά δημοσιεύεται ὁ Λούκατς στίς «Ἐποχές». Κι' ὁ Δεσπ. νά ωρτάει ἀθώωτα προχτές; Μά φέρατε κείμενα;

Ἀνεξάρτητα ἀπ' αυτό, ἡ Σ.Ε. ἐνδιαφερομένη νά ἀκουστεῖ και ὁ ἀντίλογος στίς ἀπόψεις του Λούκατς, (ἀλλά ἀντίλογος περιωπής κι ὅχι φλυναφήματα ὑβριστικά, σάν ἐκεῖνα πού δημοσιεύονταν στήν «Αὔγη» ἐναντίον του Οὐγγρου φιλοσό-

φου) δημοσίεψε στό ἀμέσως ἐπόμενο τεῦχος, No 46-48, μελέτη του ἐπίσης διαπρεπούς Ἰταλοῦ φιλοσόφου και αισθητικοῦ Γκαλβάνο Ντελλά Βόλπε πού ἀντέκρουε τίς <κατ' αὐτόν> σφαλερές ἀντιλήψεις τοῦ Λούκατς.

δ) Μία ἀκόμα ἐνδειξη τής ἔλλειψης ιδεολογικῆς σταθερότητας τών ἀδυναμῶν και τών λαθῶν τής Ε.Τ. στήν πρώτη περίοδο είναι και τά ἔξης πράγματα πού δέν ἔκανε:

1) Δέν πήρε μαχητική στάση στά Οὐγγαρικά γιά νά διαβεβαιώσει τό νοήμον κοινόν ὅτι «δέν συνέβαινε τίποτα στήν Οὐγγαρία κι ὅτι ὅσα λέγονταν και γράφονταν ἡταν ἀπλῶς κακόβουλες διαδόσεις χαλκευμένες ἀπό τήν ἴμπεριαλιστική προπαγάνδα» (ὅπως ἔκανε κάθε μέρα ή «Αὔγη»). Και στό τέλος, δέν ὑποστήριξε πώς η ἔξεγερση τοῦ οὐγγρικοῦ λαοῦ ἐνάντια στό ἀπάνθρωπο καθεστώς τών Ρακόζ-Γκερός-Ρεβάϊ «ἡταν ἔργο τών ἴμπεριαλιστῶν», παρά ἐσιώησε. Και περιορίστηκε μόνο στό νά καταπολεμήσει τήν Οὐγγαρολογία στήν 'Ελλάδα ἐπιτιθεμένη σφοδρότατα στή Νέα 'Εστια γιά τό ὑποκριτικό της ἀφιέρωμα στήν Οὐγγαρία και θυμίζοντας στούς διανοούμενους πού συνεργάζονταν σ' αὐτό πώς πρώτη ἐπρεπε νά ἔξασφαλίσουν τίς ἐλευθερίες στόν τόπο τους και μετά κοιτάζουν τί γίνεται κι ἀλλοῦ. (Ἄρθρο στό τεῦχος No 27, σελ. 271, μέτιτλο: Οι 'Υπερασπιστές τής Δημοκρατίας).

2) Ζήτησε ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Κόμματος τήν ἄδεια νά στείλει τηλεγράφημα στόν Γιάνος Καντάρ ζητώντας νά μήν ἐκτελεσθοῦν οί συλληφθέντες γιά τή συμμετοχή τους στήν ἔξεγερση Οὐγγροί συγγραφεῖς ὅπως ὁ Γκιούλα Καλάϊ κ.ἄ. ἀκολουθώντας σ' αὐτό, τό παράδειγμα τριῶν διανοούμενων μελῶν τής Κ.Ε. τοῦ Ἰταλικοῦ Κ.Κ. Δυστυχῶς, ἡ καθοδήγηση χωρίς νά πολυσκεφτεῖ τό πρᾶγμα και μάλιστα αισθανόμενη ἀποτροπιασμό γιά τή βλάσφημη πρότασή μας, μᾶς ἀπαγόρευσε νά στείλουμε τό τηλεγράφημα. Και ἐμεῖς πειθαρχήσαμε! Τώρα, τό τι τεράστια πολιτικά ὀφέλη θά ἔχαμε ἀν ἐμεῖς, οἱ ἀριστεροί, κινητοποιούσαμε τούς «Ἐλληνες διανοούμενους γιά τή σωτηρία τοῦ Γκιούλα Καλάϊ, και πόσο εύκολα κατόπιν θά μπορούσαμε νά ξεσηκώσουμε τεράστια καμπάνια γιά τήν ἀπόλυτη τών φυλακισμένων και ἔξορίστων μέ συμμετοχή ὅλων πιά τών διανο-

ουμένων στόν τόπο μας, δέν ήταν αξιο νά άπασχολήσει διόλου τό Κόμμα. Έκείνο πού είχε σημασία ήταν μόνο νά διατηρηθεί τό Ταμπού: «Ο, τι γίνεται στις χώρες τοῦ σοσιαλισμοῦ είναι καλά καμομένο. Και δέν πέφτει κανένας λόγος στούς άγωνιστές γιά τό σοσιαλισμό ούτε νά τό κρίνουν ούτε νά έκφράσουν παρακλητικά μιά γνώμη, πού μπορεί νά διευκολύνει άφανταστα τό κίνημα στή χώρα τους. Κι όποιοι νομίζουν άλλιως, (δύος ή Σ.Ε. τῆς Ε.Τ. λ.χ.), πάσχουν από ίδεολογική σύγχιση, έχουν έλαττωμένη άγωνιστική συνειδηση και πρέπει νά στιγματίζονται. Εύτυχως ό Καντάρ δέν άφησε νά έκτελεσθούν οι συγγραφεῖς γιατί είχε μυαλό. Κι έμεις άπλως χάσαμε μιά καταληκτική εύκαιρια.

3) Ζητήσαμε από τό Κόμμα τήν αδεια, δταν έγινε τό έπεισδοιο Παστερνάκ, νά δημοσιεύσουμε σχόλιο πού έπαιρνε θέση στό ζήτημα, υπόστηριζοντας ότι «ό Δρ Ζιβάγκο» ήταν άσημαντο σάν βιβλίο, ότι ή Σουηδική Ακαδημία σκοπίμως τοῦ έδωσε τό βραβείο Νόμπελ, μόνο και μόνο γιά νά στρέψει μιά πολιτική αίχμη έναντι στήν ΕΣΣΔ, άλλα κι ότι ή Έκδοτική Έπιτροπή τῆς Μόσχας είχε κάνει λάθος ν' άπαγορέψει τή δημοσίευσή του στήν ΕΣΣΔ όπου θά περνοῦσε άπαρατήρητο. Κι άκομα ότι είχαν λάθος οι 800 τῆς «Ενωσης Σοβιετικῶν Συγγραφέων πού ζητοῦσαν νά διωχτεῖ κακήν κακῶς ό μεγαλύτερος ζωντανός ποιητής τῆς Ρωσίας από τή χώρα του. Σημειωτέον πώς ένα ή δύο μήνες μετά δό Σόλοχωφ έκανε δηλώσεις στό Παρίσι μέ τό ίδιο άκριβώς περιεχόμενο. Σημειωτέον άκομη πώς ούτε δό Σόλοχωφ, ούτε δό «Ερεμπουργκ, ούτε κανένας από τούς πιό ξακουσμένους συγγραφεῖς τῆς ΕΣΣΔ, είχε ύπογράψει τό άθλιο έκείνο έγγραφο γιά τό διώξιμο τοῦ Παστερνάκ. Ούτε δό Χρουτσώφ τόν έδιωξες.

Παρ' ολα αυτά, ή καθοδήγηση χωρίς και πάλι νά μετρήσει τί δόφελη θά είχε τό κίνημα έδω, και τί προοπτικές θ' άνοιγονταν γιά κινητοποίηση τών διανοούμενων υπέρ τών έλευθεριών, από τή δημοσίευση ένός τέτοιου σχολίου, μᾶς τό άπαγορέυσε δυστυχώς. Και έμεις πειθαρχήσαμε και πάλι. «Ετσι, τά ταμπού έμειναν άθικτα. Και έμεις, μέ τήν κατηγορία ότι γυρεύαμε νά εισαγάγουμε καινά δαιμόνια και μᾶς έπρεπε κατά συνέπεια τό κώνειο.

Και φυσικά, ή εύκαιρια δέν άργησε νά δοθεῖ. Διαπράξαμε τό

έγκλημα καθοσιώσεως νά δημοσιεύσουμε τό διήγημα τοῦ σοβιετικοῦ συγγραφέα Γκράνιν «ή Σιωπή». Άκολούθησε ή πρόσκλησή μας σέ συζήτηση όπου άντι γιά ίσοτιμοι συζητητές βρεθήκαμε κατηγορούμενοι, γιά ήθική χαλαρότητα, και ιδεολογική άνεπάρκεια καθώς και γιά ύπονομευτική ένέργεια σέ βάρος τῆς ήγεσίας τῆς ΕΔΑ! Άποδείξαμε τό δίκιο μας και τήν δρθότητα τών άντιληψεών μας και προφορικά και γραπτά και θέσαμε τίς παραιτήσεις μας στή διάθεση τοῦ Κόμματος μιά και τό περιοδικό δέν τό βγάζαμε γιά τήν προσωπική μας προβολή, άλλά γιά νά έξυπηρετήσουμε τό κίνημα (Ιούνιος-Αύγουστος 1959).

Μετά από άλογκηρο ένάμισυ χρόνο έγινε ή άναδιάρθρωση τῆς Σ.Ε. και άρχισε ή δεύτερη περίοδος τῆς Ε.Τ.

Πρίν δημος μιλήσω γι' αύτήν πρέπει νά πᾶ ακόμη δυό λόγια γιά τό ρόλο τῆς καθοδήγησης τοῦ Κόμματος στή διάρκεια τῆς δετίας.

Ό ρόλος τῆς καθοδήγησης

Αύτές λοιπόν ύπηρξαν ολες κι ολες οι άδυναμίες, τά λάθη και οι ίδεολογικές παρεκκλίσεις πού καταλογίστηκαν στήν Σ.Ε. τῆς Ε.Τ. κατά τή διάρκεια τῆς πρώτης έξαετίας. Όταν δημος λέω «καταλογίστηκαν» πρέπει νά γίνω σαφέστερος: Μέ έξαιρεση τῆς συζήτησης δίκης γιά τό διήγημα τοῦ Γκράνιν, ούδεποτε άλλοτε διατυπώθηκε έπισημα, κατά πρόσωπο τῆς Σ.Ε., ή παραμικρή έπικριση ούτε από τήν καθοδήγηση τοῦ Κόμματος, ούτε από άλλο οργανωτικό κλιμάκιο, ούτε από τούς ίδιους τούς πνευματικούς άνθρωπους (Αύγέρη, Φωτιάδη, Ρίτσο, Βρεττάκο, Ιμβριώτη, Θεοδωρίδη) τούς όποιους έπανειλημμένα καλέσαμε σέ συσκεψεις μέ τή Σ.Ε., γιά νά μᾶς πούν γνώμες σχετικά μέ τή δουλειά τοῦ περιοδικοῦ και νά μᾶς βοηθήσουν. Κάθε φορά πού γινόταν τέτοια σύσκεψη άκούγαμε μονάχα έπαίνουνς. Και οι μόνες έπικρίσεις πού διατυπώθηκαν ποτέ, προήλθαν από τόν Ρίτσο και τόν Φωτιάδη πού παραπούνταν ότι δέν είχαν κριθεῖ τά βιβλία τους (ό καθένας μιλούσε μόνο γιά τά δικά του βιβλία). Σημειωτέον πώς ολα σχεδόν τά μέλη

τῆς Σ.Ε. (Πορφύρης, Πατρικίος, Κουλουφάκος, Ραυτόπουλος, Φουρτούνης) είμασταν ένεργά μέλη και στελέχη του Κόμματος που κατείχαμε ύπευθυνες θέσεις στήν όργανωτική διάρθρωση του τομέα των διανοούμενων και βρισκόμασταν σχεδόν καθημερινά στά γραφεία. Ωστε δέν είναι δυνατόν νά εύσταθησε ή τυχόν ἀποψη, διτι βρισκόμασταν μακριά ἀπό τό Κόμμα και δέν είχε αὐτό τή δυνατότητα ή τήν ἀνεση νά μᾶς μιλήσει μέ άνοιχτά χαρτιά, θέτοντας σέ συζήτηση τό ἀνακύπτον κάθε φορά ζήτημα. Σημειωτέον ἀκόμα, πώς ἐπανειλημμένα σέ γενικές συνελεύσεις τῶν λογοτεχνῶν, είχαμε ζητήσει ἀπό τό Κόμμα νά συγκαλέσει εἰδική ἔκτακτη συνέλευση τοῦ στοιχείου μέ παρουσία και μελῶν τῆς Σ.Ε. γιά νά συζητηθεῖ ή πολιτεία τῶν Κομματικῶν μελῶν πού ἔπαιρναν μέρος στή Σ.Ε. τῆς Ε.Τ. και κατ' ἀκολουθίαν νά συζητηθεῖ ή πολιτεία τοῦ περιοδικοῦ, ὅστε νά διαλευκανθούν τά παράπονα και νά λειψουν οἱ ἐπικρίσεις. Γιατί, μ' ὅλο πού ποτέ δέν μᾶς διατυπώθηκε ἐπίσημα και μέ παρηστία οὔτε μιά ἐπικριση, ἐμεῖς ξέραμε τί κυκλοφορεῖ ἀνεπισήμως σέ βάρος μας. Και τό ξέραμε, γιατί ἐνδιαφερόμαστε ἄγρυπνα γιά τή δουλειά πού προσφέραμε στό κίνημα. Και είχαμε πάντοτε τεντωμένο τό αὐτή, γιά νά πιάνουμε ὀλες τίς ἀντιδράσεις (εὐμενεῖς και δυσμενεῖς) γιά νά τίς μελετούμε βασανιστικά και νά βγάζουμε τά ἀπαιτούμενα χρήσιμα συμπεράσματα γιά τή βελτίωση τῆς δουλειᾶς μας. Κι ἐπειδή τίς μελετούσαμε ἔξουνχιστικά και χωρίς προκαταλήψεις, μπορούσαμε και νά τίς ἀποτιμούμε στήν πραγματική ἀξία τους. Και γ' αὐτό μπορούμε και τίς θυμόμαστε ὀλες μία-μία κι ας ἔχουν περάσει τόσα χρόνια.

Και πώς τάχα θά μπορούσαμε νά τίς ξεχάσουμε, κι ἀν ἀκόμα τό προσπαθούσαμε, ὅταν ἔξ αιτίας αὐτῶν τῶν ἐπικρίσεων πού δέν ἀντέχουν οὔτε και στήν πιό στοιχειώδη κριτική διερεύνησή τους, είχε δημιουργηθεῖ γύρω στά μέλη τῆς Σ.Ε. ἔνα τόσο ἀσφυκτικό κλῖμα πίεσης, ὅστε μπροστά του τό κλῖμα τοῦ Μακρονησιοῦ ἤταν κυριολεκτικά παχνιδάκι. Γιατί ἐκεῖ ἐπιτελούσαμε τό ἀγωνιστικό μας καθήκον ἔχοντας τήν ἡθική συμπαράσταση ὄλου τοῦ κινήματος. Ἐνώ ἐδώ, ή ἐπιτέλεση τοῦ ἀγωνιστικοῦ αὐτοῦ καθήκοντος συναντούσε <μέσα στοὺς

κόλπους τοῦ κινήματος> τή μικρόχαρη παραγνώριση τής τεράστιας προσφορᾶς τοῦ περιοδικοῦ και τό ζεστήκωμα μιᾶς φοβερῆς συκοφαντικῆς πολεμικῆς, πού πήγαζε εἴτε ἀπό ίδιοτελή προσωπικά ἔλατηρια, εἴτε ἀπό οὐσιαστική ἄγνοια τοῦ προβλήματος και τυφλή ἐμμονή στό ἀπό παράδοση κύριαρχο πνεύμα τοῦ κονφορμισμοῦ, τῆς μακάριας ἐπανάπαυσης, τῶν κλειστῶν αὐτιῶν ἀπέναντι στά αἰτήματα τῆς ἐποχῆς και τοῦ τόπου, δηλαδή ἀπέναντι στό συμφέρον τοῦ κινήματος.

Ο ρόλος τῆς καθοδήγησης σ' ὅλο αὐτό τό διάστημα μοῦ φαίνεται τό λιγότερο ἀκατανόητος. Ἀπό τή μιά μεριά <ἐνίσχυε οἰκονομικά> [διαγρ.: χρηματοδοτούσε] –δπως το <ἐνίσχυε> [διαγρ.: χρηματοδοτούσε]– ἔνα περιοδικό, πού τό διηγύθυναν μέ χιλιες στερήσεις και θυσίες και χωρίς κανένα προσωπικό τους δύνεις μέλη και στελέχη τοῦ κινήματος. Ἀπ' τήν ἄλλη μεριά ἀνεχόταν (ἄν δέν τόν τροφοδοτούσε ή ίδια) νά διεξάγεται ἐνάντια στό περιοδικό αὐτό κι ἐνάντια στά μέλη αὐτά τοῦ κινήματος, ὁ πιό ἀδυσώπητος πόλεμος, μέ τή μορφή φοβερῶν ψιθύρων.

Μόλις βγῆκε τό περιοδικό, κυκλοφόρησε εύρυτατα ἡ φήμη πώς ἐμεῖς πού τό βγάζαμε είμασταν χαφέδες. Πολύ σύντομα ἀκολούθησε ὁ ψιθυρος πώς είμασταν τροτσκιστές. Ἀργότερα πώς ἔχουμε περιπέτεια σέ ιδεολογική σύγχιση, πώς ὑπονομεύμε τήν ιδεολογική καθαρότητα τῆς Ἀριστερᾶς, πώς ἀρνιόμαστε τήν Ἀντίσταση, πώς γλιστρούσαμε στό ρεβιζιονισμό, πώς είμασταν ρεβιζιονιστές και τέλος πώς ή δημοσίευση τοῦ διηγήματος τοῦ Γκράνιν «ἡταν ἔνα βέλος κατ' εὐθείαν στήν καρδιά τῆς ἡγεσίας τῆς ΕΔΑ» (!)

Όλα αὐτά κυκλοφορούσαν στά πεζοδρόμια, στά καφενεῖα, στά στέκια μερικῶν λογοτεχνῶν, σέ βιβλιοπωλεῖα (π.χ. τοῦ Βουρνᾶ και τοῦ Παπαϊωάννου στήν «Πυξίδα» και στόν «Κέδρο») στούς διαδρόμους τῶν γραφείων τοῦ Κόμματος και τῆς «Αύγης», δπως τό πέρασμά μας ζεστήκων πίσω του ἔναν κουρνιαχτό ὑπαινιγμῶν, βλεμμάτων, δακτυλοδειξιμάτων, πού ἔσπευδαν νά κρυφτούν μόλις γυρίζαμε νά κοιτάξουμε. Λέγονταν ἀκόμα και σέ συνεδριάσεις ὁργάνων. Ἀνέφερα προηγούμενα τήν περίπτωση Ζήση Θέου. Ἀλλά και σέ συνεδριάσεις τῆς «Αύγης»,

συντάκτες της κατηγορήσαν τήν έφημερίδα ότι... έλευθεριάζει, έπειδή έπετρεπε στόν Δ. Ραυτόπουλο νά είναι μέλος της Σ.Ε. της Ε.Τ. 'Υπάρχουν άκόμα, βάσιμες υπόδονες διτί ολόκληρες δργανώσεις του Κόμματος εδιναν στά μέλη τους έντολή νά διαγραφούν άπό συνδρομητές. Πώς άλλιως μπορεῖ νά ξένηγθει τό γεγονός ότι μέσα σε διάστημα ένός δεκαμέρου έπεστράφηκαν πενήντα τεύχη, δλα άπό την περιοχή της Νέας Ιωνίας, χωρίς κάν νά ξχουν άνοιχτει οι φάκελλοι, και δλα μέ την ίδια ένδειξη: «άπαράδεκτον». Τό έπόμενο δεκαήμερο έπεστράφησαν σαράντα τεύχη, δλα άπό τό Περιστέρι αύτή τή φορά, μέ την ίδια ένδειξη «έπιστρέφεται» και πάλι χωρίς νά ξχουν άνοιχτει οι φάκελλοι. Τό ίδιο έγινε σε λίγες μέρες άπό τό Αιγάλεω, τήν Κοκκινιά, κλπ.

Και τό Κόμμα τά άνεχόταν δλα αυτά, ένω έξακολουθούσε νά χρηματοδοτει τό περιοδικό και νά διατηρει τά μέλη της Σ.Ε. του στις ύπερθυνες θέσεις τους! Και δέν σκέφτηκε ούτε μία φορά νά παρέμβει γιά τό σταμάτημα τῶν ψιθύρων ή έστω νά μάς καλέσει νά δόσουμε έξηγήσεις γιά τά άνακύπτοντα ζητήματα. Μόνο, έβαζε τόν Βουρνά, (όπως ό ίδιος μάς άποκάλυψε χθές, στήν

παρούσα συζήτηση) νά διεξάγει πολεμική άπό τίς στήλες τής Αύγης έναντιον άνωνύμων έχθρων τοῦ κινήματος μέ άνόητες έπιφυλλιδες. (Άνόητες, δχι γιατί είναι άνόητος ό Βουρνάς, <κάθε άλλο>, άλλα γιατί ύποστήριζε άνόητα πράγματα μέ άνόητο τρόπο. Και δέν μπορούσε νά συμβαίνει άλλιως, ύφου τό περιεχόμενο τῶν έπιφυλλιδών του καθώς και τά κίνητρά τους ήταν έκτος κάθε λογικῆς και κάθε πνεύματος όρθολογισμένης περιφρούρησης τῶν συμφερόντων τοῦ κινήματος).

Είναι τέλος χαρακτηριστικό πώς άκομα κι δταν μέ πρωτοβουλία δική μας άποκαταστήσαμε έπαφή μέ τήν καθοδήγηση, έκπροσωπούμενη άπό τόν φ. Λ. Κύρκο, στά μέσα τού 1958, πάλι τό Κόμμα δέν έθεσε έπι τάπητος τό ζήτημα τῶν ψιθύρων σέ βάρος τού περιοδικού, μ' δλο πού έμεις διαμαρτυρηθήκαμε γιά τίς έπιφυλλιδες τοῦ Βουρνᾶ.

Μονάχα υστερα άπό έναν άλοκληρο χρόνο, τόν Μάη τού 1959, δταν < τό Κόμμα > θεώρησε σκανδαλώδη ένέργεια τή δημοσίευση τού διηγήματος τού Ε. Γκράνιν, μάς έστησε στό δικαστήριο. Τά έναντιον μας έπιχειρήματα γιά τό ζήτημα αυτό, τά άνεσκευάσαμε ένα πρός ένα, προφορικά κατά τή συζήτηση (και έγό ιδιαιτέρως και γραφτά, σέ ύπόμνημα άπό 135 δακτυλογραφημένες κόλλες, δπου παρέθετα έκτος άπό μά πλήρη ίσεολογική άνάλυση τού διηγήματος, άλοκληρη τήν άνυσκευαστική έπιχειρηματολογία γιά τίς έναντιον μας κατηγορίες). Ταυτόχρονα θέταμε και τίς παραιτήσεις μας στή διάθεση τής Δ.Ε. και άκολουθησε η άναδιάρθρωση τής Σ.Ε. μετά ένάμισυ χρόνο.

Κλείνοντας τήν έξιστόρηση τής πρώτης περιόδου τής Ε.Τ. θεωρώ χρέος νά έπαναλάβω γιά μά άκόμη φορά, διτί ή προσφορά τού περιοδικού σ' δλα αυτά τά χρόνια ήταν άπ' άκρου εις άκρον θετική και διτί καμμιά άπό τίς παραπάνω έκτεθείσες έπικρίσεις έναντιον του δέν ένσταθει. Και αν κάποιος βαρύνεται μέ κάτι, αυτός είναι ή καθοδήγηση τοῦ Κόμματος ή όποια δπως έδειξα χειριστήκε τό δλο θέμα κατά τόν πιό άκατανότο τρόπο, άκριβως έπειδή δέν έχει μελετημένη πολιτική στόν πνευματικό χώρο.

Γι' αυτό και άρνείται άκομη τήν κριτική γιά τό παρελθόν

της Ε.Τ., γι' αυτό δέν είδε ποτέ ποιές ήταν οι πραγματικές άδυναμίες και τά πραγματικά λάθη του περιοδικού, πού έμεις τά ξέρουμε (δηλ. έμεις, τά μέλη της παλιᾶς Σ.Ε.) καλύτερα από κάθε άλλον. Και γιά τό ξεπέρασμά τους είχαμε ζητήσει τήν έπαφή μέ τό Κόμμα και τή βοήθειά του. Ποιά άκριβώς είναι ή κρίση της παλιᾶς Σ.Ε. γιά τή δουλειά του περιοδικού; Αυτή φαίνεται καθαρά στό έπισυναπτόμενο κύριο άρθρο που είχε δημοσιευτεί στήν Ε.Τ. όταν έκλεισε τά πρώτα τρία χρόνια της ζωῆς της.

(Ακολούθει τό άρθρο «Στό κατώφλι τοῦ Δ' χρόνου», τεῦχος 35-36, σελίς 321-323).

Στό κατώφλι τοῦ Δ' χρόνου

Μέ τό τεῦχος τοῦτο, ή «Έπιθεώρηση Τέχνης» συμπληρώνει τόν τρίτο χρόνο της ζωῆς της. Άν γιά μά στιγμή κοιτάξει κανείς τους έξη τόμους της στή γραμμή μέ τίς 3.500 πυκνοτυπωμένες σελίδες τους και μέ τά πολύαριθμα άξιολογα κείμενα πού βρίσκονται έκει μέσα, δέ μπορεί παρά νά άναγνωρίσει τό έργο πού προσφέρθηκε. Άν μάλιστα άναλογιστεί τίς συνθήκες πού έπικρατοῦν στόν τόπο μας, τίς τεράστιες δυσκολίες πού άντιμετωπίζει ένα πνευματικό όργανο, θέλοντας νά είναι αυτοδύναμο, τόν άφανταστο μόχθο πού άπαιτεί ή απρόσκοπη έκδοσή του, τότε θά παραδεχτεί ότι τό έργο αυτό δέν ήταν διόλου εύκολο.

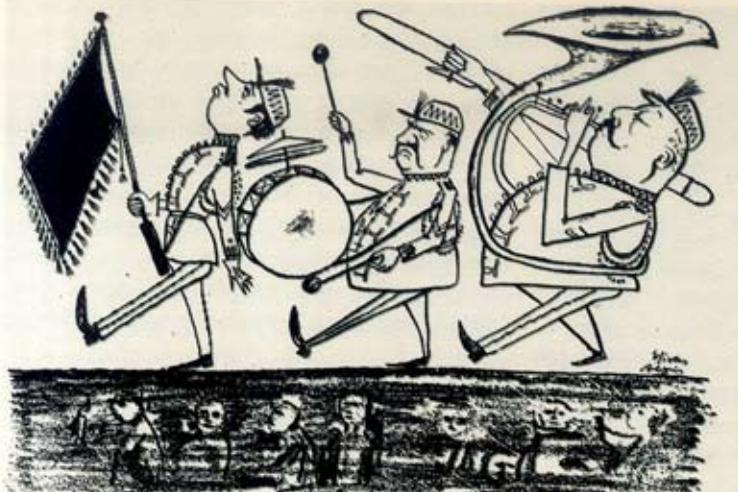
Αυτά ή «Ε.Τ.» δέν τά λέει γιά νά παινέψει μόνη της τόν έαυτό της. Τά λέει γιατί τό ίδιο τό έργο της τής δημιουργεί άνάλογες ειδύθενς και γιατί σάν πνευματικό όργανο, πού φιλοδοξεῖ νά άνεβάσει ολόενα τή στάθμη του, διφεύλει νά κοιτάξει μέ ξάστερο μάτι τό δρόμο πού διάνυσε. Και δέν μπορεί νά παρασιωπηθεί τό γεγονός ότι ό δρόμος αυτός ήταν γεμάτος έμπόδια πού έπρεπε νά υπερνικηθοῦν, άνήφορους πού τό περιοδικό έπρεπε νά τους άνεβει και κατήφορους όπου κινδύνευε νά κατρακυλήσει. Τό ότι κατάφερε νά διασχίσει αυτό τό δύσκολο δρόμο, χωρίς άβαριες ή παραχωρήσεις, άλλα, άντιθετα, δυναμώνοντας συνεχῶς, είναι ένας άθλος πού μπορεί, δίχως κομπασμούς άλλα και δίχως ψεύτικες μετριοφροσύνες, νά τόν λογαριάσει στό ένεργητικό της.

Άς θυμηθοῦμε ποιά ήταν ή κατάσταση τής πνευματικής ζωῆς

στόν τόπο μας όταν πρωτοβγήκε ή «Ε.Τ.». Τό βαθύ σκοτάδι πού βασίλευε από χρόνια στόν όριζοντα μας, μόλις πρίν λιγο είχε άρχισει κάπως νά διαλύεται. Ό τόπος δέν είχε ακόμα ζανασάνει από τή δοκιμασία τού έμφιλο πολέμου. Ό πνευματικός κόσμος ήταν χωρισμένος. Ή προοδευτική τέχνη και ή σκέψη δέν εντρισκε καταφύγιο πουθενά. Οι ζωάσεις πού γίνονταν στόν πνευματικό χόρο άλλων έθνων έφταναν ώς έδο σάν μακρυνοί άντιλαοι η δέν έφταναν καθόλου. Μέσα σ' αυτό τό κλίμα βγαίνοντας ή «Ε.Τ.», φιλοδοξούσε νά συμβάλει στήν άνιψιωση τής πνευματικής στάθμης τής πατρίδος μας. Τί έπετυχε ώς σήμερα;

Πιστεύουμε πώς ή πιό θετική συμβολή τής είναι ή προβολή, από τίς στήλες της, ένός πνεύματος έλευθερης κριτικής άντιμετώπισης δύλων τών πνευματικών φανομένων τού καιρού μας και ή προσπάθεια δημιουργίας στίς σελίδες της ένός βίματος άνταλλαγής απόψεων κι ακόμα ένός στίβου έλευθερης διαπλάνης ιδεών. Από τήν πρώτη στιγμή τής έκδοσής της ή «Ε.Τ.» πιστεψε πώς μονάχα μέ τήν έλευθερη κριτική συζήτηση μπορούν νά δοθούν άπαντήσεις στά άγονιώδη έρωτήματα τής έποχής μας. Κι αυτό, ή «Ε.Τ.», τό έκανε πράξη, στό βαθμό βέβαια πού τής τό έπετρεπαν και οι δικές της και οι άντικειμενικές δυνατότητες. Από τήν άλλη μεριά δύμως, ποτέ δέν μεταβλήθηκε σ' ένα άχρωμο σαλόνι άργόσχολου η και υποβολμαίον κουβεντολογιού, άλλα πάντοτε διατήρησε τόν συγκεκριμένο χαρακτήρα και προσανατολισμό της. Κι άξιζει νά υπογραμμιστεί τό ότι αυτά γίνονταν πολύ πρίν γεμίσει ή άποσφαιρα από τίς έλπιδοφόρες φωνές και τά άναγεννητικά μηνύματα τής παγκόσμιας προοδευτικής σκέψης.

Συνεπής στήν άρχη άυτή ή «Ε.Τ.» δέν δίστασε νά δημοσιεύσει ακόμα και πράγματα μέ τά όποια δχι άπλως δέν ήταν σύμφωνη, άλλα και πού χτυπούσαν αυτή τήν ίδια, σάν περιοδικό, η τούς συνεργάτες της. Πολλοί φίλοι της τή βρίσκουν σέ τούτο έλαστική. Ωστόσο έμεις νομίζουμε ότι αυτό δέν είναι έλαστικότητα άλλα ίκανότητα -τόσο άπαραίτητη σήμερα- ν' άκονς όποιεσδήποτε καλόπιστες έπικρίσεις κι ακόμα και νά τίς ένθαρρυνεις. (Φυσικά υπήρξαν και οι κακόπιστες έπιθεσεις, οι βρισιές, οι συκοφαντίες - πολλές απ' αυτές προήλθαν από άνθρωπους πού λιβάνιζαν τό περιοδικό ώς τή στιγμή πού τούς δόθηκε νά καταλάβουν ότι ή «Ε.Τ.» δέν είναι άργανο έντυπητήσης

Σκίτσο του Μίνου Άργυράκη
(Ε.Τ., τχ. 89, Μάιος 1962, σ. 563)

προσωπικῶν ἐπιδιώξεων κανενός. Σ' αὐτές ὅμως δέν δόθηκε ἀπάντηση. Κι αὐτό, δχι ἀπὸ ἔλλειψη μαχητικότητας. Ἡ πραγματική μαχητικότητα δέν ἐκδηλώνεται μέ προσωπικές ἀντεγκλήσεις καὶ ἀνώδυνους φιλολογικούς κανγάδες, ἀλλά μέ τὴν ἐμπρακτή καντηρίαση τῶν οὐσιαστικῶν πληγῶν πού μᾶς μαστίζουν). Φυσικά γιά νά πραγματωθεῖ μιά τέτοια προσπάθεια δέν ἔφταναν οἱ ὄσοδηποτε καλές προθέσεις. Χρειάζονταν καὶ τά ἀνάλογα κείμενα. Και τέτοια κείμενα ὑψηλῆς ποιότητας δόθηκαν σὲ ἀρκετά μεγάλο βαθμό.

Μέσα στὰ τρία χρόνια τῆς ζωῆς της ἡ «Ε.Τ.» δημοσίευσε σημαντικώτατα κείμενα Ἑλλήνων καὶ ξένων πνευματικῶν ἀνθρώπων. Πρόβαλε μά σειρά νέους σ' ὅλους τοὺς τομεῖς. Παρουσίασε γιά πρότι φορά στὴν Ἑλλάδα ζένους διανοούμενους ὀλκῆς πού εἴτε ἥσαν ὀλότελα ἄγνωστοι ἐδῶ ἢ ἥσαν γνωστοί μόνο σάν ὄνόματα: (Γκεόργκ Λούκατς, Μπέρτολτ Μπρέχτ, Άνρυ Λεφέμπρ, Γκαλάβανο ντελά Βόλπε, Τζ. Χόμπντεϋ, Ζ. Σαντούλ, Χ. Λάζνες, Τζ. Τουτίνο, Άνρυ Βαλλόν, Ζ. Πινιόν, Ρεμπεϊρόλ, Νήντζαμ, Κονό-μό-Γιό καὶ πολλοὺς ἄλλους). Ἐδραίωσε μά μόνιμη ἐπικοινωνία μέ τὸ ἔξωτερικό (εἰδικά ἀφερόματα, ἀνταποκρίσεις, ἀποκλειστικές συνεργασίες καὶ συνεντεύξεις, συζητήσεις κ.λπ.).

Ἄυτό, καὶ σέ συνδυασμό μέ τὸ πνεῦμα πού ἀναφέραμε πιό πάνω, ἀποτελεῖ κατά τὴν γνώμη μας τὸ βασικό λόγο πού ἡ «Ε.Τ.» ἀγαπήθηκε τόσο ἀπὸ τὸ κοινό καὶ ἡ κυκλοφορία τῆς ἔφτασε σ' ἕνα ἐπίπεδο πάρα πολὺ ψηλό γιά λογοτεχνικό περιοδικό στὸν τόπο μας.

Μιά ἄλλη οὐσιαστική προσφορά τῆς «Ε.Τ.» ἦταν ἡ συμμετοχή της στὸν ἀγῶνα πού κάνουν ὅλοι οἱ καλόπιστοι ἄνθρωποι σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο γιά τὴν διαφύλαξη τῆς εἰρήνης καθώς καὶ στὸν ἑνικό ἀγῶνα γιά τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κύπρου. Ἰσως ὄρισμένοι ν' ἀμφισθητήσουν τό ἄν αὐτά μποροῦν νά καταλογιστοῦν στά ἐπιτεύγματα ἐνός πνευματικοῦ περιοδικοῦ. Ἡ «Ε.Τ.» ὅμως πιστεύει πώς τά πνευματικά καὶ καλλιτεχνικά προβλήματα, δέν μποροῦν μέ κανένα τρόπο νά ἀποχωριστοῦν ἀπό τὰ γενικώτερα προβλήματα πού βασανίζουν τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο καὶ τὸν σύγχρονο Ἑλλήνα καὶ εἰδικώτερα ἀπό τὰ προβλήματα τῆς ἀποτροπῆς τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἑθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ εἰρήνη ἀνάμεσα στὸς λαούς εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς πνευματικῆς ἀνάπτυξης, καὶ ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀποτίναξη κάθε καταπίεσης, ἑθνικῆς ἢ ἄλλης, εἶναι τό ἀπαραίτητο ἔδαφος στὸ ὅποιο μπορεῖ νά βλασταίνει καὶ ν' ἀνθίζει ὁ πολιτισμός. Γι' αὐτό καὶ ἡ «Ε.Τ.» θεωρεῖ μεγάλη τιμή της τό ὅτι ἔταξε

τις μικρές της δυνάμεις στήν εξυπηρέτηση τῶν ὑπέρτατων αὐτῶν ἀγαθῶν.

Θετικότατη ἐπίσης συμβολὴ τῆς «Ε.Τ.» ἦταν τὸ δι τοῦ μέσου συνεχεῖς, συνεπεῖς καὶ ἐνσυνείδητες προσπάθειες ἐπιδίωξες –καὶ δέ ἔνα μεράλο βαθμό βοήθησε – νά γεφυρωθεῖ τὸ χάσμα πού χώριζε τὸν πνευματικὸ μας κόσμο καὶ νά ἀποκατασταθεῖ μά ἀτμόσφαιρα ἀμοιβαίας ἀναγνώρισης καὶ σεβασμοῦ.

Διστυχῶς δὲν μπορεῖ νά ισχυριστεῖ πώς ἡταν τὸ ἴδιο ἀποδοτική καὶ ἡ προσπάθεια τῆς γιά τη θεραπεία τῶν ἄλλων πληγῶν πού μαστίζουν τὸν πνευματικὸ μας χῶρο. Καὶ σὲ συνάφεια μ' αὐτὸ πρέπει νά τονιστοῦν μά σειρά σοβαρές ἀδύναμες πού παρουσίασε: α) Κυρίως ἡ ποσότητα, ἄλλα καὶ μερικές φορές, ἡ ποιότητα τῶν κειμένων πού δημοσίευε δὲν ἀνταποκρινόταν στὶς πνευματικές ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς. β) Τὰ ἐλληνικά κείμενα γιά τὰ ἐλληνικά προβλήματα ἡταν πολὺ λίγα. γ) Πολλά μελετήματα ἡταν τελείως ἀνεπικαρια. δ) Πολλές φορές ἡ ὥλη τῆς ἡταν ἐξαιρετικά εἰδικευμένη πρᾶγμα πού δυσκόλευε τὸ πλατύτερο κοινό νά την κατανοήσει. ε) Δέν παρακολούθησε πάντοτε τὰ γεγονότα καὶ πολὺ περισσότερο δὲν δημιούργησε ἡ ἴδια τέτοια. Δέν ἀνατάραξε ὅσο βίαια χρειαζόταν τὰ βαλτονέρια. στ) Μιά σειρά ἄλλες ἀδύναμες, διπος τεχνικές ἀνωμαλίες, πολλά τυπογραφικά λάθη, καθυστέρηση ἡ καὶ ἐλλειψη ἀπαντήσεων στήν ἀλληλογραφία κλπ.

Σ' αὐτά ἵσως πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν οἱ λόγοι πού τὸ περιοδικό παρά τὴν μεγάλη, γιά τὸ εἶδος τον, κυκλοφορία, δὲν μπόρεσε ν' ἀπενθύνθει στὰ πλατύτερα στρώματα τῶν ἀνθρώπων πού διαβάζουν καὶ τὸ κοινό του ἀποτελεῖται σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό διανοούμενους.

Συμπεράσματα: Μέσα στά τρία χρόνια τῆς ζωῆς τῆς ἡ Ε.Τ. οἰκοδόμησε ἔνα σοβαρό ἔργο. Παρουσίασε καὶ ἀδύναμες. Ἅλλες ἀπ' αὐτές τὴν βαραίνουν ἀποκλειστικά καὶ ἄλλες είναι ἀπόρροια τῶν γενικωτέρων συνθηκῶν καὶ ἀντικειμενικῶν δυσχερεῶν. Ωστόσο οἱ ἀδύναμες αὐτές πρέπει νά ὑπερνικηθοῦν. Γιά τὸν σκοπό αὐτῶν, γιά τὴν ἐξασφάλιση τῆς ποιοτικῆς τῆς βελτίωσης καὶ γιά τὴν προσφορά πνευματικῆς τροφῆς ἐξ ἵσου σοβαρῆς ἀλλά περισσότερο εὐληπτῆς, ἡ Ε.Τ. ἔχει ἐπεξεργαστεῖ ὀλόκληρο πρόγραμμα, πού ἡ ἐφαρμογή του θά είναι τὸ κύριο μέλλομα τῆς κατά τὸ 1958. Είναι σίγουρη πώς θά

πετύχει. Καὶ στὴν ἐξόρμησή της αὐτὴν ζητάει τὴν ἐνεργητικὴ συμπαράσταση ὅλων τῶν φίλων τῆς: Τῶν συνεργατῶν τῆς, καὶ ὅλων τῶν νεοελλήνων λογίων καὶ καλλιτεχνῶν ἀπ' τὴ μά καὶ τῶν ἀναγνωστῶν τῆς ἀπ' τὴν ἄλλη. Οἱ πρῶτοι νά κάνουν ἐντονότερη τὴν πνευματικὴ παρουσία τοὺς ἀπό τὶς στήλες τῆς. Οἱ δεύτεροι νά τῆς ὑποβάλλουν παρατηρήσεις καὶ ὑποδείξεις πού νομίζουν σκόπιμες καὶ νά κρίνουν τὶς προσπάθειές τῆς. Κι δοι μαζί νά φροντίσουμε γιά τὸ ἀνέβασμα τῆς κυκλοφορίας τῆς. Μονάχα δταν θά ἔχει τὴν ἀπαραίτητη οἰκονομικὴ ἐφρωστία θά μπορέσει νά βάλει σ' ἐφαρμογή τὸ πλατύτερο πρόγραμμα βελτιώσεων πού ἐπεξεργάζεται. Κ' είναι βέβαιη πώς τὸ 1958 θά ἐπιστέψει μ' ἐπιτυχία ὅλες της τὶς ἐπιδιώξεις.

Η «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ»

III

ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ «Ε.Τ.» (1961-1964)

Πρίν πῶ ὁποιαδήποτε γνώμη γιά τή δεύτερη περίοδο τοῦ περιοδικοῦ, πρέπει νά κάνω τήν αὐτοκριτική μου γιά τή δουλειά μου καὶ [νά] δώσω τά στοιχεῖα πού ἐξηγοῦν τή στάση μου στά χρόνια αὐτά. Έτσι θά τεκμηριωθεῖ σαφέστερα καὶ ἡ γνώμη πού ἔχω γιά τὴν «Ε.Τ.» τῆς Β' περιόδου. Τή ζωή τοῦ περιοδικοῦ τὴν παρακολούθησα ἀπό κοντά, σάν τακτικό μέλος τῆς Σ.Ε., ως τὶς ἀρχές τοῦ 1963, ὅποτε λόγοι ύγειας μοῦ πρόσφεραν τὴν εὐκαιρία νά ἀποσυρθῶ ἀπό τὸ περιοδικό (ὅπως ἀπό καιρό ἐπιθυμοῦσα) χωρίς νά παρεμβάλω προσκόμματα στή δουλειά μου. Τό γιατί ηθελα νά φύγω, θά ἐξηγηθεῖ ἐπίσης μέσα στήν αὐτοκριτική μου.

Πῶς ἀνασυγκροτήθηκε ἡ Σ.Ε.

Ἐνάμισυ χρόνο περίπου μετά τή συζήτηση-δίκη καὶ τήν συνακόλουθη ὑποβολή τῶν παραιτήσεων ἀπό μέρους τῶν μελῶν τῆς Σ.Ε., τό Κόμμα προέβη στήν ἀναδιάρθρωσή τῆς. Σ'

δόλο αὐτό το διάστημα ή Σ.Ε. ἔμεινε, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Κόμματος, στή θέση της περιμένοντας ἀπό βδομάδα σέ βδομάδα κι ἀπό μήνα σέ μήνα τήν ἀπόφαση τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς πάνω στή συζήτηση-δίκη. Τεῦχος, ἐπίσης κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς, δὲν ἔβγαζε, παρά μόνο ἔπειτα ἀπό συγκεκριμένη παραγγελία πού τήν ἔδινε κάθε φορά ἀπό μέρους τοῦ Κόμματος ὁ φ. Σακελλάρης.

Τόν 'Ιουλίο τοῦ 1960 ἦρθε καὶ μέ βρῆκε ὁ φ. Δεσποτίδης, ὁ ὄποιος εἶχε ἐπιφορτιστεῖ ἀπό τὸ Κόμμα] νά διεξαγάγει συνεννοήσεις μέ τά μέλη τῆς παλιᾶς Σ.Ε. σχετικά μέ τήν ἀναδιάρθρωση. Δέν μοῦ ἀνακοίνωσε καμμιάν ἀπόφαση τῆς Διοικούσας] Ἐπιτροπῆς] πάνω στό ἐπίμαχο θέμα, ἢν εἴχαμε ἡ δχι δίκιο πού δημοσιεύψαμε τό διήγημα τοῦ Γκράνιν. Τοῦ τό ζήτησα ἐγώ και μοῦ ἀπάντησε πώς δέν ἡταν ἐνήμερος στό θέμα και πώς δέν τοῦ είχε ἀνακοινωθεῖ καμμιά ἀπόφαση πάνω σ' αὐτό. Πάντως μοῦ δήλωσε ὅτι τό Κόμμα «μᾶς εἶχε ἐμπιστοσύνη» πρᾶγμα πού τό ἀπόδειχγε ἡ διάθεσή του νά μᾶς διατηρήσει στήν καινούργια Σ.Ε. κι ὅτι ἡ ἀναδιάρθρωση δέν είχε ἄλλο νόημα, ἀπό τό ὅτι τό Κ. ἐπιθυμούσε νά βοηθήσει τό περιοδικό στή δουλειά του, βάζοντας στή διάθεσή του περισσότερα χρήματα και περισσότερα πρόσωπα. Όσο γιά τό θέμα τῆς κριτικῆς τοῦ ὅλου ως τότε ἔργου τῆς «Ε.Τ.», τό ἀνέβαλλε γιά εὐθετώτερο χρόνο, «δεδομένου ὅτι ὁ ὄγκος τῶν σελίδων τοῦ περιοδικοῦ πού ἔπρεπε νά μελετηθοῦν προσεκτικά ... κλπ., κλπ.» πού τά ἀνέφερα στήν ἀρχή τοῦ παρόντος σημειώματος.

Πρόβαλα σοβαρές ἀντιρρήσεις γιά τή συμμετοχή μου στήν καινούργια Σ.Ε. γιατί τόσο ἡ ἀρνηση τοῦ Κ. νά ἀνακοινώσει μιάν ἀπόφαση πάνω στό ἐπίμαχο θέμα Γκράνιν ἡ τουλάχιστον νά μᾶς ἀπαλλάξει ἀπό τίς κατηγορίες περι «ἡθικῆς χαλαρότητας», «ἰδεολογικῆς σύγχισης» και «ύπονομευτικῆς ἐνέργειας σέ βάρος τῆς ήγεσίας τῆς ΕΔΑ» πού είχαν ἐκτοξευθεῖ ἐναντίον μας στή συζήτηση, ὅσο και ἡ προτεινόμενη ἀναδιάρθρωση, ἔδειχναν σαφῶς ὅτι οἱ ἀντιλήψεις μου γιά τήν ἀποστολή ἐνός περιοδικοῦ σάν τήν Ε.Τ. ἡταν διαφορετικές ἀπό τίς ἀντιλήψεις τοῦ Κόμματος.

Ο Δεσποτίδης μοῦ ἀπάντησε ὅτι τό Κ. θέλει τίς ἀντιλήψεις

Αὐτοβιογραφία

Ἄνθρωποι πού δέ γνώρισα ποτέ μοῦ δώσαν τό αἷμα μου καὶ τ' ὄνομά μου,
στήν ἡλικία μου χιονίζει, χιονίζει ἀδιάκοπα
μιά κίνηση πάντα σά νάθελα νά προφυλαχτῶ ἀπόνα χτύπημα,
δίγασα γιά δλη τή ζωή, κι ὅμως τήν ἄφησα
γιά ν' ἀρπαχτῶ ἀπ' τά πελώρια ἀγκάθη τῆς αἰωνιότητας,
ἡ σάρκα μου ἔνας ἐπίδεσμος γύρω ἀπ' τό αὐριανό μου τίποτα
κανεῖς δέν μπορεῖ νά μέ βοηθήσει στόν πόνο μου
ἐκτός ἀπ' τόν ἴδιο μου τό πόνο — είμαι ἔδω, ἀνάμεσά σας,
κι ὀλομόναχος,
κ' ἡ ποίηση σά μιά μεγάλη ἀλήθεια, πού τήν ἀνακαλύπτεις
ὅστερ' ἀπό χρόνια,
ὅταν δέν μπορεῖ νά σοῦ χρησιμέψει πιά σέ τίποτα.

Ἐπάγγελμά μου: τό ἀκατόρθωτο.

Τάσος Λειβαδίτης

(Ε.Τ., τχ. 141, Σεπτέμβρης 1966, σ. 137)

μου αὐτές νά ὑπάρχουν μέσα στή Σ.Ε. γιά νά συμβάλλουν στή διαμόρφωση τῆς γραμμῆς τοῦ περιοδικοῦ, και ὅτι ἡταν ζήτημα κομματικῆς συνειδήσης γιά μένα, νά μήν ἐπιμείνω στήν παραίτησή μου.

Δέν ἀρνήθηκα ποτέ νά θέσω τίς μικρές μου δυνάμεις στήν ὑπηρεσία τοῦ Κόμματος. Και γ' αὐτό δέχτηκα νά συμμετάσχω δοκιμαστικά ἐπί ἔξη μήνες, μ' δλο πού δέν ἥμουν πολύ αισιόδοξος γιά τήν ἐπιτυχή ἔκβαση τοῦ πειράματος. "Ετρεφα (και παρά τίς ἐπανειλημμένες διαψεύσεις ἔξακολουθῶ νά τρέφω) τήν ἐλπίδα ὅτι δέν πρέπει νά είναι πολύ μακριά ἡ μέρα πού τό ἐλληνικό κίνημα θά βρει τόν σύμφωνο μέ τό οὐμανιστικό περιεχόμενο τῆς κοσμοθεωρίας μας δρόμο του, ὅτι ἡ ἐσωκομματική ζωή θά διέπεται ἀπό αὐτό τό πνεῦμα κι ὅτι οἱ ἀρχές τοῦ Δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, τῆς κομματικότητας, τῆς ιδεολογικῆς ἀδιαλλαξίας, θά ἀποκαθαρθοῦν ἀπό τήν κληρονο-

μιά τοῦ, θεμελιωδῶς ἀντίθετου πρός τὴν κοσμοθεωρία μας, κονφορμιστικοῦ πνεύματος, καὶ θά ἀποκατασταθοῦν στὴν πραγματική τους λειτουργία. Και ἔτσι θά ἀρθεῖ ἡ σχεδόν μόνιμη ἀντινομία ἀνάμεσα στὶς ἐπιταγές τῆς ἀγωνιστικῆς, δημιουργικῆς συνειδήσης ἀπό τῇ μιᾷ, καὶ στὶς ἐπιταγές τῆς κομματικῆς, συμμορφωτικῆς καὶ πειθήνιας (ὅπως τῇ θέλει τῷρα τὸ Κόμμα) συνειδήσης ἀπό τὴν ἄλλη.

Ἐμμονή μου στὴν παραίτηση τότε, θά σήμαινε ἄρνηση νά συμμορφωθεῖ μέ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Κόμματος, παραβίαση τῆς Κομματικῆς μου συνειδήσης. Κατά συνέπεια θά ἀνοιγε ἔτσι ὁ ἀνεπιθύμητος γιά μένα δρόμος, γιά δῆλο καὶ μεγαλύτερη ἀπομάκρυνσή μου ἀπό τὸ Κόμμα, δρόμος πού ὁδηγεῖ τελικά στὴν μή ἔνταξη.

Ἄλλα ἡ ἔνταξη μου στὸ Κόμμα πηγάζει ἀπό τὴν πεποίθησή μου, (τὴν πάνω στὴν κοσμοθεωρία μας θεμελιωμένη), ὅτι αὐτό ἀποτελεῖ τὴν μονή συνεργή δύναμη πού μπορεῖ νά πραγματοποιήσει τὴν ἐπιταγή τῆς Ἰστορίας, δηλ. νά βγάλει τῇ χώρᾳ μας ἀπό τὸ ἀδιέξοδο τῆς ἀστικῆς παρακμῆς καὶ τελικά νά ὁδηγήσει τὸ λαό μας στὸ δρόμο ἀπό τὸ βασίλειο τῆς Ἀνάγκης στὸ βασίλειο τῆς Ἐλευθερίας. Κι ὅτι οἱ ἀδυναμίες, πού τό ἐμποδίζουν νά παιξεῖ δημιουργικά ἀπό τὸ ρόλο, δέν ὀφείλονται στὴν κοσμοθεωρία μας, δέν είναι ἔγγενεις γιά τὸ κίνημα. Είναι ἀπλῶς μιὰ κακή κληρονομιά, τῆς μετά τὸ θάνατο τοῦ Λένιν, κυρίως, παράδοσης καὶ συνεπώς είναι δυνατόν νά ἔχαλειφθοῦν, ἢν ἀντιμετωπιστοῦν στὴν ούσια τους καὶ χωρὶς προκαταλήψεις καὶ ἄν δῆλο βιοθήσουμε. Κορυφαίο ἀποδεικτικό παράδειγμα αὐτοῦ, καθώς καὶ ὑπόδειγμα γιά τὸ πῶς πρέπει νά βιοθήσουμε είναι ἀκριβῶς τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὅποιο δούλευε ὁ Λένιν, τόσο σάν θεωρητικός συγγραφέας τοῦ «Ὑλισμοῦ καὶ ἐμπειριοκριτικοῦ» καὶ τῶν «Φιλοσοφικῶν Τετραδίων», ὅσο καὶ σάν δημιουργικός ἄνθρωπος τῆς δράσης.

Αὕτη ἡ γνώση, πώς ἡ κοσμοθεωρία μας ἀντικατοπτρίζει σωστά τὴν πραγματικότητα, ἀπομυστικοποιεῖ τὰ φαινόμενα βοηθώντας μας νά δοῦμε τὸν ἀληθινό τους χαρακτήρα, πώς σάν δργανό ἔρευνας ὅχι μόνο δέν είναι δεσμευτική ἀλλά ἵσα ἀπελευθερωτική γιά τὸ πνεῦμα, ὅσο καμιά ἄλλη, ἀπ' ὅσες

γνώρισε ἡ ἀνθρωπότητα, αὐτή ἡ γνώση λοιπόν, τοῦ ούμανιστικοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς ὀρθότητας τῆς κοσμοθεωρίας μας καθώς καὶ ἡ ἐλπίδα γιά μιάν ἐπιστροφή τοῦ κινήματος στὸ Λενινισμό, (προσοχή! στὸ πνεῦμα καὶ στὸ παράδειγμα τοῦ Λένιν κι ὅχι στὸ σχολαστικό ἀναμάσημα τοιτάτων ἀπό τά ἔργα του), ἀποτελοῦν τὰ θεμέλια τῆς πίστης μου στὸ κίνημα, τῆς ἔνταξής μου στὸ Κόμμα, τῆς ἀφοσίωσής μου σ' αὐτό, καὶ τῆς προθυμίας νά θέτω πάντα στὴ διάθεσή του τίς μικρές μου δυνάμεις, ὅσες κι ἄν είναι οἱ διαφορίες μου, ὅσο κι ἄν πικραίνομαι βλέποντας νά διαωνίζονται οἱ ἀδυναμίες του, ὅσο κι ἄν τόσες φορές ὡς τώρα ἔχω ἀδικηθεῖ προσωπικά καὶ παρεξηγηθεῖ.

Ίδού, λοιπόν, βάσει ποιῶν θεωρήσεων δέχτηκα νά συμμετάσχω στὴν καινούργια Συντακτική Ἐπιτροπή. Και τό ἔκανα μέ τὴ διάθεσή νά ἐπιχειρήσω μιάν ἐναρμόνιση τῆς ἀγωνιστικῆς μὲ τὴν κομματική μου συνειδήση, δίνοντας τὸν ἀποφασιστικό λόγο στὴν κομματική. Δηλ. ἀποφασισμένος νά βάζω στὴν πάντα τίς ἀγωνιστικές μου ἀντιλήψεις, ὅταν αὐτές ἔρχονταν σέ σύγκρουση μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Κόμματος καὶ νά ἐκτελῶ τὴν ἐπιθυμία αὐτῆς χωρίς νά παρεμβάλλω προσκόμματα στὴ δουλειά.

Δυό ἐπίσης στοιχεία πού τά θεώρησα πολύ εὐοίσθια γιά τὴν εύδοσθη τοῦ ἐγχειρήματος, ἦταν:

1) Ἡ ἐμπιστοσύνη μὲ τὴν ὁποία ἐμπράκτως μὲ τιμοῦσε τὸ Κόμμα, παρά τὴν ὑπαρξη τῶν δευτάτων διαφοριῶν μου, καὶ ἡ διάθεσή του νά δεχτεῖ (ὅπως μέ βεβαιώνε ό φ. Δεσποτίδης) τὴ συμβολή τῶν ἀπόγεων μου στὴ διαμόρφωση τῆς γραμμῆς τοῦ περιοδικοῦ. (Ἡ ίδεα ὅτι τὸ Κ. ἐνδιαφερόταν ἀπλῶς καὶ μόνο νά ἔχασφαλίσει τὴν παροχὴ τῶν καθαρά τεχνικῶν γιά τὴν ἐκδοση τοῦ περιοδικοῦ ὑπηρεσιῶν μου δέν πέρασε τότε καθόλου ἀπό τὴ σκέψη μου. Αὐτό τό ἀντιλήφθηκα ἀργότερα, κατά τὴν πορεία τῶν ἐργασιῶν τῆς Σ.Ε.).

2) Ἡ διαβεβαίωση ὅτι ἡ Σ.Ε. θά ἔξακολουθοῦσε νά λειτουργεῖ μέ βάση τίς ἀρχές τῆς συλλογικότητας καὶ τῆς Δημοκρατίας, ὅτι θά ἴσχυε δηλ. καὶ πάλι ὁ κανονισμός ἐστωτερικῆς λειτουργίας βάσει τοῦ ὅποιου ἔργαζόταν πάντα ἡ Σ.Ε. τῆς Ε.Τ.

Τέλος, ἔναν μικρό, βέβαια, ρόλο ἔπαιξε τὸ πρόσωπο τοῦ φ.

Δεσποτίδη, τοῦ ὅποιου θέλαμε τή συμμετοχή καὶ στήν παλιά Σ.Ε.

Συνεπῶς θά ντρεπόμουν ἂν κάτω ἀπό τέτοιες προϋποθέσεις δέν ἔπαιρνα μέρος σέ μιάν ἐξόρμηση τοῦ περιοδικοῦ, ἀπό τήν ὥποια θά μποροῦσε νά βγει κάτι πολύ καλό γιά τό κίνημα.

Στά τέλη Νοεμβρίου 1960, προσκληθήκαμε στά Γραφεῖα τοῦ Κόμματος οἱ Κ. Πορφύρης, Γ. Πετρῆς, Τάσος Βουρνάς, Διονυσία Μπιτζιλέκη, Γ. Σταύρου, Δ. Δεσποτίδης καὶ ὁ ὑπογράφων. Ἐκεῖ ὁ φ. Λ. Κύρκος μᾶς ἀνακοίνωσε δι' ὀλίγων, ὅτι τό Κόμμα ὅριζε ἐμᾶς σάν διευθυντική ἐπιτροπή τῆς Ε.Τ. κι ὅτι προέβαινε σ' αὐτή τήν ἀναδιάρθρωση τῆς Σ.Ε. γιά νά βοηθήσει τό περιοδικό νά ἐφαρμόζει τή γραμμή τοῦ Κόμματος, ώστε νά ἀνεμίζει πάντοτε ύψηλά ἡ ἰδεολογική σημαία τοῦ κινήματος: ὅτι ἀρχισυντάκτης παρέμενε ὁ Κ. Πορφύρης: ὅτι θά ἐξακολουθοῦσε νά ἴσχυει ὁ παλιός κανονισμός ἐσωτερικῆς λειτουργίας (ψῆφοι ἵστης βαρύτητας πού θά ἀποφασίζουν κατά πλειονότητα σέ περίπτωση διαφωνίας μετά τήν ἐξάντληση τῶν ἐπιχειρημάτων): καὶ ὅτι ὁ φ. Δεσποτίδης, ἐκτός ἀπό τό ρόλο του σάν ἰστόιμου μέλους τῆς Σ.Ε., θά ἔπαιξε καὶ ρόλο «συνδέσμου» τοῦ περιοδικοῦ μέ τό Κόμμα. Τέλος, ὅτι ἐκτός ἀπό τή διευθυντική αὐτήν ἐπιτροπή, τό Κόμμα συγκροτοῦσε καὶ μάν εύρυτερη, συμβουλευτική καὶ βοηθητική, ἀποτελούμενη κυρίως ἀπό κομματικές προσωπικότητες τῶν γραμμάτων κι ἀπό μερικούς νέους λογοτέχνες. Σ' αὐτή τήν εύρυτερη ἐπιτροπή θά ἔπαιρναν μέρος τά δύο εὑρισκόμενα στήν Ἑλλάδα μέλη τῆς παλιᾶς Σ.Ε., ὁ Δ. Ραυτόπουλος καὶ ὁ Μ. Φουρτούνης.

Ξέροντας πόσο πολύτιμα στοιχεῖα γιά τό περιοδικό ἦταν καὶ οἱ δύο, προσπάθησα νά πείσω τους κομματικούς ὑπευθύνους νά τους συμπεριλάβουν καὶ αὐτούς στή διευθυντική ἐπιτροπή. Εἰδικά γιά τόν Δ. Ραυτόπουλο, ζήτησα ἀκρόαση καὶ ἀπό τόν ίδιο τό φ. Μπριλλάκη. Πήρα τήν ἀπάντηση ὅτι δέν είχα δίκιο κι ὅτι ἡ ἐμμονή μου νά συμπεριληφθεῖ κι αὐτός στή διευθυντική Ἀπιτροπή ὄφειλόταν σέ νοσηρό συναισθηματισμό (!), γιατί ὁ Ραυτόπουλος θά ἐξακολουθοῦσε νά διατηρεῖ τή στήλη κριτικῆς τῆς πεζογραφίας, κι ὅσο γιά τίς ἀπόνεις του, θά μποροῦσε νά τίς ἐκφράζει μέσα στήν εύρυτερη ἐπιτροπή. Πείσθηκα, κυρίως γιατί φανταζόμουν πώς αὐτή ἡ εύρυτερη θά μποροῦσε νά παιξει ἔναν

οὐσιαστικό ρόλο στή διαμόρφωση τής γραμμῆς τοῦ περιοδικοῦ. Μοῦ ἦταν ἀδύνατο νά φανταστῶ ὅτι οἱ καθιερωμένοι τῶν γραμμάτων μας, πού τόσο πολὺ «κόπτονταν» γιά τήν ἰδεολογική ἐπάρκεια τοῦ περιοδικοῦ, θά προσέρχονταν στίς Συνελεύσεις τῆς χωρίς κάν νά τό ἔχουν διαβάσει κι ὅτι οἱ μόνες παρατηρήσεις πού θά είχαν νά κάνουν, θ' ἀφοροῦσαν (καὶ πάλι) τό ἄν είχαν γραφεῖ η δχι κριτικές γιά τά βιβλία τους κι ἄν ἦταν ἐπαινετικές η δχι. Μέ τήν τακτική τους αὐτήν ή εύρυτερη ἐπιτροπή ἔχασε κάθε δημιουργικό χαρακτήρα καὶ πολύ σύντομα διαλύθηκε. Τά δύο μέλη τῆς παλιᾶς Σ.Ε. συνέχισαν νά δουλεύουν γιά τό περιοδικό. Ό Φουρτούνης ἐξακολούθουσε νά μεταφράζει καὶ νά φέρνει ἐνδιαφέροντα κείμενα, μερικά ἀπό τά όποια δέν δημοσιεύθηκαν, (μ' δλο πού η δουλειά είχε γίνει κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς τοῦ φ. Δεσποτίδη) η δημοσιεύθηκαν ψαλλιδισμένα, ὅπως η συζήτηση τῶν διανοούμενων τοῦ Κ.Κ. Ιταλίας μέ θέμα «Πρωτοπορία καὶ Παρακμή» μέ τήν όποια θ' ἀσχολήθω πιό κάτω. Ό Ραυτόπουλος συνέχισε νά φέρνει τίς ἔξοχες κριτικές του, καὶ ἀργότερα, χάρη στίς σχετικές εἰσηγήσεις τοῦ φ. Δεσποτίδη τό Κόμμα ἐπέτρεψε, ἐπί τέλους, τήν ἐπανεισδοχή του στή Σ.Ε.

Η νέα ἐπταμελής συντακτική ή διευθυντική ή στενή Συντακτική Ἀπιτροπή ἐτοίμασε βιαστικά ἔνα τεῦχος (Νο 69-72, Σεπτέμβρης-Δεκέμβρης 1960) γιά ν' ἀποκαταστήσει τήν (διακοπεῖσα ἀπό τήν ἔναρξη τῶν διαπραγματεύσεων ἀναδιάρθρωσης) συνέχεια τῆς ἔκδοσης τοῦ περιοδικοῦ καὶ γιά νά τής δοθεῖ ὁ καιρός νά προετοιμάσει τή νέα μορφή καὶ γραμμή τοῦ περιοδικοῦ πού θά ἐγκαινιαζόταν μέ τό τεῦχος Ιανουαρίου 1961. Ήτσι τό τεῦχος 69-72, σάν μορφή ἀλλά καὶ σάν περιεχόμενο, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ τό τελευταῖο τῆς Α' περιόδου τῆς Ε.Τ.

Η δουλειά μου μέσα στή νέα Σ.Ε.

Σέ μιάν ἀπό τίς προπαρασκευαστικές αὐτές συνεδριάσεις, παρουσίασα σχέδια, ἔνα γιά τή μορφή τοῦ περιοδικοῦ καὶ ἔνα ἄλλο γιά τίς κατευθύνσεις τοῦ περιοδικοῦ, μέ σχετικές εἰσηγήσεις γιά τίς διάφορες εἰδικές ρουμπρίκες του (μελέτες,

Όπως και νάχει τό πρᾶγμα, αὐτοί οι τρόποι κριτικῆς, πού πηγάζουν ἀπό τό δογματισμό, πού είναι δογματικές ἐκδηλώσεις στούς κόλπους τῆς κριτικῆς, δέν βοήθησαν διόλου στήν ἀνάπτυξη τῆς λογοτεχνίας. Άντιθετα, αὐτή ἡ δογματική ἐκδηλωση, γενικά ξυπνοῦσε στούς περισσότερους δημωυργούς (λέω στούς δημωυργούς κι ὅχι σέ κείνους πού κατασκευάζουν ἀνδρείκελα μέ βιομηχανικό τρόπο), διως καὶ σέ μένα, τό πνεῦμα τῆς ἀντιλογίας. Καὶ κατά συνέπεια δυσκόλευε τήν ἀνάπτυξη τῆς λογοτεχνίας πρός τήν κατεύθυνση τῶν ἐκφρασμένων ἐπιθυμιῶν οἱ ὄποιες καταχρηστικά μετατρέπονταν σέ ἀπαιτήσεις, σέ νόμους.

Άραγκόν

(«Η ἐνότητα τῆς θεωρίας καὶ πραχτικῆς, στή λογοτεχνία»,
E.T., τχ. 94-95, Οκτώβριος - Νοέμβριος 1962, σ. 484)

ἐπικαιρότητες, συζητήσεις, ἄρθρα, σχόλια, πεζογραφήματα, ποιήματα, ἔρευνες, κριτικές, ξένη πνευματική κίνηση) ὡς πρός τό περιεχόμενό τους, τούς στόχους τους, τά πρόσωπα τῶν πιθανῶν συνεργατῶν τους κλπ.

Τό πρώτο σχέδιο, μέ τίς μελέτες τῶν πιθανῶν μορφῶν τῆς E.T. συζητήθηκε ἀμέσως καὶ ἡ Σ.Ε. κατέληξε σέ ἀπόφασης.

Ἡ τύχη τοῦ δεύτερου σχέδιου ἀπεικονίζεται χαρακτηριστικώτατα σέ μιά χιουμοριστική ἐνέργεια τοῦ φ. Τάσου Βουρνᾶ. Πήρε τό σχέδιο στά χέρια του καὶ πάνω στή λευκή κόλλα τοῦ ἔξωφύλλου ἔγραψε «Πόνημα ποιηθὲν ὑπό Κουλουφάκου ἐκ Μαΐνης ἐν τεί 1960» μέ βυζαντινή γραφή. Καὶ μοῦ τό ἐπέστρεψε νά τό «φυλάξω».

Πράγματι ἡ Σ.Ε. πήρε ἀπόφαση νά συζητήσει μιά μιά τίς ρουμπτίκες σέ σειρά ἔκτακτων συνεδριάσεων, ὥστε ἡ ἐπεξεργασία τῆς γραμμῆς γιά τίς μακρόπνοες ἐπιδιώξεις τοῦ περιοδικοῦ νά μήν ἀποτελέσει πρόσκομμα στήν προετοιμασία τῆς νέας μορφῆς τῆς E.T. καὶ στή συγκέντρωση τῆς ὡλῆς πού προγραμμάτισμε γιά τό πρώτο ἔχορμησιακό τεῦχος τῆς νέας περιόδου.

Οι ἔκτακτες αὐτές συνεδριάσεις δέν ἔγιναν ποτέ. Καὶ τό περιοδικό συνέχισε νά προγραμματίζει τήν ὡλή του εύκαιριακά,

ἀπό τεῦχος σέ τεῦχος, πλήν τῶν ἀφιερωμάτων τά δόποια προγραμματίζονταν μερικούς μήνες πρίν ἀπό τήν ἐκδοσή τους.

Ἐτσι ἡ E.T. ἀπόκτησε πράγματι νέα μορφή, πιό καλαίσθητη ἀπό τήν παλιά, ἀπόκτησε περισσότερες σελίδες καὶ πλουσιότερη εἰκονογράφηση, ἀπόκτησε πολυτελέστερα καὶ ἀνετώτερα γραφεῖα καὶ τηλέφωνο, (πράγματα πού μόνο νά τά ὄνειρευόμαστε μπορούσαμε στό γραφείακι τῆς ὁδοῦ Γαμβέττα), ἀλλά δέν ἀπόκτησε ποτέ ἰδεολογική γραμμή, δηλαδή συφές πρόγραμμα ἐπιδιώξεων πού νά τόχει μελετήσει καὶ ἐπεξεργαστεῖ μέ μακρόπνοες προοπτικές ἡ Συντακτική τῆς Ἐπιτροπής σάν ὑπεύθυνο πνευματικό ὅργανο.

Στό διάστημα τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1961 ὑπενθύμισα μερικές φορές τήν ἀπόφαση γιά τίς ἔκτακτες συνεδριάσεις πρός καθορισμό τῆς γραμμῆς τοῦ περιοδικοῦ καὶ ζήτησα τήν ἐφαρμογή της, ἀλλά συνάντησα ἀπροθυμία καὶ ἀναβολές. Ἀλλωστε κι ἐγώ ὁ ἴδιος ἔβαζα τό ζήτημα μᾶλλον χλιαρά καὶ τελικά παραιτήθηκα ἀπό τήν προσπάθεια. Ὁ λόγος εἶναι ὁ ἔξης:

Σύμφωνα μέ δσα μᾶς είχε πεῖ ὁ φ. Κύρκος κατά [τή] συγκρότηση τῆς νέας Σ.Ε., τό Κόμμα είχε κάνει τήν ἀναδιάρθρωση γιά νά ἐφαρμόζεται ἀπό τήν E.T. ἡ πολιτική του καὶ γιά ν' ἀνεμίσει ψηλά ἡ ἰδεολογική σημαία τοῦ κινήματος. Ἡ ἀπροθυμία λοιπόν πού συναντοῦσα, κυρίως ἀπό μέρους τῶν νέων μελῶν τῆς Σ.Ε. καὶ πρό πάντων ἀπό μέρους τοῦ συνδέσμου τοῦ περιοδικοῦ μέ τό Κόμμα, φ. Δεσποτίδη, ὁ ὄποιος καὶ εἰσηγεῖτο τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ὡλῆς, ἐστήμαινε ὀλοφάνερα γιά μένα, δτὶ ἐτοί ἐννοοῦσε τό Κόμμα νά ἐφαρμόσει τήν πολιτική του καὶ μ' αὐτό τόν τρόπο νά ἀνεμίσει τήν ἰδεολογική σημαία του. Σάμπως τήν ἴδια συμπεριφορά δέν τηρούσε τό Κόμμα καὶ σ' ὄλους τούς ἄλλους τομεῖς τῆς δραστηριότητάς του, μέ τό νά ἐνεργεῖ παντοῦ χωρίς κανένα σαφῆ καὶ μακρόπνοο προγραμματισμό.

Σάν καλό καὶ συνειδητό μέλος του, λοιπόν, ὅφειλα νά βάλω στήν πάντα τίς ἀντιλήψεις μου γιά τό πῶς ἐπρεπε νά λειτουργεῖ ἡ E.T. καὶ ἡ [Συντακτική] τῆς Ἐπιτροπής, καὶ νά συμμορφωθῶ μέ δ, τι ἀπαιτοῦσε τό Κόμμα. Ἀλλωστε ἡ πικρότατη πείρα τοῦ πρόσφατου παρελθόντος μοῦ είχε ἀποδείξει περίτρανα, δτὶ τό

ύπερβολικό ένδιαφέρον, ή έμμονή σ' ὅ, τι θεωρώ σωστό γιά τό κίνημα, και ή ανάληψη πρωτοβουλιών, είχαν θεωρηθεῖ άκρως έπιζημια και ύπονομευτικά γιά τό Κόμμα. Δέν ύπήρχε, συνεπώς, κανένας λόγος νά έπιμεινω μέ δξύτητα στό αϊτημα νά έπεξεργαστεῖ ή Σ.Ε. σάν πνευματικό δργανο τή γραμμή τού περιοδικού. Αφού ήταν φανερό πώς ή γραμμή αυτή καθοριζόταν εκτός τῆς Σ.Ε. (ή όποια εἶτι λειτουργούσε σάν τεχνικό κυρίως δργανο) και μεταφερόταν μέ τή μορφή εισηγήσεων πρός «έγκριση» άπό τόν φ. Δεσποτίδη κατά τίς συνεδριάσεις προγραμματισμού τῆς ψήλης άπό τεῦχος σέ τεῦχος, άφου τέτοια λοιπόν ήταν ή έπιθυμία τού Κόμματος, ποιό δικαίωμα είχα έγω νά άντιστρατεύομαι τήν πολιτική αυτή και νά παρεμποδίζω τήν καθημερινή πρακτική δουλειά τού περιοδικού, ένισταμένος διαρκῶς και έπιζητώντας ακαριους και ανεπιθύμητους προγραμματισμούς; Ίδου, λοιπόν, γιατί έβαζα χλιαρά τό θέμα νά γίνει ή προγραμματική συζήτηση, ώσπου τελικά παραιτήθηκα άπό τήν προσπάθεια. Και γιά νά έχει κάποιο δημιουργικό περιεχόμενο ή δουλειά μου, συγκέντρωσα δλη μου τήν προσοχή, όλο τόν άγωνιστικό ένθουσιασμό μου στά καθαρώς τεχνικά προβλήματα τῆς έκδοσης.

Ή άληθεια είναι πώς κατά τόν πρώτο χρόνο τῆς νέας Σ.Ε. δέν έτηρησα τή στάση αυτή μέ άπόλυτη συνέπεια. «Έκανα δηλ. άρκετές προσπάθειες νά λειτουργήσω και πνευματικά μέσα στή Σ.Ε., παρασυρμένος άπό τήν αύταπάτη πώς θά ήταν δυνατό νά έναρμονίσω τήν άγωνιστική μέ τήν κομματική μου συνείδηση. Τό λέω αυτό γιά νά ύπογραμμιστεῖ τό γεγονός ότι ή στάση μου τῆς συγκέντρωσης άποκλειστικά στά τεχνικά ζητήματα δέν ήταν καθορισμένη ήξ αρχής, άλλα καταστάλαξα σ' αυτήν μετά άπό προσπάθειες (πού κράτησαν έναν δλόκληρο χρόνο) νά τήν άποφύγω. Δηλαδή ή στάση αυτή μου έπιβλήθηκε άπό τήν πραγματικότητα, όπως τή ζωδσα μέσα στή Σ.Ε., και άποτελούσε τή μοναδική διέξοδο γιά ν' άποφύγω τήν πλήρη άλλοτριωση, χωρίς και νά παραβώ τίς έπιταγές τῆς κομματικής μου συνείδησης.

Στή διάρκεια τού 1961, λοιπόν, έκανα άρκετές προσπάθειες νά φέρω και κείμενα στό περιοδικό: Άπαντητική έπιστολή στόν

Αύγερη γιά τήν άνθολογία τῆς Κυψέλης, παρουσίαση τῆς Βικτώριας Θεοδώρου, μεταφράσεις ποιημάτων και σημείωμα γιά τόν Γκιλλιέν, μελέτη πάνω στό ζήτημα τῆς ένταξης τῶν διανοούμενων στό κίνημα, κριτικές, αρθρά, σχόλια κλπ. Έπίσης δέχτηκα τήν έντολή τῆς Σ.Ε. νά προγραμματίσω και νά εισηγηθώ τήν ψήλη γιά τό άφιερωμένο στόν Μπρέχτ τεῦχος, τήν όποια <κατά μεγάλο μέρος> συγκέντρωσα, και τήν έπιμελήθηκα σχεδόν ήξ όλοκλήρου, έφερα τή μελέτη τού Όλμος Γαρθία γιά τήν πνευματική κατάσταση στήν Ισπανία μετά τό 1938, τό χρονολογικό διάγραμμα τῆς ζωής τού Πικασσό, έπιχειρηματολόγησα σοβαρά κατά τίς συζητήσεις πάνω σέ διάφορα ύπό δημοσίευση κείμενα κλπ.

Τό πρώτο ίσχυρό πλήγμα στήν έλπιδα πώς μετά τήν άναδιάρθρωση ή Ε.Τ. θά λειτουργούσε σάν πνευματικό-ίδεολογικό δργανο άξιο τού όνόματος, δόθηκε άπό τό έπεισόδιο τῆς συζήτησης τῶν Ιταλῶν γιά τήν πρωτοπορία και παρακμή. Τά κείμενα αυτά, είχαν διαβαστεῖ μᾶλλον έπιπλατα - δπως άποδείχτηκε - άπό τά νέα μέλη τῆς Σ.Ε. είχαν έγκριθει και σταλεῖ στό τυπογραφείο δπου στοιχειοθετήθηκαν, και δημοσιεύονταν σέ συνέχειες. Θά μπορούσαν λοιπόν νά έχουν δημοσιευτεῖ άλλογκρίτα, άλλα τούτο θά όφειλόταν σέ άπροσεξία κι οχι σέ έγνωσμένη και υπεύθυνη ένέργεια. Έφερα λοιπόν άπό τό τυπογραφείο τά στοιχειοθετημένα κομμάτια και κατά τή συνεδρίαση τά ξαναδιάβασα μεγαλοφόνως, έφιστώντας τήν προσοχή τῆς Σ.Ε. σέ όρισμένες περικοπές πού θά μπορούσαν νά θεωρηθούν «έπιληψιμες». Κατόπιν, μαζί με τούς άλλους φίλους τῆς Σ.Ε., έπιχειρηματολόγησα και τάχθηκα ύπέρ τής δημοσίευσης τῶν κομματῶν χωρίς ψαλλιδίσματα, έπιμένοντας ότι ή ένέργειά μας αυτή θά ήταν σωστή. Έπακολούθησε δξύτατη συζήτηση και διαφωνία μέ τούς φίλους Δεσποτίδη και Βουρνά πού τάχθηκαν ύπέρ τής άφαίρεσης τῶν έπιμαχων περικοπῶν. Στήν ψηφοφορία οί δυό φίλοι έμειοψήφησαν και ή συνεδρίαση έλλεις. Πρίν διαλυθούμε, δ φ. Δεσποτίδης μού είπε ότι παρ' άλλα αυτά ή δημοσίευση τῶν κειμένων αύτουσιων θά ήταν λάθος. Σκέφτηκα πώς λάθος βέβαια δέν θά ήταν, άλλα θά ήταν όπωσδήποτε παράβαση τῆς γραμμής τού Κόμματος, μιά και δ

σύνδεσμος και φορέας των άντιλήψεών του Δεσποτίδης ξβρισκε πώς μέσα στή γραμμή τού Κόμματος περιλαμβάνεται και τό ψαλλίδισμα άκομα και ντοκουμέντων τού κινήματος επί πνευματικῶν ζητημάτων, προκειμένου νά τά φέρουμε στά μέτρα μας. (Τό ίδιο άλλωστε ύποστηριξε και προχτές κατά τήν παρούσα συζήτηση ό φ. Διαμαντόπουλος από μέρους τής Έκτελεστικῆς Έπιτροπῆς, ό όποιος είπε ότι σωστά κάναμε πού τά ψαλλίδισμα). Έφαρμόζοντας λοιπόν αύτή τή γραμμή τού Κόμματος, εζήτησα νά κηρυχθεῖ «πεπλανημένη» ή προηγουμένως ληφθεῖσα απόφαση τής Σ.Ε. και νά ψαλλίδιστούν τά κείμενα. Γιά νά είναι μάλιστα πλήρης ή ένοχη μου στήν έφαρμογή τής ολέθριας αυτής κομματικῆς γραμμῆς, έκανα τό ψαλλίδισμα ό ίδιος, μέ τό ίδιο μου τό χέρι, ένω πίστευα όπως τό πιστεύω και τό διακηρύσσω και τώρα, πώς αύτό τό χέρι έπρεπε νά μού τό έχουν κιόλα κόψει. (Κι ας λέει ό φ. Διαμαντόπουλος πώς είναι εύτυχης πού τό χέρι μου είναι στή θέση του γιατί <τάχα> σωστά κάναμε). Τέτοιους τούς θέλει τούς πνευματικούς άνθρωπους του τό Κόμμα! Από τή στιγμή έκείνη ή πίστη μου στήν ίδεολογική και πνευματική αποστολή τής Ε.Τ. τής Β' περιόδου

τραυματίστηκε βαρύτατα και παράλληλα είδα νά άνοιγεται διάπλατα έμπρος μου ό δρόμος γιά τήν πλήρη άλλοτριωσή μου σάν άγωνιστή και πνευματικού άνθρωπου, ή βαθμιαία δηλαδή μετατροπή μου σ' ένα είδος νέου Βουρνᾶ η νέου Αύγερη, οι όποιοι ιδιωτικά έκφραζουν τίς άλφα γνώμες, στά έπισημα κείμενά τους ύποστηριζουν τίς διαμετρικά άντιθετες, έχοντας φτάσει στό σημείο νά πιστεύουν(καλόπιστα δέ) πώς και στίς δυό περιπτώσεις σκέπτονται σωστά, και πώς δεχόμενοι τήν άλλοτριωση, είναι καλοί άγωνιστές, συνεπείς έκπρόσωποι τής κοσμοθεωρίας μας στόν πνευματικό χώρο, και πραγματικοί φορείς τού ούμαντικού περιεχομένου της! Μάλιστα.

Άκολούθησε ή έμμεση άπόρριψη τής μελέτης μου γιά τήν ένταξη τών διανοούμενων. Ή μελέτη αυτή, είχε γραφει σάν άνασκευαστική άπάντηση σ' ένα σχετικό μελέτημα τού 'Αρη Άλεξανδρου, δημοσιευμένο στήν «Καινούργια Έποχή». Ξεκινώντας ό Α.Α. από δρισμένες (γνωστές πιά) άρνητικές έκδηλωσεις τού κινήματος στόν πνευματικό χώρο, έφτανε νά κηρύσσεται κατά τής ένταξης τών διανοούμενων στό κίνημα. Όταν διαβάστηκε η μᾶλλον μισοδιαβάστηκε η μελέτη μου, ό φ. Δεσποτίδης είσηγήθηκε νά τήν «ξαναγράψω δίνοντάς της γενικότερο χαρακτήρα ώστε νά μήν είναι άπαντητική στόν Άλεξανδρου». Πραγματικά τό έπιχειρησα. Και τότε είδα πώς στήν ούσια μού είχε ζητηθεῖ νά φτιάσω σκορδαλιά χωρίς σκόρδο. Γιατί ό Άλεξανδρου στή μελέτη του ξεκινούσε από συγκεκριμένα ύπαρκτά προβλήματα. Άφαιρεση τού άπαντητικού χαρακτήρα από τή μελέτη μου έσπήμαινε άφαιρεση και τής συζήτησης πάνω στά συγκεκριμένα προβλήματα, παρασιώπηση συνεπδός τών προβλημάτων, όποτε τό μόνο πού μού έμενε νά κάνω ήταν νά διατυπώσω γενικές θεωρήσεις, στηριγμένες πάνω στήν πραγματικά ούμαντική κοσμοθεωρία μας και άρνούμενος νά δώ τό πως έφαρμόζεται αύτή ή κοσμοθεωρία στήν πράξη. Έτσι ή μελέτη θά ήταν άπλως μιά δογματική έπανάληψη γνωστών πραγμάτων, μιά «παραβίαση άνοικτών θυρῶν» γιατί θά ύποστηριξε πράγματα μέ τά όποια δέν διαφωνει σχεδόν κανένας σήμερα. Γιατί άκομα και έκεινοι πού άρνούνται τήν άρθρότητα τής κοσμοθεωρίας μας (μ' όλο πού ή άρθρότητα αύτή έχει

περίτρανα άποδειχτεῖ ἀπό τὴν ἐφαρμογή της στὴν πράξη) τὸ κάνουν στηριζόμενοι κυρίως στὶς ἀρνητικές ἐκδηλώσεις ποὺ δημιούργησε ἡ παραμορφωτική ἐφαρμογή τῆς στὴν πράξη μετά τὸν θάνατο τοῦ Λένιν.

Εἶδα ἀκόμη πῶς ἄν ἔγραφα μ' αὐτὸ τὸν γενικόλογο, ἀφηρημένο καὶ δογματικό τρόπο τῇ μελέτῃ γιὰ τὴν ἔνταξη, θά εἶχα παραβεῖ ἔναν ἀκόμα ἀπὸ τοὺς θεμελιώδεις νόμους ποὺ διέπουν τὴ λειτουργία τοῦ πνευματικοῦ χώρου καὶ θά εἶχα κάνει ἔνα ἀκόμα βῆμα πρὸς τὴν ἀλλοτρίωση καὶ τὴ μετατροπή μου σὲ διανοούμενο τύπου Αὐγέρη καὶ Βουρνᾶ, δῆλο. σὲ διανοούμενο μῆδημιουργικό, ἀνασταλτικό γιὰ μιὰ φωτισμένη παρουσία τοῦ κινήματος στὸν πνευματικὸ χῶρο, δῆλο. τελικά σὲ μῆδιανούμενο καὶ σὲ ἄτομο ἐπιζήμιο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ κινήματος. Εἶμαι εὐτυχῆς ποὺ δὲν ἔκανα αὐτὸ τὸ βῆμα.

"Ἐβαλα στὸ συρτάρι τῇ μελέτῃ καὶ δὲν ἔχακανα λόγο στὴ Σ.Ε. γι' αὐτήν. "Αν ἦθελα νά ἴμουν ἐν τάξει μέ τὴν ἀγωνιστικὴ μου συνείδηση ἐπρεπε νά τὴν ἔχαναφέρω καὶ νά ἐπιμείνω ἐπιχειρηματολογώντας ώσπου νά ἀπορριφθεῖ ρητά. (Γιά τὴν ἀπόρριψη ἴμουν βέβαιος ὅπως εἴμαι βέβαιος ὅτι τὸ Κόμμα δὲν θά ἦθελε καθόλου νά δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τὸ παρόν σημειώμα.) Τὸ μόνο πρακτικὸ ἀποτέλεσμα πού θά είχε μιὰ τέτοια ἐνέργεια μου, θά ἦταν μιὰ συνεχῆς κωλυσιεργία στὸ ἔργο τῆς Σ.Ε. δῆλο. παρεμβολή ἐμποδίων στὴν ἐφαρμογή τῆς γραμμῆς τοῦ Κόμματος. Κατά τὴν νέα αὐτὴ σύγκρουση τῆς κομματικῆς μὲ τὴν ἀγωνιστικὴ συνείδηση ὁ βαρύνων λόγος δόθηκε πάλι στὴν κομματικὴ κι ἐτοι προτίμησα τὴ σιωπή.

Οἱ παραπάνω θεωρήσεις δὲν ἐνέχουν κανενός εἰδους προσωπικὴ πικρία γιατὶ τάχα δὲν δημοσιεύτηκε ἡ μελέτη μου. Ἀρκεῖ γιά νά τὸ βεβαιώσει αὐτό, τὸ γεγονός ὅτι κατά τὴν Α' περίοδο ἡ Σ.Ε. ἀπέρριψε ἐπανειλημμένως κείμενά μου ώς εἰσάγοντα «καινά δαιμόνια» καὶ μάλιστα μετά ἀπὸ ἀπορριπτικές εἰσηγήσεις τοῦ φ. Πατρίκιου. Ἀλλωστε τὸ γεγονός ὅτι συνεισφορά μου στὴν πρακτικὴ δουλειά τοῦ περιοδικοῦ, ἡ ὅλη ἐπιμέλεια τοῦ τεύχους Μπρέχτ πού ἀκολούθησε, μαρτυροῦν ὅτι προσωπικὴ πικρία δὲν ὑπῆρξε. "Υπῆρξε μόνο μία ἐπὶ πλέον διάψευση τῆς ἐλπίδας ὅτι ἡ Ε.Τ. θά μποροῦσε νά παιξει τὸ ρόλο

τῆς σάν ἄξιο τοῦ ὄντος ἰδεολογικό καὶ πνευματικό ὄργανο, ἐφ' ὃσον ἡ κομματικὴ γραμμὴ ἦταν δπως τὴν ἀντιλήφθηκα. Δυστυχῶς καὶ σήμερα ἀκόμη τὰ πράγματα βεβαιώνουν πῶς δὲν τὴν εἶχα ἀντιληφθεῖ ἐσφαλμένα.

Τὸ θανάσιμο δῦμος χτύπημα στὴν ἐλπίδα αὐτῆ καὶ στὴν ὁποιαδήποτε ἄλλη αὐταπάτη μου, τὸ ἔδωσε ὁ ἴδιος ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς Μπάμπης Δρακόπουλος, διαν κάλεσε ὀλόκληρη τὴ Σ.Ε. στὰ γραφεῖα τοῦ Κόμματος καὶ τῆς ἀπαγόρευσε ... ἐν ὄντος τοῦν συμφερόντων τοῦ κινήματος νά δημοσιεψει μιὰ ἐπικριτικὴ κριτικὴ γιά τὸ βιβλίο τοῦ Μυλωνᾶ «Ἀνδρέας Κάλβος», βιβλίο πού ἦταν ὑπόδειγμα ἀμαθείας μεταξύ ἄλλων ὁ συγγραφέας ὑποστήριζε με δῆλη τὴ σοβαρότητα πῶς ἀνάμεσα στοὺς κορυφαίους στοχαστές τοῦ 19ου αἰ. πού ἐπηρέασαν τὸν Κάλβο, ἦταν καὶ ὁ... Γουλιέλμος Τέλλος (!) ἄλλα καὶ ὑπόδειγμα πνευματικῆς ἀνεντιμότητας (γιατὶ ὁ συγγραφέας εἶχε ληστέψει μὲ τὴν ψυχὴ του τά ἔργα διαφόρων Καλβιστῶν, χωρὶς νά τοὺς ἀναφέρει κάν). Καὶ ἐπέμεινε ὁ φ. Δρακόπουλος στὴν ἀπαγόρευση αὐτῆ, παρά τὴν ἀντίθετη γνώμη σύσσωμης τῆς Σ.Ε. στηριζόμενος σὲ μιὰν ἐπιχειρηματολογία πού ντρέπομαι ἀκόμα καὶ νά τὴ θυμάμαι. Ποιός ὁ βαθύτερος λόγος αὐτῆς τῆς ἀπαγόρευσης; Ἀπλούστατα: Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Βάρναλης, ὁ Αὐγέρης καὶ μερικοὶ ἀκόμα κορυφαίοι καὶ καθηερωμένοι μας είχαν σχολίασει ἐπαινετικά τὸ ἄθλιο αὐτὸ βιβλίο χωρὶς νά τὸ ἔχουν διαβάσει κι ὁ πονηρός συγγραφέας εἶχε τυπώσει τὶς ἐπαινετικές ἀνοησίες τους. Πίστευε δὲ στρουθοκαμηλικότατα ὁ φ. Δρακόπουλος (καὶ μαζί του φυσικά τὸ Κόμμα, ἐν ὄντος τοῦ ὄποιου καὶ μέ τὴν ἵσχυ τοῦ ὄποιου ἔκανε τὴν ἀπαγόρευση) πῶς μέ τὸ νά μήν καταγγείλει ἡ Ε.Τ. αὐτὸ τὸ ἔξαμβλωματικὸ ἔργο, θά περιστάζοταν τὸ κύρος τῶν κορυφαίων μας. Τὴ στιγμὴ πού δῆλος ὁ πνευματικὸς κόσμος γελούσε σὲ βάρος τους καὶ σὲ βάρος τοῦ κινήματος πού τόσο «ἐπάξιω» ἐκπροσωπεῖται στὸν πνευματικὸ χῶρο. Ή Ε.Τ. πειθάρχησε στὴν ἀξιοθήηντη αὐτή παρέμβαση τοῦ Κόμματος διά τοῦ φ. Δρακόπουλου. Καὶ πείστε ἀπό κεὶ καὶ πέρα ἐμένα, ἡ δποιον καλόπιστον ἄνθρωπο, ὅτι εἶναι ποτὲ δυνατόν ἔνα τέτοιο ὄργανο, κάτω ἀπό τέτοιες συνθήκες νά παιξει ὁποιονδήποτε δημιουργικό ρόλο!

Γιατί δέν παραιτηθήκαμε;

Γιατί ό φ. Δρακόπουλος μᾶς άπαγόρεψε νά δημοσιεύουμε τήν κριτική ώσπου νά άποφασίσει επί τοῦ θέματος τό Κόμμα και νά μᾶς δώσει τή σχετική έντολή. Πᾶς νά παραιτηθεῖς έννδ τό θέμα έκκρεμούσε; Φυσικά τό Κόμμα δέν πήρε ποτέ καμμιάν άποφαση επί τοῦ θέματος. Και, έγώ τουλάχιστον ήμουν άπό τήν πρώτη στιγμή βέβαιος ότι δέν έπροκειτο νά πάρει κι ότι τό «ώσπου...» ήταν άπλως κόλπο. Άλλα πῶς νά τό άποδείξει κανείς αὐτό, έγκαιρως; Τώρα βέβαια είναι ήλιου φαεινότερον. Άλλα δυστυχώς κατόπιν έօρτης.

Άκολούθησαν ή άπόρριψη τήν νεκρολογίας τοῦ Λούκατς γιά τόν Μπρέχτ (τήν όποια άνέφερα και νωρίτερα), τό ψαλλίδισμα τοῦ κυρίου ἄρθρου μου (γιά τό τεύχος Μπρέχτ) ώστε νά γίνει «ἄνευ θείου και φωσφόρου» πράγματα πού μοῦ στερέωσαν πιά τήν πεποίθηση ότι ή Ε.Τ. σάν ίδεολογικό δργανο ήταν άνεκκλιτα καταδικασμένη σέ πνευματικό θάνατο άπό τό ίδιο τό Κόμμα και συνεπώς δέν είχα πιά καμμιά δουλειά έκει, σάν πνευματικός άνθρωπος. Περιόρισα λοιπόν τήν συμβολή μου στόν τεχνικό τομέα, γιά νά βγαίνει δσο γίνεται καλύτερο τό περιοδικό τοῦ Κόμματος όπως τό ηθελε τό Κόμμα. Ή δέ πνευματική μου παρουσία στή Σ.Ε. περιορίστηκε στό νά βοηθάω δσο μοῦ έπιτρεπόταν νά μήν κάνει τό περιοδικό γκάφες πού θά τό γελοιοποιούσαν και θά τό έξέθεταν σέ πλήρη άνυποληγία. Όσο γιά δημιουργική συνεισφορά στό κίνημα, είχα κιόλας άρχισει νά καλλιεργή τίς προϋποθέσεις γιά νά τήν προσφέρω, άναπτύσσοντας σέ άλλον, έχω άπό τόν πνευματικό χόρο, τομέα, τή σχετική δραστηριότητα. Κι άπό τήν Ε.Τ. περίμενα μιά βολική εύκαιρια γιά νά φύγω, χωρίς νά δημιουργήσω προσκόμματα στήν έκδοσή τής.

Γιατί δέν προσέφυγα στό Κόμμα νά διορθώσει τήν κατάσταση; Γιατί θ' άπεβαίνε μάταιη ή προσπάθεια, δπως φοβούμαι ότι μάταιη θ' άποβει και ή ύποβολή τοῦ παρόντος. Ή εύκαιρια <νά φύγω> μοῦ δόθηκε στίς άρχες τοῦ 1963, όταν άρρώστησα σοβαρά.

Ή γνώμη μου γιά τήν «Ε.Τ.» τής Β' περιόδου

1) Ένω κατά τήν Α' περιόδο ή Ε.Τ. ήταν περιοδικό μέ λιγότερες σελίδες και φτωχό στήν έμφανιση –Στή Β' περιόδο είχε πολλές σελίδες και πλούσια και καλαίσθητη έμφανιση.

2) Ένω στήν Α' περιόδο έφάρμοζε και άκολουθούσε μία γραμμή πού τήν έπεξεργάζονταν ύπευθυνα μιά όμαδα κομματικών άνθρώπων μέ επίγνωση τής άποστολής τους και τῶν ύποχρεώσεών τους άπεναντι στό κίνημα φροντίζοντας νά τού έξασφαλίσουν μιά δημιουργική και άξια τοῦ ονόματος έκπροσώπηση στόν πνευματικό χόρο –Στή Β' περιόδο έφάρμοζε και άκολουθούσε τή γραμμή τοῦ Κόμματος, άριστος φορέας τής όποιας ήταν ό φ. Δεσποτίδης, ή ό ποδιος και τήν έπεξεργάζόταν δπουδήποτε άλλον (άσφαλως πιστεύω στά Γραφεία τοῦ Κόμματος), άλλα όπωσδήποτε έχω άπό τή Σ.Ε. ή όποια έπαιξε ούσιαστικά διεκπεραιωτικό και τεχνικό ρόλο, έξασφαλίζοντας τήν έκδοση ένός περιοδικού στόν πνευματικό χόρο, δπως τό ηθελε τό Κόμμα.

3) Ένω στήν Α' περιόδο τό περιοδικό άπεβλεπε στή διαμόρφωση συνειδήσεων άγωνιστικών και δλοκληρωμένων (όπως τίς περιέγραψα στήν άρχη τοῦ παρόντος) και μέ τό πρίσμα αύτό έπαιρνε ύπευθυνη θέση άπεναντι σ' άλλες τίς έκδηλωσεις πού έντάσσονταν στόν πνευματικό χόρο –Στή δεύτερη περιόδο στερήθηκε τῶν μακρόπνων έπιδιώχεων, έχασε τόν ούσιωδώς πνευματικό και άγωνιστικό χαρακτήρα του και έγινε (άνυπόληπτο μερικές φορές) φερέφωνο και άργανο έξυπηρέτησης τῶν κομματικῶν άναγκών τήν στιγμῆς χωρίς προοπτικές εύρυτερες. Μέ τέτοιο πρίσμα δέν τοῦ ήταν δυνατό νά άντιμετωπίσει δημιουργικά τά προβλήματα τοῦ πνευματικού χώρου, γι' αύτό και άπό μαχητικό-ίδεολογικό δργανο διαμόρφωσης συνειδήσεων, έπεσε άπλως σέ δργανο ύποστήριξης τῶν μοντερνιστικών τάσεων στή λογοτεχνία και τήν τέχνη, και σέ δργανο (εύκαιριακής όπωσδήποτε) προβολής κειμένων άπό τό πολιτιστικό παρελθόν τήν χώρας. Είναι νομίζω, περιττό νά τονίσω πώς και τά δυό αυτά στοιχεία τά θεωρῶ πολύ θετικά και άπαραίτητα και γιά ένα ίδεολογικό-μαχητικό δργανο δπως θέλαμε τήν Ε.Τ. τής Α' περιόδου. Υπό τόν όρο, αυτά νά έν-

τάσσονται μέσα στό γενικότερο σχήμα των εύρυτερων ιδεολογικών έπιδιώξεων γιά την άφυπνιση των συνειδήσεων κι όχι νά άποτελούν τρόπον τινά αύτοσκοπούς. Έπι πλέον, τό γεγονός ότι οι μοντερνιστικές τάσεις πού ύποστήριζε κατά τήν Β' περίοδο ή Ε.Τ. έχουν πιά καταξιωθεί άπό καιρό κι έχουν πάρει τή θέση τους μέσα στόν κόσμο τής λογοτεχνίας και τής τέχνης, όδεύοντας μάλιστα δρισμένες πρός τό «μουσείο» καθώς και τό γεγονός ότι ή όσοδήποτε καλή παρουσίαση παλαιών μουσειακών κειμένων έχει αὐξηθεί πάρα πολύ κατά τήν Β' περίοδο, ένω ή προβολή κειμένων άσχολουμένων μέτα καυτά προβλήματα πού βάζουν οι σημερινοί καιροί έχει άναλογικά μειωθεί πολύ, μειώνουν [τό] θετικό χαρακτήρα αυτής τής δραστηριότητας του περιοδικού και τείνουν νά τού προσδώσουν έναν μουσειακό, άκαδημαικό, χαρακτήρα και νά τό κάνουν ένα είδος Νέας Έστιας τής Αριστεράς. Άλλα κι αν άκομα τό τελευταίο αυτό δέν συνέβαινε, κι αν δηλ. ή Ε.Τ. μέ το πλήθος των άφιερωμάτων, δέν έτεινε νά πάρει μουσειακό χαρακτήρα και έμενε ένα ζωντανό δρυγανό προβολής ρευμάτων, πού βρίσκονται στό δρόμο πρός τήν καταξίωση κι όχι στό δρόμο πρός τό μουσείο, πάλι θά έμενε τό γεγονός, ότι ιδεολογικά στένεψε γιατί τής ξέλειψε ο εύρυτερος ιδεολογικός χαρακτήρας τής άφυπνισης και διάπλασης συνειδήσεων μέσω τής άντιμετώπισης των σημερινών καυτών προβλημάτων.

Είναι χαρακτηριστικό πώς μέσα σέ έξη τόμους μέ πάνω άπό 4.000 σελίδες τά μόνα ξειόλογα άπό τήν άποψη αυτή κείμενα είναι ή ψαλλιδισμένη συζήτηση των Ιταλών, ένας πρόλογος και μιά ομιλία του Άραγκον, οι «Πέντε δυσκολίες γιά νά γράψει κανείς τήν άλ. ήθεια» του Μπρέχτ, μιά ομιλία του Σάρτρ, έν μέρει ή μελέτη του Βογιάζου γιά τή νέα σοβιετική ποίηση, και μερικά ποιήματα, σχόλια και κριτικές. Όλα αυτά μαζί δέν πάνε ούτε ένα βήμα πιο πέρα άπό κεί πού είχε φτάσει ή Ε.Τ. τής πρώτης περιόδου. Και μάλιστα είναι άρκετα πιο πίσω. Δεδομένου δέ, ότι ή ζωή κατά τά τελευταία τέσσερα χρόνια προχώρησε καλπαστικά, τά προβλήματα παρουσιάστηκαν γυμνότερα και τά έρωτηματικά πλήθυναν άφανταστα, ή Ε.Τ. άποφεύγουσα νά καταπιαστεί μ' αυτά, έμεινε πολύ πίσω άπό τή ζωή. Και τείνει νά

Έπιτάφιο γιά πολλούς άνθρωπους

Έδω, σ' αυτό τό σημείο σκοτώθηκε
ένας καλός μου γνώριμος. Ήταν
ένα χαροπισμένο άρροι δεκατέσσερων χρονών
(Άπο προφορική διήγηση)

Απ' τήν άνατολή; Απ' τή Δύση; Από ποδή;
Πάντως σέ βρήκε στό στήθος ή άδεσποτη
σφάρα, Γιοζέφ. Σέ θάψανε πρόχειρα
δίπλα στό Δούναβη.

Δέν ένδιαφέρει
άπό ποδή. Έσύ είσαι ο αιώνιος άδικαίωτος δίκαιος
τής μεγάλης γενιάς του Άβελ. Ο θεός
ποτέ δέ σέ κάλυψε ούτε οι ίδεες.

Όταν ή εύθυνη λείπει άπ' τόν κόσμο
ολες οι σφαῖρες γίνονται άδεσποτες.
Ο χρόνος κυλά, τά φύλλα άπ' τά δέντρα
πέφτουν πάνω του – ο χρόνος χωρίζει
τή Βούδα άπ' τήν Πέστη, χωρίζει τή γη,
ο χρόνος κυλά, άπο αιώνες πολλούς
άνθρωποι άμετρητοι κοιμούνται άμνημόνευτοι
δίπλα στό Δούναβη.

Νικηφόρος Βρεττάκος

(Ε.Τ., τχ. 143-144, Νοέμβρης - Δεκέμβρης 1966, σ. 372)

μεταβλήθει σέ πελώρια στρουθοκάμηλο, που μόνο τά φτερά της είναι καλά, γιά νά στολιζουν τά καπέλλα πολύφερνων κυριάδων.

4) Ένω κατά τήν Α' περίοδο ή Ε.Τ. ήταν ένα βήμα όπου ευχαρίστως έδιναν τή συνεργασία τους ολοι οι πνευματικοί άνθρωποι, άνεξαρτήτως πολιτικής τοποθέτησης, άπολάμβανε

τοῦ γενικοῦ σεβασμοῦ καὶ συγκέντρωνε γύρω της τὸ σύνολο σχεδόν τῆς πνευματικῆς νεολαίας, σφυρηλατώντας ἔτσι τὴν ἐνότητα τῶν διανοούμενων μέσα στὸν πνευματικὸν χῶρο κάτω ἀπό τὴν σημαία τῆς Ἀριστερᾶς, πρός τεράστιο ὄφελος τοῦ κινήματος –Κατά τὴν Β' περίοδο ὁ κύκλος τῶν συνεργατῶν τῆς βαίνει διαρκῶς περιοριζόμενος, ἡ ὑπόληψή της ἔχει τρωθεῖ ἀρκετές φορές καὶ μέ κόπο διατηρεῖται μέσα στὸν πνευματικὸν χῶρο, ἡ δὲ πνευματική νεολαία ἔχει ἀπογοητευτεῖ σχεδόν ὄλοκληρωτικά, ἔπαιψε νά περιβάλλει τὸ περιοδικό μέ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς καὶ ζητάει τώρα ἄλλον, σὲ περιοδικά μή ἀριστερά, ἀπαντήσεις στὰ ἔρωτηματικά τῆς καὶ βῆμα γιά νά πει τὸν λόγο της, πρός μέγιστη βλάβη τῶν συμφερόντων τοῦ κινήματος μέσα στὸν πνευματικὸν χῶρο καὶ γενικότερα.

5) Ἐνῷ κατά τὴν Α' περίοδο ἡ Ε.Τ. ἦταν σὲ θέση νά ἀποκαθιστᾶ καὶ νά προωθεῖ διαρκῶς τὸν διάλογο πάνω στὴ βάση τῆς ἰδεολογικῆς ἀδιαλλαξίας, τῆς ἀνεξιγνωμίας, καὶ τῆς μὲ σοβαρότητα καὶ χωρίς προκαταλήψεις συγκέντρωσης τῆς προσοχῆς πάνω στὰ προβλήματα καὶ μποροῦσε νά τὸ κάνει αὐτό ἐπειδὴ λειτουργοῦσε σύμφωνα μέ τοὺς νόμους πού διέπουν τὸν πνευματικὸν χῶρο –Κατά τὴν Β' περίοδο ἔχανε βαθμιαίᾳ αὐτῇ τῇ δυνατότητα, ὥσπου ἔφτασε στὸ σημεῖο νά μή μπορεῖ νά ἀποκαταστήσει τὸν διάλογο οὐτε κάν μέσα στὴν ἴδια τὴν Ἀριστερά. Καὶ τὸ ἔπαιθε αὐτό γιατὶ ἐφάρμοζε μιά κομματική γραμμή (ἄν μπορεῖ βέβαια νά ὀνομαστεῖ αὐτό τὸ πράγμα γραμμή) ἐπεξεργασμένη χωρίς μακρόπνοες προοπτικές, χωρίς σχέδιο καὶ ἐν ἀγνοίᾳ ἔκουσιώς κατά ἓνα μέρος καὶ κατά τὸ ὑπόλοιπο ἀκουσιώς τῶν νόμων πού διέπουν τὸν πνευματικὸν χῶρο.

6) Ἐνῷ κατά τὴν Α' περίοδο ἡ Ε.Τ. λειτουργοῦσε βάσει ἑνός καλά μελετημένου κανονισμοῦ ἐσωτερικῆς λειτουργίας, ἡ αὐτοτηρή τήρηση τοῦ ὅποιου ἐπέτρεπε στὴ Σ.Ε. νά λειτουργεῖ σάν υπεύθυνο πνευματικὸν ὄργανο, νά συζητεῖ μέ δέξτητα πολλές φορές ἄλλα καὶ νά ἔπερνάει τὴν δέξτητα σφυρηλατούμενων ἔτσι δεσμῶν ἀκατάλυτης φιλίας καὶ ἄλληλοσεβασμοῦ ἀκόμα καὶ μέ τὰ μέλη της πού ἀπομακρύνθηκαν λόγω διαφωνιῶν –Κατά τὴν Β' περίοδο αὐτός ὁ ἀποδεδεγμένος καὶ ἀπό τὸ Κόμμα κανονισμός ἐσωτερικῆς λειτουργίας ἀτονοῦσε προοδευτικά,

ἀκριβῶς γιατὶ ἡ κομματική γραμμή ὅπως τὴν ἔφερνε ὁ φ. Δεσποτίδης, καθώς καὶ τὸ «εὐγενικό» στύλο δουλειᾶς τοῦ φ. Δεσποτίδη ὑπονόμευαν τὸν κανονισμό αὐτὸν σ' ὅ,τι πιὸ οὐσιαστικό εἶχε. Ἔτσι ἔλειψαν οὐσιαστικά οἱ πνευματικές συζητήσεις, ἡ λόγω ἐντονου προβληματισμοῦ δέξτητα, ἀντικαταστάθηκε ἀπό «πολιτισμένες σχέσεις» στηριγμένες πάνω στὴν παράκαμψη τῶν προβλημάτων, καὶ φυσικά ἡ Σ.Ε. ἔφτασε ραγδαῖα σὲ κατάσταση πλήρους αὐτοδιάλυσης.

7) Ἡ Ε.Τ. καὶ στὶς δύο περιόδους τῆς ὑποστήριξε μέ πολὺ σθένος δόλους τοὺς καθημερινοὺς ἀγώνες τοῦ Κόμματος ἐνάντια στὸ ἀστυνομικό κράτος, ὑπέρ τῆς Εἰρήνης, τῆς ἀναγνώρισης τῆς Ἀντίστασης, κλπ. πρᾶγμα πού εἶναι τιμητικά στὸ ἐνεργητικό της. Σήμερα ὅμως πού τὸ ἀστυνομικό κράτος τείνει φαινομενικά νά ἐκλείψει, ἐνῷ στὴν πραγματικότητα ἀναπροσαρμόζει καὶ τελειοποιεῖ τίς μεθόδους του, ἡ Ε.Τ. ἔχει χρέος νά μελετήσει τρόπους ἀναπροσαρμογῆς καὶ τῶν δικῶν της μεθόδων ἀγώνα, μά δέν τὴν βλέπω νά τὸ κάνει. Κι ἐπειδὴ ἔχει μείνει πολὺ πίσω σὲ σχέση μὲ τὴ ζωή, ἡ ἀναπροσαρμογή της αὐτής ἔχει γίνει πολὺ πιὸ δύσκολη.

8) Ἐνῷ κατά τὴν Α' περίοδο ἡ δουλειά τῆς Ε.Τ. μέσα στὸν πνευματικὸν χῶρο ἦταν σχετικά εύκολη, γιατὶ ὄντας τὸ μοναδικό ἀξιόλογο περιοδικό στὸ εἶδος της, ἄνετα δέσποζε παρά τὴν φτωχή καὶ ἀκαλαισθητή ἐν πολλοῖς ἐμφάνιστη της καὶ παρά τίς ἀδυναμίες της (ἀδυναμίες πραγματικές γιά τίς ὅποιες ὅμως τὸ Κόμμα δέν σκέφτηκε ποτὲ νά τὴν ἐπικρίνει, ὡς ὄφειλε, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τίς ἀγνοοῦσε ὅπως καὶ τίς ἀγνοεῖ ἀκόμα) –Κατά τὴν Β' περιόδο της εἶδαν τὸ φῶς ἀξιολογώτατα περιοδικά μέ τεράστια οἰκονομικά μέσα, διευθυνόμενα ἀπό πνευματικούς ἀνθρώπους, τῆς ἄλλης διθῆς βέβαια, ἄλλα πού ζέρουν τί κάνουν καὶ χρησιμοποιοῦν θαυμάσια τὸν πνευματικὸν χῶρο ὑπέρ τῆς παράταξής τους. Καὶ ἡ Ε.Τ. μέ τὴν τέτοια κομματική γραμμή ἀποδείχθηκε ἀνίκανη νά τὰ καταπολεμήσει στὸ ἔδαφός τους, κάνει ὀλίγον «τὴν πάπια» ἐπὶ τῆς οὐσίας, καὶ διεξάγει ἐναν ἀστεῖο ὅσο καὶ εὐκαιριακό κλεφτοπόλεμο στὶς παρυφές, κυνηγώντας κανένα μεταφραστικό λάθος! Ἔτσι ὅμως χάνει διαρκῶς ἔδαφος πρός μέγιστη ζημία τοῦ κινήματος.

9) Και στίς δυό περιόδους τῆς ζωῆς της δημιουργησε προσωπικού χαρακτήρα δυσαρέσκειες, στό μεγαλύτερο μέρος τους ἀδικαιολόγητες, χωρίς δηλ. νά φταιει τό περιοδικό. Τούτο δέν θά μπορέσει ποτέ νά τό ἀποφύγει κανένα ἐντυπο, ἔκτος ἃν μεταβληθεῖ θεληματικά σέ φούρνο τοῦ Ναστραδίν Χότζα πού θά ἐκπέμπει μόνο λιβανωτούς. Ἀλλά και τότε ἀκόμα, οἱ ἐνδιαφέρομενοι γιά τὸν ἑαυτό τους και μόνο, δέν θά τοῦ συγχωροῦσαν διτὶ ἐνδιαφέρθηκε και λιβάνισε κι ἄλλους πού αὐτοὶ δέν τοὺς ἐκτιμοῦν. Οὔτε και θά είχαν πιὰ καμμιάν ἐκτίμηση ἀκόμα και στοὺς λιβανωτούς του. Ἡ μόνη λύση στό πρόβλημα είναι νά ἐξετάζει ἀπροκατάληπτα τό περιοδικό ποιές ἀπό τίς ἐναντίον του ἐπικρίσεις είναι πραγματικά βάσιμες και δικαιολογημένες. Και νά σπενδει νά διορθώσει τό λάθος. Ὄσο γιά τίς ἀβάσιμες, νά παρέχει στοὺς ἐνδιαφέρομενους τό δικαιώμα νά διατυπώσουν ἐλεύθερα τὴν ἐπίκρισή τους ἀπό τίς στήλες του, και νά δημοσιεύει ἀπάντησή του ἀνασκευάζοντας σημεῖο πρός σημεῖο τὴν ἐπίκριση και ἐκμηδενίζοντάς την στό ἴδιο της τό ἔδαφος. Ἐννοεῖται πώς ἐξ ἰσου ἐλεύθερα πρέπει νά δίνονται οἱ στήλες του γιά τή δημοσίευση και τῶν βάσιμων ἐπικρίσεων. Και στὴν ἀπάντηση πού θά τίς συνοδεύει πρέπει νά ἀναγνωρίζεται μέ πλήρη εἰδύθητα ἡ ἀδύναμια ἡ τό λάθος και νά ἀνακοινώνονται τά μέτρα γιά τό ξεπέρασμά τους. Κι ἀν τό ξεπέρασμα είναι γιά ὅποιονδήποτε λόγο ἀδύνατο νά γίνει, νά ἐξηγεῖται μέ πλήρη ἀντικειμενικότητα ὁ λόγος χωρίς φόβο και χωρίς πάθος. Ἔτσι ἐξασφαλίζεται ὁ γενικός σεβασμός και ἡ ἐμπιστοσύνη στὴν καλή πίστη τοῦ ἐντυπου, χωρίς αὐτό νά γίνεται φούρνος τοῦ Ναστραδίν Χότζα, ἀλλά μένοντας πάντα στὴν οὐσία τοῦ κάθε προβλήματος. Μονάχα ἔτσι μπορεῖ νά ύπάρξει και πραγματικός διάλογος. Ἡ Ε.Τ. κατά τὴν Α' περίοδο τό ἔκανε αὐτό, και ἐσπενδε νά διορθώσει τίς ἐπισημανόμενες ἀδυναμίες και τά λάθη της στό βαθμό πού τῆς τό ἐπέτρεπαν τά γλίσχρα οἰκονομικά της και ὁ ἀσταμάτητος ἐναντίον της πόλεμος. Και ἡ Σ.Ε. ἔχει ήσυχη τη συνειδησή της πώς ἔκανε τό καθῆκον τῆς.

10) Ἐνῶ κατά τὴν Α' περίοδο ἡ Ε.Τ. ἐφαρμόζοντας μιάν ὑπεύθυνα ἐπεξεργασμένη ἀπό τή Σ.Ε., πολιτική τοῦ κινήματος μέσα στὸν πνευματικό χῶρο, (πολιτική πού προσπαθοῦσε νά

ἀφυπνίσει και νά διαμορφώσει προαγωγικές γιά τό κίνημα συνειδησεις) σκόνταψε πάνω στό παγιωμένο καθεστώς τοῦ ἐφησυχαστικοῦ κονφορμισμοῦ, τῆς πνευματικῆς ὀκνηρίας, τῆς δογματικῆς ρουτίνας, τοῦ φόβου τῶν καινῶν δαιμονίων, τῆς διαιώνισης τῶν ταμποῦ, μέ ἀποτέλεσμα νά μήν κατανοθοῦν οἱ προσπάθειες της, νά ἀγνοηθεῖ ἡ ὠφελιμότητά της, νά παρεξηγηθεῖ τό πνεῦμα της και νά τῆς προσπάτονται τοῦ κόσμου τά ἰδεολογικά λάθη και ἀμαρτήματα. –Κατά τήν δεύτερη περίοδο ὅποτε ἐφάρμοζε μέ ἀπόλυτη συνέπεια και χωρίς τήν παραμικρή παρέκκλιση τή γραμμή τοῦ Κόμματος, μέ ἀποτέλεσμα νά μένουν σάν κορυφαία ἐπιτεύγματα της στόν πνευματικό χῶρο, ἡ πάλη της ὑπέρ τοῦ «λαϊκοῦ» τραγουδιοῦ (στήν Θεοδωρακική του κυρίως ἔκφανση) και ἡ ἔκδοση ἐνός ἀρχειακοῦ τεύχους γιά τήν Ἀντίσταση.

Καὶ μ' ὅλο πού ὁ ἰδεολογικός-ἀφυπνιστικός χαρακτήρας του στένεψε ἀπελπιστικά, περιορισθείς στήν προβολή μουσειακῶν κειμένων, ὁδεουσῶν γιά τό μουσεῖο μοντερνιστικῶν τάσεων και πέντε-ἕξη κειμένων ἀδιαφιλονίκητα «ἀδιάβλητων» (μιά και προέρχονταν ἀπό τόν Ἀραγκόν, τόν Μπρέχ, τόν ἐν Μόσχα ὀμιλήσαντα Σάρτρ και τόν ἐν Μόσχα παρεπιδημοῦντα Βογιάζον) πάλι τήν είδαμε νά σκοντάφει στό ἴδιο καθεστώς και πάλι νά τῆς προσπάτονται λάθη και παρεκκλίσεις, μέχρι τοῦ σημείου νά γράφονται και νά ύπογράφονται ἐναντίον της «ὑπομνήματα πρός τό Κόμμα» τή γραμμή τοῦ ὅποιον ἐντούτοις ἐφάρμοσε σχολαστικά ὡς τό μή περαιτέρω.

Γιατὶ ἀκόμα και τό κορυφαίο ἀτόπημά της, (ή ἄρνηση της νά δημοσιεύει τήν κριτική, τήν περίφημη ἐκείνη κριτική τοῦ Αὐγέρη πού ἐσπευσε νά τήν φιλοξενήσει ἡ «Ἐλληνική Ἀριστερά» παρουσιάζοντάς την μάλιστα ως δῆθεν μελέτη περὶ «Προβλημάτων ἰδεολογίας και τέχνης») ἀκόμα κι αὐτό τό (πραγματικό κατά τή γνώμη μον) ἀτόπημά της, διφεύλεται στό διτὶ ἔχασε στήν ἐφαρμογή τής «γραμμῆς τοῦ Κόμματος» ἔχασε κατά τήν Β' περίοδο τήν ίκανότητα νά φιλοξενεῖ και νά προάγει τόν διάλογο. (Ἐνῶ μποροῦσε θαυμάσια νά δημοσιεύει τήν κριτική τοῦ Αὐγέρη και μάλιστα χωρίς κανένα ψαλλιδισμα και νά ἐπακολουθήσουν ἀπαντήσεις πού νά τήν κάνουν κυριολεκτι-

κά μέ τά κρεμμυδάκια, μένοντας πάντα στήν ούσια τῶν προβλημάτων κι ὅχι ἀρπαζόμενες ἀπό τίς σέ γεροντική χολερικότητα διφειλόμενες ὑβρεις.

Κι ᾧς μή χάνει λοιπόν ἀδίκως τά λόγια του ὁ φ. Διαμαντόπουλος, ὅτι τό Κόμμα «κόπτεται» τάχο σήμερα νά ἀποκαταστήσει τόν διαλόγο. Τό Κόμμα κόπτεται ἀπλῶς νά μην ὑπάρχουν παράπονα ἐναντίον του ἀπό μέρους τῶν «κορυφαίων» μας. Αὐτό είναι ὅλο κι ᾧς μή μυστικοποιούμε τά πράγματα. Ὅσο γά τίς πραγματικές προϋποθέσεις ἀποκατάστασης τοῦ διαλόγου, ἀληθοῦς και προωγωγικοῦ τοῦ προβληματισμοῦ διαλόγου... τίς εἴπαμε πιό πάνω, ἀκροθιγῷς.

Καὶ θά θίξουμε πάλι τό θέμα πιό κάτω, λέγοντας τή γνώμη μου γά τό τί πρέπει νά γίνει, μιά και κατάφερα νά φτάσω ἐπί τέλους στά συμπεράσματα τοῦ παρόντος σημειώματος.

Συμπεράσματα

1) Ἀπ' ὅσα ἀναφέρθηκαν παραπάνω βγαίνει, νομίζω, ἀβίαστα τό συμπέρασμα ὅτι τό Κόμμα, στήν ἐπιδιωχή του νά ἐφαρμόσει ὀπωσδήποτε ἡ Ε.Τ. μιά γραμμή ἡ ὅποια δέν ἡταν μελετημένη ἀλλά ἀπλῶς εὐκαιριακή, ἀπρογραμμάτιστη και σκαρωμένη ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ δόλου προβληματος και τῶν νόμων λειτουργίας τοῦ πνευματικοῦ χώρου, τά ἔκανε κυριολεκτικά «μούσκεμα».

2) Τό πρῶτο πρᾶγμα πού πρέπει νά κάνει τώρα, είναι νά ἀφήσει προσωρινά τήν Ε.Τ. στήν ήσυχία της νά δουλεύει ὥπως δουλεύει και μέ τήν ἡδη ἐν ἐνεργεία συντακτική της Ἐπιτροπή (στήν ὅποια ἐννοεῖται ὅτι ἐγώ δέν συμμετέχω).

3) Νά ζητήσει ἀμέσως μιά τακτή πίστωση χρόνου ἀπό τούς φίλους πού ἔχουν παράπονα, μετά τήν παρέλευση τής ὅποιας νά τούς καλέσει (σέ τακτή ἡμερομηνία ὄριζόμενη ἀπό τώρα) νά ἐκθέσουν συγκεκριμένες ἐπικρίσεις ἐπί συγκεκριμένων δημοσιευμάτων ἡ μή δημοσιευθέντων κειμένων, ὥστε νά μπορεῖ νά κρίνει ἐπί τής ούσιας τῶν παραπόνων, και νά ἀπονείμει τό δίκιο ἐκεί πού πραγματικά ὑπάρχει, χωρίς φόβο και χωρίς πάθος.

4) Νά χρησιμοποιήσει, ἥσυχο πιά ἀπό περισπασμούς, τό

χρόνο τῆς τακτῆς προθεσμίας, γιά νά ἐπεξεργαστεῖ μελετημένα μιάν ἄξια τοῦ ὄνοματος πολιτική και γραμμή στόν πνευματικό χώρο, γιατί ἡ μέχρι τώρα πολιτική και γραμμή του θυμίζουν δυστυχῶς τήν πολύ γνωστή ἱστορία τῆς Ἀλεπούς στό παξάρι, ἡ δοπιά νομίζοντας ὅτι θά βρει ἐκεὶ εὔκολα κόττες, ἐπεφτε ἀπό μαντρόσκυλο σέ μαγκούρα κι ἀπό μαγκούρα σέ μαντρόσκυλο, ὥσπου ἔγινε... παροιμία.

5) Ἁν ἡ μελέτη τῶν δεδόμενων τοῦ προβλήματος σέ συνδυασμό μέ τήν κομματική ἀντίληψη γιά τά γενικότερα συμφέροντα τοῦ κινήματος ὁδηγήσει τό Κόμμα στήν κρίση ὅτι ἡ μέχρι τώρα πολιτική και γραμμή του ἡταν, στόν πνευματικό χώρο τουλάχιστον ἐσφαλμένη, νά ἀναγνωρίσει ὅτι Κόμμα στόν πνευματικό χώρο είναι οἱ διανοούμενοι-μέλη τοῦ Κόμματος. Και νά ζητήσει ἀπό ὅλους ἀυτούς, νά προσκομίσουν σέ ἓνα μεγάλο ἀκτίφ, στό ὅποιο θά παρευρεθεῖ ἡ Ε.Ε. ἡ ἐστω κλιμάκιο της, μελετημένες ἔγγραφες εἰσηγήσεις γιά τόν καθορισμό τής πνευματικῆς πολιτικῆς τοῦ Κόμματος. Ἀμέσως μετά ἀπό τό ἀκτίφ, νά συγκαλέσει τούς διάφορους εἰσηγητές πού θά ἐκπροσωπούν διαφορετικές ἀπόψεις σέ συσκέψεις στρογγυλῆς τραπέζης, στίς ὅποιες θά παίρνει μέρος κλιμάκιο τής Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, γιά νά συζητηθεῖ ἡ ούσια τῶν δισταμένων ἀπόψεων και νά φωτιστεῖ τό πρόβλημα ἀπ' δόλες του τίς πλευρές.

Στό φᾶς αὐτό, τό Κόμμα νά ἐπιλέξει τούς διανοούμενους πού θά ἔχουν ἀποδείξει τήν βαθύτερη γνώση τοῦ προβλήματος και συνεπώς θά ἔχουν τήν ὄρεξη και τήν ἰκανότητα, νά ἐπεξεργαστοῦν τήν πολιτική του στόν πνευματικό χώρο και νά τήν ὑποβάλουν πρός ἐγκριση στήν Ε.Ε. συνοδεύοντάς την μέ δῆλη τήν ἀπαραίτητη αιτιολόγηση. Και ἐφ' ὅσον θά ἐγκριθεῖ, νά γίνει πολιτική τοῦ Κόμματος πρός ἐφαρμογή στήν πράξη.

Ἀπαραίτητο πάντως στοιχεῖο τής ὅποιασδήποτε πολιτικῆς στόν πνευματικό χώρο είναι ἡ ἀποκατάσταση ἀληθοῦς και ἀδέσμευτου διαλόγου πάνω στήν ούσια τῶν προβλημάτων **ΜΕ ΔΙΚΑΙΩΜΑ** και ἐκείνων πού **ΔΕΝ ΠΑΡΑΛΕΧΟΝΤΑΙ** τήν ὄρθότητα τής ιδιοτετηθείσης πολιτικῆς νά διατυπώνουν τίς ἀπόψεις τους ἐπί τῶν προβλημάτων, φωτίζοντάς τα ἀπό τή δική τους σκοπιά, και προωθώντας ἔτσι τή λύση τους.

Μονάχα ἄν έχει αὐτό τὸ στοιχεῖο ἡ πολιτική τοῦ Κόμματος, ὅποια κι ἄν είναι, θά μπορεῖ νά ἀντιμετωπίζει καὶ νά βλέπει τά προβλήματα. Και ἔτσι θά μπορεῖ καὶ νά βελτιώνεται συνεχῶς. Στό φῶς τῆς πολιτικῆς πού θά έχει υἱοθετήσει, νά δεῖ τά συγκεκριμένα παράπονα ἐναντίον τῆς Ε.Τ. ἡ ὥποιου ἄλλου ἐντύπου του καὶ νά δώσει σαφεῖς ἀπαντήσεις, ὅπως ἀνέφερα στὸ συμπ. ὑπ' ἀριθ. 3. Στό φῶς αὐτῆς τῆς υἱοθετηθείσης πολιτικῆς νά ἀποτιμήσει καὶ τὴν ὡς τώρα προσφορά τῆς Ε.Τ. ὡστε νά ξέρει τι ἀπ' ὅσα ἔκανε τό περιοδικό ἡταν σωστό, τι ἦταν λάθος καὶ τι πρέπει νά τοῦ ζητηθεῖ γιά τό μέλλον. Και νά δώσει τά ἀπαιτούμενα οἰκονομικά γιά νά κάνει τό περιοδικό σωστά τή δουλειά του.

6) Ἀν, πάλι, τό Κόμμα κρίνει ὅτι ή μέχρι τώρα πολιτική καὶ γραμμή του, πολιτική καὶ γραμμή πού κύριους ἐμπνευστές τους ἔχουν τόν Αύγέρη, τόν Βουρνᾶ, τόν Παπαϊωάννου καὶ τά καπρίτσια τῶν διαφόρων «κορυφαίων» μας καὶ τῶν ταμπού, τότε νά τό δηλώσει σαφῶς, καὶ νά ἀναθέσει τήν Ε.Τ. νά τήν ἐκδίδουν οι «κορυφαίοι» μας σάν Σ.Ε., μέ ἀρχισυντάκτη τόν Βουρνᾶ στόν ὅποιο πρέπει νά ἔξασφαλιστεῖ καὶ γερός μισθός ὡστε νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τις ἄλλες ὑποχρεώσεις του καὶ νά κάνει τή δουλειά του χωρίς προχειρολογίες.

Tί δέν πρέπει ὁπωσδήποτε νά κάνει τό Κόμμα.

1) Νά μή σπεύσει νά ίκανοποιήσει τά διάφορα παράπονα (δίκαια ή ἄδικα) χωρίς νά έχει προηγουμένως ξεκαθαρίσει τήν πολιτική του. Ἀν τό κάνει θά μεταβληθεῖ σέ φούρνο τοῦ Ναστραδίν Χότζα μονάχα, χωρίς καὶ νά μπορεῖ ποτέ νά ξεφύγει ἀπό τό ἀδιέξodo τῶν χωρίς ἀρχές ἀπαιτήσεων καὶ ἐπικρίσεων.

2) Νά μή συνεχίσει τήν μέχρι τώρα ἀκολουθουμένη

πολιτική τῆς ἀποφυγῆς νά ἀναλαβαίνει τίς εὐθύνες του παρελκύοντας ἐξ ἀεὶ τίς ἀντιμετωπίσεις τῶν προβλημάτων καὶ μή δίνοντας σαφεῖς ἀπαντήσεις του ἐπ' αὐτῶν, γιατί ἔτσι, καὶ τίς εὐθύνες δέν ἀποφεύγει, καὶ τά προβλήματα περιπλέκει, τροφοδοτώντας συνεχῶς ἀσκούς τοῦ Αἰόλου πού ἀπειλούν κάθε στιγμή νά σκάσουν.

3) Νά μή συνεχίσει ἐμπιστευόμενο τή διαμόρφωση καὶ ἐφαρμογή τῆς ὥποιασδήποτε πολιτικῆς καὶ γραμμῆς του (ἄκομα κι αὐτῆς πού είχε ὡς τώρα) σέ ἀνθρώπους παραπνευματικούς. Οί ἀνθρωποι τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ὅσδηποτε ἔξυπνοι, ικανοί καὶ καλοπροαιρέτοι κι ἄν είναι, βρίσκονται οὐσιαστικά ἔξω ἀπό τόν πνευματικό χώρο, δέν είναι σέ θέση νά ἀντιληφθούν ἀπό τά μέσα, σάν βίωμα, οὔτε τή φύση του, οὔτε τά προβλήματά του, οὔτε τούς νόμους τῆς λειτουργίας του. Μπορούν νά τά πληροφορούνται. Δέν μπορούν νά τά συλλαμβάνουν, ἄλλα μόνο νά τά μαθαίνουν, δταν τούς τά δεῖξει κανείς. Γι' αὐτό καὶ δέν μπορούν νά δράσουν δημιουργικά, ὅση καλή θέληση κι ἄν έχουν.

Τό σημείωμα τοῦτο ἔγινε πάρα πολύ μακρύ. Προσπάθησα ἐπί ημέρες νά τό συντομέψω. Μπορούσα νά τό περιορίσω σέ 18 μόνο χειρόγραφα (τά 8 τῆς ἀρχῆς καὶ τά 10 τοῦ τέλους) ή καὶ μόνο στά δέκα τελευταῖα. Ὁμως ἔτσι θά δογμάτιζα ἀπλῶς, πρᾶγμα πού τό θεωρώ ἀπαράδεκτο γιά δλους καὶ, πολύ περισσότερο, γιά μένα. Προτίμησα νά μοχθήσω ἐπί ἔναν ὀλόκληρο μήνα, γιά νά προσφέρω τό ἀπαραίτητο τεκμηριακό ὄλικο καὶ τίς ἐπ' αὐτοῦ ἀπόψεις μου, ὡστε νά δώσω στό Κόμμα τήν εὐκαιρία νά δεῖ πῶς ἔχουν τά πράγματα καὶ νά τά κρίνει ἐπί τῆς οὐσίας, κρίνοντας ταυτόχρονα καὶ ἐμένα, ὅπου τυχόν σφάλλω.

Κώστας Κουλουφάκος
2-29 Απρίλη 1964

Ο ἀναγνώστης έχει, τώρα, στά χέρια του τό πλήρες κείμενο τοῦ Κώστα Κουλουφάκου. Δέν νομίζω σκόπιμο νά προβθ, ἐδώ, σέ ἔναν ἀναλυτικό ύπομνηματισμό τῶν ἐπιμέρους πληροφοριῶν πού περιέχει. Τό ίδιο τό κείμενο δίδει ἐπαρκεῖς πληροφορίες, ὡστε νά παρακολουθούνται, μέ ἀνεση, τά realia. Καὶ ὡς

πλούτος τῶν πληροφοριῶν τόσο γιά τὰ καθέκαστα, ὅσο καὶ γιά τή γενική κατάσταση εἶναι ἐντυπωσιακός.

Ὄπως, δῆμος, τυχαίνει, συχνά, τήν ὥρα πού συμβαίνουν τά πράγματα, τό κάθε τί, ή κάθε λεπτομέρεια, ἀποκτοῦν μιάν αὐτόνομη ὑπόσταση πού ἀντανακλᾶ καὶ πολλαπλασιάζει τίς ἀλυσιδώτες ἀντιδράσεις⁵. Χωρίς νά είναι, πάντα, σημαντικά. Καὶ χωρίς νά ἔχουν, πάντα, τή σημασία πού τούς ἀποδόθηκε τή στιγμή πού συνέβαιναν. Ὁ Κώστας Κουλουφάκος θέλησε νά τά σημειώσει ὅλα, καὶ νά μήν παραλείψει τίποτε. Γιατί ἔτσι θεώρησε ὅτι μποροῦσε νά ὑπηρετηθεῖ, ἀποτελεσματικότερα, ἡ χρησιμότητα τής προσπάθειάς του.

Ωστόσο, μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου, καὶ μέ τήν ἀποκατάσταση τής ἱστορικής προοπτικής, τά ἐπιμέρους καὶ τά περιστασιακά ὑποχωροῦν καὶ ἀποδυναμώνονται. Οἱ μικρές ἱστορίες καὶ οἱ προσωπικές ἀντιδράσεις –ποιός εἶπε, καὶ τί: ποιός μόρφασε καὶ πῶς: ποιός καὶ πῶς ἀντέδρασε σέ κάτι, καὶ γιατί: καὶ, μαζί μ' αὐτά, οἱ μή καταγραφόμενες κρυφές ἐρωτικές ἱστορίες πού ἔπαιξαν καὶ αὐτές τό σημαντικό ρόλο τους στίς ἀντιπαραθέσεις –ἀρχίζουν νά λαμβάνουν τίς πραγματικές τους διαστάσεις καὶ, ὡς ἔνα βαθμό, νά ἔχανεμίζονται.

Καὶ παραμένουν, κυριαρχικές καὶ δηλωτικές τοῦ πνεύματος τής ἐποχῆς, τῶν συλλογικῶν συμπεριφορῶν καὶ τῶν συλλογικῶν νοοτροπιῶν, ὄρισμένες σταθερές καὶ κάποιοι προσανατολισμοί πού ἀναδεικνύονται μέσα ἀπό τό κείμενο τοῦ Κ. Κουλουφάκου καὶ τοῦ προσδίδουν τήν ἔξαιρετική σημασία του. Είναι ή δύσκολη, καὶ συχνά ἀντιφατική πορεία, σέ μιά κρίσιμη ἐποχή, καὶ μέ διαφορετικούς ρυθμούς συνειδητοποίησης, στήν ὅποια ἔχουν ἀποδύθει οἱ ἔλληνες κομμουνιστές, η, ἀκριβέστερα, ἔνα τμῆμα τους, ὅταν ἐπιχειροῦν, πολυδιασπασμένοι, τήν ἐσωτερική ἀναμόρφωση τοῦ κόμματός τους: ὅταν, ὅπως πίστευαν, ὑπῆρχαν ἀκόμη περιθώρια –καὶ γιά πολλούς: βεβαιότητες– ὅτι τό ΚΚΕ μπορεῖ νά (ἐπαν)μοκτήσει ἔνα βηματισμό πού θά ἐπανέφερε τίς συστοιχίες ἀνάμεσα στό ἀρχικό ἐπαναστατικό ὄραμα καὶ τίς τρέχουσες «παραμορφωτικές» πρακτικές. Είναι μιά ἀπό τίς πιό συναρπαστικές πτυχές τής ἱστορίας τῶν ἔλλήνων κομμουνιστῶν. Καὶ τό κείμενο τοῦ Κώστα Κουλουφάκου ἀποτελεῖ μία πρώτης τάξεως εἰκονογράφησή της.

Φίλιππος Ήλιού

5. Έκ προθέσεως δέν σχολιάζω τά δύσα σημειώνει ὁ Κώστας Κουλουφάκος γιά τήν «καθεστωτική ἀλλαγή» στό περιοδικό καὶ τό ρόλο τοῦ Δημήτρη Δεσποτίδη. Αὐτό ἄς είναι ἀντικείμενο ἀλλού, πληρέστερον, διερευνήσεων. Σημείωνα, πάντως, ἔδω, ὅτι ή συζήτηση πού προκάλεσε ή «καθεδρήγηση τοῦ κόμματος» καὶ ή ὅποια στάθηκε η ἀφορμή γιά τήν συνταξη τοῦ κειμένου τοῦ Κ. Κουλουφάκου, ὁδήγησε στήν ἐπιβεβαίωση τῶν ἀρμόδιοτήτων τής ἀμφισβητημένης συντακτικής ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ καὶ στή «μετάθεση» τοῦ Δημήτρη Δεσποτίδη σέ ἄλλο τομέα κομματικής εύθυνης.

Αἱ δημοτικαὶ ἐκλογαὶ –ιδίως εἰς τὰς περιφερείας Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης– ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ΕΔΑ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ἐπίπεδόν της τοῦ 1958 καὶ (...) φοβοῦμαι ὅτι εἴναι δυνατόν νά ἔχῃ ἔτι μεγαλούτεραν αἵξησιν εἰς τὸ μέλλον (...) Μαῦρα προαισθήματα μέ κατέχουν καὶ, ἀν καὶ ἐκ φύσεως δέν είμαι ἀπαστόδοξος, τὸ κλίμα μοῦ ἐνθυμίζει ὀλίγον 44, ὀλίγον 47.

(Γ. Ράλλης πρός Κ. Καραμανλῆ, 9 Ιουλίου 1964, *Κωνσταντίνος Καραμανλῆς*. Αρχεῖο, γεγονότα καὶ κείμενα, Ἐπιμέλεια: Κ. Σβολόπουλος, τ. 6, Ἀθήνα, «Ιόρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλῆς», Έκδοτική Ἀθηνῶν, 1996, σ. 141)

Οἱ δημοτικές ἐκλογές πού διενεργήθηκαν στίς 5 Ιουλίου τοῦ 1964 ἐκλεισαν ἔναν τυκνό ἐκλογικό κύκλο, πού ξεκίνησε μέ τίς βουλευτικές ἐκλογές τῆς 3ης Νοεμβρίου 1963 καὶ ὁδήγησε, στίς 16 Φεβρουαρίου τοῦ 1964, στὴ θριαμβευτική ἐπικράτηση τῆς Ἐνωσης Κέντρου (Ε.Κ.) μέ ποσοστό 52,7%. Ή διεξαγωγή τῶν δύο αὐτῶν διαδοχικῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἤταν ἄλλωστε ἡ αἵτια γιά τὴν σχετική ἀναβολὴ τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν, πού θα ἔπρεπε κανονικά νά είχαν πραγματοποιηθεῖ στὴ διάρκεια τοῦ 1963, καὶ τὴν ἀντίστοιχη παράταση τῆς θητείας τῶν δημοτικῶν ἀρχόντων, πού είχαν ἐκλεγεῖ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1959.

Τό πολιτικό πλαίσιο ἐνόψει τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν τοῦ 1964 ἤταν ριζικά διαφορετικό ἀπό αὐτό πού είχε ἐπικρατήσει κατά τίς προηγούμενες δημοτικές ἐκλογές τοῦ 1959, ὅταν στίς περισσότερες περιπτώσεις ἡ ἀναμέτρηση είχε προσλάβει τὴν μορφὴ πολωτικῆς σύγκρουσης μεταξύ ἐνός «ἐθνικοῦ» καὶ ἐνός «δημοκρατικοῦ» συνδυασμοῦ, πού ἡγεμονεύονταν ἀντίστοιχα ἀπό τὴν ΕΡΕ καὶ τὴν ΕΔΑ. Ή ἐνοποίηση τοῦ Κέντρου καὶ ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν ΕΡΕ καὶ τὴν Ε.Κ. μετά τίς ἐκλογές τοῦ 1961 («ἀνένδοτος ἀγώνας») είχε περιορίσει σημαντικά τίς δυνατότητες συγκρότησης «ἐθνικῶν» συνδυασμῶν, γεγονός πού ὁδηγοῦσε ἀναγκαστικά τὴν ΕΡΕ σὲ πολιτική ἀπομόνωση. «Ἐτσι, στίς περισσότερες περιπτώσεις ἡ ΕΡΕ ἀναγκάστηκε νά ύποστηριξει (ἄτυπα), ἀμιγῶς κομματικούς ὑποψήφιους (ὅπως π.χ. τὸν πρώην βουλευτή της Γ. Πλυτᾶ στὴν Ἀθήνα), παρόλο πού ὡς γενική πολιτική γραμμή διακήρυξε τὸν ἀπολιτικό χαρακτήρα τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν.

Παράλληλα, ἡ Ε.Κ., ὅπως ἤταν φυσικό, ἐπιθυμοῦσε νά μεταφράσει καὶ σέ δημοτική ἐπιρροή τὴν ἐκλογική της πρωτοκαθεδρία. «Ομως, οἱ ἐστωτερικές της ἀντιθέσεις, ἡ ἰδεολογική της ἀνομοιογένεια, ἡ ἀνυπαρξία τοπικῶν ὄργανων καὶ ἡ ἔλλειψη παραδοσιακῆς ἐπιρροῆς στὴν Τοπική Αὐτοδιοίκηση, καθιστοῦσαν δυσχερή τὴν αὐτόνομη παρουσία της. Γι' αὐτό ἄλλωστε καὶ σέ ἀρκετές περιπτώσεις, ἡ Ε.Κ. δέν κατόρθωσε νά παρουσιάσει ἐνιαίο συνδυασμό, ἀλλά ἐμφανίστηκε διασπασμένη εἴτε λόγω ἰδεολογικῆς διαφοροποίησης εἴτε λόγω προσωπικῶν ἀντιθέσεων, δπως παρα-

Δημοτικές ἐκλογές 1964

Η ΑΥΓΗ **ΑΥΡΙΟ στήν**
ΚΛΑΥΘΜΩΝΟΣ
 ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ
 ΣΥΓΧΡΟΝΙΖΕΙ ΚΑΙ ΤΟ ΒΑΣΙΚΟΝ ΛΑΟΝ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Η.Α. ΤΣΙΠΡΙΔΗΣ
ΖΗΤΩ Η ΕΝΟΤΗΤΑ, ΖΗΤΩ Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
Τό αποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν: Κέρια καὶ λοχυρότατα φόνοι στάν πάλι τὸν Δημοκρατικὸν 'Αναγέννησιν
ΠΕΡΙΛΑΜΠΡΗ ΝΙΚΗ

δείγματος χάριν στὸν Δῆμο Αθηναίων, δπου, ἀπό τὸν χῶρο τοῦ Κέντρου, ἡταν ὑποψήφιοι τόσο ὁ βουλευτής τῆς Ε.Κ., Παυσ. Κατσώτας, ἀλλά καὶ Ἀγγ. Τσουκαλᾶς, πρώην βουλευτής τοῦ Κόμματος Φιλελευθέρων καὶ ἔξερχόμενος δῆμαρχος, ὁ ὅποιος εἶχε ἐκλεγεῖ τὸ 1959 μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς ΕΔΑ. Συνολικά πάντως, ἡ Ε.Κ. ἀπέφυγε νά προσδώσει πολιτικό χαρακτήρα στὶς δημοτικές ἐκλογές, γεγονός πού διευκόλυνε ἐπίσης τὴν διαφοροποιημένη συμπεριφορά τῶν στελεχῶν τῆς, ἀνάλογα μὲ τὶς τοπικές συνθῆκες καὶ τὶς ἴδεολογικές τους συγγένειες. Σέ ἀρκετές μάλιστα περιπτώσεις, στελέχη τῆς Ε.Κ., κυρίως αὐτά πού ἀνήκαν στὴν Κεντροαριστερά, συνεργάστηκαν μὲ τὴν ΕΔΑ, συγκροτώντας τοπικούς δημοκρατικούς συνδυασμούς.

Οσον ἀφορᾷ, τέλος, τὴν ΕΔΑ, οἱ δημοτικές ἐκλογές τῆς προσέφεραν μία μοναδική εὐκαιρία γιά νά ἀποδείξει ὅτι ἡ πτωτική ἐκλογική τῆς πορεία δὲν ἡταν παρά ἀποτέλεσμα τῆς συγκυρίας καὶ δὲν ἀντιστοιχοῦσε πραγματικά σὲ συρρίκνωση τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῆς. Παράλληλα, ἡ ΕΔΑ ἐπιθυμοῦσε διαμέσου τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν νά ἀποκαταστήσει ἡ νά διατηρήσει διαύλους ἐπικοινωνίας μέ τὸ κεντροαριστερό ἐκλογικό ἄκροατήριο καὶ γιά τὸν σκοπὸ αὐτό ἐπιδίωξε νά πετύχει τὶς εὐρύτερες δυνατές συνεργασίες.

Τό ζήτημα τῆς διαμόρφωσης τῶν συνδυασμῶν, κυρίως αὐτῶν πού θά ἔξεφραζαν τὶς δυνάμεις τοῦ Κέντρου καὶ τῆς Άριστερᾶς, ἀποτέλεσε, ἔτσι, τὸ κριτιμότερο πολιτικό διακύβευμα κατά τὴν περίοδο πού προηγήθηκε τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, ἡ ΕΔΑ πέτυχε, στὶς περισσότερες περιπτώσεις, νά ἀποκαταστήσει εὐρύτερες συμμαχίες πού κατά κανόνα νίοθέτησαν τὴν προσωνυμία «Δημοκρατικοί Συνδυασμοί». Κυριότερη ἔξαρτηση στὸ σχῆμα αὐτό ἡταν ὁ Δῆμος Αθηναίων, ὅπου λόγω τῆς ἴδιαίτερης πολιτικῆς καὶ συμβολικῆς του βαρύτητας, ἡ ἡγεσία τῆς Ε.Κ. ἀσκήσε ὅλη της τὴν ἐπιρροή ὅστε νά ἀποτραπεῖ ἡ ὅποιαδήποτε συνεργασία μέ τὴν ΕΔΑ, ἡ ὅποια ἀναγκάστηκε νά παρουσιάσει ἀμιγή συνδυασμό, μέ ἐπικεφαλῆς τὸν βουλευτή τῆς καθηγητή Νίκο Κιτσίκη.

Τά ἀποτελέσματα τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἐκλογική καθίζηση τὴν ὅποια εἶχε ὑποστεῖ, λίγους μῆνες νωρίτερα, ἡ ΕΡΕ στὶς βουλευτικές ἐκλογές τοῦ Φεβρουαρίου 1964, δέν ἡταν ἀπλά συγκυριακή, ἀλλά ἀντανακλοῦσε δραστικές ἀλλαγές καὶ σημαντική ἀποδυνάμωση τῆς πολιτικῆς τῆς ἐπιρροῆς. Ἔτσι, λόγου χάριν, στὸν Δῆμο Αθηναίων, ἡ ΕΡΕ παρουσίασε καὶ νέα σημαντικότατη πτώση, ἀφοῦ ὁ Γ. Πλυτᾶς περιορίστηκε στὸ 26,7%, τό ὅποιο (ἀκόμη καὶ ἄν σ') αὐτό

προστεθεί τό 4,4% του Λ. Κορομηλᾶ), άπέχει πολύ άπό το 36,8% που είχε συγκεντρώσει η EPE στις 16 Φεβρουαρίου 1964. Άντιστοιχα, στον Δήμο Θεσσαλονίκης ό υποψήφιος της EPE ΑΘ. Καζινάρης περιορίστηκε στο 33,5% (δηλαδή άκριβώς τό ίδιο με το ποσοστό της EPE στις βουλευτικές έκλογες του 1964), ένω ό ίδιος, ως υποψήφιος δήμαρχος το 1959, είχε συγκεντρώσει 46,3%. Συνολικά, έξεταζοντας τά άποτελέσματα τῶν δημοτικῶν έκλογών στό σύνολο τῶν άστικῶν κέντρων, μέ πληθυσμό πάνω άπό 10.000 κατοίκους, διαπιστώνεται ή έντυπωσιακή συρρίκνωση τῆς έπιφροής τῆς EPE, ή δύναμη τῆς όποιας ἄλλωστε ήταν ίδιαίτερα περιορισμένη στό τμῆμα αὐτό τοῦ έκλογικοῦ σώματος (μόλις 30,2%), μέ τεκμήριο τά άποτελέσματα τῶν βουλευτικῶν έκλογών του 1964.

Σέ άντιθεση μέ τήν πτώση τῆς EPE, οι συνδυασμοί τούς όποιους υποστήριξε ή ΕΔΑ, είτε αὐτόνομα είτε σέ συνεργασία μέ τμῆμα τοῦ Κέντρου, κατέγραψαν σημαντικές ἐπιτυχίες και διαμόρφωσαν ἔνα χάρτη τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης, ίδιαίτερα στήν περιφέρεια τῆς Πρωτεύουσας και τήν Θεσσαλονίκη, ριζικά διαφορετικό άπό αὐτόν του 1959. Στίς έκλογές αὐτές ἀναδείχθηκαν ἐξάλλου, μέ τήν υποστήριξη τῆς ΕΔΑ, μία σειρά δημοτικοί ἄρχοντες, οι όποιοι ἐπανεκλήθηκαν στή συνέχεια πολλές φορές μετά τή δικτατορία και θέθεσαν τή σφραγίδα τους στήν Τοπική Αὐτοδιοίκηση, ίδιαίτερα στήν περιφέρεια τῆς Πρωτεύουσας, ὥπως π.χ. ὁ Γ. Κυριακάκος στόν Πειραιά, ὁ Δ. Μπέης στοῦ Ζωγράφου, ὁ Β. Παπαθανασίου στό Γαλάτι, ὁ Π. Μακρής στήν Καισαριανή, ὁ Ι. Γάλλος στήν Καλλιθέα, ὁ Δ. Φωλόπουλος στό Περιστέρι, ὁ Σ. Μαυροθαλασσίτης στό Αιγάλεω, ὁ Χ. Μιχαλόπουλος στή Δάφνη, ὁ Ι. Δομενάκης στή Ν. Ιωνία, ὁ Ι. Φθενάκης στόν Κορυδαλλό κλπ.

Σέ συμβολικό πάντως ἐπίπεδο, ή σημαντικότερη ίσως ἐπιτυχία τῆς ΕΔΑ, ήταν ή νίκη τῆς στόν Δήμο Αθηναίων, όπου ό συνδυασμός του Ν. Κιτσίκη ἀναδείχθηκε πρώτος μέ ποσοστό 30,1%, τό όποιο ήταν σχεδόν διπλάσιο άπό τήν βουλευτική δύναμη τῆς ΕΔΑ τόν προηγούμενο Φεβρουάριο (16,9%) και παρέπεμπε ειθέως στή διευρυμένη έκλογική έπιφροή που είχε καταγράψει τό 1958 (33,6%), και τήν όποια είχε ἐπιβεβαιώσει τό

Νομός	α.α.	Δήμος	Όνοματεπώνυμον ἐκλεγέντος δημάρχου
Θεσσαλονίκης	III4.	Βγονιανίτης	Ιωάννης Γεωργ. Παπαύλης
	III5.	Παρασημίδης	Δημήτριος Στεφανίδης, Μητέλλος
	III6.	Φιλαδέλφειαν	Χρηστής Ιωάννης
Θεσσαλονίκης	III7.	Λαυρεωκήν	Χριστός Ιωάννης, Ράφτης
	III8.	Θελλασσοκήν	Ιωνής Γεωργίου τοπρος Γραμματεὺς
	III9.	Καλαμαρίδης	Πενέλης Ιωνίου ἐκεκεδόης Καρβούνης
	III10.	Ευφαλίουν	Δημήτριος Ιωάννης Γκαλανίδης Γραμματεὺς
	III11.	Λαγκαδά	Ιωάννης Νικολ. Μεγχαλαρέμης Γραμματεὺς
	III12.	Μεσούλεων	Αλέξανδρος Χριστ. Νικονίδης Κερατίτης
	III13.	Σοχού	Ιωάννης Αθαν. Γκλαδίνας Γραμματεὺς
	III14.	Σταυρουπόλεως	Βόδγηλος Παρασκ. Μητρόπολος Καστοριάς
	III15.	Συκεδών	Παναγιώτης Γεωργ. Αραβίδης Κερατίτης

ἀποτέλεσμα τῶν δημοτικῶν έκλογών του 1959 (31,8%). Τή ἐπιτυχία αὐτή τῆς ΕΔΑ στήν Αθήνα, όπως και σέ πολλούς ἄλλους δήμους, προκάλεσε ἐντονες ἀντιπαραθέσεις μεταξύ τῆς EPE και τῆς Ε.Κ. και ὁδήγησε τελικά τήν ήγεσία τῆς Ε.Κ. στήν ἀπόφαση νά ἀποτρέψει τήν ἀνάδειξη τοῦ Ν. Κιτσίκη στή δημαρχία. Έτσι, ή δριστική ἀνάδειξη τοῦ δημάρχου Αθηναίων –ή όποια πραγματοποιήθηκε ἔμμεσα άπό τό δημοτικό συμβούλιο, δεδομένου ότι κανείς συνδυασμός δέν είχε συγκεντρώσει τό 40% τῶν ψήφων πού ἀπαιτούσε ὁ έκλογικός νόμος γιά τήν ἀμεση ἐκλογή – προσέλαβε ἐπεισοδιακό χαρακτήρα και ὀλοκληρώθηκε μόλις τόν Σεπτέμβριο, μετά άπό τρεῖς ψηφοφορίες, μέ τήν έκλογή τοῦ Γ. Πλυτᾶ, ὁ όποιος υποστηρίχθηκε και ἀπό δρισμένους δημοτικούς συμβούλους τοῦ Κέντρου.

Τή ισχυρή παρουσία τῆς ΕΔΑ και τῶν συμμάχων της στήν Τοπική Αὐτοδιοίκηση, μετά τίς δημοτικές έκλογές του 1964, ήταν φυσικό νά προκαλέσει ἐντονες ἀνησυχίες, ίδιαίτερα μάλιστα μετά τήν πολιτική κρίση τῆς 15ης Ιουλίου 1965. Έτσι, τό κλιμάκιο τῆς ΚΥΠ, πού ήταν ἐγκατεστημένο στό Υπουργείο Έσωτερικῶν, συμπλήρωσε μέ χειρόγραφους χα-

ρακτηρισμούς τόν δακτυλογραφημένο πίνακα τῶν δημάρχων πού συνέτασσε καὶ διατηροῦσε ἡ Διεύθυνση Τοπικῆς Αὐτοδοικησης. Τὸ ἀνεπίσημο καὶ χωρίς καμίᾳ ἄλλῃ ἐνδειξῃ ἐνημερωτικό αὐτὸ σημείωμα, ἐντοπίσθηκε, μετά τίς δημοτικές ἐκλογές τοῦ 1975, στὸ ἀταξινόμητο ἀρχεῖο τοῦ 'Υπουργείου 'Εσωτερικῶν, ἐνῶ εἶναι πολὺ πιθανό, ἀλλά πάντως ἀδιευκρίνιστο, ὅτι ἡ πρακτική αὐτὴ συνεχίστηκε καὶ τὰ πρῶτα χρόνια μετά τῆ μεταπολίτευση. Ἡ χρονολόγηση τοῦ ἐγγράφου μετά τὴν 15η Ἰουλίου 1965, προκύπτει ἀπό ὁρισμένες χειρόγραφες διορθώσεις πού ὑπάρχουν στὰ ὄνόματα τῶν δημάρχων (ὅπως π.χ. στὸν Χολαργό, ὅπου ἀντὶ τοῦ ἐκλεγέντος τὸ 1964 Ν. Βιτάλη, ἀναφέρεται ὁ μετέπειτα ἐκλεγείς Π. Παπαγιάννης).

Οἱ χειρόγραφες σημειώσεις μὲ πολιτικοϊδεολογικούς προσδιορισμούς, πού περιέχονται στὸ ἐγγραφο αὐτὸ καὶ συνοδεύονταν ὄλα σχεδόν τὰ ὄνόματα τῶν δημάρχων, διακρίνονται γιά τὴν φαντασμαγορία τῶν χαρακτηρισμῶν πού χρησιμοποιοῦν καὶ ἀντανακλοῦν τὸ μισαλλόδοξο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. 'Οσοι δήμαρχοι θεωροῦνται «έθνικῶς ὑποποιοι» εἶναι ὑπογραμμισμένοι καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ πού χρησιμοποιοῦνται γι' αὐτούς εἶναι: «έπικινδυνος κομμουνιστής», «κομμουνιστής», «ἀριστερός», «συνοδοιπόρος», «ἀριστερῶν φρονημάτων», «μή νομιμόφρων», «κεντροαριστερός» καὶ «κομμουνιστής, μελετᾶται ἀποχαρακτηρισμός». 'Αν περιοριστεῖ κανείς στοὺς 97 συνολικά δήμους πού εἶχαν τότε (σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1961) πληθυσμό πάνω ἀπό 10.000 κατοίκους, οἱ 40 δήμαρχοι εἶναι ὑπογραμμισμένοι.

Ἄλλα καὶ ὅσοι δήμαρχοι δέν θεωροῦνται «έθνικῶς ὑποποιοι» δέν ἀπαλλάσσονται ἀναγκαστικά ἀπό τὴν φαντασμαγορία τῶν χαρακτηρισμῶν τῆς ΚΥΠ. 'Ορισμένοι θεωροῦνται «έθνικόφρονες», ἄλλοι «νομιμόφρονες» καὶ ἄλλοι «ύγιῶν φρονημάτων». 'Υπάρχουν δῆμος καὶ ὁρισμένες ἴδιαιτερα ἐνδιαφέρουσες περιπτώσεις, ὅπου παρόλο πού δέν ὑπογραμμίζεται τὸ ὄνομα τοῦ

δημάρχου, οἱ χαρακτηρισμοὶ πού τὸ συνοδεύουν ἀποκαλύπτουν ἀνάγλυφα τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς: ὁρισμένοι ἀναφέρονται ως «ἀποχαρακτηρισμένοι», ἄλλοι ως «έθνικόφρονες μὲ ἀριστεράν ἀπόκλισιν», ἐνῶ ὑπάρχει καὶ μία εἰδικὴ κατηγορία διπλα στὸ ὄνομα τοῦ δημάρχου ὑπάρχει ἡ ἐνδειξη «βλ. κατάστασιν», ἡ ὁποία δέν ἐντοπίστηκε, ἄλλα παρατηρώντας τὰ ὄνόματα πού ἀφορᾶ (Δ. Μπέης, Θ. 'Αννινος, Β. Παπαδιονυσίου, Στ. Λεκανίδης κλπ.) προκύπτει ὅτι πρόκειται γι' αὐτούς πού ἀκολουθοῦσαν τὴν ἐποχή ἔκεινη τὸν Ανδρέα Παπανδρέου καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐκλεγεῖ μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς ΕΔΑ.

'Η ἀντιφατική καὶ ἀλλοπρόσαλλη ἀντιμετώπιση τῶν δημάρχων πού προέρχονται ἀπό τὴν Ε.Κ. ἀποτελεῖ ἵσως τὸ πιό ἐνδιαφέρον στοιχεῖο τοῦ ἐγγράφου, σὲ σχέση μὲ τὸ πολιτικό κλίμα τῆς ἐποχῆς. 'Ορισμένοι ἀπό αὐτούς ἀναφέρονται ἀπλά ως «κομμουνιστές» (ὅπως π.χ. ὁ δήμαρχος Χαλανδρίου Ἀλκ. Τζαμτζῆς καὶ ὁ δήμαρχος Μεσολογγίου καὶ μετέπειτα βουλευτής τοῦ ΠΑΣΟΚ Χρ. Μπασαγιάννης) ἡ «ἀριστεροί» (ὅπως π.χ. ὁ δήμαρχος Κηφισιᾶς I. Ζωμόπουλος καὶ ὁ δήμαρχος Κατερίνης Π. Τερζόπουλος) καὶ τὸ ὄνομά τους εἶναι ὑπογραμμισμένο. 'Ορισμένοι ἄλλοι ἀπαλλάσσονται τῆς ὑπογράμμισης, ἄλλα ὅχι καὶ τῆς ἀναφορᾶς στὸ πολιτικό παρελθόν τους («ἀποχαρακτηρισμένος κομμουνιστής», «ἀποκατασταθείς, διάγει νομιμοφρόνως», κλπ.). 'Άλλοι, τέλος, ἀναφέρονται ἀπλά ως «έθνικόφρονες» ἡ «ύγιῶν ἀρχῶν», παρόλο μάλιστα πού ὁρισμένοι ἀπό αὐτούς (δημοτ. π.χ. ὁ Κ. Τσίρος στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ὁ Θ. Κλαψόπουλος στὸ Βόλο) εἶχαν ἐκλεγεῖ σὲ συνεργασία μὲ τὴν ΕΔΑ. Φαίνεται ὅτι ἡ στάση πού τήρησαν οἱ διάφοροι δήμαρχοι μετά τὴν 15η Ἰουλίου 1965 συνυπολογίστηκε καὶ αὐτή γιά νά ἐπιλεγεῖ ὁ χαρακτηρισμός τους.

Ηλίας Νικολακόπουλος

ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1964 - ΔΗΜΟΙ ΜΕ ΠΛΗΘΥΣΜΟ ΑΝΩ ΤΩΝ 10.000 ΚΑΤΟΙΚΩΝ

A/A	Δήμος	Δήμαρχος	Χαρακτηρισμός*	Κόμμα	Ποσοστό %
ΝΟΜΟΣ ΑΤΤΙΚΗΣ					
1	ΑΘΗΝΑ	Γ. Πλυτάς	'Υγιαν φρονημάτων	ΕΡΕ	27
2	ΑΓ. ΒΑΡΒΑΡΑ	Ν. Νικολόπουλος	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	51
3	ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ	Σ. Κατσάρας	Άριστερός		29
4	ΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	Γ. Μπουκογιάννης	Άριστερός	ΕΔΑ	40
5	ΑΓ. ΑΝΑΡΙΤΥΡΟΙ	Αθ. Δημητρίου	Άριστερός	ΕΔΑ	48
6	ΑΙΓΑΛΕΩ	Στ. Μαυροθαλασσίτης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	70
7	ΑΜΑΡΟΥΣΙΟ	Άλ. Γαρέλλης	'Εθνικόφρων μέ άριστεράν άπόκλισιν	ύποστ. ΕΔΑ	67
8	ΑΧΑΡΝΕΣ	Σ. Δέδες	'Εθνικόφρων		52
9	ΒΥΡΩΝΑΣ	Άλ. Γεωργούτσος	βλ. κατάστασιν	ύποστ. ΕΔΑ	54
10	ΓΑΛΑΤΣΙ	Β. Παπαδιονυσίου	βλ. κατάστασιν	ύποστ. ΕΔΑ	47
11	ΓΛΥΦΑΔΑ	Σ. Λαζαρίδης	'Εθνικόφρων		42
12	ΔΑΦΝΗ	Χρ. Μιχαλόπουλος	'Επικ. Κομμουνιστής	ΕΔΑ	68
13	ΕΛΕΥΣΙΝΑ	Ήρ.-Φιλ. Τάχας	Άριστερός	ύποστ. ΕΔΑ	45
14	ΖΩΓΡΑΦΟΥ	Δ. Μπέης	βλ. κατάστασιν		29
15	ΗΛΙΟΥΠΟΛΗ	Π. Πεντάρης	Άριστερός	ύποστ. ΕΔΑ	53
16	ΗΡΑΚΛΕΙΟ	Ν. Σπυρόπουλος	'Εθνικόφρων μέ άριστεράν άπόκλισιν		55
17	ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ	Π. Μακρής	'Επικ. Κομμουνιστής	ΕΔΑ	58
18	ΚΑΛΛΙΘΕΑ	I. Γάλλος	'Επικ. Κομμουνιστής	ΕΔΑ	33
19	ΚΗΦΙΣΙΑ	I. Ζωμόπουλος	Άριστερός	E.K.	35
20	ΜΕΓΑΡΑ	K. Σωτηρίου	'Εθνικόφρων		28
21	ΜΟΣΧΑΤΟ	Όρ. Κολοκοτρώνης	'Υγιαν κοινωνικῶν φρονημάτων		39
22	Ν. ΙΩΝΙΑ	I. Δομινάκης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	51
23	Ν. ΣΜΥΡΝΗ	Αθ. Παπαθανασίου	'Αποχαρακτηρισμένος		34
24	Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ	N. Τρυπιᾶς (Αθ. Άμπατζης)	Κομμουνιστής	E.K.-ΕΔΑ	76
25	Ν. ΛΙΟΣΙΑ	Αθ. Οικονόμου	Άριστερός	ύποστ. ΕΔΑ	52
26	Π. ΦΑΛΗΡΟ	N. Ψαράκης			41
27	ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ	Δ. Φωλόπουλος	'Επικ. Κομμουνιστής	ΕΔΑ	46
28	ΤΑΥΡΟΣ	I. Χονδρογιάννης	'Αποχαρακτηρισμένος - 'Εθνικόφρων		46
29	ΥΜΗΤΤΟΣ	K. Σάκκος	Κομ. φρονημάτων	ΕΔΑ	50
30	ΧΑΙΔΑΡΙ	Δ. Γιαχνής	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	48
31	ΧΑΛΑΝΔΡΙ	Άλκ. Τζαμτζῆς	Κομμουνιστής	E.K.-ΕΔΑ	30
32	ΧΟΛΑΡΓΟΣ	N. Βιτάλης (Π. Παπαγιάννης)	Κομμουνιστής	ύποστ. ΕΔΑ	43

A/A	Δῆμος	Δήμαρχος	Χαρακτηρισμός*	Κόμμα	Ποσοστό %
33	ΠΕΙΡΑΙΑΣ	Γ. Κυριακάκος	βλ. κατάστασιν	ύποστ. ΕΔΑ	27
34	ΑΓ. ΙΩ. ΡΕΝΤΗΣ	Γ. Λιανόπουλος	'Εθνικόφρων	EPE	50
35	ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑ	Μ. Κοσκινᾶς	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	77
36	ΚΕΡΑΤΕΙΝΗ	Δ. Μισηλίδης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	56
37	ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΣ	I. Φθενάκης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	40
38	ΝΙΚΑΙΑ	Δ. Καρακούλουχης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	58
39	ΠΕΡΑΜΑ	Γ. Τσορπατζόγλου	'Εθνικόφρων		42
40	ΣΑΛΑΜΙΝΑ	Αύγ. Κριτσίκης	'Εθνικόφρων		48
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ					
41	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	K. Τσίρος	'Υγιεινή άρχοντ	E.K.-ΕΔΑ	50
42	ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΟΙ	Χ. Ράπτης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	41
43	ΚΑΛΑΜΑΡΙΑ	Μ. Άλεξιάδης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	53
44	ΝΕΑΠΟΛΗ	Άλ. Μπινώρης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	37
45	ΣΤΑΥΡΟΥΠΟΛΗ	Εύ. Μωραϊτόπουλος	'Εθνικόφρων	E.K.	42
46	ΣΥΚΕΕΣ	Π. Αφαλής	Κομμουνιστής	ΕΔΑ-Ε.Κ.	47
ΔΗΜΟΙ ΕΚΤΟΣ ΑΤΤΙΚΗΣ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ					
47	ΑΓΡΙΝΙΟ	A. Παναγόπουλος	Κομμουνιστής	E.K.-ΕΔΑ	61
48	ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ	Χρ. Μπασαγιάννης	Κομμουνιστής	E.K.	32
49	ΑΡΓΟΣ	Γ. Θωμόπουλος	'Υγιεινή φρονημάτων - βλ. κατάστασιν	E.K.-ΕΔΑ	43
50	ΤΡΙΠΟΛΗ	Α. Σεχώτης	E.K.	E.K.	63
51	ΑΡΤΑ	Χρ. Γκίζας	Άποχαρακτηρισμένος Κομμουνιστής	E.K.	45
52	ΑΙΓΑΙΟ	Π. Μεντζελόπουλος	'Εθνικόφρων		68
53	ΠΑΤΡΑ	M. Βέτσος (Θ. "Αννινος")	βλ. κατάστασιν	Άνεξάρτητος	38
54	ΘΗΒΑ	Άλ. Κυριακός	Συνοδοιπόρος		43
55	ΛΕΙΒΑΔΙΑ	I. Άνδρεαδάκης	'Εθνικόφρων	E.K.-ΕΔΑ	82
56	ΔΡΑΜΑ	A. Νικηφορίδης	Νομιμόφρων		37
57	ΚΑΛΥΜΝΟΣ	'Εμ. Καλελᾶς	Άποκατασταθείς, διάγει νομιμοφρόνως	E.K.	100
58	ΡΟΔΟΣ	Μιχ. Πετρίδης (Ηλ. Ζαχαριάδης)	Κομμουνιστής, διάγει νομιμοφρόνως μελετάται άποχαρακτηρισμός		59
59	ΑΛΕΞ/ΠΟΛΗ	Θ. Μιχαήλογλου			26
60	ΟΡΕΣΤΙΑΔΑ	B. Χατζηνικολάου			40
61	ΧΑΛΚΙΔΑ	Δ. Σκούρας	Νομιμόφρων	Άνεξάρτητος	50
62	ΑΜΑΛΙΑΔΑ	K. Γρηγορόπουλος	'Υγιεινή φρονημάτων		37
63	ΠΥΡΓΟΣ	Άν. Καζάζης (Δ. Καρακίτσας)	'Εθνικόφρων	Άνεξάρτητος	44

A/A	Δήμος	Δήμαρχος	Χαρακτηρισμός*	Κόδμα	Ποσοστό %
64	ΒΕΡΟΙΑ	Εύθ. Τζελέπογλου	Κομμουνιστής		39
65	ΝΑΟΥΣΑ	Φ. Κόκκινος	Νομιμόφρων		48
66	ΗΡΑΚΛΕΙΟ	Α. Καλοκαιρινός	E.K.	'Ανεξάρτητος	50
67	ΓΙΑΝΝΕΝΑ	Γ. Μελανίδης		E.K.-ΕΔΑ	41
68	ΚΑΒΑΛΑ	Κ. Τσολάκης	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	48
69	ΚΑΡΔΙΤΣΑ	Ν. Χαρίτος	Κεντροαριστερός	E.K.-ΕΔΑ	46
70	ΚΑΣΤΟΡΙΑ	Μ. Παπαμαντζάρης	Έθνικόφρων		51
71	ΚΕΡΚΥΡΑ	Σπ. Ραθ.	Έθνικόφρων	E.K.	35
72	ΚΙΑΚΙΣ	Άγγ. Παρθένης		E.K.-ΕΔΑ	30
73	ΚΟΖΑΝΗ	Μ. Κυρατσούς		E.K.	40
74	ΠΤΟΛΕΜΑΪΔΑ	Άρ. Λευκόπουλος		EPE	45
75	ΚΟΡΙΝΘΟΣ	Στ. Ήλιόπουλος		E.K.	46
76	ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ	Στ. Βαφίας	Έθνικόφρων		61
77	ΣΠΑΡΤΗ	Γ. Σαΐνόπουλος	'Υγιῶν φρονημάτων		30
78	ΛΑΡΙΣΑ	Άλ. Χονδρονάσιος	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	46
79	ΤΥΡΝΑΒΟΣ	Δ. Νασίκας	Νομιμόφρων	'Ανεξάρτητος	52
80	ΜΥΤΙΛΗΝΗ	Α. Αποστόλου	Κομμουνιστής	EΔΑ-Ε.Κ.	79
81	ΒΟΛΟΣ	Θ. Κλαψόπουλος	Έθνικόφρων	E.K.-ΕΔΑ	65
82	Ν. ΙΩΝΙΑ	Γ. Μπαλῆς	Κομμουνιστής	ΕΔΑ	68
83	ΚΑΛΑΜΑΤΑ	Κ. Κουτουμάνος	Έθνικόφρων	E.K.	29
84	ΞΑΝΘΗ	Στ. Βλαχόπουλος	'Υγιῶν κοινωνικῶν φρονημάτων		20
85	ΠΙΑΝΝΙΤΣΑ	Ιωαν. Γγνατιάδης (Β. Ήλιαδῆς)		'Ανεξάρτητος	47
86	ΕΔΕΣΣΑ	Γρ. Ιατρόπουλος	Έθνικόφρων		
87	ΚΑΤΕΡΙΝΗ	Π. Τερζόπουλος	'Αριστερῶν φρονημάτων	E.K.-ΕΔΑ	46
88	ΠΡΕΒΕΖΑ	Χ. Τσαντής	Έθνικόφρων	E.K.	54
89	ΡΕΘΥΜΝΟ	Εύ. Δασκαλάκης	Έθνικόφρων	E.K.	58
90	ΚΟΜΟΤΗΝΗ	Δ. Μπλέτσας	Έθνικόφρων	'Ανεξάρτητος	41
91	ΝΙΓΡΙΤΑ	Μ. Μπλιάτης	Μή νομιμόφρων		54
92	ΣΕΡΡΕΣ	Α. Άνδρεου	Νομιμόφρων	E.K.-ΕΔΑ	30
93	ΤΡΙΚΑΛΑ	I. Μάτης	Έθνικόφρων	'Ανεξάρτητος	59
94	ΛΑΜΙΑ	Άρ. Κουνούπης	Κομμουνιστής	E.K.-ΕΔΑ	48
95	ΦΛΩΡΙΝΑ	Άν. Σούλας	Έθνικόφρων	E.K.-ΕΔΑ	54
96	ΧΙΟΣ	Σ. Χέλιος	Άποχαρακτηρισμένος - Νομιμόφρων	E.K.-ΕΔΑ	34
97	ΧΑΝΙΑ	Στ. Λεκανίδης	βλ. κατάστασιν	E.K.	

(*) Ο κομματικός χαρακτηρισμός όπως προκύπτει από τις έφημεριδες *Αύγη, Έλευθερία* και *Τά Νέα*.

1947

'Ανταρτόπληκτοι: μιά μέρα

Ηταν τελευταίες ήμέρες τοῦ 'Οκτώβρη τοῦ 1947, πάντως μετά τοῦ 'Αγίου Δημητρίου. Γύρω απ' τό χωριό μας, τό Νεχώρι Τυμφρηστοῦ, στίς πλαγιές τοῦ Βελουχιού, έκεινες τίς μέρες μαίνονταν μάχες άναμεσα σέ τμήματα τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ και τοῦ Κυβερνητικοῦ. Έμεις παιδιά τότε, «έμπειροι» στά στρατιωτικά, καταλαβαίναμε άπό τό κροτάλισμα τῶν πολυβόλων ὅτι οἱ δικοί μας, οἱ ἀντάρτες, ήταν ἀκόμη κοντά μας γιατί γνωρίζαμε τά πολυβόλα τους πού ἐρίγναν τίς ριπές μέ φειδώ, ἐνῷ τά πολυβόλα τοῦ Στρατοῦ ήταν ίδιαιτέρως φλύαρα. Κι ὑστερά ἄλλα ήταν τά πολυβόλα τῶν ἀνταρτῶν ἄλλα τοῦ Στρατοῦ, διαφορετικές οἱ λαλίες τους και τά μηνύματά τους. Τό βράδυ άπό τίς τροχειοδεικτικές σφαῖρες πού αὐλάκωναν τόν οὐρανό βλέπαμε καθαρά ποιούς τόπους κατεῖχαν οἱ ἔχθροι και ποῦ βρίσκονταν οἱ φίλοι. Κάποτε ὅμως τά πολυβόλα τῶν ἀνταρτῶν ἀπομακρύνθηκαν, μάκραινε τό κροτάλισμά τους, ὥσπου χάθηκε πέρα στά βουνά τῶν 'Αγράφων. Οἱ ἀντάρτες δέν στέκονταν πολύ στό ίδιο μέρος, μετακινούνταν συνεχῶς, τακτική τους ήταν τό «πεδίο βολῆς και λακίσεως».

Τότε, ὅταν οἱ ἀντάρτες δέν ἀκούγονταν πιά και ἡ μάχη καταλάγιασε, μᾶς ἔζωσαν τά φίδια. Θά ἐρχόταν ὁ Στρατός. Και πραγματικά, ἔνα ἀπογευματάκι μέ κρύα φθινοπωρινή λιακάδα, τό χωριό γέμισε φαντάρους, πού ἀδειαζαν τούς γεμιστήρες τῶν ὅπλων τους στόν ἀέρα γιά ἐκφοβισμό (ἄλλα και γιά νά ξεφορτωθοῦν τό υπερβολικό βάρος ἀπό τίς σφαῖρες τους). Τό χωριό 'άρωσε ἀπ' τό φόβο, δέν είχαν ἔρθει γιά καλό οι μουσαφίρηδες. Δέν ζέραμε και τί μᾶς περιμένει. Πρίν τό σουύρουπο μιά περίπολος, μαζί μέ τόν παπά και τόν πρόεδρο τῆς κοινότητας, πέρασε ἀπό σπίτι σέ σπίτι και διέταξε δλους τούς χωριανούς, γυναῖκες, παιδιά, γερόντους, νά μαζευτοῦν στήν πλατεία. "Ανδρες ἄνω τῶν 18 βρίσκονταν ἐλάγιστοι στό χωριό. "Οσοι δέν ήταν φαντάροι ή ἀντάρτες, κρύβονταν στά πέριξ δάση γιά τό φόβο τῶν παρακρατικῶν. Και τά νέα κορίτσια ἐπίσης κρύβονταν.

Μαζευτήκαμε, λοιπόν, στήν πλατεία. Ἔκει ἔνας ἀξιωματικός μᾶς ἔβγαλε λόγο. Δέν μπορῶ νά πω, βέβαια, πώς θυμᾶμαι τί είπε, μετά ἀπό 53 ὄλόκληρα χρόνια. Μπορῶ ὅμως, ἐν πνεύματι ἀληθείας, νά ἀνασυστήσω τά λόγια του γιατί τήν ἀλήθεια τους, ως βιωμένη πραγματικότητα, τήν μάθαμε δλοι πολύ καλά τίς ἀμέσως ἐπόμενες ήμέρες, τούς μήνες και τά χρόνια πού ήρθαν, ὥσπου τέλειωσε ὁ ἐμφύλιος, και πολύ μετά ἀπ' αὐτόν.

Εἶπε, λοιπόν, ὁ ἀξιωματικός.

"Ος αὔριο τό μεσημέρι θά ἔχετε φύγει δλοι ἀπό τό χωριό. Δέν θά μείνει κανείς· ὅποιος, παραμείνει συλλαμβάνεται. Θά πάτε στίς πόλεις πού κρατᾶ ὁ Στρατός, στό Καρπενήσι, στή Λαμία. Ή πατρίδα θά σάς φροντίσει. Πάρτε μαζί σας δ, τι μπορείτε,

ρουχισμό, φαγώσιμα και πολύτιμα πράγματα –σιγά τά χρυσαφικά–, κρύψτε τά ύπόλοιπα γιατί σύντομα θά έπαναπατριστείτε. Αυτός ο λίγος καιρός κράτησε 3 όλόκληρα χρόνια και γιά όρισμένους κράτησε γιά πάντα. Και επειδή προφανῶς ήξερε ότι οι ὄνδρες κρύβονταν «συνέστησε» στίς γυναικες νά πάνε νά τους βροῦν, και νά τους πείσουν νά έμφανιστούν, νά είναι κι αὐτοί μαζί με τίς φαμελιές τους. Κανείς δέν θά πείραξε κανένα, δλους τούς προστάτευε η Κυβέρνηση και ό στρατιωτικός του λόγος τιμῆς.

“Ετσι μίλησε ό άξιωματικός.

Και πράγματι, δέν σκότωσαν κανέναν, σπίτι δέν κάηκε, πλιάτσικο δέν έγινε, κανένα δέν κακοποίησαν, έκτος ἀπ' τὸν ἄμοιρο Βαγγέλη πού ἔφαγε τῆς χρονιᾶς του. Ἡταν φαντάρος μέν ἄδεια, λιποτάκτησε και τὸν ἐπιασαν κάπου ἐκεὶ κοντά, σέ μιά σπηλιά ὅπου κρυβόταν μαζί μέν δύο συγχωριανά κορίτσια.

Κατά τά ἄλλα ή διαταγή διαταγή. Τά κλάματα τῶν γυναικῶν και τά παρακάλια τῶν γερόντων δέν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα. Μπροστά στὸ ἀναπόφευκτο μοιραῖο ὅλοι ἀρχισαν νά συμμορφώνονται, βάλθηκαν νά κρύβουν τά πράγματα σέ πρόχειρους κρυψώνες, νά ξεχωρίζουν τά κειμῆλια, τίς εἰκόνες, τά τιμαλφῆ, νά σφάζουν τίς κότες γιά τό φαῖ τῶν πρώτων ἡμερῶν, νά ἐτοιμάζονται γιά τό ταξίδι στὸ ἄγνωστο τὴν ἄλλη μέρα, μέν ὑποχύγια δσοι διέθεταν, ζαλίγκα οἱ ὑπόλοιποι.

Οἱ γυναικες πῆγαν νύχτα στά κρησφύγετα τῶν ἀνδρῶν, τοὺς εἴπαν τά μαντάτα, κι αὐτοί κάτω ἀπό τὴν ἀμείλικτη λογική τῶν πραγμάτων ἀρχισαν ἀπ' τά χαράματα τῆς ἐπομένης μέρας νά έμφανίζονται, σκιαγμένοι, ἀπλυτοι, ἀξούριστοι, μ' ἔνα πόντο γένι. Μερικοί δέν συμμορφώθηκαν πήγαν στούς ἀντάρτες. Σκοτώθηκαν οἱ περισσότεροι ἀργότερα, ἄλλοι οι στὸν Γράμμο ἢ κατέληξαν στὴν Τασκένδη. Ό πατέρας ἐπέστρεψε και τό πρῶτο πού ἔκανε ἥταν νά ξουριστεῖ.

Κατά τίς 11 δόθηκε τό σύνθημα τῆς ἀναχώρησης, μέσα σέ δύδυρμούς και κλάματα πού ἐμπόδιζαν τά μάτια νά ρίξουν τὴν τελευταία ματιά στὸ χωριό πού ἀφήναμε πίσω. Ἐμεῖς, μάνα, πατέρας, τ' ἀδέρφια, φορτωμένοι μέ δι, τι μπορούσαμε, ἄνευ ὑποχύγιου, πήραμε τό δρόμο γιά τό Καρπενήσι, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τοῦ Βελουχιοῦ· ὀκτώ ώρες κάναμε νά φτάσουμε, ξέπνοοι και μέ σκισμένα πόδια.

Αφήνω πολλές «λεπτομέρειες» γιατί θά πήγαινε πολὺ σέ μάκρος. Πάντως δύο μέρες μετά, ἐπειδή γιά τὸν πατέρα στὸ Καρπενήσι «μύριζε μπαρούτι» –τὸν ἦξεραν ὅλοι ως ἀριστερό ἀπό παλιά και οἱ παρακρατικοί ὀργίαζαν– μπήκαμε σ' ἔνα δχῆμα κατ' ὄνομα λεωφορεῖο γιά τή Λαμία, στιβαγμένοι σάν σαρδέλλες. Στὸν κάμπο τοῦ Σπερχειοῦ ἀνταμώσαμε χιλιάδες ξεσπιτωμένους σάν και μᾶς πού κατέβαιναν ἀπ' τά βουνά μέ γαιδούρια, μουλάρια, αὐτοκίνητα, τρακτέρ, μέ τά πόδια, ἄνθρωποι και ζῶα ἀνακατωμένοι, ἐνῶ στρατιωτικά

Θεσσαλία, 1950:
καταυλισμός προσφύγων
(Εἰκόνες τῆς Έλλάδος,
1944-1958. Φωτογραφική
συλλογή N. E. Τόλη,
Αθήνα 1998, σ. 113)

τημάτα, τάνκς, αύτοκίνητα φορτηγά, πυροβόλα άνεβαιναν κατά τα βουνά. Οι έλεγχοι κάθε τόσο, χαρτιά, έρευνα στά πράγματα, δόλο κι άνακαλυπταν κάποιον υποπτο κομμουνιστοσυμμορίτη. Φτάσαμε νύχτα στή Λαμία. Τριάντα μέ σαράντα χιλιάδες έκεινες τις μέρες τά άξιοθήνητα καραβάνια άπο τά πέριξ χωριά.

Πάντως, οι ανθρώποι αὐτοί, πού μᾶς κατέβασε ὁ Στρατός, ἀπ' ὅλα τά όρεινά και τά ήμιορεινά χωριά τῆς Έλλάδας τό 1947-48, μέ τή βία βέβαια, εἴμασταν κάτι μεταξύ 700.000 μέ 800.000 ψυχές. Πάνω ἀπό τό 10% τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς Έλλάδας. Οι πολλοί εἶχαν μέσα στή λάσπη τῶν καταυλισμῶν, σέ άντισκηνα και στρατιωτικά τόλ ως τήν ανοιξή τοῦ 1950. Γύρω ἀπό τις ἐπαρχιακές πόλεις ὄλοκληρες παραγκουπόλεις. Δράμα, Λαμία, Άρτα, Λάρισα, Κοζάνη, Γιάννενα, Τρίκαλα, Φλώρινα, Καστοριά, Τρίπολη κλπ. δέχθηκαν χιλιάδες ἀνθρώπους πού ζούσαν μέ τά συσσίτια τῆς τότε «ἀνθρωπιστικῆς βοήθειας» και κουτσοδούλευοντας. Τά μεροκάματα τότε, και ἀρκετό καιρό μετά τή λήξη τοῦ ἐμφυλίου, γνώρισαν κατακόρυφη πτώση, πράγμα πού πολύ βοήθησε τήν όνομαζόμενη «ἀνασυγκρότηση» τῆς χώρας, μετά τό '50. Γνώρισαν κι ἄλλα αὐτοί οι ανθρώποι: πολλοί πέρασαν ἀπ' τό Μακρονήσι γιά ἀναμόρφωση, οι στρατεύσιμοι ἐπιστρατεύτηκαν και στάλθηκαν στόν Γράμμο, σολοι «ἀποχρωματιστήκαν», δηλαδόν ἀναγκάστηκαν νά υπογράψουν δήλωση νομιμοφροσύνης, κάποιοι μή ἀνανήψαντες φυλακίστηκαν, ἔξοριστηκαν, ἐκτελέστηκαν ἢ ἐπεσαν θύματα τῶν Σούρληδων και τῶν Βουρλάκηδων.

Ἄντι. Μᾶς ἔδωσαν κι ἔνα ὄνομα. Μᾶς βάφτισαν «συμμοριόπληκτους» ἄν και στήν πράξη ἐπικράτησε τό ὄνομα «ἀνταρτόπληκτοι». Μ' αὐτό τό ὄνομα μείναμε στήν ἐπίσημη ίστορία και στή συλλογική μνήμη, ἀκόμη και στή δική μας μνήμη, μολονότι ζέραμε πολύ καλά ὅτι δέν εἴμασταν ἀνταρτόπληκτοι, ἀλλά «στρατόπληκτοι». Ωστου ξεχάστηκαν «ὅλα αὐτά».

Και γιά τήν ίστορια: Τό σχέδιο τῆς ἐκτόπισης τῶν όρεινών πληθυσμῶν ἡταν τοῦ ἀμερικανοῦ στρατηγοῦ Βάν Φλήτ πού τό είχε ἐφαρμόσει μέ ἐπιτυχία στίς Φιλιππίνες και τό ἐπανέλαβε, ἐπίσης μέ ἐπιτυχία, στήν Έλλάδα. Σκόπευε τήν ἐξόντωση τῶν ἀνταρτῶν -και τό πένυχε- στερώντας τους τόν φιλικό πληθυσμό, τις πηγές ἀνεφοδιασμού, καταυλισμό, πληροφορίες, περιθαλψη τραυματιῶν και κυριώς ἔμψυχο ύλικό πρός ἐπιστράτευση. Τότε προπαγανδίστηκε ὅτι οι κάτοικοι τῶν όρεινών περιοχῶν, οι ἀνταρτόπληκτοι, χάρη στή στοργική φροντίδα τῆς Πατρίδας, σώθηκαν ἀπό τή βία τῶν κομμουνιστοσυμμοριτῶν. Δέν είχε ἐφευρεθεῖ ἀκόμη ὁ ὄρος «εθνοκάθαρση» ἄν και ὑπῆρχαν τά συνώνυμά του, διότι οι ἀντάρτες ὀνομάζονταν και «Σλάβοι» ή «Εαμοβούλγαροι», ἔθνικῶς ἀλλότριοι δηλαδή ἐκτός ἀπό ἀπαίσιοι συμμορίτες μέ τό μαχαίρι στά δόντια. Πάντως είναι σίγουρο ὅτι ὁ ὄρος «εθνοκάθαρση» δέν μπορεῖ νά ἐφαρμοσθεῖ σήμερα ἀνάδρομικά γιά τήν τότε ἐκτόπιση 700.000 Έλλήνων γιατί, κοντά στά ἄλλα, θά κινδύνευαν μερικοί στρατηγοί, πολιτικοί και παρακρατικοί, ἄν ζούν ἀκόμη, νά περάσουν ἀπό τό δικαστήριο τῆς Χάγης ώς ἐγκληματίες πολέμου. Όπως και νά έχει τό πράγμα διμος μέ τήν όρολογία, στήν ούσια ή ἐκτόπιση τῶν όρεινών πληθυσμῶν ἡταν ή ἀντιστροφή και ή ἀπάντηση στό δόγμα τοῦ ἀνταρτοπόλεμου πού λέει ὅτι οι ἀντάρτες πρέπει νά είναι μέσα στό λαό, ὅπως τό ψάρι στό νερό. Άν διμος βγάλεις τό νερό, τό ψάρι ψοφάει.

Αγγελος Έλεφάντης

Τό προσωπικό άρχειο του Αντώνη Μπριλλάκη άποτελεί μία άπο τις σημαντικές συλλογές των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας και μία άπο τις πρώτες προσκτήσεις τους (1995). Κατατέθηκε στά ΑΣΚΙ από τήν οικογένεια του Αντώνη Μπριλλάκη, λίγο χρόνο μετά τό θάνατό του και καλύπτει ένα μεγάλο τμήμα τής πλούσιας άγωνιστικής και πολιτικής του δράσης.

Γεννημένος τό 1924 στά Χανιά τής Κρήτης, ο Αντώνης Μπριλλάκης ήλαβε πολύ νέος μέρος στό κίνημα τής έθνικης άντιστασης, δραγανόθηκε στήν ΕΠΟΝ και λίγο άργοτερα στό ΚΚΕ. Στίς άρχες του 1944 συνελήφθη άπο τίς γερμανικές άρχες κατοχής και καταδικάστηκε σέ θάνατο άπο τό γερμανικό στρατοδικείο τών Χανιών. Οι άντιδράσεις πού προκλήθηκαν άπο τήν άποφαση αυτή άναγκασαν τίς γερμανικές άρχες νά μετατρέψουν τήν ποινή του σέ δέκα χρόνια καταναγκαστικά έργα. "Ετσι ο Αντώνης Μπριλλάκης δοδγήθηκε στίς γερμανικές φυλακές Λάντσμπεργκ, δπου παρέμεινε κρατουμένος έως τό Μάιο του 1945. Μετά τήν άπελευθέρωση συνέχισε τόν άγωνα του μέσα άπο τίς γραμμές τής ΕΠΟΝ και έκλεχτηκε γραμματέας τής ΕΠΟΝ Κρήτης και μέλος τού Κεντρικού Συμβουλίου τής δργάνωσης. Τό 1947 συνελήφθη και έκτοπιστηκε στήν Ικαρία, άπ' όπου μεταφέρθηκε τελικά στή Μακρόνησο. Έκει βασανίστηκε άπανθρωπα, μέ άποτέλεσμα νά ύποστει σοβαρό κλονισμό τής υγείας του και νά χάσει προσωρινά τή φωνή του. Μαζί μέ άλλους «τρελούς» μακρονησιώτες μεταφέρθηκε στό Χαϊδάρι γιά «θεραπεία», σέ ένα παράπηγμα πού λειτουργούσε ώς νοσοκομείο. Άπελευθερώθηκε τό Δεκέμβριο του 1950 και συνδέθηκε μέ τόν παράνομο μηχανισμό τού ΚΚΕ. Ως μέλος τού ΚΣ τής ΕΠΟΝ συνεργάστηκε μέ στελέχη τού ΚΚΕ γιά τήν άνασυγκρότηση τής παράνομης ΕΠΟΝ και τή δημιουργία νόμιμων δργανώσεων τής νεολαίας. Όταν ίδρυθηκε ή ΕΔΑ, τόν Αύγουστο του 1951, συμμετείχε στήν πρώτη Διοικούσα Έπιτροπή της και στήν ίδρυση τής Ένιαίας Δημοκρατικής Νεολαίας Έλλάδος (ΕΔΝΕ).

Η ένταξή του στήν ΕΔΑ συμπίπτει μέ τή χρονική άφετηρία τών ύλικων πού συγκροτούν τό άρχειο του. Πρόκειται γιά σημαντικό δύκο τεκμηρίων πού καλύπτουν μία χρονική περίοδο 40 χρόνων, άπο τό 1951 έως τό 1991. Σέ αυτό περιλαμβάνονται προσωπικά του κείμενα, δημοσιευμένα ή άδημοσιευτα και πολλές ίδιοχειρες σημειώσεις. Περιέχονται άκομη διάφορα άλλα τεκμήρια -τά όποια κρατούσε, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο συστηματικά- σχετικά μέ τίς πολιτικές διαδικασίες στίς οποίες συμμετείχε, τίς δργανώσεις και τά κόμματα τών όποιων ύπηρξε στέλεχος, άλλα και κείμενα και δημοσιεύματα πού άναφέρονται σέ διάφορα γεγονότα τής έποχής.

Τό άρχειο τού Αντώνη Μπριλλάκη

Τό ύλικό αύτό ταξινομήθηκε και δργανώθηκε σέ τρεις χρονολογικές ένότητες διαφορετικού δύκου:

Α. Τά χρόνια μετά τή Μακρόνησο έως τή δικτατορία· ή έποχή τής ΕΔΑ, 1951-1967 (12 κουτιά).

Β. Ή περίοδος τής δικτατορίας, 1967-1974 (6 κουτιά).

Γ. Άπο τή μεταπολίτευση έως τό 1991 (49 κουτιά).

Στήν πρώτη ένότητα διασώζονται τεκμήρια άπό τήν έποχή πού ο Αντώνης Μπριλλάκης ήταν στέλεχος τής ΕΔΑ και βουλευτής σέ έξι βουλευτικές περιόδους, άπο τό 1951 έως τό 1964. Πρόκειται κυρίως γιά έγγραφα σχετικά μέ τήν κοινοβουλευτική δραστηριότητα τής ΕΔΑ και διάφορα ζητήματα πολιτικής έπικαιρότητας πού άπασχολούν έκεινή τήν περίοδο τή Βουλή. Παράλληλα διασώζονται έγγραφα γιά τό σχεδιασμό, τήν προετοιμασία και τά άποτελέσματα τών έκλογων τού 1951, 1952, 1956, 1964, τήν προετοιμασία τῶν έκλογων τού 1967, καθώς και έγγραφα, έντυπα και φυλλάδια άπό τό Α', τό Β' συνέδριο τής ΕΔΑ, και τήν προετοιμασία τού Γ' συνεδρίου πού δέν πρόλαβε νά πραγματοποιηθεί. Στούς φακέλους αύτούς έχουν ένταχθεί και κείμενα διαφόρων ομίλων τού Αντώνη Μπριλλάκη. Στήν ίδια ένότητα περιλαμβάνονται έγγραφα τά όποια έντασσονται σέ θεματικές κατηγορίες, όπως: Κυπριακό (1955-1959), Έργατικό-Συνδικαλιστικό Κίνημα, Έξωτερική Πολιτική, Έκπαιδευτικά Θέματα, Αμνηστεία-Διώξεις, Φασιστικές Όργανωσεις κλπ. Τέλος διασώζονται φύλλα και άποκόμματα άπό έφημερίδες τής έποχής (1951-1967).

"Αν και ή δεύτερη ένότητα είναι ή μικρότερη σέ δύκο, έντούτοις περιλαμβάνει ιδιαίτερα σημαντικά τεκμήρια γιά τή διάσπαση τού ΚΚΕ τό 1968 και τό άντιδικτατορικό κίνημα έκτός Ελλάδας. Σχετικά μέ τή διάσπαση, διασώζονται διάφορα κείμενα μέ άποψεις στέλεχων και μελών τής Κεντρικής Έπιτροπής τού ΚΚΕ, κείμενα τού Γραφείου Έσωτερικού τής ΚΕ τού ΚΚΕ και κυρίως έπιστολές κρατουμένων άπό τίς φυλακές και τά στρατόπεδα, πολλές άπό τίς όποιες είναι γραμμένες σέ τσιγαρόχαρτα.

"Ο Αντώνης Μπριλλάκης ύπηρξε άπό τό 1968 μέλος τής ήγεσίας τού ΚΚΕ έσωτερικού. Ως μέλος τού Έθνικού Συμβου-

λίου τού Πατριωτικού Μετώπου (ΠΑΜ) και έκπρόσωπός του στό έξωτερικό, συντόνιζε τίς άντιδικτατορικές δραστηριότητες τῶν Έλλήνων στή Δυτική Εύρωπη. Συμμετεῖχε σέ συναντήσεις και συνομιλίες τού ΠΑΜ μέ τό Πανελλήνιο Άπελευθερωτικό Κίνημα (ΠΑΚ) και τή Δημοκρατική "Αμυνα (ΔΑ) γιά τό συντονισμό τού άντιδικτατορικού άγωνα, διατυπώνοντας παράλληλα τίς έκτιμησεις και τίς προτάσεις του γιά τήν ένότητα τῶν άντιστασιακῶν δυνάμεων. Έκπροσώπησε τό ΠΑΜ στίς διαπραγματεύσεις του μέ άλλες άντιδικτατορικές δργανώσεις και ύπέγραψε τή συμφωνία τού ΠΑΜ μέ τό ΠΑΚ τού Άνδρεα Παπανδρέου και τήν τριμερή συμφωνία άνάμεσα στό ΠΑΜ, τό ΠΑΚ και τή Δημοκρατική "Αμυνα.

Στό άρχειο του περιλαμβάνεται σημαντικός άριθμός τεκμηρίων γιά τήν δργάνωση τού άντιδικτατορικού άγωνα, τίς δραστηριότητές τού ΠΑΜ στό έξωτερικό και τήν έπικοινωνία του μέ τήν Ελλάδα, τήν δργάνωση και τή δράση διαφόρων άντιστασιακῶν πυρήνων και ομάδων δυναμικῆς άντιστασης πού λειτουργούσαν στό πλαίσιο τού ΠΑΜ. Διασώζεται άκομη σημαντικό ύλικό γιά τίς δραστηριότητες τού Μίκη Θεοδωράκη και προσωπικά του κείμενα, δταν ήταν πρόεδρος τού Έθνικού Συμβουλίου τού ΠΑΜ και μετά τήν άποχώρησή του. Υάρχουν άκομη άρθρα και κείμενα συνεντεύξεων τού Αντώνη Μπριλλάκη σέ εύφωπαίκες έφημερίδες, ραδιοφωνικούς σταθμούς κ.α. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζουν τά κείμενα τής συμφωνίας ΠΑΜ-ΠΑΚ, οί κοινές άνακοινώσεις τῶν δύο δργανώσεων και ή άλληλογραφία Αντώνη Μπριλλάκη και Άνδρεα Παπανδρέου (1968-1972).

Τά τεκμήρια τής τρίτης ένότητας σκιαγραφούν τούς πολιτικούς προβληματισμούς και τήν πολιτική πορεία τού Αντώνη Μπριλλάκη στά χρόνια πού άκολουθησαν τή μεταπολίτευση μέχρι τό 1991. Παράλληλα ομώς σκιαγραφούν τό χώρο τής άνανεωτικῆς άριστερᾶς και φωτίζουν πλευρές τῶν πολιτικῶν διεργασιών πού συνέβησαν κατά τή χρονική άντι περίοδο. Ή κατάταξη τῶν έγγραφων είναι καταρχήν χρονολογική και ύπακούει στή διαδοχή: ΚΚΕ έσωτερικού, ΕΑΡ, Συνασπισμός. Σέ κάθε περίπτωση έχουν συγκροτηθεί μικρότερες θεματικές

ένότητες πού περιλαμβάνουν διάφορες δημιούργιες του, αρθρα και συνεντεύξεις στόν τύπο, κείμενα τοῦ ίδιου ἀλλά και ἄλλων στελεχών, μέ τά όποια συμμετεῖχε σε συλλογικά ὄργανα τοῦ KKE ἐσωτερικοῦ καὶ τῆς EAP.

Στήν ένότητα αὐτή περιλαμβάνονται ἐσωτερικά κείμενα, ἀποφάσεις καὶ ἀνακοινώσεις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Γραφείου τοῦ KKE ἐσωτερικοῦ, τῶν ὅποιων ὑπῆρξε κατά διαστήματα μέλος μετά τὴ μεταπολίτευση. Σημαντικό τμῆμα τῶν ὑλικῶν τῆς ἐποχῆς ἀποτελοῦν διάφορα τεκμήρια γιά τίς ἐκλογές, τήν κοινοβουλευτική δράση, τή νεολαία, τίς δραστηριότητες καὶ τίς συνδιασκέψεις της, τά συνέδρια τοῦ KKE ἐσωτερικοῦ, καθώς καὶ διάφορα κείμενα καὶ δημοσιεύματα γιά ἄλλα κόμματα.

Ἐδῶ περιλαμβάνονται τεκμήρια ἀπό τή δράση τῆς EKON Ρήγας Φεραίου στά πανεπιστήμια καὶ τίς συνοικίες, καθώς καὶ κείμενα ἀποφάσεων καὶ ἀνακοινώσεων τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τῆς ὁργάνωσης. Περιλαμβάνεται ἐπίσης ποικίλο ὑλικό ἀπό τήν πρώτη καὶ ἰδιαίτερα ἀπό τή δεύτερη πανελλαδική συνδιάσκεψη τοῦ Ρήγα Φεραίου, πού ἔγιναν τό 1975 καὶ τό 1978 ἀντίστοιχα.

Ως διενθυντής τῆς Αὔγης, κατά τήν περίοδο 1976-1978, κρατοῦσε στό ἀρχεῖο του σημειώσεις γιά διάφορα ὁργανωτικά καὶ οἰκονομικά ζητήματα τῆς ἐφημερίδας. Γιά τά συνέδρια πού τραγματοποίησε τό KKE ἐσωτερικοῦ τό 1978, τό 1982 καὶ τό 1986 διασώζονται κείμενα μέ ἀπόψεις στελεχών, συνέδρων καὶ κομματικῶν ὁργανώσεων, ἀνακοινώσεις, ἀποφάσεις, φυλλάδια καὶ διάφορα δημοσιεύματα στόν τύπο τῆς ἐποχῆς. Μία ἄλλη θεματική ένότητα συγκροτεῖται ἀπό τά κουτιά πού περιέχουν ποικίλα τεκμήρια ἀπό τίς βουλευτικές, τίς δημοτικές ἐκλογές καὶ τίς εὐρωεκλογές ἀπό τό 1974 ἕως τό 1989.

Στό ἀρχεῖο διασώζονται ἐπίσης χειρόγραφα κείμενα, σημειώσεις καὶ ὑλικό γιά τό βιβλίο Ἑλληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα. Ιστορική διαδρομή, κρίση, προοπτικές, πού δημοσίευσε τό 1980, καθώς καὶ ἔνα ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου μέ ἰδιόχειρες σημειώσεις, προσθήκες καὶ διορθώσεις τοῦ ἴδιου.

Τιδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν διάφορα κείμενα τοῦ 1986 –πρίν καὶ μετά τό 4ο Συνέδριο τοῦ KKE ἐσωτερικοῦ– μέ ἀπόψεις καὶ προβληματισμούς στελεχών γιά τήν πορεία καὶ τίς προοπτικές τοῦ κόμματος αὐτοῦ, πρακτικά συνεδριάσεων τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Γραφείου καὶ κείμενα μέ ἀπόψεις γιά τή δημιουργία ἐνός νέου φορέα τῆς ἀριστερᾶς. Ἐδῶ περιλαμβάνονται ἰδρυτικά κείμενα τῆς EAP, καθώς καὶ ἰδιόχειρες σημειώσεις καὶ κείμενα τοῦ Ἀντώνη Μπριλλάκη, στά ὅποια καταβέτει τούς προβληματισμούς καὶ τίς ἐπισημάνσεις του σχετικά μέ τό νέο κόμμα καὶ τήν προετοιμασία τοῦ ἰδρυτικοῦ του συνεδρίου.

Ο Ἰδιος, ὃς βουλευτής τῆς EAP καὶ κοινοβουλευτικός της ἐκπρόσωπος ἀπό τό 1987 ἕως τό 1989, συγκέντρων ὑλικό γιά διάφορα θέματα πού ἀπασχολοῦσαν ἐκείνη τήν ἐποχή τήν πολιτική ζωή καὶ τή βουλή (οἱ ἰδιωτικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί, ἡ οἰκονομική πολιτική τῆς κυβέρνησης, τά προβλήματα τῆς ἐκπαίδευσης, ἡ ὑπόθεση Κοσκωτᾶ, οἱ ἐκλογές τοῦ 1989 κ.ἄ.).

Η χρονική περίοδος μετά τό καλοκαίρι τοῦ 1989 καλύπτεται ἀπό δημοσιεύμένα κείμενα καὶ προσωπικές του συνεντεύξεις γιά τήν ἀποχώρησή του ἀπό τήν EAP, τήν προσχώρησή στή Δημοκρατική Συμπαράταξη καὶ τή συμμετοχή του στό ψηφοδέλτιο τοῦ ΠΑΣΟΚ κατά τίς ἐκλογές τῆς 5ης Νοεμβρίου τοῦ 1989.

Τέλος, σέ δεκαεπτά κουτιά ἔχουν ταξινομηθεῖ καὶ τοποθετηθεῖ διάφορες ἐφημερίδες, κυρίως φύλλα τῆς Αὔγης, ἀπό τό 1974 ὥς τό 1993.

Μέ πρωτοβουλία τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀντώνη Μπριλλάκη καὶ τή συμβολή τῶν Ἀρχειών Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ιστορίας, ἔτοιμάζεται, μέ βάση κυρίως τό προσωπικό του ἀρχεῖο –ἄλλα καὶ ἄλλες πηγές–, ἡ ἐκδοση ἐνός τόμου πού θά περιλαμβάνει τεκμήρια ἀπό τή ζωή καὶ τή δράση του. Παράλληλα, συνεχίζεται ἡ προσπάθεια γιά τόν ἐντοπισμό τεκμηρίων σχετικῶν μέ τή νεανική του δράση στής γραμμές τῆς ΕΠΟΝ, τά χρόνια τῆς έξοριας στήν Ικαρία καὶ κυρίως στή Μακρόνησο καὶ τή δράση του μέχρι τήν πρώτη ἐκλογή ώς βουλευτή τῆς ΕΔΑ τό 1951.

Εύδοκια Όλυμπίτου

Η Κύπρος και τό κυπριακό πρόβλημα στά ΑΣΚΙ

Τά τεκμήρια τῶν Ἀρχείων Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ιστορίας γιά τήν πολιτική και κοινωνική ιστορία τῆς Ἐλλάδας τοῦ 20οῦ αιώνα είναι, ὅπως είναι πλέον ἀρκετά γνωστό, πολύ σημαντικά ώς πρός τό περιεχόμενο και πλούσια ώς πρός τὸν ἀριθμό. Αὐτό πού ώστόσο μπορεῖ νά μην είναι τόσο γνωστό είναι ὅτι στά ΑΣΚΙ ὑπάρχει ἔνας ἔξαιρετικός, ἀπ' δλες τίς ἀπόψεις, ἀριθμός τεκμηρίων γιά τήν Κύπρο πού, σχεδόν στό σύνολό τους, ἔχουν καταλογογραφηθεῖ. Κάποιες μελέτες ἡ ἀνακοινώσεις σε συνέδρια γιά τό κυπριακό, δημοσιευμένες και μή, ἔχουν ἥδη βασιστεῖ σε αὐτό τό ἀρχειακό ὑλικό· παρ' ὅλα αὐτά τά «κυπριακά ἀρχεῖα» παραμένουν ἀκόμα, σε μεγάλο βαθμό, ἀνεκμετάλλευτα, ἀφοῦ δ, τι ἔχει μέχρι τώρα δημοσιευτεῖ μόνο ἀποσπασματικά ἔχει βασιστεῖ σ' αὐτά. Οἱ θεματικές και ἡ ιστορική περίοδος πού καλύπτουν τά «κυπριακά ἀρχεῖα» τῶν ΑΣΚΙ μαρτυρεῖ τή σπουδαιότητα, ἀλλά και τή μοναδικότητά τους. Και μόνο τό γεγονός ὅτι δίνεται, γιά πρώτη φορά, ἡ δυνατότητα στούς ἐρευνητές νά μελετήσουν τίς σχέσεις τῆς Ἐλλάδας μέ τήν Κύπρο, αὐτή τή φορά δημος μέσου ἀπό τήν Ἀριστερά –κάτι ἐντελῶς ἀγνωστο στή μέχρι τώρα ιστορία τοῦ «κυπριακοῦ»– καταδείχνει τή μοναδικότητα τῶν «κυπριακῶν ἀρχείων». Τοῦτο σημαίνει ὅτι δίνεται ἐπιτέλους ἡ δυνατότητα νά μελετηθεῖ ἡ πολιτική θέση και στρατηγική τῆς «ἀριστερῆς Ἐλλάδας» σε σχέση μέ τήν Κύπρο και τό «κυπριακό», νά μελετηθεῖ ἡ θέση και ἡ στρατηγική τῆς «ἀριστερῆς Κύπρου» σε σχέση μέ τήν Ἐλλάδα ἀλλά και τό «κυπριακό», νά μελετηθεῖ ἐντέλει ἡ ἴδια ἡ ιστορία τῆς Κύπρου και τό «κυπριακό» ἀπό μά πλευρά πού, μέχρι σήμερα, παραμένει σκοτεινή, παραμορφωμένη κάτω ἀπό τό βάρος τῶν εὔκολων ἀναγνώσεων πού ὑπαγόρευε ἡ ἔθνική ἰδεολογία (ἀκόμα και σήμερα ἀνθεκτική, τουλάχιστον στήν Κύπρο) κατά τῆς «ἀντεθνικῆς, μῆ-έλληνικῆς Ἐλλάδας» και τῆς «ἀνθελληνικῆς, προδοτικῆς Κύπρου». Μέσα, λοιπόν, ἀπό τά «κυπριακά ἀρχεῖα» τῶν ΑΣΚΙ ἀναδεικνύεται ἡ «ἄλλη πλευρά» τῆς Κύπρου, αὐτή πού διαμορφωνόταν σε σχέση μέ τήν «ἄλλη Ἐλλάδα» ἀναδεικνύεται αὐτή ἡ Κύπρος πού λειτούργησε –σε ὅποιο σημεῖο και ὅπως λειτούργησε– μέ πολιτικό σημεῖο ἀναφορᾶς τήν «ἀριστερή Ἐλλάδα». Ή χρονική περίοδος πού καλύπτουν τά «κυπριακά ἀρχεῖα» είναι ἀποκαλυπτική τῆς σπουδαιότητάς τους. Στά ΑΣΚΙ, λοιπόν, ὑπάρχει ἡ ἀλληλογραφία τοῦ ΑΚΕΛ μέ τό KKE, στίς πολὺ κρίσιμες δεκαετίες τοῦ '40, τοῦ '50 και τοῦ '60, οἱ ἐκτιμήσεις, οἱ θέσεις, τά σχόλια τοῦ KKE, τῆς ΕΔΑ ἀργότερα, γιά τήν πολιτική τοῦ ΑΚΕΛ, γιά τήν κατάσταση στήν Κύπρο, γιά τό κυπριακό, γιά τήν κατάσταση στήν Ἐλλάδα σε σχέση μέ τό κυπριακό.

Σέ τρεῖς μεγάλες συλλογές ἔχουν καταχωρηθεῖ τά τεκμήρια πού ἀφοροῦν ἀποκλειστικά τήν Κύπρο και τίς ὅποιες προσωπικά διέτρεξα. Οἱ δύο συλλογές είναι τοῦ ἀρχείου KKE (κ. 371 και 372), η τρίτη τοῦ ἀρχείου ΕΔΑ (κ. 478). Ἀπαρτίζονται ἀπό ἔνα σημαντικό ἀριθμό φακέλων, χωρισμένων θεματολογικά και χρονολογικά. Σέ αὐτές

τίς τρεῖς συλλογές πρέπει νά προστεθοῦν κάποιες άλλες, τίς όποιες άπλως άναφέρω, άφου δέν τις έχω κάν διατρέξει: τό κυτίο 479 (κινητοποιήσεις τής Άριστερᾶς στήν Έλλάδα γιά τό κυπριακό) τοῦ ἀρχείου ΕΔΑ, τά κυτία 567 και 693 ἐπίσης τοῦ ἀρχείου ΕΔΑ, ὅπου ὑπάρχουν και τεκμήρια γιά τήν ΕΔΟΝ ("Ενώση Δημοκρατικῶν Ὀργανώσεων Νεολαίας [Νεολαία τοῦ ΑΚΕΛ]). Τό γεγονός ὅτι τό ΑΚΕΛ ἦταν «ύπό τήν καθοδήγηση», κατά κάποιο τρόπο, τοῦ ΚΚΕ -χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι τό ΑΚΕΛ δέν είχε αὐτόνομη πολιτική τακτική και δράση- τό ἐνημέρωνε, δηλαδή, λεπτομερῶς γιά τήν κατάσταση στήν Κύπρο ἀλλά και γιά τήν ίδια τήν ὄργανωτική και πολιτική του κατάσταση, ἐνῷ ἐνημερώνοταν και καθοδηγεῖτο ἀπό τό ΚΚΕ, καθιστᾶ προφανές ὅτι οἱ φάκελοι πού περιέχονται στά κυτία, κυρίως τοῦ ἀρχείου ΚΚΕ, ἀλλά και τοῦ ἀρχείου ΕΔΑ, ἀποτελοῦν ἔνα μοναδικά πολύτιμο ὑλικό.

Αναφέρθηκα παραπάνω στή σπουδαιότητα τῶν ἀρχείων ως πηγῶν γιά τή μελέτη τῆς «άριστερῆς Έλλάδας» και τῆς «άριστερῆς Κύπρου» -τοῦ ΚΚΕ και τοῦ ΑΚΕΛ - γιά τή μελέτη, δηλαδή, τῆς ιστορίας τῆς Έλλάδας και τῆς Κύπρου, ἀλλά και τοῦ «κυπριακοῦ», μέσα ἀπό τήν Άριστερά και σέ συνάρτηση μέ αὐτήν. Πράγματι, τά «κυπριακά ἀρχεῖα» τῶν ΑΣΚΙ ἀποτελοῦν καταρχήν πολύτιμη πηγή γιά τή μελέτη τῆς κοινωνικῆς και πολιτικῆς Ιστορίας τῆς «ἀποκλεισμένης ἀπό τήν ἐλληνική ιστορία Έλλάδας», τῆς «ἀποκλεισμένης» μέσα και ἔξω Έλλάδας - Έλλάδα τῶν φυλακῶν και τῶν ξερονησιῶν / προσφυγοποιημένη Έλλάδα τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, στήν όποια ἀνήκαν και Έλληνοκύπριοι πολιτικοί πρόσφυγες. Αποτελοῦν, ἀκόμα περισσότερο, πολύτιμη πηγή γιά τή μελέτη τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς και πολιτικῆς Ιστορίας τῆς «άριστερῆς Κύπρου», γιά τίς κομματικές ὁργανώσεις, γιά τήν κοινωνική τους ἀντανάκλαση και τή δυναμική. Και σ' αὐτό τό πλαίσιο ἀποτελοῦν πηγή γιά τή μελέτη τῶν σχέσεων πού ὑπαπτύσσονταν ἀνάμεσα σ' αὐτή τήν «ἀποκλεισμένη Έλλάδα» και τήν «άριστερή Κύπρο», μιά Κύπρο πού κι αὐτῆς ἡ Ιστορία, μέ τή σειρά τῆς, σταδιακά «ἀποκλειόταν ἀπό τήν ἐλληνική, κυπριακή, ιστορία». Υπό τό φῶς τῆς Ιστορίας τῶν σχέσεων τῆς «άρι-

Πότε διαμορφώνεται ἡ κυπριακή κατάστασις
μετά τό τέλος τοῦ ἀντιφασιστικοῦ πολέμου, 31/7/1948

Κατά τήν διάρκεια τοῦ πολέμου, εἶχε φουντώσει τό λαϊκό μας κίνημα κάτω ἀπό τή σωστή καθοδήγησι τοῦ πρωτοποριακοῦ μας Κόμματος ΑΚΕΛ (Κ.Κ.Κ.). Η ἀνάπτυξις τοῦ κινήματος κι' αὐτοῦ τούτον τοῦ κόμματος ἦταν πολύ ἀπότομη, εἰς ἀριθμόν μελῶν και πλάτεμα ἐπιρροής εἰς τίς μάζες (...) ἡ ἀντίδρασις, παρ' ὅλον πού ἀρχισε νά ὄργανώνεται, ενθήσις μετά τίς πρώτες δημοτικές ἐκλογές (...) δέν ἦταν ὑπολογίσιμη (...) Σέ καμψία περίπτωσι δέν μπόρεσε νά καλέσει παλλαϊκές συγκεντρώσεις, νά ὄργανώσει διαδηλώσεις και νά ρίξει συνθήματα διασπαστικά μέσα στίς μάζες τοῦ λαοῦ. Κι' αὐτή (...) ἡ Έθνική μας γιορτή τής 25ης Μαρτίου, πέρασε στά χέρια τοῦ λαοῦ και πήρε τό σωστό τῆς περιεχόμενο (...) Είχε γίνει πίστις στό λαό, πώς τό ΑΚΕΛ κερδίζει κάθε μάχην. Ή ἡττοπάθεια τοῦ ἀντιπάλου ἦταν ἔκδηλη (...) Ακόμη πιό πολύ πλάτανε αὐτή ἡ ἀντίληψις μέ τίς πρότες ἀρχειποσκοπικές ἐκλογές, πού ὑποψήφιός μας, ἦταν ὁ τοποτηρητής Λεοντίος, ἔναντι κάποιου ἀγνώστου Σιναίου, ὄργανον τοῦ ἱμεριαλισμοῦ (...)

(...) ἡ ταξική πάλη παρ' ὅλον πού ἦταν ἀρκετά δυνατή και οἱ ἀγῶνες μας ἐντονοί, δέν είχαν πάρει τόν ζεκάθαρον, γιά τίς ἀκατατόπιστες ἡ ἐνδιάμεσες μάζες, χαρακτήρα τους, γιατί ἡ ἀστική τάξις ἦταν ἀρκετά δεμένη κάτω ἀπό τό κοινόν σύνθημα πού ἐπικρατοῦσε τότε. «Ἐνωσίς και μόνον «Ἐνωσίς». Τό σύνθημα αὐτό πού κατά τά τελευταῖα χρόνια τοῦ πολέμου και τά πρότα μετά τό τέλος του, ἦταν προοδευτικό, γιατί ὑπῆρχαν τά περιθώρια τῆς Πάλης, γιά τήν Έθνική μας ἀποκατάστασιν. Όμως μέ τήν διαμόρφωσιν τῶν καινούργιων συνθηκῶν, τῆς Προδοσίας τῆς Έγκάθετης Κυβέρνησης Έλλάδος, τῶν Ιμπεριαλιστικῶν θέσεων τῆς Αγγλίας στήν Μεσόγειον κ.λ.π. ἔχασε αὐτομάτως τήν προοδευτικότητά του και κατάνησε προδοτικόν. Τό σύνθημα αὐτό κρατά γερά ἡ ἀστική τάξις και πάνω σ' αὐτό σπεκούλαρει (...)

(Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ 20/21/3)

Πρός τὸ Π.Γ. τῆς KE τοῦ KKE.
Ζήτημα Σχέσης ΑΚΕΛ - KKE, 15/7/1958

Σύντροφοι (...) "Έχω τὴ γνώμη ὅτι τὸ ΑΚΕΛ πρέπει ν' ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ KKE, γατί:

1. Η Κύπρος είναι ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς Ἑλλάδας ποὺ ἀγωνίζεται γιά τὴν ἔθνική ἀποκατάστασή της καὶ φυσιολογικά τὸ KKE μπορεῖ νῦν καὶ ὁ πολιτικός καθοδηγήτης τοῦ Κυπριακοῦ Λαοῦ.

2. Τὸ Λαϊκό Κίνημα τῆς Κύπρου διακρίνει στὸ πρόσωπο τοῦ KKE τὴν πιὸ ἄδολη καὶ ζωντανή καθοδηγητική δύναμη (...)

3. Τὸ KKE είναι ὁ ἀντίποδας τοῦ ἐγγλέζικον ἡμεραλισμοῦ (...)

5. Τὸ KKE είναι, ἀσυζήτητα ὀπλισμένο σὲ ἀνυπέρβλητο βαθμό μὲ τῇ μαρξιστική-λενινιστική-σταλινική θεωρίᾳ, διαθέτει φωτισμένη ἡγεσία, πείρα τεράστια στὴν πάλη ἐνάντια στὸν ταξικὸ ἔχθρό (...)

7. [Τὸ ΑΚΕΛ] Λέν διαθέτει καταρτισμένη θεωρητικά ἡγεσία καὶ διατρέχει τὸν κίνδυνο σὲ κάθε καμπῆ τοῦ κινήματος νά πέρτει σὲ παρεκκλίσεις καὶ λάθη.

8. Λέν διαθέτει οὐσιαστικά κανένα παράνομο μηχανισμό.

9. Γατί πιστεύω δέν ἀπαλλάγηκε ἀπὸ τὸν τσαπατούλασμό καὶ συνεχίζει ἡ ἔλλειψη συστηματοποιημένου σχεδιασμένου ἀγώνα στὰ προβλήματα τῶν μαζῶν.

ΠΡΑΧΤΙΚΑ ΠΩΣ ΘΑ ΓΙΝΕΙ

10. Νά σταλεῖ ἔνα ἴκανό, δυναμικό στέλεχος μόνιμα κάτω στὴν Κύπρο γιά τὴ στενὴ σύνθεση καὶ καθοδηγήση τοῦ ΑΚΕΛ (...)

15/7/1950

Γ. Φωτίου.

(Αρχείο KKE, κ. 371, Φ 20/21/30)

στερῆς Ἑλλάδας» καὶ τῆς «ἀριστερῆς Κύπρου», ἡ μελέτη τοῦ πολιτικοῦ αἰτήματος, καθὼς καὶ τῆς πολιτικῆς στρατηγικῆς γιά τὴν «Ἐνωση» ἀποκτᾶ νέες διαστάσεις. Τὰ πολιτικά ἀδιέξοδα, οἱ πολιτικές ἀντιφάσεις πού ἐμπεριεῖχε τὸ ἴδιο τὸ αἴτημα τῆς «Ἐνωσης», καθὼς καὶ ὁ «κυπριακός ἐμφύλιος», μόνο σὲ σχέση μὲ τὴν ιστορία τῆς Αριστερᾶς (KKE καὶ ΑΚΕΛ) μπορεῖ νά μελετηθεῖ. Τὰ «κυπριακά ἀρχεῖα» τῶν ASKI, λοιπόν, μᾶς φέρουν μπροστά σὲ αὐτή τὴν ἄλλη ιστορία τῆς Κύπρου, πολιτική, κοινωνική, ιστορία τῶν ἰδεολογιῶν, μὲ κέντρο ἀναφορᾶς τὴν Ἑλλάδα τοῦ ἐμφυλίου, τὴν Ἑλλάδα τῶν ἔξοριῶν, τὴν ἄλλη ὄψη δηλαδὴ τῆς Ἑλλάδας τῆς ἐποχῆς, ἀγνωστη ἐντελῶς στοὺς Κύπριους, καὶ ὅχι μόνο, ἀκόμα καὶ σήμερα. Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο μελέτης τῆς Ιστορίας τῆς Κύπρου, τὸ πολιτικό αἴτημα τῆς «Ἐνωσης» μπορεῖ νά ἀρχίσει νά ἀποκαλύπτει τὴν πολυπλοκότητά του, τίς πολλαπλές, σύνθετες καὶ ἀντιφατικές νοηματοδοτήσεις του, πού τὸ καθιστοῦσαν ἔνα μήνυμα μὲ ἐγγενεῖς ἀντιφάσεις.

Τὰ «κυπριακά ἀρχεῖα» τῶν ASKI μᾶς ἐπιτρέπουν, πιὸ εἰδικά, νά κατανοήσουμε τὴ δύσκολη πολιτική πορεία τοῦ ΑΚΕΛ, μιὰ πορεία πού μόνο ἐνταγμένη στὴν κυπριακή κοινωνία καὶ τὸ κυπριακό πολιτικό πλαίσιο στὸ ὅποιο τὸ ΑΚΕΛ ἀναπτύσσει τὴν ἰδεολογία του, καθὼς καὶ μελετημένη σὲ σχέση μὲ τὸ KKE, στὸ ὅποιο τὸ ΑΚΕΛ δίνει συνεχεῖς ἀναφορές, μπορεῖ νά γίνει κατανοητή. «Ετσι, αὐτά πού θεωρήθηκαν ως «λάθη» τοῦ ΑΚΕΛ μποροῦν νά ἀποκτήσουν ιστορική ἀξία καὶ νά ἀποκωδικοποιηθοῦν στὸ πλαίσιο τῶν ἀδιέξοδων πού δημιουργοῦσε ἡ προσπάθεια ἰδεολογικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξισορρόπησης τοῦ ΑΚΕΛ ἀνάμεσα στὴν κυπριακή πραγματικότητα - πραγματικότητα τῆς «Ἐνωσης, ως ὑπερβατικοῦ μηνύματος τῆς Ἑκκλησίας, μὲ τὴν αἰώνια Ἑλλάδα - καὶ τὴν «ἀριστερή πραγματικότητα» - πραγματικότητα τῆς «Ἐνωσης, ως δυναμικοῦ, ἀντιαποικιοκρατικοῦ μηνύματος, μὲ τὴν Ἑλλάδα τοῦ ἐμφύλιου πολέμου. Πράγματι, τὸ ΑΚΕΛ, ως πολιτικό κόμμα πού ἡ ἵδρυσή του σηματοδότησε τὴν ἀνατροπή τῆς παραδοσιακῆς πολιτικῆς συγκρότησης στὴν Κύπρο καὶ τὴν ὄριοθέτηση δύο πολιτικῶν χώρων - τοῦ δεξιοῦ, θρησκευτικοποιημένου, πολιτικοῦ χώρου

**'Ο ρόλος τοῦ ΑΚΕΛ
στὸν ἑθνικοαπελευθερωτικό ἄγώνα**

(...) Μέ τὴν εὐκαρία ποὺ συζητοῦμε μὲ ἐκπροσώπους τοῦ ἀδελφοῦ ΚΚΕ θά θέλαμε πρὶν κλείσουμε τὴν ἔκθεσή μας νά ἀναφερθοῦμε σύντομα στὴ βοήθεια καὶ τὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχε στὸ κόμμα μας ἡ συμβουλευτική καθοδήγηση ποὺ μᾶς ἔδωσε ἡ ΚΕ τοῦ ΚΚΕ. Χωρὶς ἀμφιβολία, ἐμεῖς τὸ ΑΚΕΛ, ὀφείλοντες πολλὰ στὸ ΚΚΕ ποὺ μέ τὴν ἀδελφικὴν τοῦ βοήθεια, τίς συμβουλές καὶ τὴν καθοδήγησην τοῦ βοήθησε τὸ κόμμα μας ν' ἀνδρισθεῖ καὶ νά γίνει ἡ κύρια πολιτικὴ δύναμη τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, ὅπως είναι σήμερα. Ιδιαίτερα δέν θά ζεχάσουμε τὴ βοήθεια ποὺ μᾶς δόθηκε ἀπὸ τὸ ΚΚΕ στὴ διόρθωση τῆς λανθασμένης μας γραμμῆς γιά ἀτοκοβέρνηση καὶ τῆς λανθασμένης ἀπόφασης γιά οἰκονομικό πόλεμο. Γιά δὴλ αὐτή τῇ βοήθεια τὸ κόμμα μας πάντα θά ἔχτιμα τὸ ἀδελφό ΚΚΕ.

"Ομος δίπλα σ' αὐτή τῇ σωστῇ καὶ πολύτιμῃ βοήθειᾳ ποὺ μᾶς δόθηκε, πρέπει νά ποδεμ, πώς τὸ ΚΚΕ μᾶς μετάδωσε πολλά ἀπὸ τὰ δικά του ἐλαττώματα, ποὺ ἐπηρέασαν ἀρνητικά τὴ δουλιά μας τοῦ κόμματός μας. Ο σεχταρισμός ποὺ γιά χρόνια βάρυνε τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ὄργανωσικὴ μας δουλιά, τὴ στρατηγικὴ καὶ τὴν ταχικὴ μας, ποὺ ἐμπόδιε τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐνότητας τῶν λαϊκῶν μαζῶν, αὐτός ὁ σεχταρισμός σὲ ἀρκετό βαθμὸν μᾶς μεταδόθηκε ἀπὸ τὸ ΚΚΕ στὶς διάφορες ἐπαφές, ποὺ κατά καιρούς εἶχαν ἐκπρόσωποι τοῦ κόμματός μας μέ ἐκπροσώπους τοῦ ΚΚΕ. Ιδιαίτερα πρέπει ν' ἀναφέρουμε, πώς γιά τὸ σεχταρισμό μας ἔναντι τῆς Εθναρχίας καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, σοβαρό μέρος τῆς εἰδύνης φέρει τὸ ΚΚΕ, ποὺ στὸ ἄρθρο τῶν συντρόφων Κολιγάνην, Ρούσου, Ιωαννίδη ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ «Νέο Κόσμο» τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1951 περιέχονται δῆλοι οἱ σεχταριστικοί χαρακτηρισμοί ποὺ χρησιμοποιήσαμε ὑστερα γιά τὴν Εθναρχία καὶ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο. Υστερα σοβαρή ζημιά (...) μᾶς ἔκαμε τὸ ἄρθρο τοῦ Ζαχαριάδη «Τὸ κυπριακό, παλούκι γιά

τὸ μοναρχοφασισμό». Οἱ προκλητικοί χαρακτηρισμοί πού χρησιμοποιήθηκαν σέ ἄρθρα καὶ ἀνακοινώσεις μας ἐνάντια στοὺς καθοδηγητές καὶ τοὺς ἀγωνιστές τῆς ΕΟΚΑ, είναι παρμένοι ἀπ' ἀπό τό ἄρθρο. Ἐπίσης ή θέση τοῦ ΚΚΕ ἔναντι τῆς ΕΟΚΑ καὶ τοῦ ἀγώνα πού διεξάγει, θέση πού είναι ἀντίθετη ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ΑΚΕΛ πιστεύοντες ὅτι προκαλεῖ ζημιά στὸ ΑΚΕΛ καὶ τὸν ἑθνικοαπελευθερωτικό μας ἀγώνα (...)

"Οσον ἀφορᾶ τὴν ἀρθρογραφία τῆς «Αὔγης» πάνω στὸ Κυπριακό, ἐμεῖς πιστεύομε πώς ἡ «Αὔγη» ἔχει ἐπηρεασθεῖ τόσο πολὺ ἀπὸ τὴ δημαγωγία τῆς Δεξιᾶς στὴν Ἐλλάδα, ώστε σὲ ἀρκετές περιπτώσεις νά παρουσιάζεται βασιλικότερη τοῦ βασιλεώς, πιό Εοκίτικη ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ΕΟΚΑ. Ό τρόπος πού σχολίασε ἡ «Αὔγη» καὶ ἡ θέση πού πήρε ἔναντι στὴν πρότη ἀνακωχὴ τῆς ΕΟΚΑ πού τὴν χαρακτήρισε «προδοσία», ἐνῶ ἡ προκήρυξη ἀνακωχῆς ἦταν ἔνα ἀπὸ τὰ κύρια ἀίτηματά μας, ἡ ἔχτιμηση πού ἔκαμε γιά τὸ ὅμόφωνο ψήφισμα τοῦ ΟΗΕ σχετικά μέ τὸ Κυπριακό, δείχγουν κατά τὴ γνώμη μας πόσο ἡ «Αὔγη» ἔχει παρασυρθεῖ κι' ἐπηρεασθεῖ ἀπ' τὴ δημαγωγία τῆς Δεξιᾶς στὴν Ἐλλάδα. Νομίζουμε πώς είναι καιρός ἡ «Αὔγη» νά δεῖ πιό ἀντικειμενικά, πιό ψύχραμα καὶ ἀνεπηρέαστα ἀπ' τὴ δημαγωγία τῆς Δεξιᾶς τὸ Κυπριακό καὶ νά ἀναπροσαρμόσει ἀνάλογα τὴν ἀρθρογραφία της.

Μέ δῆσα ἀναφέρουμε πιό πάνω γιά τὴν εἰδύνη τοῦ ΚΚΕ στὴ διάπραξη ἀπὸ μέρους μας μᾶς σειρᾶς σεχταριστικῶν λαθῶν, μέ κανένα τρόπο δέν θέλουμε νά ρίξουμε ἀπὸ τοὺς δικούς μας ὡμονούς τὴν εἰδύνη γι' αὐτά τὰ λάθη καὶ νά τὴ φορτώσουμε σέ ἄλλους ὡμονούς. Άν τὰ ἀναφέρουμε ἔδω, είναι, γιά νά φροντίσουμε στὴν κοινὴ σύσκεψη πού θάχουμε νά τὰ ζεκαθαρίσουμε αὐτά τὰ ζητήματα, πρός τὸ συμφέρον τῶν δύο ἀδελφῶν κομμάτων καὶ τοῦ ἀγώνα τοῦ Κυπριακοῦ καὶ ἐλληνικοῦ λαοῦ (...)

(Αρχεῖο ΚΚΕ, κ. 372, Φ 20/22/97,
ἀχρονολόγητο, ἀλλά τοῦ 1958 ή 1959)

Η πολιτική κατάσταση και τά καθήκοντά μας, 31/3/1966

Η ρήγη μεταξύ της κυπριακής και της έλληνικής κυβέρνησης γιά τό στρατιωτικό έχει δημουργήσει μάλιστα εξωρετικά έπικινδυνή κατάσταση, τόσο στήν Κύπρο, όσο και στήν Έλλαδα. Στήν Κύπρο μέ τή σύγκρουση γιά τίς άρμοδιότητες τοῦ Γρίφα (...) άντιμετωπίσαμε πολύ κρίσιμες μέρες, κατά τίς οποῖες ὁ κίνδυνος πραξικοπήματος άνατροτής τῆς κυβέρνησης Μακαρίου ήταν πολὺ σοβαρός. Και σήμερα άκομη αὐτός ὁ κίνδυνος, ἄν και δέν είναι τόσο ἀμεσος, δέν έχει περάσει ὄριστα (...) Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι μέ τά μέτρα πού ἐπήρεν ή κυβέρνηση ἔξουδετερώθη ὁ κίνδυνος πραξικοπήματος, η ὅτι δέν ὑπάρχουν περιθώρια γιά νά παρθοῦν καὶ ἀλλα άκόμα προληπτικά μέτρα γιά τή ματαίωση τοῦ πραξικοπηματικοῦ κινδύνου (...)

Μέσα σ' αὐτές τίς συνθήκες τά καθήκοντα πού πηγάζουν γιά τό Κόμμα και γενικά τόν πατριωτικό κυπριακό λαό είναι τά ἀκόλουθα:

1. Όλόψυχη και ἀνεπιφύλακτη ὑποστήριξη τοῦ Προέδρου και τῆς κυβέρνησης στήν ἀπόφαση και τά διαβήματά της νά θέσει τέρμα στήν ἀπαράδεκτη κατάσταση τῆς διαδικής ἔξουσίας και νά ὑπαγάγει ὑπό τόν πλήρη και ὄριστικό ἔλεγχό της τήν κυπριακή Έθνοφρουρά (...)
2. Προετοιμασία τοῦ λαοῦ γιά κινητοποίηση στήν κατάλληλη στιγμή, ἄν χρειαστεῖ, γιά ὑποστήριξη τῆς γραμμῆς τῆς κυβέρνησης Μακαρίου τόσο στό εἰδικό στρατιωτικό θέμα, όσο και στό γενικότερο θέμα γιά λύση τοῦ Κυπριακοῦ, σύμφωνα μέ τούς πόθους και τή θέληση τοῦ λαοῦ (...)

3. Τέλος εἰδικό καθήκον δλον μας, δλον τῶν ἀκελιστῶν, είναι νά ἐντείνουμε στό ἐπακρο τήν ἐπαγρύπνηση και τή συλλογή πληροφοριῶν. Έκτιμώντας σωστά τήν κρίσιμη κατάσταση πρέπει νά δοῦμε ποιά μέτρα πρέπει νά ληφθοῦν γιά τήν περιφρύρηση τῶν στελεχών. Πρέπει ἐπίσης νά ἐλέγχουμε κατά πόσο ὁ μηχανισμός τοῦ Κόμματος μπορεῖ νά λειτουργήσει κανονικά μέσα σέ συνθήκες παρανομίας η ἡμιπαρανομίας (...)

(Αρχείο ΕΔΑ, κ. 567)

και τοῦ ἀριστεροῦ, κοσμικοῦ πολιτικοῦ χώρου – διαμόρφωνε πολιτική στό πλαίσιο τῶν ἀλληλεπιδράσεων ἀνάμεσα στή δική του πολιτική και ίδεολογία μέ τήν πολιτική και τήν ίδεολογία τῆς Ἐκκλησίας, πολύ περισσότερο πού και οἱ δύο χώροι νίοθέτησαν τό ίδιο πολιτικό αὔτημα τῆς "Ενωσης" στό πλαίσιο τῶν ἐπιδράσεων πού τοῦ ἀσκοῦσε η πολιτική και η ίδεολογία τοῦ ΚΚΕ, ἀλλά και τῶν συγκρούσεων μέ αὐτό, λόγω τῶν διαφορετικῶν ἱστορικῶν χώρων ὅπου τό καθένα δροῦσε. Τό ΑΚΕΛ, τέλος, διαμόρφωνε πολιτική και ίδεολογία, προσαρμοσμένη στήν κυπριακή πραγματικότητα στήν όποια ὁ κυπριακός ἐμφύλιος πόλεμος, ἔνας ἐμφύλιος η, μᾶλλον, ἐμφύλιοι, διαφορετικός μέν ἀπό τόν ἔλληνικό, δύμως ἔξισον πραγματικός, ἔστω και ἐντελῶς ὑποτιμημένος ώς τέτοιος μέχρι σήμερα, ήταν ἀπό ἔνα σημεῖο και πέρα ἀναπόφευκτος.

Διατρέχοντας τούς φακέλους πού περιέχονται στά κυτία τῶν συλλογῶν τῶν ἀρχείων τόσο τοῦ ΚΚΕ όσο και τῆς ΕΔΑ, βρίσκουμε πολλές και σημαντικές πληροφορίες γιά τά θέματα στά όποια ἀναφέρθηκα. Οι φάκελοι μέ τούς τίτλους: «Μιά σύντομη ἑκθεση πάνω στήν κυπριακή κατάσταση και τό ΑΚΕΛ», (κ. 371, Φ 20/21/14), «Πώς διαμορφώνεται η κυπριακή κατάσταση μετά τό τέλος τοῦ ἀντιφασιστικοῦ ἀγώνα», (Φ 20/21/3), «"Ἐκθεση δράσης τῆς κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΑΚΕΛ, Σεπτέμβριος 1947-Μάιος 1949» (Φ 20/21/21), «Οι δημοτικές ἐκλογές τοῦ Μάη 1949» (Φ 20/21/20), γιά νά ἀναφέρω μόνο ἔνα ἐλάχιστο δεῖγμα τῶν ἀρχείων τῆς δεκαετίας τοῦ '40, ἀποτελοῦν μοναδική πηγή γιά: α) τήν ὀργάνωση τοῦ πολιτικοῦ χώρου τοῦ ΑΚΕΛ στήν ὑπαίθρο και στίς πόλεις· β) τίς ἀλλαγές πού οἱ ὀργανώσεις ἐπιφέρουν στήν κοινωνική και πολιτική συγκρότηση τῆς Κύπρου· γ) τήν ὀργάνωση τοῦ κυπριακοῦ, ἐργατικοῦ κινήματος (ἀπεργίες, δημιουργία συνδικαλιστικῶν ὄργάνων κλπ.), καθώς και τήν ἀντεπίθεση τῆς δεξιᾶς μέ τήν ἰδρυση τῶν δικῶν τῆς συνδικαλιστικῶν ὄργάνων, κατά μίμηση τοῦ ἀντιπάλου· δ) τή διαμόρφωση τῆς ίδεολογίας τοῦ ΑΚΕΛ, τό πῶς και ὑπό τήν ἐπίδραση ποιῶν παραγόντων η "Ενωση" καθίσταται τό προοδευτικό σύνθημα τοῦ ἀριστεροῦ χώρου, τό σύνθημα τῶν λαϊκῶν, κοινωνικῶν ἀγώνων, ποιό περιεχόμενο δίνει τό ΑΚΕΛ

στήν "Ενωση, κλπ., καί ε) τήν άνάλυση και τήν άπομυθοποίηση του «λάθους» της συμμετοχής του ΑΚΕΛ στή Διασκεπτική του 1948, τήν έπιδραση του ΚΚΕ, κυρίως του Ζαχαριάδη, στήν άλλαγή της πολιτικής του ΑΚΕΛ μετά τό 1948, καί άλλα.

Μιά άλλη σειρά φακέλων, πού περιέχονται στή συλλογή κ. 372 καί πού ό αριθμός καί ή σπουδαιότητά τους δέν μοῦ έπιτρέπει νά διακρίνω κάποιους άπο αύτούς, ώστε νά κάνω μιά ένδεικτική άναφορά σε τίτλους, καλύπτει τήν πολύ κρίσιμη περίοδο τής δεκαετίας τού '50, κυρίως τήν περίοδο '55-'59 (ΕΟΚΑ). Ή μελέτη τους (άναφορές του ΑΚΕΛ, έκθεσεις της ΚΕ του ΑΚΕΛ, έκθεσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, συνεδριάσεις του ΠΓ της ΚΕΤ του ΚΚΕ, έκθεσεις στελεχών του ΚΚΕ, στελεχών του ΑΚΕΛ, πολιτικών προσφύγων στήν Άνατολική Εύρωπη, άποκόμματα άπο τήν Αύγη, άπο τόν έλληνικό, άστικό τύπο κλπ.) άποτελεί ούσιαστική πηγή γιά, μεταξύ άλλων: α) τή λειτουργικότητα καί τή δυναμική τής "Ενωσης στό πλαίσιο της κυπριακής κοινωνίας, στό πλαίσιο τού δεξιού χώρου, στό πλαίσιο του ΑΚΕΛ· β) τούς τρόπους καί, κυρίως, τούς χώρους καί τούς ίδεολογικούς φορεῖς τής όργάνωσης τών μέσων καί τών μορφών πάλης τού άντιαποικιοκρατικού Άγωνα στήν Κύπρο, στό όνομα τού όποιου τόσο ο δεξιός οσο καί ο άριστερός πολιτικός κόσμος είχε ζήλη τήν προηγούμενη περίοδο συσπειρώσει, ο καθένας, τό χρόνο του· γ) τό ρόλο πού έπαιξε ή σχέση τού κάθε χώρου μέ τήν «Έλλαδα» άναφορᾶς του, τήν «Έλλαδα» τού Γρίβα άπο τή μιά μεριά, τήν «άλλη Έλλάδα» άπο τήν άλλη· δ) τούς λόγους τής διαφωνίας ΚΚΕ-ΑΚΕΛ σέ σχέση με τόν άγωνα τής ΕΟΚΑ. Στούς ίδιους φακέλους καλύπτεται καί τό θέμα τής Άνεξαρτησίας τής Κύπρου: ή έπιλογή τής Άνεξαρτησίας, τόσο άπο τό ΑΚΕΛ οσο καί άπο τόν Μακάριο, ός τής μοναδικής λύσης μπροστά στά πολλά άδιεξοδα ένός Άγωνα πού ήταν άδύνατον νά δικαιωθεί στό όνομα τής

"Ενωσης, ένω κίνδυνει, άπο ένα σημείο καί πέρα, νά έξελιχθεί σέ έμφύλιο σπαραγμό· ή θέση του ΚΚΕ γιά τήν Άνεξαρτησία, ή σύγκρουση ΚΚΕ-ΑΚΕΛ γιά τήν πολιτική τακτική σύμπλευσης τού ΑΚΕΛ με τόν Μακάριο στό θέμα τής Άνεξαρτησίας, καί πολλά άλλα προβλήματα τής κρίσιμης άυτής περιόδου.

Τέλος, τά τεκμήρια πού περιέχονται στή συλλογή κ. 478 καί κ. 567 (άρχειο ΕΔΑ) φωτίζουν τήν άκρως κρίσιμη περίοδο τής δεκαετίας τού '60, κατά τήν όποια άναδεικνύονται οί έκεινοι οί παράγοντες πού ύπονομεύουν καί άκυρώνουν τήν Άνεξαρτησία. Βεβαίως, ή κυπριακή άλλα καί ή έλληνική πραγματικότητα, όπως μας τή δίνουν τά «κυπριακά άρχεια» τών ΑΣΚΙ, μας βοηθούν στήν κατανόηση κάποιων άπο τούς λόγους καί τούς τρόπους πού άδηγούσαν στήν ύπονόμευση, ιδεολογική καί πολιτική, τού άνεξάρτητου κυπριακού κράτους.

Η παρουσίαση τών «κυπριακῶν άρχειων» τών ΑΣΚΙ, άν καί περιορισμένη, δίνει, όπως πιστεύω, κάποιο δείγμα τής σπουδαιότητας τού ίιοκού. Βεβαίως, θά ήταν ύπερβολή νά θεωρήσουμε τά άρχεια ως τή μοναδική καί τήν πιό σημαντική πηγή γιά τή συνολική μελέτη τού τεράστιου ίστορικού προβλήματος πού λέγεται κυπριακό. Θεωρώ ώστόσο οτι άποτελούν μοναδική πηγή γιά τή μελέτη έκεινων τών πτυχών τού κυπριακού πού, στή σκιά άκομα καί σήμερα τής «έθνικής-έλληνικής» ίστοριας τής Έλλαδας καί τής Κύπρου, μπορούν νά φωτίσουν τήν έπιπονη, πολυδιάστατη ίστορια τής πορείας τής Έλλαδας καί τής Κύπρου στόν 20ό αιώνα. Μόνο στό πλαίσιο, άλλωστε, άυτής τής συνολικής πορείας –«δεξιάς» καί «άριστερᾶς», «έθνικής» καί «άνθελληνικής»– θά μπορεί νά γίνει ή ίστορική άποτιμηση τού «κυπριακού προβλήματος».

Σία Άναγνωστοπούλου

ΑΝΟΡΘΩΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥ ΛΑΟΥ (ΑΚΕΛ) ΚΥΠΡΟΥ

ΔΕΛΤΙΟ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Βιομηχανικά άρχεια και ιστορία του έργατικου κινήματος

ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΠΙ-
χειρήσεων ήνα νέο, σχετικά, είδος πη-
γών γιά τήν ιστορική έρευνα στήν
'Ελλάδα'¹ (πού κατά πᾶσα πιθανότητα
θά έμπλουτιζεται στά έπομενα χρόνια)
έχουν πολλά νά προσφέρουν στούς
μελετητές τής ιστορίας του έργατικού
κινήματος, στόν βαθμό βέβαια πού
έπιδιώκουν νά διευρύνουν τούς ορίζο-
ντες της πρός τό εύρυτερο πεδίο τής
κοινωνικής ιστορίας ή τής ιστορίας τής
έργασίας. Μέ αλλα λόγια, δέν θά βρει
κανείς πολλές πληροφορίες αν άναζητά
στό είδος αυτό τῶν πηγών μαρτυρίες γιά
την άργανωμένη δράση τῶν έργατικῶν
διμάδων, γιά τήν πολιτική τους έκπρο-
σώπηση, τόν συνδικαλισμό ή τόν πολι-
τικό τους λόγο, αν τίς προσεγγίζει
δηλαδή μέ τόν προβληματισμό μιᾶς
ιστορίας του έργατικού κινήματος πού
δίνει έμφαση στίς πολιτικές διαστάσεις
και τίς έκφάνσεις του στόν δημόσιο
χώρο, δισες έχουν άφήσει ίχνη σέ αλλες
πηγές. Άντιθετα, αν ή ιστορία τού
κινήματος αυτού θέτει έρωτήματα πού
έπιδιώκουν νά συσχετίσουν τήν κοινω-
νική διαμαρτυρία μέ τόν τρόπο συγκρό-
τησης τῶν έργατικῶν στρωμάτων, τή

1. Γιά μιά συνοπτική παρουσίαση τῶν διαθέσι-
μων σήμερα βιομηχανικῶν άρχειον βλ. 'Άρχεια
Βιομηχανικῶν Έπιχειρήσεων. Σημήματα διαχείρισης,
Αθήνα, KNE/EIE, Τετράδια Έργασίας 21, 1998.

μορφολογία και τίς έσωτερικές διαφο-
ροποιήσεις τους, μέ τήν κατανομή τοῦ
πλούτου και τίς διακυμάνσεις της, η μέ
τις έργασιακές σχέσεις και τίς τεχνολο-
γικές άλλαγές, τότε άσφαλως τά βιομη-
χανικά άρχεια μπορεῖ νά άποδειχτούν
πολύτιμα γιά τήν ιστορική έρευνα.

Είναι άλληθεια ότι μέ τόν δγκο και τή
φυσιογνωμία τους, όπου κυριαρχοῦν τά
οίκονομικής φύσεως τεκμήρια, οσα πα-
ράγει ή διαχείριση μιᾶς βιομηχανίας, τά
άρχεια αυτά άποθαρρύνουν καταρχήν
τούς μελετητές πού δέν είναι έξοικειωμέ-
νοι μέ έννοιες τής οίκονομιας και τίς
άναλογες πηγές. Στήν πραγματικότητα τά
βιομηχανικά άρχεια περιλαμβάνουν συ-
χνά και άλλου είδους τεκμήρια, από τά
δποια τά σημαντικότερα γιά τά ζητήματα
πού μιᾶς άπασχολούν έδω είναι οσα έχουν
σχέση μέ τό έργατικό προσωπικό τής
έπιχειρησης. Ή άξιοποίηση τῶν τεκμη-
ρίων αυτῶν, άλλα και τῶν οίκονομικῶν
στοιχείων και γενικότερα τής ιστορίας
τῶν έπιχειρήσεων, μπορεῖ νά έμπλουτίσει
σημαντικά τόν προβληματισμό και τή
συζήτηση γιά τήν ιστορία τού έργατικού
κινήματος; καλύτερα: τήν έργατική ιστο-
ρία. Οι παρακάτω τρεις ξένονες άποτελούν
μιά ένδεικτική καταγραφή μιᾶς θεματο-
λογίας πού κατά τή γνώμη μου άντιπρο-
σωπεύεται άκομη πολύ άδύναμα στή
σχετική έλληνική ιστοριογραφία.

Μιά πρώτη, μᾶλλον προφανής, κα-

Μηχανουργείο Κούππα
(άρχειο Κούππα, KNE/EIE)

τηγορία ζητημάτων έχει νά κάνει μέ τή φυσιογνωμία τῶν ἐργατικῶν στρωμάτων, ή μιά κοινωνιολογικοῦ τύπου προσέγγιση αὐτῶν τῶν στρωμάτων, φυσικά στήν ιστορική τῆς διάσταση ὅταν αὐτό είναι δυνατό. Τά βιβλία μισθολογίων, τά εὑρετήρια, οἱ κατάλογοι καὶ οἱ ἀτομικὲς καρτέλες τῶν ἐργατῶν περιλαμβάνουν πλῆθος ἀπό πληροφορίες πού μᾶς ἐπιτρέπουν νά σκιαγραφήσουμε μιά προσωπογραφία τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ ἐνός ἐργοστασίου (φύλο, ἡλικίες, γεωγραφική προέλευση κλπ.). Ὄταν μάλιστα τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχείρησης είναι ἀρκετά μεγάλο

ἀφενός, καὶ ὅταν, ἀφετέρου, ἡ σειρά τῶν τεκμηρίων αὐτοῦ τοῦ τύπου καλύπτει μεγάλη χρονική περίοδο, τότε μποροῦμε νά μετατρέψουμε τό περιορισμένο δεῖγμα σέ ἀντιπροσωπευτικό τῶν ἐργατικῶν στρωμάτων μιᾶς πόλης, καὶ τή στατική κοινωνιολογική παρατήρηση σέ δυναμική ιστορική ἀνάλυση τῆς συγκρότησης καὶ τῶν μεταβολῶν ἐνός τμήματος τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ. Τέτοιες προσεγγίσεις δοκιμάστηκαν πρόσφατα στό πλαισίο μεταπτυχιακῶν ἐργασιῶν ἀπό φοιτητές τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, πού ἀξιοποίησαν τεκμήρια αὐτῆς τῆς κατη-

γορίας ἀπό τό ἀρχεῖο τῆς κλωστοϋφαντουργίας «Ἀδελφοὶ Ρετσίνα» τοῦ Πειραιᾶ (στό KNE/EIE).

Μιά δεύτερη κατηγορία θεμάτων έχει νά κάνει μέ ὄρισμένα καίρια ἐρωτήματα τῆς κοινωνικῆς ιστορίας πού παραμένουν ἀνεξερεύνητα. Μποροῦμε νά συσχετίσουμε τούς πυρετούς καὶ τίς ὑφέσεις τῆς ἐργατικῆς διαμαρτυρίας μέ τήν κίνηση τῶν πραγματικῶν ἐργατικῶν ἡμερομισθίων, καὶ ἂν ναι, μέ ποιόν τρόπο; Πώς συσχετίζεται ἡ κίνηση αὐτῆ μέ ἐκείνη τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους, η, γενικότερα, πῶς ἔξελιχθηκε στόν τόπο μας ἡ κατανο-

Κεντρικό Λαογραφικό Μέρος και πολιτισμού

Επίδομα	Χρήση	Τοποθεσία	Περιοχή	Ημερομηνία	Επίδομα	Χρήση	Τοποθεσία	Περιοχή	Ημερομηνία
1135 Κονιάριον Διαδίκτυο	Διαδίκτυο	Σειδάρες	Αργιάς	1927/09/05	Θραύση	Σειδάρες	Αργιάς	Θραύση	1927/09/05
1047 Κονιάριον Διαδίκτυο	Διαδίκτυο	Σειδάρες	Αργιάς	1927/09/05	Θραύση	Σειδάρες	Αργιάς	Θραύση	1927/09/05
558 Κονιάριον Βαρδούσια Σειδάρες	Διαδίκτυο	Σειδάρες	Αργιάς	1927/09/05	Θραύση	Σειδάρες	Αργιάς	Θραύση	1927/09/05
1047 Κονιάριον Βαρδούσια Σειδάρες	Διαδίκτυο	Σειδάρες	Αργιάς	1927/09/05	Θραύση	Σειδάρες	Αργιάς	Θραύση	1927/09/05
131 Τρακαλόγερο Καρδανία Σειδάρες	Διαδίκτυο	Σειδάρες	Αργιάς	1927/09/05	Θραύση	Σειδάρες	Αργιάς	Θραύση	1927/09/05

«Κατάστασις
ἀπολιθέντος
προσωπικού», π. 1930
(ἀρχεῖο Ρετίνια,
KNE/EIE)

μή του παραγόμενου πλεονάσματος (ή της ύπεραξίας) άναμεσα στούς δύο βασικούς συντελεστές της παραγωγής, τό κεφάλαιο και τήν έργασια; Δέν πιστεύω ότι τέτοιου τύπου έρωτήματα είναι δείγμα άθερά πεντού οίκονομισμού: δέν προϋποθέτουν άναγκαστικά μονόδρομες έξαρτησις (όπου τό οίκονομικό παραμένει κύριο έναυσμα και τελικός κριτής τῶν κινητοποιήσεων), άλλα δυναμικές κοινωνικές σχέσεις από τις οποίες και έξαρται έντελει αυτή ή κατανομή. Είναι γνωστό ότι στή χώρα μας δέν έχουμε έπαρκη και μέ σημαντικό χρονικό βάθος έπισημη στατιστική τεκμηρίωση γιά τά ζητήματα αυτά, μέ αποτέλεσμα πηγές δύναται να έγκαρπησει κανείς τήν έξέλιξη βασικῶν μεγεθών, δύναται να είναι τά έργατικά ήμερομίσθια από τή μιά και τά κέρδη τῶν έπιχειρήσεων από τήν άλλη. Τά μισθολόγια και οί έσωτερικοί απόλο-

γισμοί χρήσεων τῶν έπιχειρήσεων μαζί μέ αλλα οίκονομικά τεκμήρια τῶν βιομηχανικῶν άρχειων είναι τά κύρια έργαλεία γιά τέτοιου είδους προσεγγίσεις.

Μιά τρίτη κατηγορία ζητημάτων άφορά τίς έργασιακές σχέσεις μέσα από τίς οποίες μπορεί κανείς νά δσφρανθεί τό εύρυτερο κοινωνικό κλίμα που έπικρατεί κατά καιρούς στό κύριο μέτωπο τῆς κοινωνικῆς άντιπαράθεσης άναμεσα στήν έργοδοσία και τούς έργαζομένους. Φαίνεται πώς η έλληνική έργοδοσία δυσκολεύτηκε ίδιαίτερα νά έγκαταλείψει τό πατερναλιστικό πρότυπο διαχείρισης αυτῶν τῶν σχέσεων και νά άναγνωρίσει έγκυρους και ισότιμους συνομιλητές στό πρόσωπο τῶν έργαζομένων, άλλα ούτε γι' αυτά τά ζητήματα έχουμε άκομη συφέστερη είκόνα. Από τίς τάσεις φιλανθρωπισμοῦ και χειραγώγησης ως τήν ποδηγέτηση και τήν καταστολή και ως τήν άποδοχή τής διαπραγμάτευσης, οί διαδρομές αυτές έχουν άφήσει ίχνη σέ

έγγραφα τής διοίκησης τῶν έπιχειρήσεων, δύως τά πρακτικά τῶν διοικητικῶν συμβουλίων, οί έκθεσεις τού στελεχικού δυναμικού και άλλα έσωτερικά έγγραφα, πιστοποιητικά κοινωνικῶν φρονημάτων (γιά τή μεταπολεμική έποχή), σημειώματα πού συνοδεύουν τούς φακέλους άπολυτησ τῶν έργαζομένων κλπ.

Είναι φανερό ότι γιά πολλά άπό τά παραπάνω ζητήματα άπαιτείται ή συμβολή μελετητῶν και άπό άλλους έπιστημονικούς κλάδους, πιστεύω ώστόσο ότι οί ιστορικοί δέν πρέπει νά έγκαταλείψουν αυτά τά πεδία. Είναι κρίμα ότι τό ένδιαφέρον γιά τήν οίκονομική ιστορία, μέ αυτές, μάλιστα, τίς κατεξοχήν κοινωνικές διαστάσεις τής, ύποχωρεί τήν ωρά άκριβῶς που είναι προστέτες, γιά πρώτη φορά, οί κατάλληλες πηγές.

Χριστίνα Άγριαντώνη

ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΧΘΗ ΤΟΥ ΜΟΣΚΟΒΙΑ, σέ ακτίνα πέντε λεπτών άπό το Κρεμλίνο, τριά έπιβλητικά κτίρια παραπέμπουν στήν πρόσφατη ιστορία τής ρωσικής πρωτεύουσας. Ταυτίζονται μέ την έποχή πού ή Μόσχα ήταν πρωτεύουσα τής "Ενωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών" και μητρόπολη του «πάρκου σοσιαλισμού», συμβολικό άντιπαλο δέος τού δυτικού κόσμου άλλα και πατρίδα τής παγκόσμιας έπανάστασης. Χτισμένα στή σταλινική περίοδο, τά κτίρια αυτά στέγασαν γιά δεκαετίες θεμικά δργανα τού σοβιετικού κόμματος-κράτους. Τό πρώτο, στήν άδο Ιλίνκα, φιλοξένησε τά γραφεία τής Κεντρικής Έπιτροπής τού ΚΚΣΕ, έπιβλήθηκε στό χώρο και κυριάρχησε στή μνήμη. Άκομη και σήμερα τό όνομα τού δρόμου ταυτίζεται άπολύτως μέ τό συγκεκριμένο κτίριο.

Τό δεύτερο, στήν άδο Πούσκιν, μέ τά πορτραΐτα τών Μάρξ, "Ενγκελς, Λένιν, μπρούτζινος σφυρήλατους θυρεούς άναυρτημένους στήν πρόσοψή του, ύποδηλώνει μέχρι σήμερα τίς παρελθούσες χρήσεις του. Κτίστηκε άπό έργατες τής βιομηχανίας Κρούπ και στέγασε τό Ινστιτούτο Μαρξισμού-Λενινισμού ύπό τή δικαιοδοσία τής Κεντρικής Έπιτροπής τού ΚΚΣΕ.

Τό τρίτο κτίριο, ένας άπό τούς «πύργους» πού ο Στάλιν άποφάσισε ότι έπρεπε νά «κοσμήσουν» στήν άμεση μεταπολεμική περίοδο τήν Μόσχα, στέγασε και στεγάζει τό «MID», τό Υπουρ-

γείο τών Έξωτερικών. Τρία κτίρια-μνημεία, μέ τίς αύτόνομες ιστορίες τους πού δέν παύουν, ώστόσο, νά άνακαλούν πτυχές τής ιστορίας τής πόλης, άλλα και σελίδες μιᾶς εύρυτερης σύνθεσης γιά τήν ιστορία τού διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Κτίρια-μνημεία πού λειτούργησαν ώς θεματοφύλακες και ταυτόχρονα ώς πομποί μιᾶς ίδεολογίας και μιᾶς έποχης. Σήμερα τά κτίρια αυτά δέν παραμένουν μνημεία βουβά, άμηχανα έγκαταλειμμένα στούς άνεμους τής καταγιστικής άλλαγης. Ένταχθηκαν σέ νέα ύποσύνολα και ύπηρετούν πλέον τά αίτηματα και τίς άναζητήσεις τών καιρών. Άπό θησαυροφύλακες έγιναν και διαχειριστές μιᾶς γνώσης πού γιά χρόνια κρατήθηκε σέ κάποια ειδικά κατασκευασμένα ύπόγεια, άπρόσιτη, χαρακτηρισμένη μέ τή σφραγίδα τού «κομματικού άπορρητου».

Άπό τό 1991, μέ όλες τίς δυστοκίες και τά προβλήματα πού έθεσε και θέτει ή «μετάβαση», τά κτίρια φιλοξενούν άντιστοιχους άρχειων, τά δποια έθνικοποιήθηκαν και είναι, θεωρητικά, προσβάσιμα σέ όλους τούς έρευνητές. Στήν άδο Ιλίνκα λειτουργεῖ πλέον τό «Κέντρο Συντήρησης Σύγχρονων Άρχειων». Στήν άδο Πούσκιν, τό «Κέντρο Συντήρησης και Μελέτης Τεκμηρίων Σύγχρονης Ιστορίας» (πβ. τήν παρουσίαση τών συλλογών τής Κομιντέρν, πού βρίσκονται έκει, άπό τόν διευθυντή τού Κέντρου Kyrrill Andersson στό πρώτο τεύχος τού Άρχειοταξίου, σ.

Καί πάλι

γιά τά «σοβιετικά άρχεια»

ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΣΙΩΠΕΣ ΤΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ
ΠΙΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΜΦΥΛΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

secret
секретно

72-74), ένω τά «Αρχεία τού Υπουργείου Έξωτερικών» μεταφέρθηκαν σε ένα παρακείμενο κτίριο, αύτονομημένα σχετικά από τις άρμοδιότητες τού Υπουργείου. Τά κέντρα λειτουργούν σήμερα, δυστό σύνολο τῶν ὄργανων πού διαχειρίζονται τὸν ἀρχειακὸ πλούτο τῆς Ρωσίας, ὑπό τὸν ἔλεγχο τού Υπουργείου Αρχείων καὶ προστατεύονται ἀπό ἓνα εἰδικό νομικό πλαίσιο τό ὅποιο ψηφίστηκε τό 1994. Ο «νόμος περὶ ἀρχείων» ἔδωσε τέλος σὲ μιὰ πρώτη φάση, ἡ ὅποια ἐγκαινιάστηκε μέ τό ἀνοιγμα τῶν συλλογῶν, τό 1991, καὶ ἡ ὅποια χαρακτηρίστηκε τόσο ἀπό τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία στὴν πρόσβαση ὅσο καὶ ἀπό τὴν πλήρη ἀποδιοργάνωση. Μέ τὴν ψηφίστηκον, ἡ περίοδος πού, σύμφωνα μὲ τὴν κυρίαρχη αἰσθηση, «τὰ ἀρχεῖα ἔτρεχαν στοὺς δρόμους», πέρασε ἀνεπιστρεπτί. Τό νέο νομικό καθεστώς ἔθεσε τό πλαίσιο λειτουργίας τῶν κέντρων, καθόρισε τά θεσμικά ὄργανα πού ἀποφασίζουν γιά τὸν ἀποχαρακτηρισμό τῶν συλλογῶν καὶ ἔθεσε τοὺς ὄρους τῆς πρόσβασης. Στοὺς περιορισμούς πού θέτουν οἱ ἀντίστοιχοι «νόμοι περὶ ἀρχείων» στὶς περισσότερες χῶρες, προστέθηκαν ἀπαγορεύσεις πού πηγάζουν ἀπό τις ἀναστολές πού καλλιεργοῦν οἱ νοοτροπίες τού παρελθόντος. Ἡ διάταξη πού ἐπιβάλλει τό «κλείσιμο» ὅλων τῶν

συλλογῶν στὶς ὅποιες ἐμπεριέχονται ἔγγραφα τῶν μυστικῶν ὑπηρεσιῶν, ἀποτελεῖ σήμερα γιά τὴν ἔρευνα τό μεγαλύτερο ἐμπόδιο γιά τὴν πρόσβαση σὲ σημαντικές ἀρχειακές μονάδες πού κάποιοι εἶχαμε τὴν τούχη νά συμβουλευθοῦμε καὶ νά ἀποδελτιώσουμε στὴν προηγούμενη περίοδο.

Μετά τὴν εὐφορία τῆς πρώτης φάσης καὶ τούς κινδύνους πού ἐμπεριέχε, τά «ἀνοικτά ἀρχεῖα» ἀποτελοῦν στὴ σημερινή Ρωσία ἔνα αἴτημα πού προσκρούει τόσο στὶς νομικές διατάξεις ὅσο καὶ σὲ ἀντιλήψεις καὶ δυσλειτουργίες πού ὁφελοῦνται στὴ σύζευξη τού παρελθόντος μέ τό παρόν. Οἱ ἀργοὶ ρυθμοὶ στὸν ἀποχαρακτηρισμό τῶν συλλογῶν, ἡ μή ἀνάληψη πρωτοβουλίας καὶ ἐπομένως τῆς εὐθύνης, οἱ πενιχροὶ μισθοί καὶ ἡ μείωση τῶν ὡρῶν ἐργασίας τῶν ἀρχειονόμων καὶ τού ὑπαλληλικοῦ προσωπικοῦ, οἱ νέες ἀξίες, καὶ κυρίως ἡ ἀδιαφορία τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας γιά τὴν ἀναγνώριση καὶ ἀξιοποίηση τού συγκεκριμένου «εθνικοῦ πλούτου» ἀποτελοῦν τὴν ἄλλη δύη μιᾶς εἰκόνας, μιά σκληρὴ πραγματικότητα μέ τὴν ὅποια συγκρούεται καθημερινά ὁ ιστορικὸς ἔρευνητης στὴ Μόσχα. Κι ὅμως, παρά τὰ προβλήματα, ἔρευνητές-ἐπισκέπτες ἀπό ὅλο τὸν κόσμο συνεχίζουν νά συρρέουν. Τώρα, πού

ἡ δημοσιογραφική ἀδηφαγία, ἡ ἀναζήτηση τού μοναδικού ἐγγράφου πού θά ἀνατρέψει τὴν ιστορία ἡ πού θά δημιουργήσει σκάνδαλο, τελείωσε ὄριστικά, τά Αρχεία ἐξακολουθοῦν νά ὑποδέχονται κάθε χρόνο ἓνα σημαντικό σταθερά ἀριθμό μελετητῶν¹.

Οἱ μύθοι δέν συντηροῦν σχέσεις καλύτερα, δέν είναι ἀπό μόνοι ἰκανοί νά συντηρήσουν σχέσεις πού ἀντέχουν στὸν χρόνο. Στή λογική αὐτή, ὁ μύθος πού περιέβαλλε τά «σοβιετικά ἀρχεῖα» καὶ μετά τό «ἄνοιγμά» τους, πού καλλιεργήθηκε γιά χρόνια μέσα ἀπό τις ἀδυναμίες πρόσβασης καὶ πού ἔφτιαξε βεβαιότητες πίσω ἀπό τις ἔννοιες τού «μυστικοῦ» καὶ τῆς «κομματικῆς σιωπῆς», δέν ἀποτελεῖ πιά τό ἴσχυρότερο κίνητρο γιά τίς ἐπισκέψεις τῶν ἔρευνητῶν. Μιά δεκαετία σγεδόν μετά τὴν κατάρρευση τού καθεστώτος καὶ τὴν «έκρηξη τῶν πηγῶν» πού συνεπέφερε ἡ σχέση ἐνός μεγάλου ἀριθμοῦ ἔρευνητῶν ἀπό ὅλο τὸν κόσμο, πού ἐστιάζουν τά ἐνδιαφέροντά τους στὴν μελέτη τῆς ιστορίας τού 20οῦ αἰώνα, καὶ τῶν σοβιετικῶν ἀρχείων παραμένει σταθερή. Ἄν κάποιοι πέρασαν γιά νά διεκπεραιώσουν μά ὑποχρέωση ἡ γιά νά ἐπαληθεύσουν, μέσα ἀπό τις πηγές, δοξασίες καὶ ἀριθμητικές προσθαφαιρέσεις γιά τά «θύματα τού κομμουνισμοῦ», δημιουρ-

1. Γιά παράδειγμα, τό 1998, τό «Κέντρο Συντήρησης καὶ Μελέτης Τεκμηρίων Σύγχρονης Ιστορίας» ὑποδέχτηκε περίπου 1.500 ἔρευνητές ἀπό διεθνεῖς χῶρες ἐναντί 5 πού ἦταν ὁ μέσος ὄρος

ἐπισκεπτῶν πρίν τό 1990. Στόν ἀριθμό αὐτό πρέπει νά προστεθοῦν 2.000 περίπου αἰτήσεις ἐνδιαφερομένων ἡ συγγενῶν γιά συλλογὴ στοιχείων καὶ πληροφοριῶν πού ὑπάρχουν συγκεντρωμένα στούς

«ἀτομικούς φακέλους» κομμουνιστικῶν στελεχῶν τού διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, οἱ ὅποιοι φυλάσσονται ως «κλειστές συλλογές» στό συγκεκριμένο κέντρο.

γώντας κρίσεις έμπιστοσύνης και κλυδωνισμούς στή σχέση άρχειών και έπιστημονικής κοινότητας, τά κίνητρα τοῦ μεγαλύτερου ἀριθμοῦ τῶν ἐρευνητῶν ἔδράζονται σήμερα στὸν ὅγκο καὶ στὴν ποικιλία τῶν συλλογῶν καὶ, φυσικά, στὸ εἰδικό ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζουν.

Σὲ ἀντίθεση μέ τά βρετανικά, τά ἀμερικανικά ἄλλα καὶ τά γαλλικά ἀρχεῖα -τά ἀρχεῖα τοῦ δυτικοῦ κόσμου- μέ τά όποια ἔξοικειωθῆκαμε καὶ στά όποια μάθαμε ἐν πολλοῖς νά ἐργαζόμαστε, στὸ μέτρο πού ὑπῆρξαν γιά πολλά χρόνια τά μόνα προσιτά, τά σοβιετικά ἀρχεῖα προσφέρουν μιὰ διαφορετική ὅπτική ἡ όποια πηγάζει ἀπό τὴν ὑφή τῶν σχέσεων πού ἀναπτύχθηκαν στὸ ἐσωτερικό τοῦ «κομμουνιστικοῦ κόσμου». Δέν πρόκειται γιά διαφορά ὅπτικής μεταξύ Δύστης καὶ Ἀνατολῆς, ἡ δέν πρόκειται μόνον γι' αὐτή. Τά ἀρχεῖα τοῦ δυτικοῦ κόσμου προσφέρουν στὸν ἐρευνητή τή ματιά ἐνός ἐξωτερικοῦ παρατηρητῆ, ματιά πού γίνεται ὅλο καὶ πιό διεισδυτική στὸ πλαίσιο τοῦ ἐνδιαφέροντος, τῆς ἀνάμιξης, τῆς παρέμβασης ἡ καὶ τῆς δέσμευσης μιᾶς χώρας, τῶν Βρετανῶν ἡ τῶν Ἀμερικανῶν γιά παράδειγμα, στὴ διαμόρφωση τῆς ἐσωτερικῆς κατάστασης σὲ μιὰ ἄλλη χώρα, ὅπως ἡ Ἐλλάδα. Τό μέγεθος τῆς παρέμβασης ἄλλα καὶ τὸ διακύβευμα ὁρίζουν, κάθε φορά, τό βάθος τῆς πληροφόρησης, τίς διαστάσεις καὶ τίς ἀποχρώσεις τῆς καὶ, ἀντίστοιχα, καθορίζουν τό «εὑρός» τῶν πηγῶν, τίς θεματικές τῶν συλλογῶν καὶ τὴν ποικιλία τῶν ἀρχείων. Ἀνταλλαγές

σέ ἐπίπεδο πρεσβειῶν καὶ πολιτικῶν κύκλων, διπλωματικές πληροφορίες καὶ ἐκτιμήσεις, πληροφορίες μυστικῶν καὶ ἄλλων ὑπηρεσιῶν, ἐκθέσεις ἀξιωματούχων καὶ ἐπιτετραμμένων, συμφωνίες καὶ κυβερνητικά ἕγγραφα πολιτικοῦ σχεδιασμοῦ διαγράφουν τό βαθμό τῶν σχέσεων μεταξύ χωρῶν καὶ δημιουργοῦν ἔνα ἐξωτερικό πλαίσιο ἀνάγνωσης μιᾶς ἐσωτερικῆς πραγματικότητας. Σέ κάθε περίπτωση, οἱ εἰκόνες πού προσλαμβάνουμε προέρχονται ἀπό τή ματιά τοῦ «ἄλλου».

Οἱ στενές ὁργανικές σχέσεις πού χαρακτήρισαν, ἀπό τή γέννησή του, τό διεθνές κομμουνιστικό κίνημα ὁδήγησαν σέ διαφορετικές συσσωρεύσεις ὑλικῶν, καὶ ἐπομένως στή δημιουργία ἄλλου τύπου ἀρχείων. Κατ' ἄρχας, μέ ἔξαιρεση τίς συλλογές τοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν οἱ όποιες ἀνήκουν στήν κατηγορία τῶν διπλωματικῶν ἀρχείων, τά δύο ἄλλα κέντρα δέν φιλοξενοῦν τά ἀρχεῖα ἐνός κράτους, τῆς ΕΣΣΔ, μέ τήν ἐννοια τῆς αὐτόνομης κρατικῆς ὀντότητας, ἄλλα τά ἀρχεῖα μιᾶς ἰδεολογίας ἡ όποια μπορεῖ νά ταυτίστηκε μέσα στὸ χρόνο μέ τήν ΕΣΣΔ, ἄλλα ὑπέρεβη τά φυσικά σύνορά τῆς καὶ ἐπεκτάθηκε μέσω τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων στὸν παγκόσμιο ἄπλαντα. Ό, τι περικλείεται, βιαστικά ἴσως, στήν ἔκφραση «σοβιετικά ἀρχεῖα» ὑπονοεῖ καὶ περιλαμβάνει τά ἀρχεῖα ἐνός ἰδεατοῦ καὶ πραγματικοῦ συνόλου, ἐνός κόσμου πέρα ἀπό σύνορα καὶ τυπικές διαιρέσεις πού ἀναγνωρίστηκε καὶ ταυτίστηκε, γιά ἔνα περίπου αἰώνα, μέ τήν «σοσιαλιστική

ἐπανάσταση» καὶ τόν κομμουνισμό. Ἔνας κόσμος περιχαρακωμένος ἄλλα καὶ αὐτοδύναμος, μέ αὐτηρές ἴεραρχήσεις καὶ ἐσωτερικές δυναμικές, μέ καθοδηγητικά ὅργανα, πολλαπλά ἐπίπεδα λειτουργίας καὶ πολυδαιδαλούς μηχανισμούς ἐπικοινωνίας μεταξύ κέντρου καὶ περιφέρειας, ἄλλα καὶ μέ καταναγκασμούς, ἀνελαστικότητες καὶ ἀποκλεισμούς, πού καλλιεργήθηκαν στά περιθώρια τῆς ἀναζήτησης καὶ στό ὄνομα τῆς ἐπανάστασης καὶ προσωποποιήθηκαν στὸν «ἐσωτερικό ἔχθρο». Αὐτός ὁ κόσμος ἀποτυπώνεται ὁ ἴδιος στά ἀρχεῖα του, ὁρίζοντας ἔνα αὐτοαναφορικό πλαίσιο ἀνάγνωσης τῆς ἐσωτερικῆς του πραγματικότητας.

Ἡ λογική πού διέπει τίς ἀρχειακές του ἐνότητες ἀντανακλᾶ τήν ἐσωτερική δομή. Διαβάθμιση τῆς πληροφορίας, διαφορετικά ἐπίπεδα στρατηγικοῦ σχεδιασμοῦ καὶ μηχανισμοί ἐλέγχου τῆς ἐφαρμογῆς συγκεκριμένων πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν ἐπιλογῶν. Ἔτσι, γιά παράδειγμα, οἱ συλλογές τῶν πλέον κεντρικῶν ὅργάνων, ὅπως αὐτή τῶν συνόδων τῆς Γραμματείας τῆς Ἐκτελεστικῆς τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς καὶ τῶν ἀποφάσεών της γιά κάποιο κομμουνιστικό κόμμα, μεταφέρουν στὸν ἐρευνητή τήν ὅπτική ἐνός στενοῦ ἡγετικοῦ πυρήνα πού ἀποφασίζει, δέν πρόκειται δῆμος γιά τή ματιά ἐνός «ἄλλου» ξένου παρατηρητῆ ἄλλα γιά τήν ἐσωτερικά διαβαθμισμένη ὅπτική ἐνός αὐτηρά ἴεραρχημένου συστήματος.

Ἡ ἴδια δομή ἐπιφύλάσσει καὶ στά

κομμουνιστικά κόμματα τό ρόλο τῶν μερῶν στή συγκρότηση τοῦ ὄλου. Μέ αὐτή τὴν ἐννοια, οἱ συλλογές πού ἀφοροῦν στά κομμουνιστικά κόμματα ἀνά χώρα δέν περιλαμβάνουν μόνο ἑκθέσεις, πληροφορίες καὶ στοιχεῖα πού συγκεντρώνουν οἱ ὑπηρεσίες πληροφοριῶν ἡ ἀποστέλλουν οἱ κατά χώρα ἡγετικές ὅμιδες μὲ στόχῳ τὴν ἐνημέρωση τῶν κεντρικῶν ὀργάνων. Οἱ συλλογές συγκροτήθηκαν στή λογική τῆς θησαύρισης στό κέντρο ἀρχειακῶν ὑλικῶν τῆς περιφέρειας. Ἀρχεῖα καὶ μοναδικά τεκμήρια, πού δέν ἄντεξαν στὸν χρόνο καὶ στὶς διώξεις τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων ἡ δέν δημοσιοποιήθηκαν ἀπό τά ἴδια τά κόμματα καὶ τίς ἡγεσίες τους, διατηροῦνται στή Μόσχα ως τμῆματα, ἐπιμέρους μονάδες, ἐνός ἐνιαίου ὀργανισμοῦ. Στὶς ἴδιες ἀρχειακές σειρές, ὁ ἐρευνητής ἐντοιίζει ἀρχεῖα τῶν κεντρικῶν ὀργάνων, ἀρχεῖα ἡγετικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ διεθνοῦς κομμουνιστικοῦ κινήματος τά ὅποια βρίθουν στοιχείων καὶ πληροφοριῶν γιά τά πλέον εἰδικά θέματα, ἀλλά καὶ ἀρχεῖα καὶ εἰδικές συλλογές τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων.

Ἡ ἄλλαγη τῆς δομῆς στά συντονιστικά ὅργανα τοῦ διεθνοῦς κομμουνιστικοῦ κινήματος, μετά τή διάλυση τῆς

Διεθνοῦς τὸν Μάιο τοῦ 1943 καὶ ἡ μετατόπιση, καὶ τυπικά, τῆς εὐθύνης τοῦ πολιτικοῦ σχεδιασμοῦ ἀποκλειστικά στό ΚΚΣΕ είναι ἐμφανῆς καὶ στά ἀρχεῖα. Ἀπό τίς ἐνότητες πού διατίθενται στήν ἐρευνα καὶ καλύπτουν τήν μεταπολεμική περίοδο, ἀπουσιάζουν βασικές μονάδες πού περιλαμβάνουν τεκμήρια τῶν κεντρικῶν ὀργάνων καὶ τῶν μηχανισμῶν λήψης τῶν ἀποφάσεων. "Ἐτσι, ἐνδὲ οἱ συλλογές τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων ἔξακολουθοῦν νά ἐμφανίζουν μεγάλη πληρότητα, στερούμεθα πρακτικά τῆς δυνατότητας νά ἀντιμετωπίσουμε μέ ἐπάρκεια τίς θέσεις τῶν σοβιετικῶν. Ἀπό τήν ἀπογή αὐτή τά «σοβιετικά ἀρχεῖα» βρίσκονται στόν ἀντίποδα τῶν «δυτικῶν ἀρχείων».

Οἱ συλλογές γιά τόν ἐλληνικό ἐμφύλιο πόλεμο είναι ἐνδεικτικές τῶν ἀρχειακῶν διαθεσμοτήτων γιά τή συγκεκριμένη περίοδο. Τό «Κέντρο Συντήρησης καὶ Μελέτης Τεκμηρίων Σύγχρονης Ἰστορίας» διαθέτει τά πιό ὀργανωμένα ἀρχεῖα, τίς πληρέστερες συλλογές γιά τό «έλληνικό ζήτημα» καὶ καταλόγους στή ζήτηση καὶ χρήση τοῦ ἐρευνητῆ. Μεταξύ ἄλλων, σήμερα είναι προσβάσιμες δύο μεγάλες ἀρχειακές σειρές: τό Ἀρχεῖο τοῦ Τμήματος Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ τῆς περιόδου 1944-1953

[Fond 17] καὶ τό Ἀρχεῖο τῆς Κομινφόρμ (1947-1956) [Fond 575]. Ἡ πρώτη, συγκροτήθηκε, ώς ἐπί τό πλείστον, ἀπό εἰσερχόμενα ἔγγραφα, δηλαδή αὐτά πού ἀποστέλλονται στό συγκεκριμένο τμῆμα ἀπό τό ἀντίστοιχο ΚΚ κάθε χώρας. Τό τμῆμα τροφοδοτεῖται συστηματικά ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1945 μέ ὑλικά ἀπό τήν 'Ελλάδα². Ἀπό οσα συνάγομε ἀπό τά διαβιβαστικά σημειώματα πού ἐπισυνάπτονται στά ἔγγραφο καὶ ἀπό πληροφορίες πού προκύπτουν ἀπό τά ἴδια τά ἀρχεῖα, ὁ ἀποστολέας -η ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ - προωθεῖ στή Μόσχα δύο κατηγορίες ὑλικῶν: ἐσωκομματικά ἔγγραφα καὶ τεκμήρια γιά τίς σχέσεις τοῦ ΚΚΕ μέ τά κομμουνιστικά κόμματα τῶν δυμορων χωρῶν, ἀλλά καὶ πληροφορίες γιά τήν πολιτική καὶ οἰκονομική κατάσταση στήν 'Ελλάδα, τήν «λευκή τρομοκρατία», τίς διώξεις, τό στρατό, τά ζητήματα τῶν μειονοτήτων κ.ά. Ἐκτός ἀπό τά ὑλικά αὐτά πού συνθέτουν τήν πλήρη εἰκόνα τής δραστηριότητας τοῦ ΚΚΕ καὶ ταυτόχρονα ἐνημέρωνον γιά τήν ἐσωτερική κατάσταση, στή διάρκεια τῶν ἐτῶν 1945-46 ἀποστέλλονται στή Μόσχα ἐκθέσεις, πληροφορίες ἀλλά καὶ ἀρχειακά τεκμήρια τῆς περιόδου τῆς 'Αντίστασης. "Ἐτσι, ὁ ἐρευνητής τοῦ ἐμφυλίου βρίσκεται

2. Ἡ ἀναχώρηση τοῦ Γκεόργκι Δημητρώφ ἀπό τή Μόσχα καὶ ἡ ἐγκατάσταση του στή Βουλγαρία, τήν ἴδια περίοδο, φαίνεται νά ἐπηρέασε μέ κάποιο τρόπο τήν κίνηση τῶν ὑλικῶν. Ἀπό τήν ἀποκατάσταση τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ΚΚΕ μέ τό ΚΚΣΕ τόν

(1918-1945), τό ὅποιο φιλλάσσεται ὅπες καὶ δῆλες οἱ συλλογές τῆς Κομιντέρν στό Ρ.Κ.Σ.Μ.Τ.Σ.Ι. περιέχει σημαντικότατα ἔγγραφα γιά τά χρόνια 1944-1945. Διστυχώς, τό Ἀρχεῖο Δημητρώφ, ἔκλεισε μετά τήν ἐφαρμογή τοῦ νόμου «περί Ἀρχείων».

μπροστά σε ένδιαφέρουσες έκπλήξεις: τά πρακτικά της συνομιλίας Σαράφη, Πυρομάγλου και Καρτάλη της 15ης Φεβρουαρίου 1944, τά 'Υπομνήματα της ΠΕΕΑ στήν σοβιετική στρατιωτική άποστολή του Αύγουστου 1944 και έγγραφα άπο κατασχεθέν από τόν ΕΛΑΣ τμῆμα τοῦ Άρχειου Ζέρβα, συνυπάρχουν μέ αποκόμματα έλληνικών έφημεριδών τοῦ Αύγουστου τοῦ 1946, ώς είσερχομενα μέ κοινή ήμερομηνία και ένδειξη «Οκτώβρης 1946».

Ωστόσο, άνεξάρτητα από τούς λεγόμενους «θησαυρούς» τῶν ἀρχειών, ή συγκεκριμένη σειρά περιέχει σημαντικότατα τεκμήρια γιά τήν Έλλάδα, τεκμήρια πού συνθέτουν ἓνα μοναδικό ἀρχεῖο τοῦ ΚΚΕ, τό όποιο διασταυρώνεται, ἐπικαλύπτεται ἀλλά και συμπληρώνει τό Άρχειο τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Κόμματος πού ἔχουμε τήν ἐξαιρετική τύχη νά διαθέτουμε στά ΑΣΚΙ. Οι πυκνότητες τῶν έγγραφων δέν μειώνονται, ἀλλά αὐξάνονται ἀπό τά μέσα τοῦ 1947. "Αν τό κλιμάκιο τοῦ ΚΚΣΕ στό Βελιγράδι ἀπό τό 1946 συνεργάστηκε στενά μέ τό ἀντίστοιχο κλιμάκιο τοῦ ΚΚΕ, μέ τή βοήθεια τῶν Γιουγκοσλάβων γιά τή διεκπεραίωση τῶν ὑλικῶν -και δχι μόνο- πρός τή Μόσχα, ή βοήθεια τῶν Αλβανῶν και ή δεδομένη ἀπό τήν έναρξη τής σύγκρουσης συμπαράσταση τῶν Βουλγάρων ἔλυσαν τό ζήτημα τής ἐπικοινωνίας ἀπό τό φινίρωρο τοῦ 1948, μετά τήν ρήξη Στάλιν-Τίτο. Γιά τήν περίοδο 1947-49, οι σειρές τῶν πολλα-

πλῶν ἐκδόσεων τῶν Καθημερινῶν Δελτίων τοῦ ΔΣΕ, τῶν δελτίων τῶν κωδικῶν ἐπικοινωνίας και τῶν συνθημάτων τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ ΔΣΕ, τῶν ἀντίστοιχων δελτίων τοῦ ΓΕΣ, δγκώδεις φάκελοι ὑλικῶν, μεταφρασμένοι στά ρωσικά δειγματοληπτικά, δημιουργοῦν ἀπορίες και ἐρωτήματα γιά τίς προτεραιότητες ἀλλά και τή συνέπεια τῶν ἐμπολέμων κομμουνιστῶν. Σέ ἀντίστοιχους φακέλους διατηροῦνται τά πολιτικά κείμενα τοῦ ΚΚΕ τής ἐποχῆς, τά διαβήματα τής έλληνικῆς ήγεσίας πρός τό ΚΚΣΕ και τά ἀδελφά-κόμματα, ἀλλά και τρέχοντα θέματα, ζητήματα καθημερινότητας και προσωπικές ὑποθέσεις. Όψεις τής ζωῆς τῶν ἀνθρώπων και τοῦ κόμματος στό βουνό και στήν παρανομία.

Τό Άρχειο τής Κομινφόρμ αποτελεῖ τή δεύτερη ἀρχειακή σειρά πού περιέχει σημαντικά έγγραφα γιά τήν Έλλάδα τής περιόδου τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Άρχειο κατεξοχήν πολιτικό, δέν χαρακτηρίζεται οὔτε ἀπό τήν πολυθεματικότητα τής σειρᾶς τοῦ Τμήματος 'Έξωτερικών' Υποθέσεων τής ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ τής ἀντίστοιχης περιόδου, οὔτε ἀπό τήν πυκνότητα και τόν δγκο τῶν συλλογῶν τής Κομιντέρν, ἐπιβεβιώνοντας δτι ή Κομινφόρμ μπορεῖ νά διεκδίκησε τή συνέχεια τής Τρίτης Διεθνοῦς στόν ψυχροπολεμικό κόσμο ἀλλά, ούσιαστικά, παρέμεινε ἐντολοδόχος και ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τής σταλινικῆς πολιτικῆς. "Αν και τό ΚΚΕ -προφανῶς λόγω τής εἰδικῆς κατάστασης πού ὑπῆρχε στήν Έλλάδα κατά τήν ἰδρυσή

της, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1947- είναι ο μόνος εύρωπαικός ἑταῖρος πού δέν ἔγινε μέλος της, ἀπασχολεῖ και τήν Κομινφόρμ και τίς συλλογές της. Ο «φάκελος ΚΚΕ» πού συντάσσεται ἐν δψει τής ιδρυτικῆς συνδιάσκεψής της ἀπό τόν ύπευθυνο τοῦ τμήματος 'Έξωτερικών' Υποθέσεων τοῦ ΚΚΣΕ, τά στατιστικά στοιχεῖα γιά τά κομματικά μέλη, ή ἀλληλογραφία τής ήγεσίας τοῦ ΚΚΕ, κυρίως τοῦ N. Ζαχαριάδη, μέ τή Γραμματεία τής και κυρίως τά τεκμήρια γιά τόν τρόπο πού διαχειρίζεται τό ΚΚΕ τή ρήξη μέ τήν Γιουγκοσλαβία συνιστοῦν, παράλληλα μέ τά τεκμήρια πού διασύζονται γιά τόν Ραδιοφωνικό Σταθμό «Έλευθερη Έλλάδα» και γιά τό ἐκδοτικό τμῆμα τής ΚΕ τοῦ ΚΚΕ, δψεις τῶν ιδεολογικῶν και πολιτικῶν προτεραιοτήτων τής ἐποχῆς. Στό ἴδιο ἀρχεῖο, οι συζητήσεις στό πλαίσιο τῶν Συνδιάσκεψεων τής Κομινφόρμ γιά τό ΚΚΕ και τό «έλληνικό ζήτημα» ἀναδεικνύουν τούς δρους μέ τούς ὄποιους οι σοβιετικοί και οι ἀλλοι εύρωπαιοι κομμουνιστές ήγετες ἔκριναν ὅτι ἐπρεπε νά διαχειριστοῦν τήν έλληνική ύπόθεση.

Τό «Ρωσικό Κέντρο Συντήρησης και Μελέτης Τεκμηρίων Σύγχρονης Ιστορίας» δέν διαθέτει μόνον αύτές τίς συλλογές γιά τήν περίοδο πού ἔξετάζουμε. Τά ἀρχεία μετωπικῶν ὄργανώσεων τοῦ διεθνοῦς κομμουνιστικοῦ κινήματος, δπως τής «Παγκόσμιας Όμοσπονδίας Δημοκρατικών Νέων» (ΠΟΔΝ), τής «Παγκόσμιας Όμοσπονδίας Δημοκρατικῶν Γυναικῶν» (ΠΟΔΓ) και τῶν «Όπαδῶν τής

Ειρήνης» πού συμπεριλήφθηκαν πρόσφατα στίς συλλογές διατηρούν τεκμήρια των άντιστοιχων έλληνικών μαζικών δραγμάτων που ένταχθηκαν στόν άστερισμό τους. Πέραν τούτων τμήματα τῶν ἄρχειων Ζντάνοφ και Σουσλόφ είναι προσβάσιμα στους ἑρευνητές.

Το «Κέντρο Συντήρησης Σύγχρονων Άρχειων» στήν οδό Πλίνκα, ἐπίσημα διαθέτει τά Άρχεια τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ ἀλλά καὶ τοῦ Τμήματος Εξωτερικῶν Υποθέσεων τῆς περιόδου 1953-1990. Τό κέντρο δέν διαθέτει καταλόγους καὶ ἡ κατάταξη τῶν ἐγγράφων δηλώνεται ὅτι εἶναι αὐστηρά χρονολογική. Ἐτσι μπορεῖ νά ἀναζητήσει κανείς ἔγγραφα πού ἀντιστοιχούν στήν μετά το 1953 περίοδο. Στίς συλλογές του ἐντοπίζουμε κυρίως τήν μετά τόν ἐμφύλιο πόλεμο διαμάχη τῶν Ἑλλήνων κομμουνιστῶν γιά τόν ἐμφύλιο. Ωστόσο, τό κέντρο κατέχει καὶ τεκμήρια προγενεστέρων περιόδων τά ὅποια εἴτε φιλοξενοῦνται σέ φακέλους πού συγκροτήθηκαν ἀργότερα, εἴτε ἐντάσσονται σέ ἄλλες συλλογές τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ.

Στά «Άρχεια τοῦ Υπουργείου Εξωτερικῶν» (MID), οἱ συλλογές γιά τήν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ γιά ὅλες τίς χώρες, καλύπτονται ἀπό ἓναν διπλό κωδικό [84-084]. Ο πρώτος ἀναφέρεται σέ ἀποχρακτηρισμένους φακέλους. Ο δεύτερος ἀφορᾶ τούς χαρακτηρισμένους ἡ τούς μερικά χαρακτηρισμένους. Οἱ ἑρευνητές ἔχουν προτούνται ἀπό τούς ὑπεύθυνους τοῦ ἀναγνωστηρίου πού χρησιμοποιοῦν κα-

ταλόγους. Στίς συλλογές, πού ἐπιβαρύνονται μέ ἀπίστευτες λεπτομέρειες -δείγματα τῆς μνημειώδους σοβιετικῆς γραφειοκρατίας- ἐντοπίζουμε σχηματικά τρεῖς ἐνότητες: α) Εἰσερχόμενα ἀπό τήν Ἑλλάδα. Οἱ ἐκθέσεις καὶ πληροφορίες τῆς ρωσικῆς πρεσβείας στήν Ἀθήνα, ἡμερολόγια συναντήσεων καὶ πρακτικά συνομιλιῶν τοῦ ναυάρχου Ροντιόνοφ, στό σύντομο διάστημα παραμονῆς του στή θέση τοῦ πρέσβη, μέ Ἑλληνικούς πολιτικούς παράγοντες καὶ ξένους διπλωμάτες, συνυπάρχουν μέ φακέλους πού περιέχουν συγχρητήρια τηλεγραφήματα στόν Στάλιν, διαβήματα καὶ συγκεντρώσεις ὑπογραφῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα γιά διάφορα ζητήματα, ἀποκόμματα ἀπό τόν Ἑλληνικό τύπο γιά τήν ΕΣΣΔ, τήν παρουσία καὶ τήν ύποδοχή της στή χώρα, ἀλλά καὶ τήν Ἑλληνική πολιτική κατάσταση. β) Εἰσερχόμενα γιά τήν Ἑλληνική παρουσία στήν ΕΣΣΔ, ὅπως οἱ ἐπαφές καὶ συνομιλίες τοῦ Ν. Πολίτη, τοῦ Ἑλληνα πρέσβη στή Μόσχα καὶ οἱ δραστηριότητες τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας ἀλλά καὶ οἱ συναντήσεις καὶ τά ὑπομνήματα πού καταθέτουν στελέχη τῆς εὐρύτερης Ἀριστερᾶς, τοῦ ἀεμικοῦ κυρίως χώρου, πού ἐπισκέπτονται τή ρωσική πρωτεύουσα ἀπό τά τέλη τοῦ 1945 μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 1947. γ) Η τελευταία ἐνότητα ἀφορᾶ στόν χειρισμό τοῦ «Ἑλληνικοῦ ζητήματος» καὶ περιέχει τόσο πρακτικά συνομιλιῶν καὶ ἐκθέσεις σοβιετικῶν διπλωματικῶν ἀξιωματούχων μέ ξένους διπλωμάτες γιά τήν Ἑλλάδα, πληροφορίες καὶ ἐνημερωτικές

συναντήσεις ἐκπροσώπων τῶν κλιμακίων τοῦ ΚΚΕ στής εὐρωπαϊκές χώρες μέ σοβιετικούς ἐπιτετραμμένους, ὅσο καὶ ἐπίσημα ἔγγραφα γιά τόν χειρισμό καὶ τά στάδια τῆς Ἑλληνικῆς ὑπόθεσης στής διάφορες ἐπιτροπές τοῦ Ὁργανισμοῦ Ήνωμένων Ἐθνῶν.

Ποικιλία, πολυθεματικότητα καὶ τεράστιος ὅγκος ἀρχειακῶν ύλικῶν, πτυχές μιᾶς βεβαιότητας πού ἀποκομίζει ὁ ἴστορικός ἑρευνητής-ἐπισκέπτης τῶν «σοβιετικῶν ἀρχείων», πείθουν ὅτι ἡ μελέτη τῶν συλλογῶν γιά τόν Ἑλληνικό ἐμφύλιο δέν ἔχαντλεῖται εὐκολα καὶ ταυτόχρονα προκαλοῦν τήν ἀνάγκη τῆς ἐπιστροφῆς. «Ισως γιατί ἡ ἀλλη πτυχή ἀντῆς τῆς βεβαιότητας ἐδράζεται στήν πεποίθηση ὅτι οἱ σιωπές τῶν ἀρχείων δέν ἔχαντλούνται οὔτε στούς χαρακτηρισμένους φακέλους οὔτε στίς κλειστές συλλογές, καὶ φυσικά δέν ἔγκλωβιζονται στής ἔντεχνες ἀποσιωτήσεις γιά τό πώς διαχειρίστηκε ὁ ἡγετικός πυρήνας ἐνός κράτους, ἐνός κόμματος καὶ ἐνός παγκόσμιου κινήματος τό Ἑλληνικό ζήτημα. Οἱ σιωπές ὑπάρχουν, τό ζήτημα ώστόσο πού τίθεται εἶναι νά τίς ἐντάξουμε στό πλαίσιο πού ἀπαιτεῖ ἡ κατανόηση τοῦ κομμουνιστικοῦ φαινομένου.

Ιωάννα Παπαθανασίου

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΒΡΕΤΑΝΙΚΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ γιά τη μελέτη του έλληνικού έμφυλιου πολέμου είναι αύτονότητα, δεδομένης της βρετανικής άναμιξης στις έλληνικές ύποθέσεις, όχι μόνο στή δεκαετία του '40, ἀλλά και σέ προηγούμενες περιόδους. Αύτο που χρειάζεται νά τονισθεί είναι ότι, ιδιαίτερα μετά τήν πρόσφατη ανήση τῶν ἀρχειακῶν διαθεσμοτήτων στήν 'Ελλάδα¹, ή μελέτη τῶν ξένων ἀρχείων παύει πλέον νά υποκαθιστᾶ τήν ἔλλειψη έλληνικῶν πρωτογενῶν πηγῶν. Τά βρετανικά, ἀλλά και τά ἀμερικανικά, ρωσικά, γιουγκοσλαβικά, βουλγαρικά και ἄλλα ἀρχεῖα, μποροῦν πλέον νά ἀξιοποιηθοῦν στις πραγματικές τους διαστάσεις, οι οποίες ἀφοροῦν στή σύλληψη, ἐπεξεργασία, διαμόρφωση και ἐφαρμογή τῆς πολιτικῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν ἐναντί τοῦ έλληνικοῦ ζητήματος, και ὅχι γιά τήν ἀνάπλαση τῆς ἐσωτερικῆς διάστασής του. Η ἀποδέσμευση τῶν ξένων ἀρχείων ἀπό τήν ἀμιγώς ἐσωτερική διάσταση τῆς έλληνικῆς κρίσης τῆς δεκαετίας του '40 ἐπιτρέπει τήν οὐσιαστική και εἰς βάθος μελέτη τῶν ἐξωτερικῶν διαστάσεών της και τήν ἀκριβή τοποθέτησή της στά πλαίσια τῆς διεθνούς ιστορίας.

Τή διαπίστωση αὐτή περιπλέκει τή συνολική ἐρμηνεία τοῦ έλληνικοῦ ἐμφυλίου πολέμου διότι ή κατανόηση τοῦ ἀρχειακοῦ ύλικοῦ ξένων χωρῶν προϋποθέτει ἐπαρκή γνώση τοῦ διεθνούς περιβάλλοντος και, σέ μεγάλο βαθμό, ἀκόμη και τῆς ιστορίας τῶν χωρῶν αὐτῶν. Έν τούτοις, αὐτό είναι ἀναπόφευκτο και ἐπιβεβλημένο, καθώς ὁ έλληνικός ἐμφύλιος, ὅπως και ἐκεῖνοι τῆς Ρωσίας, τῆς Ισπανίας και, προσφάτως, τῆς Γιουγκοσλαβίας, είχαν τίς ἀπαρχές τους σέ ἐσωτερικές κοινωνικές, οἰκονομικές και πολιτικές συγκρούσεις, ἀλλά κατά τήν ἑξέλιξή τους ἔπαγαν νά ἀποτελοῦν ζητήματα ἀποκλειστικῶς ἐσωτερικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τέλος, εἰδικά στήν περίπτωση τῶν βρετανικῶν ἀρχείων, ή βρετανική παρουσία στήν 'Ελλάδα σέ ὄλοκληρη τήν περίοδο τοῦ έμφυλίου, σέ συνδυασμό μέ τόν ὅγκο, τόν πλοῦτο και τήν ἄφογη ὁργάνωσή τους, τά καθιστοῦν ἀπολύτως ἀπαραίτητα γιά τή μελέτη τῶν ἐτῶν 1945-1949.

1. *Tó Public Record Office (PRO)*

Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ βρετανικοῦ ἀρχειακοῦ ύλικοῦ βρίσκεται στά ἐθνικά ἀρχεῖα τῆς Αγγλίας, τῆς Ουαλίας και

Τά βρετανικά ἀρχεῖα και ὁ έλληνικός ἐμφύλιος πόλεμος

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΠΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1945-1949

πολύτομη ἔκδοση τῶν ἀρχείων τῆς Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ πού ἀναφέρονται στήσ περιόδους τῆς ἀντίστασης και τοῦ ἐμφυλίου.

1. Ένδεικτικά και μόνον, ἀναφέρονται τά ἀρχεῖα τοῦ ΚΚΕ πού φιλάσσονται στά ΑΣΚΙ, τά ἀρχεῖα τοῦ 'Έλληνικοῦ Υπουργείου Εξωτερικῶν, τό ἀρχεῖο τοῦ Κενταντίνου Τσαλδάρη, τό οποῖο βρίσκεται στό «Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλῆς», και ἡ

τοῦ Ήνωμένου Βασιλείου (Public Record Office) στό Kew, κοντά στό Richmond τοῦ Surrey, νοτιοδυτικά τοῦ Λονδίνου². Γιά τήν άποδέσμευση τῶν βρετανικῶν κρατικῶν ἐγγράφων ισχύει ἡ τριακονταετία, σύμφωνα μέ τίς διατάξεις δύο εἰδικῶν νόμων τοῦ 1958 καὶ τοῦ 1967 (Public Records Act, 1958 καὶ Public Records Act, 1967). Εξαιρέσεις προβλέπονται γιά ἐγγραφα τά όποια, κατά τίς ἔκαστοτε βρετανικές κυβερνήσεις, ἐνδέχεται νά βλάψουν τήν έθνική ἀσφάλεια ἢ τίς διεθνεῖς σχέσεις τῆς χώρας, ἢ γιά ἐγγραφα τά όποια «ἀποκτήθηκαν ὑπό δρισμένες ἐμπιστευτικές δεσμεύσεις». Γιά τίς περιπτώσεις τῶν ἐγγράφων πού κατακρατοῦνται πέραν τῆς τρακονταετίας, οἱ σχετικοί νόμοι τοῦ 1958 καὶ τοῦ 1967 προβλέπουν τήν άποδέσμευσή τους μετά ἀπό 50, 75 ἢ 100 χρόνια.

2. Τά ἀρχεῖα τοῦ Βρετανικοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν (Foreign Office, FO)

Ἡ μεγαλύτερη σέ ὄγκο καὶ σημασίᾳ πηγὴ γιά τή μελέτη τῆς βρετανικῆς Ἐξωτερικῆς πολιτικῆς μετά τό 1906³ είναι οἱ γενικοί πολιτικοί φάκελοι τοῦ Βρετανικοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν (Foreign Office), οἱ όποιοι βρίσκονται

στό PRO, στήν κατηγορία FO 371. Ἡ ἀχανής αὐτή σειρά περιλαμβάνει ἐγγραφα πού ἐστάλησαν στό Λονδίνο ἀπό τούς ἀνά τόν κόσμο βρετανούς διπλωματικούς ἐκπροσώπους: ἐγγραφα τοῦ Foreign Office πρός αὐτούς: ἐσωτερικά σχόλια καὶ ὑπομνήματα διπλωματῶν τοῦ Foreign Office ἐπί ζητημάτων ἐξωτερικῆς πολιτικῆς: ἀλληλογραφία μεταξύ τῆς βρετανικῆς κυβέρνησης καὶ ζένων διπλωματικῶν ἐκπροσώπων στό Λονδίνο καὶ ἀλληλογραφία μεταξύ τοῦ Foreign Office καὶ ἄλλων βρετανικῶν ὑπουργείων, ὑπηρεσιῶν καὶ ἴδιωτῶν⁴.

Τό πρόβλημα τοῦ τεράστιου ὄγκου τῶν ἀρχείων τοῦ Foreign Office σέ μικρό μόνο βαθμό ἀντιμετωπίζεται μέ τήν πολύτομη σειρά διπλωματικῶν ἐγγράφων γιά τήν περίοδο μετά τό 1945 ὑπό τόν γενικό τίτλο *Documents on British Policy Overseas*. Ἡ σειρά αὐτή ἐκδίδεται ἀπό τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 (Λονδίνο: HMSO, 1984 κ.ἔξ.) καὶ ἐπιχειρεῖ κάτι ἀνάλογο μέ αὐτό πού πού ἐπιχειρήσει γιά τή βρετανική Ἐξωτερική πολιτική στόν Μεσοπόλεμο ἢ μνημειώδης καὶ ἔξιστον πολύτομη σειρά *Documents on British Foreign Policy 1919-1939* (Λονδίνο: HMSO, 1947 κ.ἔξ.), ἡ, στήν περίπτωση τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν

ἀρχείων τοῦ State Department, ἡ σειρά *Foreign Relations of the United States* (Οὐάσινγκτον: Government Printing Office, 1947 κ.ἔξ.).

3. Τά ἀρχεῖα τοῦ Βρετανικοῦ Υπουργικοῦ Συμβουλίου (Cabinet Records, CAB)

Παρά τήν ἀδιαμφισβήτητη σημασίᾳ τῶν ἀρχείων τοῦ Foreign Office, γιά μιά συνολική καὶ ἀκριβή κατανόηση τῆς βρετανικῆς Ἐξωτερικῆς πολιτικῆς είναι ἔξιστο ἀπαραίτητη ἡ μελέτη καὶ ἄλλου ὑλικοῦ, τό όποιο ἐμβαθύνει τήν ἔρευνα δσον ἀφορᾶ ὅχι μόνο τό τελικό προϊόν τῆς βρετανικῆς διπλωματίας, ἀλλά καὶ τή διαδικασία σύλληψης, ἐπεξεργασίας, διαμόρφωσης καὶ αιτιολόγησης του. Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή, μιά ἀπό τίς θεωρητικῶς πολλά ὑποσχόμενες πηγές είναι τά ἀρχεῖα τοῦ Βρετανικοῦ Υπουργικοῦ Συμβουλίου (Cabinet), τά όποια βρίσκονται ἐπίσης στό PRO, ἀν καὶ οι μεγάλες πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες ἔχουν ἐκτενεῖς σειρές τους σέ μικροφίλμ.

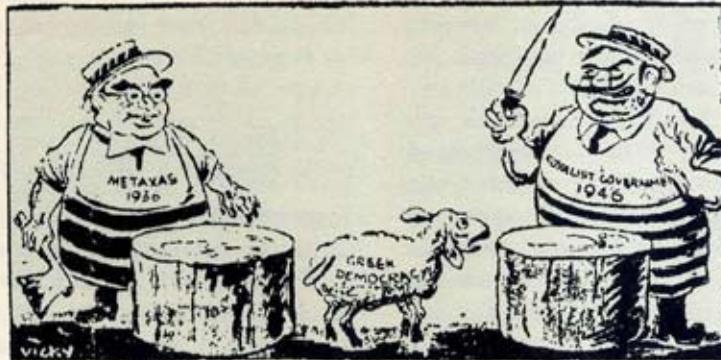
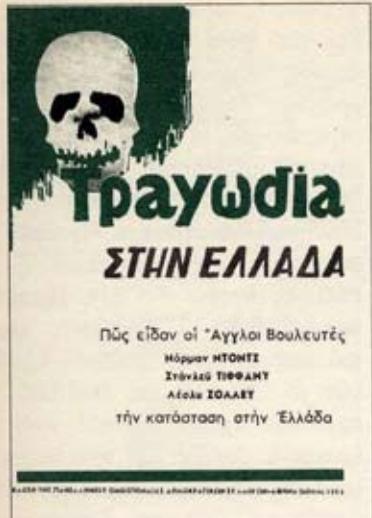
Ἀπαραίτητη διευκρίνηση σχετικά μέ τά ἀρχεῖα τοῦ Βρετανικοῦ Υπουργικοῦ Συμβουλίου είναι τό ὅτι αὐτά πάντα ὑποδιαιροῦνται σέ δύο κατηγορίες: ἡ μιά

2. Ἡ Σκωτία καὶ ἡ Βόρεια Ιρλανδία ἔχουν διαφορετικά έθνικά ἀρχεῖα.

3. Οἱ φάκελοι μέ ἐγγραφα γιά τήν περίοδο πρό τοῦ 1906 βίσκονται ταξινομημένοι συνήθως ἀνά χώρα στίς κατηγορίες FO I ἔως FO 84, FO 90 ἔως FO 92, καὶ FO 95 ἔως FO 111.

4. Βεβαίως ἡ γενική σειρά FO περιλαμβάνει πλήθος ἄλλων κατηγοριῶν. Ἐνδεικτικά καὶ μόνον, ἡ κατηγορία FO 837 περιλαμβάνει τά ἀρχεῖα τοῦ «Υπουργείου Οικονομικοῦ Πολέμου (Ministry of Economic Warfare)» πού συγκροτήθηκε κατά τή διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ἡ κατηγορία

FO 898 περιλαμβάνει τά ἀρχεῖα τῆς Διεύθυνσης Πολιτικοῦ Πολέμου (Political Warfare Executive), ἐπίσης τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ἐνώ ἡ κατηγορία FO 934 περιλαμβάνει ὑλικά γιά τή Διάσκεψη τοῦ Potsdam (1945). Βλ. ἐπίσης παρακάτω, σχετικά μέ διωτικές συλλογές στή σειρά FO τοῦ PRO.

άφορά τα Cabinet Minutes and Conclusions (Πρακτικά και Συμπεράσματα του 'Υπουργικού Συμβουλίου), ένων ή άλλη τα Cabinet Papers and Memoranda ("Εγγραφα και Υπομνήματα του 'Υπουργικού Συμβουλίου). Τα Cabinet Minutes, τα όποια από τον Αύγουστο του 1919 άναφέρονται ως Cabinet Conclusions, άποτελούν δχι άκριβη πρακτικά άλλα περιλήψεις των συζητήσεων στο 'Υπουργικό Συμβούλιο, καθώς και καταγραφή των άποφάσεων που λαμβάνονταν στήν κάθε συνεδρίαση. Αύτη η σημαντική διαφορά σημαίνει ότι συχνά οι διαφωνίες, οι συγκρούσεις και τα άντικρουνόμενα έπιχειρήματα είτε άπουσιάζουν είτε μόνον έμμεσα άποτυπώνονται στα Πρακτικά και Συμπεράσματα. Περισσότερο διαφωτι-

στικά είναι τα "Εγγραφα και Υπομνήματα, τα όποια οι διάφοροι ύπουργοι διαμοίραζαν στις συνεδριάσεις του 'Υπουργικού Συμβουλίου γιά την ένημέρωση των συναδέλφων τους η ώς έναντισματα γιά τις συζητήσεις που θά άκολουθουνταν.

Χωρίς έδω νά χρειάζεται νά υπεισέλθει κανείς σε ζητήματα περιοδολόγησης του έλληνικού έμφυλου πολέμου, σημειού έκκινησης άποτελούν τά άρχεια του War Cabinet (Πολεμικό 'Υπουργικό Συμβούλιο), ένος μικρότερου σχήματος τό όποιο άντικατέστησε το 'Υπουργικό Συμβούλιο άπό τον Σεπτέμβριο του 1939 ώς τον Μάιο του 1945. Τα Πρακτικά και Συμπεράσματα του Πολεμικού 'Υπουργικού Συμβουλίου (War Cabinet Minutes and Conclusions) βρίσκονται στήν κατη-

γορία CAB 65, ένω τα "Εγγραφα και Υπομνήματα (War Cabinet Papers and Memoranda) στήν κατηγορία CAB 66· στις ίδιες κατηγορίες βρίσκονται και τά άρχεια του ήπτηρεσιακού 'Υπουργικού Συμβουλίου της περιόδου άπό τον Μάιο ώς τον Ιούλιο του 1945. Γιά τήν περίοδο μετά τον Ιούλιο του 1945, τα Πρακτικά και Συμπεράσματα βρίσκονται στήν κατηγορία CAB 128, ένω τα "Εγγραφα και Υπομνήματα στήν κατηγορία CAB 129. Στήν κατηγορία CAB 131 βρίσκονται τά άρχεια της Έπιτροπής "Αμυνας τοῦ Βρετανικού 'Υπουργικού Συμβουλίου (Cabinet Defence Committee), ένω ή κατηγορία CAB 133 περιλαμβάνει ύλικα γιά τις διεθνεῖς διασκέψεις μετά το 1945.

"Επίσης, στά άρχεια του Βρετανικού

Υπουργικού Συμβουλίου ύπαγονται και τά άρχεια της Έπιτροπής των Αρχηγών των Γενικῶν Επιτελείων των βρετανικῶν ἐνόπλων δυνάμεων (Chiefs of Staff Committee, COS) γιά τήν περίοδο ὡς τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1946, ὅταν συστάθηκε τὸ Υπουργεῖο Ἀμυνας: στήν κατηγορία CAB 79 βρίσκονται τά Πρακτικά και Συμπεράσματα, ἐνῷ στήν κατηγορία CAB 80 βρίσκονται τά Ἐγγραφα και Ὑπομνήματα. Ἀπό τὸ 1947 καὶ μετά ἡ Έπιτροπή ἀνέφερε στὸ νέο ὑπουργεῖο, και τά άρχεια της βρίσκονται στίς κατηγορίες DEFE 4 (Πρακτικά και Συμπεράσματα), DEFE 5 (Ἐγγραφα και Ὑπομνήματα), και DEFE 6 (Ἐκθέσεις και Ὑπομνήματα τῆς Μικτῆς Έπιτροπῆς Σχεδιασμοῦ, Joint Planning Staff).

4. Τά άρχεια τοῦ Ἰδιαιτέρου Γραφείου τοῦ Βρετανοῦ Πρωθυπουργοῦ (PREM)

Μιά ἰδιαιτερή σειρά άρχειακού ὑλικοῦ, πού βρίσκεται ἐπίσης στὸ PRO και συμπληρώνει τά άρχεια τοῦ Υπουργικοῦ Συμβουλίου, είναι τά ὑλικά (ἐγγραφα, ὑπομνήματα, ἀλληλογραφία) τοῦ Ἰδιαιτέρου Γραφείου τοῦ Βρετανοῦ Πρωθυπουργοῦ (The Prime Minister's Private Office), τὸ ὅποιο ἀποτελούσαν εἰδικοὶ σύμβουλοι τῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἔκαστοτε πρωθυπουργοῦ. Γιά τήν περίοδο τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Οὐίνστον Τσώρτσιλ κατά τὸ 1940-1945, τά σχετικά άρχεια βρίσκονται στήν κατηγορία PREM 3 (στρατιωτικά ζητήματα) και

PREM 4 (πολιτικά), ἐνῷ γιά τήν περίοδο 1945-1951 τά σχετικά ὑλικά βρίσκονται στήν κατηγορία PREM 8.

5. Τά άρχεια τοῦ Βρετανικοῦ Υπουργείου Στρατιωτικῶν/Ἀμυνας (War Office, WO)

Τό πρωτογενές ὑλικό σχετικά μέ τή στρατιωτική παρουσία τῶν Βρετανῶν στήν Ἐλλάδα και τήν πολεμική διάσταση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμφυλίου πολέμου βρίσκεται στά άρχεια τοῦ Βρετανικοῦ Υπουργείου Στρατιωτικῶν, ἐπίσης στό PRO. Βασική πηγή στό σῶμα αὐτό είναι ἡ κατηγορία WO 202 (Military Missions, Στρατιωτικές Ἀποστολές), ἡ ὁποία περιέχει πλῆθος ὑλικῶν σχετικά μέ τή Βρετανική Στρατιωτική Ἀποστολή στήν Ἐλλάδα⁵, ἐνῷ στήν κατηγορία WO 208 (Directorate of Military Intelligence, Διεύθυνση Στρατιωτικῶν Πληροφοριῶν) ὑπάρχουν λεπτομερεῖς και ἐμπεριστατωμένες ἐκθέσεις και ἀναφορές -συχνότατα σέ ἑβδομαδιαία βάση- σχετικά μέ τήν ἔξτριλή τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἐμφυλίου. Γιά τὸ 1944-1945, σημαντική είναι ἡ κατηγορία WO 204 (Allied Forces in North Africa, Italy and France, 1942-1945, Συμμαχικές Δυνάμεις Βόρειας Ἀφρικῆς, Ἰταλίας και Γαλλίας), στήν ὁποία βρίσκονται τά άρχεια τοῦ Συμμαχικοῦ Ἀρχηγείου τοῦ ἐν λόγῳ θεάτρου ἐπιχειρήσεων, καθώς και τά άρχεια τῶν μονάδων πού τελοῦσαν ὑπό τή διοίκησή του.

6. Ἰδιωτικές ἀρχειακές συλλογές

Στό PRO ἄλλα και ἄλλοι βρίσκονται ἀρκετές ἰδιωτικές ἀρχειακές συλλογές βρετανῶν διπλωματῶν, πολιτικῶν και στρατιωτικῶν, οἱ ὁποίες περιέχουν σημαντικές πληροφορίες γιά τό ἑλληνικό ζῆτημα, παρά τίς ἀναπόφευκτες ἐπικαλύψεις και ἀναπαραγωγές ἐγγράφων πού συνοδεύουν τέτοιες περιπτώσεις. Στό PRO, κατηγορία FO 954, βρίσκεται φωτοτυπημένο τό προσωπικό ἀρχείο τοῦ Anthony Eden, ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τό 1936-1938 και 1940-1945, και ἀργότερα πρωθυπουργοῦ⁶, ἐνῷ στό Churchill College τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Cambridge βρίσκεται τό προσωπικό ἀρχείο τοῦ Ovinnston Tσώρτσιλ. Τό προσωπικό ἀρχείο τοῦ Clement Attlee, ἡγέτη τοῦ βρετανικοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος και πρωθυπουργοῦ τῆς Ἐργατικῆς κυβέρνησης πού ἀνέλαβε τόν Ιούλιο τοῦ 1945, βρίσκεται στήν Bodleian Library τοῦ πανεπιστημίου τῆς Οξφόρδης, ἐνῷ τό ἡμερολόγιο και τό ἀρχείο τοῦ ἐπί τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ Hugh Dalton βρίσκεται στή βιβλιοθήκη τοῦ London School of Economics.

Ωστόσο, στόν χώρο τῶν ἰδιωτικῶν συλλογῶν, τό σημαντικότερο σῶμα ἀρχειακού ὑλικοῦ βρίσκεται στό PRO, κατηγορία FO 800: Ἰδιωτικές Συλλογές;

5. British Military Mission (Greece): συντομογραφικά ἀναφέρεται ὡς BMM(G).

6. Τά πρωτότυπα βρίσκονται στή βιβλιοθήκη τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Birmingham.

Η ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

(Αἱ διαπολιτικαὶ τῆς προσλήψεως ἔπαιδας
ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπιτροπῆς,
κατ' ἀδυνάτον τῷ 1946 ἄχ τῶν δουαριῶν
κ. κ. Σ. Κό., Ε. Μιλάνου, Λ. Χατζή, Ι. Μόντ,
W. Μόνακου, W. Βαλή, E. Γουλιέντεν ἀκ-
προσωπάντων ὅλα τὰ ἀγγλικά κόμματα).

«... Η ανταρμόνιστρη διεύθυνση της γενικής δι-
καιοδοσίας διέταξε την αποθήκευση των αρχείων στην Αγγλία, όπου επιτίθενται σήμερα στην βρετανική Εθνική Έπιπλον Επιτροπή (National Archives).»

ΙΔΙΟΙ ΤΗΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΛΗΦΤΕΡΙΚΩΝ ΣΤΑΛΙΚΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1944

Υπουργοί καὶ Ἀξιωματοῦχοι: Διάφορα (FO 800: Private Collections: Ministers and Officials: Various). Μεταξύ τῶν ἐβδομήντα καὶ πλέον ιδιωτικῶν συλλογῶν τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ἀπαραίτητη πηγὴ γιά τή μελέτη τῆς περιόδου 1945-1949 είναι τό προσωπικό ἀρχεῖο τοῦ Ernest Bevin, ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἐργατικῆς κυβέρνησης, ἐνῷ μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἐπίσης τά ιδιωτικά ἀρχεῖα

7. Ἐνδεικτικά μνημονεύονται ἔδω τά πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἐθνικῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ κόμματος (National Executive Committee, NEC), καὶ τά πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῆς κοινοβουλευτικῆς ὅμιλος του (Parliamentary Labour Party).

τοῦ μόνιμου ὑφυπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Orme Sargent· τοῦ Archibald Clark-Kerr (τοῦ μετέπειτα λόρδου Inverchapel), πρέσβη στή Μόσχα κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου, καὶ ἐν συνεχείᾳ, ὡς τό 1948, πρέσβη στήν Οὐάσινγκτον· καὶ, τέλος, ὁρισμένο ἀρχεῖα τῶν Ἰδιαιτέρων Γραμματέων (Papers of Private Secretaries) τῶν ὑπουργῶν Ἐξωτερικῶν.

Τέλος, στά ἀρχεῖα τοῦ βρετανικοῦ ὑπουργείου Στρατιωτικῶν/Ἀμυνας, ἐπίσης στό PRO, βρίσκονται τά προσωπικά ἀρχεῖα βρετανῶν στρατιωτικῶν ἡγετῶν καὶ ὁρισμένων πολιτικῶν προϊσταμένων τους. Μεταξύ αὐτῶν, ἐνδιαφέρον γιά τήν Ἑλληνική περίπτωση παρουσιάζουν οι κατηγορίες WO 214 (ἀρχεῖο τοῦ στρατάρχη Harold Alexander); WO 216 (ἀρχεῖα Ἀρχηγοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, Commander of the Imperial General Staff, CIGS); WO 258 (ἀρχεῖα μονίμου ὑφυπουργοῦ Στρατιωτικῶν/Ἀμυνας); WO 259 (ἀρχεῖα ὑπουργοῦ Στρατιωτικῶν/Ἀμυνας).

7. Άλλες ἀρχειακές πηγές

Ὀρισμένες δημόσιου χαρακτήρα αἰτιολογήσεις τῆς βρετανικῆς Ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀλλά, κυρίως, ὁ βαθμός στόν ὁποῖο ἡ πολιτική αὐτή προκαλοῦσε ἀντιδράσεις στούς κόλπους τοῦ βρετανικοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος ἀποτυπώνονται στήν πέμπτη σειρά (1909 κ.έξ.) τῶν πρακτικῶν τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, τά ὁποῖα ἐκδίδον-

ται στό Λονδίνο ὑπό τόν τίτλο *House of Commons Debates*. Σημαντικότερες, ὅμως, πηγές γιά τό ζήτημα αὐτό είναι οι συλλογές τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἰστορίας τοῦ Ἐργατικοῦ Κινήματος (National Museum of Labour History) τοῦ Μάντσεστερ, στίς ὅποιες συγκαταλέγονται τά ἀρχεῖα τοῦ βρετανικοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος⁷, ὅπως ἐπίσης καὶ αὐτά τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Βρετανίας καὶ τοῦ ἡγέτη του τήν περίοδο ἐκείνη, Harry Pollitt.

Οι παραπάνω ἀναφορές στό περιεχόμενο τῶν βρετανικῶν ἀρχείων σχετικά μέ τή μελέτη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμφυλίου πολέμου δέν είναι ἔξαντλητικές, ἀλλά ἀπλῶς ἀφοροῦν ὁρισμένες ἀπό τίς σημαντικότερες πηγές. Αναλυτικές πληροφορίες γιά τά περιεχόμενα τοῦ PRO ὑπάρχουν στόν πολύτομο ὁδηγό *Guide to the Contents of the Public Record Office* (Λονδίνο: HMSO, 1963 καὶ 1968), ἐνῷ μιά κατατοπιστική πρώτη ἐπαφή είναι δυνατή μέσω τοῦ διαδικτύου στή διεύθυνση <http://www.pro.gov.uk>.

Θανάσης Δ. Σφήκας

Η Λίγκα για τή Δημοκρατία στήν Έλλάδα και τό άρχειο της

**Asimina
Ambatielos**

*... the story
of a heroic
Greek mother..*

told by

Betty Ambatielos

FOURTHENCE

Η ΛΙΓΚΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ Έλλαδα ίδρυθηκε τό 1945 και διαλύθηκε τό 1975¹. Η έδρα της ήταν στο Λονδίνο. Στόχο είχε νά έπηρεάσει τή βρετανική πολιτική γιά τήν Έλλαδα παρέχοντας πληροφόρηση στήν άγγλική κοινή γνώμη. Η δράση της διήρκεσε 30 χρόνια, δσα και ή καταπίεση τής μνήμης τού έαμπικού κινήματος, τού μεγαλύτερου και ριζοσπαστικότερου πολιτικού κινήματος τού έλληνικού κράτους, δσο περίπου τό Κομμουνιστικό Κόμμα Έλλάδας βρισκόταν έκτος νόμου. Οι χρονικές περίοδοι κατά τίς δρομοίς ή έκταση τού άρχειου αυξάνεται είναι ειδικές άνάλογες μέ τήν έλλειψη δημοκρατίας στήν Έλλαδα: τά περισσότερα ύλικά του άναφέρονται στήν περίοδο τῶν «εκτακτων μέτρων» και τής ένοπλης έμφύλιας σύγκρουσης (1946-1949) καθώς και στήν έπταχρονη δικτατορία (1967-1974). Μέχρι τό τέλος τής δεκαετίας τού '40 τά κεντρικά θέματα πού άπασχολούν τή Λίγκα είναι ή τρομοκρατία, οι φυλακίσεις, τά βασανιστήρια, οι θανατικές έκτελέσεις και τό θέμα τῶν παιδιῶν πού μετέφερε ό Δημοκρατικός Στρατός στίς Λαϊκές Δημοκρατίες. Σέ δηλ τή διάρκεια τής δεκαετίας τού '50 και τά πρώτα χρόνια τής δεκαετίας τού '60 κυριαρχεῖ τό αίτημα γιά τήν άπελευθέρωση τῶν

πολιτικῶν κρατουμένων γιά νά συνεχίσει μετά, στήν έπταχρονη δικτατορία, πάνω στό ίδιο μοτίβο.

Στήν 30χρονη αυτή περίοδο τή Λίγκα και τό άρχειο της στήριξαν δύο γυναίκες: ή Diana Pym και ή Marion Pascoe-Σαράφη. Τό 1977 οί δύο γυναίκες, συντάσσοντας μιά σύντομη έκθεση γιά τή δράση τής Λίγκας, παρέδωσαν τό άρχειο της στό King's College τού Λονδίνου, δου ένταχθηκε στό Liddel Hart Centre for Military Archives. Έκει βρίσκεται και σήμερα μέ τά άρχικά MGA (Modern Greek Archive).

Σύμφωνα μέ τήν έκθεση τῶν δύο γυναικῶν, ή ίδρυση τής Λίγκας έχει και τήν προϊστορία της. Τό 1943, στό Λονδίνο, είχε ίδρυθει ή 'Ενιατία Έλληνική Επιτροπή (Greek United Committee) ώς άπαντηση στό κάλεσμα τού ΕΑΜ γιά μά κυβέρνηση έθνικής ένότητας. Πρωταγωνιστικό ρόλο σέ αύτην έπαιξε ό Sir Compton Mackenzie, ό Δημήτρης Φωτιάδης πού έργαζόταν στήν έλληνική υπηρεσία τού BBC, ή Έλληνική Ναυτεργατική Όμοσπονδιά, ή όποια στή διάρκεια τού πολέμου είχε έδρα τό Κάρντιφ, και ό E. Αθανάσογλου, σμυρνιώς έμπορος χαλιών, βενιζελικός. Τό 1944, όπότε ό Τσώρτσιλ άπαγορέυσε στό BBC νά άναφέρεται ύπερ τού ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, μέ χορηγού

1. "Αν και ό δρος League συνήθως άποδιδεται στά έλληνικά ώς Σύνδεσμος και ειδικά γιά τήν League for Democracy in Greece έχει έπικρατήσει ή μετάφραση Σύνδεσμος γιά τή Δημοκρατία στήν

Έλλαδα, έπιλέξαμε νά διατηρήσουμε τή μεταγραφή "Λίγκα" γιατί θεωρούμε ότι έκφραζει καλύτερα και στά έλληνικά τή δυναμική τής άργανωσης.

τή Ναυτεργατική Όμοσπονδιά, ίδρυθηκε πρακτορείο ειδήσεων (News Agency) στό όποιο έργαζόταν ή Νταιάνα Πίμ. Στήν ίδρυση του πρακτορείου πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξε και δ' Έζεκίας Παπαϊωάννου, γραμματέας τοῦ ΑΚΕΔ. Ή πρώτη καμπάνια πού δργάνωσαν άναφερόταν στά στρατόπεδα συγκέντρωσης στήν Έρυθραια και τό Σουδάν. Τό πρακτορείο ειδήσεων, στή διάρκεια τοῦ έμφυλιού, άντιπαρατέθηκε στή μάχη τῆς πληροφόρησης μέτο πρακτορείο Τύπου πού διατηρούσε ή κυβέρνηση τῆς Άθηνας στό Λονδίνο. "Έκλεισε τό 1962 και τό άνοιξε ξανά στή διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας, τό 1969, δ' Αντώνης Άμπατιέλος.

Η ίδρυση τῆς Λίγκας συνδέεται μέτονδο τοῦ έργατικού κόμματος στήν έξουσια (Ιούλιος 1945). Η πρωθυπουργία Μπέριν διέψευσε τίς έλπιδες και τίς προσδοκίες τῶν ἀριστερῶν στήν Άθηνα και στό Λονδίνο, μιά και συνέχισε τήν πολιτική Τσώρτσιλ ἀπέναντι στήν Έλλάδα. "Έτσι στίς 25 Οκτώβρη 1945, σέ μιά δημόσια συνεδρίαση στό Θέατρο Γκάρικ, ὑπό τήν προεδρία τοῦ Sir Compton Mackenzie και μέτο τήν ἐπίτιμη προεδρία τῆς βουλευτίνας D. M. Pritt, ίδρυθηκε ή Λίγκα γιά τή Δημοκρατία στήν Έλλάδα. Οι στόχοι τῆς δέν διέφεραν ἀπό τά συνθήματα τοῦ ΕΑΜ/ΚΚΕ: νά δοθεῖ γενική ἀμνηστεία, νά ἀποκατασταθοῦν οι πολιτικές ἔλευθερίες και τά έργατικά σωματεῖα, νά σταματήσει ή δράση τῶν τρομοκρατικῶν ὄμάδων, νά δικαστοῦν

και νά τιμωρηθοῦν οι συνεργάτες τῶν κατακτητῶν. Μέτονδη ίδρυση τῆς Λίγκας ή Νταιάνα Πίμ έφυγε ἀπό τό πρακτορείο ειδήσεων και ἀνέλαβε τή γραμματεία τῆς. Τό Μάη τοῦ 1946 ή Marion Pascoe ἀνέλαβε ἀπό κοινοῦ μέτο της Νταιάνα Πίμ τή γραμματεία τῆς Λίγκας, μέχρι τό γάμο τῆς μέτο τόν Στρατηγό Σαράφη, τό Φεβρουάριο τοῦ 1952.

Τή Λίγκα γιά τή Δημοκρατία στήν Έλλάδα υποστήριζαν ἐνεργά 80 βουλευτές τοῦ έργατικού κόμματος. Η Λίγκα τούς παρείχε πληροφόρηση. Άκομα και ὅταν τό 1950 ή Λίγκα ἐντάχθηκε στόν κατάλογο προγραφῶν τοῦ έργατικού κόμματος, πολλοί ἀπό τούς βουλευτές του συνέχιζαν νά τή βοηθοῦν και νά παιρνουν τό ἐνημερωτικό ύλικό πού τούς ἔστελνε. Έκτός ἀπό τούς βουλευτές, ή Λίγκα είχε ἐπαφές μέτο πολλές έργατικές ἐνώσεις, χάρη στίς καλές σχέσεις πού είχαν δημιουργηθεῖ στή διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ἀπό τήν Έλληνική Ναυτεργατική Όμοσπονδιά. Σημαντικό ρόλο σέ αὐτές έπαιξε δ' Αντώνης και ή Μπέττου Άμπατιέλου. Μιά συνηθισμένη πρακτική τῆς Λίγκας γιά νά ἐνημερώνει γιά τήν κατάσταση στήν Έλλάδα ήταν νά στέλνει ὄμιλητές στά έργατικά σωματεῖα και στίς τοπικές ἐπιτροπές τοῦ έργατικού κόμματος. Τό 1949, γιά παράδειγμα, ὄμιλητές της μίλησαν σέ 255 συγκεντρώσεις.

Η δομή τοῦ ἀρχείου

Τό ἀρχεῖο τῆς Λίγκας πού παραδόθηκε στό King's College, είναι πλούσιο -χωρίς νά είναι ἀχανές- και ιδιαίτερα προσιτό στόν ἐρευνητή χάρη στήν ἔξαιρετική ὄργάνωσή του, ή δοπία ἔχυπητετι μιά διπλή λειτουργία: τήν ἀντληση ύλικον γιά τήν περιόδο, ἀλλά και γιά τήν ίδια τήν Λίγκα. Η ταξινόμηση τῶν κιβωτίων δέν είναι αὐστηρά χρονολογική ἀλλά θεματική· ωστόσο στήν ἐσωτερική κατανομή τῶν φακέλων τηρεῖται ή χρονολογική τάξη. Συνολικά τό ἀρχεῖο χωρίζεται σέ 9 κατηγορίες: οι χρονολογικοί φάκελοι (CHRON), οι θεματικοί (INFO) και οι φάκελοι πού περιέχουν τήν ἀλληλογραφία τῆς Λίγκας (CORRESPONDANCE), προσφέρουν μιά συνολική εἰκόνα τῶν δραστηριοτήτων τῆς. Θά μπορούσαμε νά πούμε δτι ἀντιστοιχούν στά «πρακτικά» πού κρατοῦσε ή ὄργάνωση. Διάσπαρτες μέσα σ' αὐτούς, ἀλλά κυρίως στήν κατηγορία μέτο τήν ἐνδειξη Greek Relief Found (GRF) βρίσκουμε πληροφορίες πού ἀφοροῦν τή δράση τῆς Λίγκας στόν τομέα τής πρόνοιας και τής ἀποστολῆς ύλικῆς βοήθειας στούς πολιτικούς κρατούμενους τοῦ έμφυλιον και τής χούντας, καθώς και τίς οικογένειές τους. Ωστόσο, πέρα ἀπό τίς ὅποιες φιλανθρωπικές της δραστηριότητες, ή Λίγκα ήταν πρώτ' ἀπ' δλα μιά πολιτική ὄργάνωση πού δραστηριοποιήθηκε στόν τομέα τής διαφώτισης τῆς κοινῆς γνώμης, γι' αὐτό

και τό μεγαλύτερο μέρος του άρχειού άποτελείται από έντυπο ύλικο. Οι κατηγορίες μέ τήν ξένεξη Press Cuttings (PC) και Printed Materials (PM) λειτουργοῦν ως τό «άρχειο» του Αρχείου, καθώς περιλαμβάνουν τά άποκόμματα (PC) τού έλληνικού και διεθνούς Τύπου και άλλο έντυπο ύλικο (PM) πού συγκέντρωνε ή Λίγκα γιά νά όργανωσει τίς έκστρατείες της. Οι έκδοσεις τής ίδιας τής όργανωσης βρίσκονται ταξινομημένες στήν κατηγορία Circulars (CIR), ένω στά τεκμήρια του άρχειου συγκαταλέγεται φωτογραφικό (PH) και κινηματογραφικό (REEL) ύλικο.

Στό άρθρο αύτό παρουσιάζουμε έπι-λεκτικά τίς έπτα από τίς έννεα κατηγορίες του άρχειου μέ τίς όποιες άσχοληθήκαμε².

Oι χρονολογικοί φάκελοι (MGA/CHRON)

Πρόκειται ούσιαστικά γιά τό πρωτόκολλο τής Λίγκας, πού συγκεντρώνει τίς καμπάνιες και τίς δραστηριότητές της κατά χρονολογική σειρά³. "Ένα μέρος τού ύλικού αύτού υπάρχει ταξινομημένο κατά θέμα και σέ άλλες κατηγορίες τού άρχειου. Έδω βρίσκουμε πληροφοριακό ύλικο –κυρίως μέ τή μορφή δελτίων

Τύπου και περιλήψεων– ίδιαίτερα διαφωτιστικό γιά τή γραμμή πού άκολουθουσε ή Λίγκα στίς έκστρατείες της, γιά τήν άπευθείας σύνδεσή της μέ τό έλληνικό άριστερό κίνημα και τό συντονισμό τής δράσης της μέ άντιστοιχες ένωσεις τού έξωτερικού (άναφερόμαστε κυρίως στά άποκόμματα Τύπου σέ γαλλική γλώσσα, πού διοχετεύονταν στή Λίγκα άπό τή Γαλλία και Έλβετία). Γιά παράδειγμα, οι δύο πρώτοι φάκελοι τής συλλογής πού άφορούν τήν έκστρατεία γιά τό σταμάτημα τῶν έκτελέσεων (1946-7 και 1948 άντιστοιχα) είναι μιά συλλογή στοιχείων πού άπευθύνονται άμεσα στό άνθρωπιστικό συναίσθημα τής βρετανικής κοινής γνώμης. Άναμεσα σ' αύτά βρίσκουμε μιά άναφορά τής Έθνικής Άλληλεγγύης (Δεκέμβριος 1947) πού δίνει έμφαση σέ συγκεκριμένα γεγονότα, παραθέτοντας όνόματα καταδικασθέντων σέ δίκες τρομοκρατίας, όπως αύτή τῶν κατηγορουμένων γιά τή συγκέντρωση διαμαρτυρίας στό Υπουργείο Ύγειας μέ άφορμή τίς τιμές τῶν τροφίμων, τόν Νοέμβριο τού 1947. Η ίδια άναφορά πάντως, έν κατακλειδί, παρουσιάζει ένα μέρος τής δραστηριότητας τής Έθνικής Άλληλεγγύης πού άφορα τά διαβήματά της στόν Διεθνή

Έρυθρό Σταυρό γιά τούς πρόσφυγες, τούς κρατούμενους κι έξόριστους και τίς οίκογένειές τους.

Στό ύλικό αύτό συγκαταλέγονται άμεσες προσωπικές μαρτυρίες –δπως τό χρονικό τῶν μελλοθανάτων τῶν φυλακῶν τής Αίγινας (Μάιος 1948) ή τά σημειώματα τῶν κρατουμένων στά Γιούρα και τήν Κέρκυρα–, προσωπικές έκκλήσεις συγγενῶν –δπως αύτή τής Betty Bartlett-Άμπατιέλου γιά τή σωτηρία τού άντρα τής Άντωνη Άμπατιέλου και τῶν συντρόφων του η τῶν συγγενῶν τῶν 8 μελλοθανάτων Πειραιωτῶν πρός τόν Στάλιν ένώψει τής συνεδρίασης τού ΟΗΕ γιά τό έλληνικό ζήτημα, στά τέλη τού 1949 –καθώς και ύπομνήματα πού κυκλοφορούσε ή ίδια ή Λίγκα –δπως έκεινο γιά τή δίκη τῶν 16 Επονιτῶν.

Τό πρωτόκολλο τής Λίγκας άποδεικνύει πόσο καλά όργανωμένη ήταν ή μάχη πού διεξήγαγε στό πεδίο τής κοινής γνώμης. Στό φάκελο μέ τίτλο «Evacuated Greek Children 1948-1955» συλλέγουν στοιχεία τής προπαγάνδας και τῶν δύο πλευρῶν, παρακολουθοῦν τίς βρετανικές έφημερίδες και γράφουν άρθρα μέ τίς δικές τους συγκεκριμένες προτάσεις γιά ν' άντικρουσούν τή φιλοδεξιά καμπάνια στή χώρα τους. Γι' αύτό

2. Δουλέψαμε στό άρχειο τόν Απρίλη τού 1999, μέ σκοπό τή συγκέντρωση στοιχείων γιά τίς ξέρουνές μας πού άφορούσαν κυρίως τήν περίοδο του έμφυλου και μάλιστα ειδικά θέματα δύος οι γυναίκες και τά παιδιά. Γιά τό λόγο αύτό, μέ τό άρθρο δέν έπιχειρούμε τόσο νά παρουσιάσουμε

άναλυτικά τό άρχειο τής Λίγκας, δσο νά μεταδόσουμε τήν αισθηση πού άποκομίζει δέ έρευνητής δουλεύοντας μέ τό άρχειο. Αναπόφευκτα υπάρχουν κενά λόγου χάρη άπουσιάζει από αύτή τήν παρουσίαση ένα μεγάλο μέρος τού άρχειου πού έχει σχέση μέ τήν περίοδο τής χούντας και ού άναλυτικός

σχολιασμός δύο κατηγοριῶν (: CORRESPONDANCE και PRESS CUTTINGS) από τίς όποιες δέν συλλέξαμε ύλικο.

3. Ούπότιλος πού δίνεται στό άρχειο γιά τούς φακέλους αύτούς έπειχγει δτι πρόκειται γιά Καμπάνιες, Όμηλιες κλπ./1945-1975.

τό ζήτημα, πού είχε πάρει διεθνεῖς διαστάσεις, δυνατές και ή Μακρόνησος, ή Λίγκα ασκούσε ριζοσπαστική πολιτική.

Οι θεματικοί φάκελοι (INFO/MGA)

Πρόκειται γιά τό «άρχειο» τῶν ύποθέσεων μέ τις όποιες ἀσχολήθηκε η Λίγκα. Έδω βρίσκονται συγκεντρωμένες ἀνά θεματική ἐνότητα οι παντός εἰδους πληροφορίες πού συνέλεγαν τά μέλη της γιά νά δργανώσουν τις ἐκστρατείες τους. Οι 16 φάκελοι τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀναφέρονται σέ θέματα δυνατές ή 'Υπόθεση Αμπατιέλου, οι Βρετανικές Στρατιωτικές και Ἀστυνομικές Ἀποστολές στήν Ελλάδα κατά τόν ἐμφύλιο (1945-1947), οι Συνδικαλιστικές Ὀργανώσεις, τά Στρατόπεδα Συγκέντρωσης μέχρι τό 1972, τά Στρατοδικεία (1946-1973), οι Ἐκτοπίσεις, ή δράση τοῦ ΕΑΜ (1945-1947), τά "Ἐκτακτα Μέτρα τοῦ 1946 και ὁ Νόμος 509, οι Φυλακές (1945-1974), οι Οἰκογένειες φυλακισμένων, οι Πρόσφυγες και ή ἀλληλογραφία μέ τήν Ἐπιτροπή γιά τούς Πρόσφυγες (1951-1955), οι Δηλώσεις Μετανοίας, οι Γυναίκες και οι Γυναικεῖς Φυλακές. Η συγγένεια τῶν θεμάτων, ή ταξινόμηση τῶν φακέλων ἀλλά και τό περιεχόμενό τους, μᾶς παραπέμπουν ἀμεσα στό ἀρχείο τῆς ΕΔΑ πού φυλάσσεται στά

ΑΣΚΙ. Σέ κάποιες περιπτώσεις, ὅπως γιά παράδειγμα στούς ἀτομικούς φακέλους φυλακισμένων, τά δύο ἀρχεῖα περιέχουν ἀκριβῶς τό ίδιο ύλικο. Ή δμοιότητα αὐτή μέ τή σειρά τῆς μᾶς παραπέμπει στό διτί ή δράση τῆς Λίγκας ήταν δργανωμένη και συντονισμένη μέ τούς στόχους τῆς ἀριστερᾶς στήν Ελλάδα.

Η συνεργασία τῆς Λίγκας μέ τις ἔλληνικές γυναικείες δργανώσεις τῆς ἀριστερᾶς ἔκεινά ἀπό τό 1946, μέ σημεῖα σταθμούς τήν ἐπίσκεψη τῆς Νταϊάνα Πίμ στίς γυναικείες φυλακές Θεσσαλονίκης, στίς ἀρχές Μαΐου, και τό Διεθνές Συνέδριο πού διοργάνωσε η Πανελλαδική Ὀμοσπονδία Γυναικῶν (ΠΟΓ) στήν Αθήνα, στά τέλη τοῦ ίδιου μήνα (26-28 Μαΐου).

Η Νταϊάνα Πίμ ἔφτασε στήν Αθήνα στίς 27 Ἀπριλίου, συνοδεύοντας τρεῖς ἄγγλους βουλευτές τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος πού ἀνταποκρίθηκαν στήν πρόσκληση τῆς Ὀμοσπονδίας Δημοκρατικῶν Συλλόγων⁴. Στίς 2 Μαΐου, ὅπως γράφει η ίδια σέ ἀρθρό της πού δημοσιεύεται σέ ἀγγλικό γυναικείο περιοδικό⁵, ἐπισκέφηκε τή γυναικεία πτέρυγα τῶν Νέων Φυλακῶν Θεσσαλονίκης μαζί μέ τόν Norman Dodds (τόν ἔναν ἀπό τούς τρεῖς βουλευτές), μετά ἀπό ἐκκληση «μιᾶς γυναικείας ἐπιτροπῆς τῆς Θεσσαλονίκης». Μάλιστα ή ἐπίσκεψη πραγματοποιήθηκε αὐτήν την ημέρα την 27 Νοεμβρίου 1946 στήν ΕΑΜ γυναικῶν και στίς 12 Νοεμβρίου 1946 τήν ἀπόφαση τοῦ Συνεδρίου τῆς ΠΟΓ. Η ἐπαφή συνεχίζεται κι ἔτσι στό ύλικό τῶν φακέλων γιά τίς γυναικείες βρίσκουμε ντοκουμέντα, δυνατές ή

ήθηκε αἰφνιδιαστικά, νωρίτερα ἀπό τήν καθορισμένη ήμέρα και ὥρα, μετά ἀπό καταγγελία τής ίδιας γυναικείας ἐπιτροπῆς γιά ἔνα περιστατικό χυλοδαρμοῦ. Τίς ἐπαφές αὐτές πιστοποιεῖ και η ἀλληλογραφία, τήν ίδια περίοδο, μέ τό Σύλλογο Διανοούμενών Γυναικῶν Θεσσαλονίκης (INFO XVI, φάκ. Women). Στό ἄρθρο της, η Νταϊάνα Πίμ ἐκθέτει τίς ἄθλιες συνθῆκες κράτησης, δίνοντας ἔμφαση σέ ἀτομικές περιπτώσεις ἀρρωστών κρατούμενων γυναικῶν και ταλαιπωρημένων παιδιών. Στό τέλος πληροφορούμαστε διτί ή Λίγκα διοργάνωνται ἀποστολή ἀνθρωπιστικῆς βοήθειας στίς κρατούμενες διαμέσου τῆς Εθνικῆς Ἀλληλεγγύης (τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ τῆς Ἀντίστασης, ὅπως χαρακτηρίζεται).

Τόν ίδιο καιρό, και κυρίως μέ ἀφορμή τό Συνέδριο τῆς ΠΟΓ, η Λίγκα λάβαινε ύπομνήματα, μέ τή σφραγίδα τοῦ ΕΑΜ ἀλλά και τῆς ΠΟΓ, μέ λεπτομερῆ στοιχεῖα γιά τό διωγμό τῶν γυναικῶν τῆς ἀντίστασης. Τά στοιχεῖα αὐτά ἀναδημοσιεύονταν στήν ἐφημερίδα *Greek News*⁶. Γιά παράδειγμα, στό φύλλο τής 27 Νοεμβρίου 1946 δημοσιεύοντας στοιχεῖα ἀπό τό ΕΑΜ γυναικῶν και στίς 12 Νοεμβρίου 1946 τήν ἀπόφαση τοῦ Συνεδρίου τῆς ΠΟΓ. Η ἐπαφή συνεχίζεται κι ἔτσι στό ύλικό τῶν φακέλων γιά τίς γυναικείες βρίσκουμε ντοκουμέντα, δυνατές ή

4. Bλ. Ιεάννα Παπαθανασίου, «Ο ἔλληνικός

ἐμφύλιος ύπό τό πρίσμα τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου, Ήμερολόγιο», π. Ἀντί, τχ. 694-695, 17 Σεπτεμβρίου

1999, σ. 18.

5. Διστυχῶς δέν ἔχουμε τόν τίτλο τοῦ περιοδικοῦ, κάπι πού θά ήταν χρήσιμο γιά νά ἐντοπίσουμε

τήν ἐμβέλεια δράσης και ἐπιτροπῆς τῆς Λίγκας στήν ἀγγλική κοινή γνώμη.

6. Bλ. παρακάτω.

μνημα ἀπό τις ἔξοριστες τῆς Χίου μέ
ἡμερομηνία παραλαβῆς 15 Δεκεμβρίου
1948, ἡ ἓντιγραφο τῆς ἑκκλησης τῆς
Ρόζας Ἰμβριώτη στὸν Πλαστήρα καὶ
μεταγενέστερο ὄλικό πού ἀφορᾶ τὴν
ἐκστρατεία γιά τὴν ἀπελευθέρωση τῶν
τελευταίων γυναικῶν πολιτικῶν κρατου-
μένων στὶς φυλακές Ἀβέρωφ ἡ τὴν
ὑπόθεση τῆς Ἐλένης Βούλγαρη.

*Oι φάκελοι τῆς Greek Relief Found (MGA/
GRF)*

Τὸ ὄλικό πού βρίσκεται ταξινομημένο σ'
αὐτὴ τὴν κατηγορία φωτίζει πλευρές τοῦ
προνοιακοῦ χαρακτήρα τῆς Λίγκας.
Φαίνεται ὅτι οἱ ἀνάγκες στὸν τομέα τῆς
πρόνοιας ἡταν τόσο μεγάλες ὥστε νά
δημιουργηθεῖ μιὰ θυγατρική ὄργανωση,
ἡ Greek Relief Found, πού ἀνέλαβε τὴν
διεκπεραίωση τῶν ζητημάτων αὐτῶν.

Πρόκειται κυρίως γιά τὴν ἀλληλο-
γραφία μὲ τὸν Ἐρυθρό Σταυρό, τοὺς
φυλακισμένους καὶ τὶς οἰκογένειές τους.
Ἐπικοινωνοῦσαν ὅχι μόνο μὲ τὸ Διεθνή
καὶ Ἑλληνικὸν Ἐρυθρό Σταυρό γιά τὴν
ἀποστολὴ ὄλικῆς βοήθειας στοὺς πολιτι-
κούς κρατούμενους, ἀλλά καὶ μὲ τὸν ΕΣ
τῆς Ἀλβανίας, στὸν δόποιο ἔστελναν
ὄλική βοήθεια καὶ φάρμακα γιά τοὺς
πρόσφυγες τοῦ ἀντάρτικον, ἡ τὸν ΕΣ τῆς
Βουλγαρίας καὶ τῆς Τσεχοσλοβακίας, οἱ
ὅποιοι ζητοῦσαν τρόφιμα καὶ ροῦχα γιά
τὰ παιδιά πού μετέφερε ὁ Δημοκρατικὸς
Στρατός στὶς Λαϊκές Δημοκρατίες. Ἡ
ἀλληλογραφία μὲ τοὺς πολιτικούς κρα-

WRITE TO:

LEAGUE FOR DEMOCRACY IN GREECE

174 Royal College St., London, N.W.1

Telephone: *Gulliver 6360*

. . . FOR SPEAKERS, INFORMATION, ETC.

*

**SEND FOOD AND CLOTHES FOR
GREEK PRISONERS**

DISTRIBUTORS: INTERNATIONAL RED CROSS

*

DONATIONS GREATLY APPRECIATED

τούμενους γιά τὰ ζητήματα τῆς ὄλικῆς
ὑποστήριξής τους γίνεται εἴτε ἀπευθείας
μέ τοὺς ἴδιους (ἀναφερόμαστε στὴν μετά
τὸ 1950 ἐποχὴ), ὅπως προκύπτει ἀπό τὸν
φάκελο τῆς Ἐρυθριάδου, εἴτε μέσω τῶν
οἰκογενειῶν τους. Στὴ δεύτερη περίπτω-
ση οἱ ἀνάγκες είναι διπλές: ἐνίσχυση τῆς
οἰκογένειας ἀλλά καὶ τοῦ κρατούμενου.
Μιὰ χαρακτηριστικὴ τέτοια περίπτωση
είναι ὁ φάκελος Ἐλευθεριάδου, ὃπου ἡ
Βικτωρία Ἐλευθεριάδου, μέ μια ἀδελφή
ἐκτελεσμένη τὸ 1947 καὶ τὴν ἄλλη
ἄρρωστη στὴ φυλακή, ζητᾶ τὴν συνδρομή
τῆς Λίγκας.

*Tὸ ἐντυπὸ ὄλικὸ τοῦ Ἀρχείου τῆς Λίγκας
(MGA/PM)*

Ἄποτελεῖ, ὅπως προαναφέρθηκε, ἡνα
μεγάλο μέρος τοῦ ἀρχείου. Τὰ ἐντυπα

ὄλικά είναι ταξινομημένα θεματικά, μὲ
χρονολογική βάση. Μέσα ἀπό αὐτά
μπορεῖ νά ἀνιχνεύσει κανείς τὶς διασυν-
δέσεις τῆς Λίγκας στὸν διεθνή χῶρο.
Ἐπιπλέον ὁ ἐρευνητής ἔχει τὴ δυνατό-
τητα, μέσα ἀπό τὴν τάξη καὶ τὴν
ἐπιμέλεια πού είναι κρατημένο τὸ ἀρ-
χεῖο, νά βρει συγκεντρωμένο πρωτογε-
νές ἐντυπὸ ὄλικό, πού σέ διαφορετικὴ
περίπτωση θά ἔπρεπε νά κάνει πολλά
ταξίδια σέ πολλές χώρες γιά νά μπορέσει
νά τὸ ἐντοπίσει, μέ ἀβέβαιο ἀποτέλεσμα.
"Ενα ἐπιπλέον πλεονέκτημα είναι ὅτι ἡ
Λίγκα ἔχει συγκεντρώσει τὸν ἀφρό
αὐτοῦ τοῦ ὄλικοῦ, τὰ πιό χρήσιμα
ἐντυπα καὶ ὅχι μόνο τῆς ἀριστερᾶς
ἄλλα καὶ τῶν πολιτικῶν τῆς ἀντιπάλων
καθώς καὶ τῶν διεθνῶν ὄργανισμῶν.

Τὰ ἐντυπα δέν είναι γραμμένα μόνο
ἀγγλικά, ἀλλά καὶ γαλλικά, ιταλικά,

έλληνικά και ρώσικα, τσέχικα ή μακεδόνικα. Στό φάκελο PM 75/11, με θέμα τήν «προδοσία τοῦ Τίτο», ύπάρχουν, μεταφρασμένα στά άγγλικά, ἀρθρα τῶν Ζαχαριάδη, Καραγιώρη, Ζωγράφου, Μαυρομάτη, Πορφυρογένη, Ρούσου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἔκδοση μὲ τίτλο *Ἡ κλίκα τοῦ Τίτο χτυπάει πισώπλατα τῇ Δημοκρατικῇ Ἑλλάδᾳ*, Ἐκδοτικό *«Νέα Ἑλλάδα»*, 1949. Μερικά ἐντυπα προέρχονται ἀπό τήν Ἀμερικὴ καὶ κάποια ἀπό τή Γερμανία καὶ τή Σουηδία. Πρόκειται γιά ἔκδοσεις ἀντίστοιχων μὲ τή Λίγκα δργανώσεων, ὅπως η *«Σουηδικὴ Ἐπιτροπή γιά τή Βοήθεια στή Δημοκρατική Ἑλλάδα»*, ἡ ὅποια τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1950 τύπωσε ἑνα φυλλάδιο γιά τή Μακρόνησο (PM 67), ἡ τό περιοδικό καὶ ἡ ἀντίστοιχη δργάνωση *«Ἀμερικανικὸ Συμβούλιο γιά μά Δημοκρατική Ἑλλάδα»* (PM 75/13) ἡ ἡ Ἰταλική *«Ἐπιτροπή γιά τήν Ἐλευθερία στήν Ἑλλάδα»* (PM 66/4), πού ἡ δράση τους μᾶς είναι σχεδόν ἄγνωστη⁷.

Ποσοτικά τά ἐντυπα πού είναι γραμμένα στά γαλλικά είναι πολύ περισσότερα ἀπό ὅσα είναι γραμμένα σέ δλες τίς

ἄλλες γλώσσες μαζί καὶ αὐτό ἀποδεικνύει μιά στενή σύνδεση τῆς Λίγκας μέ τήν ἀντίστοιχη γαλλική δργάνωση. Στό Ἀρχείο τῆς Λίγκας μπορεῖ νά βρεῖ κανείς τίς γαλλικές μεταφράσεις ἀπό τό Ἐκδοτικό *«Νέα Ἑλλάδα»*, τίς ἐκδόσεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς *«Βοήθεια στό παιδί»* (EBOP), ἀλλά καὶ τήν ἀγγλική ἔκδοση *Γιά τήν Ειρήνη καὶ τή Δημοκρατία στήν Ἑλλάδα*, *Τρίτο Μπλέ Βιβλίο*, Σεπτέμβριος 1950, *«Ἐκδοση τῶν Δημοκρατικῶν Ὀργανώσεων τῆς Ἑλλάδας*. Ὁ συνδετικός κρίκος ἀνάμεσα στήν ἀγγλική καὶ τή γαλλική δργάνωση στήριξης τοῦ ἀριστεροῦ Ἑλληνικοῦ κινήματος δέν μπορεῖ νά είναι ἄλλος ἀπό τό KKE. Χαρακτηριστική είναι ἡ περίπτωση μᾶς μπροσούρας τῆς EBOP. Τό 1949 ἐκδίδεται στά γαλλικά μέ τίτλο: *Si vraiment vous nous aimez, faites la paix en Grèce* (PM 66/7) καὶ τήν ἐπόμενη χρονιά, τό 1950, στά ἀγγλικά μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τίτλο: *If you really love us, bring peace to Greece* (PM 66/8). Ἐστω κι ἄν ἡ ἀγγλική δργάνωση *«καθυστέρησε»* ἑνα χρόνο, ἡ σημασία τῆς ἔκδοσης είναι μεγάλη, ἄν ἀναλογιστοῦμε πόσο ἰσχυρό

ἀριστερό κίνημα καὶ κομμουνιστικό κόμμα είχε η Γαλλία, σέ ἀντίθεση μέ τήν Ἀγγλία.

Τά ἐντυπα ὑλικά τοῦ OHE γιά τό *«έλληνικό ζήτημα»* καθώς καὶ τής Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τά Βαλκάνια (United Nations Special Committee on the Balkans/ UNSCOB) ἀποτελοῦν μιά χωριστή ἐνότητα καὶ καταλαμβάνουν ἀρκετούς φακέλους. Είναι ταξινομημένα μέ βάση τή χρονολογία τους (PM/31,32,33). Γιά παράδειγμα στό PM/31 ύπάρχει ἡ ἀναφορά τῆς υπο-επιτροπῆς τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας γιά τήν Ἑλλάδα, μετά τήν ἐπίσκεψή της σέ δύο φυλακές τῆς Θεσσαλονίκης, καθώς καὶ στόν Πολύγυρο καὶ τήν Κατερίνη. Τό κείμενο φέρει τήν υπογραφή τοῦ ἀπόστολέα: *Soviet Monitor 13.3.47*. Στόν ίδιο φάκελο ύπάρχει καὶ τό *«Υπόμνημα τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ στόν OHE τό Μάρτιο τοῦ 1947*⁸. Οι ύπόλοιποι φακέλοι (32 καὶ 33) περιέχουν ἐκθέσεις τῆς UNSCOB μέχρι τό 1951, ὅποτε ἔπαγε νά ύπάρχει.

Ἐντυπωσιακή είναι ἡ ὑπαρξή στό Ἀρχείο τῆς Λίγκας ἐντύπων πού ἔχουν

7. Ὁ ἔλληνισμός τῆς διασπορᾶς καὶ ἡ στάση του στόν Ἑλληνικό ἐμβούλιο, καθώς καὶ οι *«φιλέλληνες»* πού ὑποστήριζαν τό ἀριστερό κίνημα είναι ἑνα θέμα πού ἔχει ἐρευνηθεῖ ἔλαχιστα. Στό *«Οδηγός τῶν Ηδειφορητῶν τῆς ΕΑ*, *«Ὀργανο τοῦ Κεντρικοῦ Συμβούλου τῆς Ἑθνικῆς Ἀλληλεγγύης Ἑλλάδος*, ἀρ.φ. 6, 10 Φεβρουαρίου 1946, ύπάρχει ἡ εἰδηση ὅτι οι *«Ἑλληνες ναυτεργάτες τῆς Ἀγγλίας* ίδρυσαν τό πρώτο τμῆμα ΕΑ στό *«Ἐξωτερικό*. Στό *«Ἐθνική Ἀλληλεγγύη Ἑλλάδος*, *Κεντρικό Διοικητικό Συμβούλιο*, *Τό έργο καὶ τά προβλήματα τῆς Ἐθν. Ἀλληλεγγύης Ἑλλάδος*,

Πρακτικά τῆς Β' Πανελ. Γεν. Συνελεύσεως, Ἀθήνα, Τούνιος 1946, ἀναφέρεται ὅτι ἔχουν ίδρυθει παραρτήματα καὶ ἀδελφότητες τῆς ΕΑ στήν Αὐστραλία, Ἀμερική, Ν. Ἀφρική, ἀλλά καὶ στήν Ἀγγλία, Γαλλία, Ρωσία. Εἰδοκότερη μνεία γίνεται γιά τήν *«Ἀμερικανική Περιθάλψι* γιά τή Δημοκρατία στήν Ἑλλάδα (σ. 1, 4), γιά τίς ἔπαφές πού είχαν μέ τόν κ. Σκούρα *«ήγειται φιστογνωμία τῆς Ἑλ. Πολεμικῆς Περιθάλψεως στήν Ἀμερική* (σ. 23). Τέ περισσότερα ἀπό τά μέλη πού ἀνακτήρισσονται ἐπίτιμα ἀπό τή Β' Πανελλήνια Γεν. Συνέλευση τῆς ΕΑ είναι ἀπό

τή Μεγάλη Βρετανία, ΗΠΑ, Γαλλία, Ἀργεντινή, Αὐστραλία. Νότιο Ἀφρική. Στήν Ἀγγλία (ἐπέτιμα μέλη) πρώτο ἀναφέρεται τό δύναμα τῆς *«Ντιάνα Πύμ»* καὶ ἀκολουθοῦν: Σόλεū, Τύφφανι, Νότις, Ἐλ. Μπίκον, Άντ. Παλαιολόγου, Ε. Αθανάσιογλου (σ. 53).

8. Τό κείμενο ἀπό ἔχει ἐκδοθεῖ στήν Ἑλλάδα βλ. Περικλῆς Ροδακίνης, Μπάμπης Γραμμένος (έρευνα), *«Ἐτοι ἄρριστος ὁ ἐμφύλιος. Η τρομοκρατία μετά τή Βάρκιζα 1945-1947. Τό Υπόμνημα τοῦ ΔΣΕ στόν OHE τόν Μάρτιο τοῦ 1947*, Αθήνα, Γλάρος, 1987.

GREEK NEWS AGENCY

309, Kentish Town Road, London NW5 2TJ Tel: 267-2429 Cables: Maritpress, London

NEWS RELEASE

DATE 30 NOVEMBER 1971 TUESDAY 16.00
DAY TIME

έκδοθει άπό τους πολιτικούς άντιπαλους της άριστερᾶς. Στή διάρκεια του έμφυλου ή Κυβέρνησης της Αθήνας, άλλα και δεξιές δργανώσεις, έχειδαν και αύτές έντυπα στά άγγλικά γιά λόγους προπαγάνδας. Αύτά, παρά τή σπουδαιότητά τους, άπό τά μέχρι σήμερα δεδομένα, δέ φαίνεται νά έχουν έντοπισθεί στόν τόπο της παραγωγῆς τους. Ένδεικτικά άναφέρουμε μιά άγγλική έκδοση του Γενικοῦ Έπιτελείου, Τμῆμα Τύπου, *Tō Kέντρο Eκπαιδεύσεως Μακρονήσου*. «Ένα έπιτυχές Πείραμα, Αθήνα χωρίς ήμερομηνία (PM 67) καθώς και τό φυλλάδιο της «Ενώσης Έπαγγελματιών Γυναικῶν Δωδεκανήσου, Ή Μητέρα Έλλάδα καί τά παιδιά της, δύον στό έξωφυλλο είκονίζεται ή τότε βασιλίσσα Φρειδερίκη άναμεσα σέ παιδιά καί άπό κάτω ή λεζάντα γράφει: «Η πρώτη μητέρα της Έλλαδος μέ τά παιδιά της».

Oi έκδόσεις της Λίγκας (MGA/CIR)

Στό Άρχειο, κάτω άπό τό γενικό τίτλο «Circulars», ύπάρχει μιά συλλογή μέ αρθρα, μπροστούρες, ένημερωτικά φυλλάδια και γράμματα, ταξινομημένα μέ χρονολογική σειρά.

Άπό τίς σπουδαιότερες έκδόσεις της Λίγκας είναι μιά έβδομαδιαία έπισκοπήση του έλληνικού τύπου, πού άρχιζει τήν έκδοσή της τόν Ιούλιο τού 1946. Τό 1948, ο λογότυπος της έφημερίδας ήταν: *Greek News. The Journal for Democracy in Greece*. Τό φύλλο άυτό καλύπτει κυρίως τήν περίοδο του έμφυλου. Βασική πηγή της είδησεογραφίας του άποτελούσε ό Σταθμός της Έλευθερης Έλλάδας. Οι άρθρογράφοι της δήμως χρησιμοποιούν στοιχεῖα άπό το BBC, τό *European Weekly News Letter*, άπό τή γαλλική *Le Monde* και άλλες έφημερίδες. Στόχος τους είναι νά ένημερώσουν τους άγγλους άναγνωστες τους γιά τήν «πραγματική» κατάστα-

ση στήν Έλλάδα, σέ άντιπαράθεση μέ τόν έπισημο άγγλικό τύπο. Γιά παράδειγμα, δταν οι *Times* και ή *Daily Telegraph* άναφέρονται στό θέμα τῶν παιδιῶν πού μετακίνησε ό Δημοκρατικός Στρατός πρός τίς Λαϊκές Δημοκρατίες και μιλούν γιά «άπαγωγή» και «κομμουνιστική μητηρά», τό *Greek News* δημοσιεύει μιά σειρά άρθρων. Σέ αυτά ύποστηριζεται ή έπισημη θέση τής Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης ότι ή μετακίνηση έγινε γιά νά γλυτώσουν τά παιδιά άπό τήν πείνα και τούς βομβαρδισμούς και έπισημαίνεται ότι τό ίδιο έγινε και στή διάρκεια του ίσπανικού έμφυλου πολέμου. Μέ στοιχεία άπό τήν έφημερίδα *Le Monde* άποδεικνύουν τήν ασχημη θέση τῶν παιδιῶν στήν Έλλάδα. Δημοσιεύουν έπισης έντυπωσεις άπό τήν έπισκεψη του άνταποκριτή του BBC στά Βαλκάνια Kenneth Mathews, καθώς και τής Κας D. N. Pritt (ή ίδια γράφει τό άρθρο) άπό παιδικούς σταθμούς στή Βουλγαρία, δπου τονίζεται ίδιαίτερα τό γεγονός ότι τά παιδιά μιλούσαν έλληνικά, ήταν ντυμένα καλά και τρέφονταν έπισης καλά. Στό άρχειο βρίσκεται μιά σειρά φύλλων άπό άρ.φ. 22, 8 Νοέμβρη 1946 μέχρι άρ.φ. 371, 4 Σεπτέμβρη 1953.

Όταν ένα θέμα προέκυπτε έντονα στήν πολιτική σκηνή, ή Λίγκα έχειδε μιά μπροστούρα, ένα μικρό φυλλάδιο, πού συνήθως έμπεριείχε και ένα αίτημα. Στήν περίοδο του έμφυλου έχειδωσε 17 φυλλάδια. Ό άριθμός τῶν σελίδων τους κυμαίνεται άπό 12 έως 20. Η θεματική τους

άναφέρεται στούς πολιτικούς κρατούμενους, στίς θανατικές ἐκτελέσεις, στό «παιδομάζωμα», λίγο άργότερα, στήν ύπόθεση Μπελογιάννη κ.α. Ό συγγραφέας σπάνια δηλώνεται όπως στήν άναφορά των τριών άγγλων βουλευτών (Norman Dodds, Stanley Tiffany, Lesslie Solley) μέ τίτλο *Τραγωδία στήν Ελλάδα* ή στή μπροστούρα *Ασημίνα Αμπατιέλον...* *H ιστορία μιᾶς ήρωικης ελληνίδας μάνας...* είπομενη̄ ἀπό τή Μπέττη Αμπατιέλον. Τό γεγονός δτι στίς περισσότερες ἐκδόσεις δ συγγραφέας παραμένει άγνωστος μᾶς δηγεὶ στήν ύπόθεση δτι οι μπροστούρες γράφονταν ἀπό τή γραμματεία τής Λίγκας. Τό περιεχόμενο είναι εῦληπτο, καλά δομημένο, μέ ζωντανό όλικό: γράμματα, φωτογραφίες, σκίτσα, άνταποκρίσεις. Στό όπισθόφυλλο συνήθως ύπάρχει μιά ἔκκληση τής Λίγκας πρός τούς ἀναγνώστες νά γράψουν και νά ζητήσουν όμιλητές η πληροφορίες, νά στείλουν τρόφιμα και ρούχα στούς κρατούμενους πού θά τά διανείμει ο Διεθνής Έρυθρός Σταυρός η νά κάνουν κάποια δωρεά.

Tό φωτογραφικό Άρχειο τής Λίγκας (MGA/ PH)

Η φωτογραφία ἀποτελεῖ και αὐτή ἔνα τεκμήριο τοῦ παρελθόντος. Τό τμῆμα αὐτό τοῦ Άρχειου είναι ἔξαιρετικά ἐνδιαφέρον, γιατί μέσα ἀπό τίς εἰκόνες ἀνιχνεύει κανείς και πράγματα και καταστάσεις πού είναι δύσκολο νά είπωθον μέ λόγια και πολλές φορές ἀντι-

φάσκουν μέ τήν ἐπίσημη ρητορική.

Ξεφυλλίζοντας κανείς τό φωτογραφικό ἄλμπουμ γά τά ἐλληνόπουλα πού βρισκονταν στίς Σοσιαλιστικές χῶρες δύο είναι τά σημεία πού δεσπόζουν: ή ἐλληνικότητα και ή καθαριότητα. Τό ἄλμπουμ είναι γεμάτο μέ φωτογραφίες παιδιών πού κρατοῦν ἐλληνικές σημαῖες, χορεύουν ἐλληνικούς χορούς, μέ κοπέλες ντυμένες «Ἀμαλίες» ἀπό τή μιά, και φωτογραφίες μέ παιδιά πού πλένονται, κάνουν ντούς, τά ἔξετάζει ο δόντιατρος ἀπό τήν ἄλλη. Ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα γιά νά ἀντιμετωπίσουν τή δεξιά προπαγάνδα πού ηθελε τήν «ἀποεθνικοποίηση» ἀυτῶν τῶν παιδιών (PH 13).

Τά παιδιά, θέμα ενύασθητο, βρισκονται και στό PH 20, πού ἀφορᾶ τούς ἔξοριστους και φυλακισμένους. Είναι ή φωτογραφία τοῦ γιοῦ τοῦ Μπελογιάννη και τοῦ Καραγιώργη, πού τόν ἔχουν διώξει ἀπό τό σχολεῖο, μαζί μέ γριές μάνες ἔξοριστων, πού οι περισσότερες είναι κατάκοιτες. Στόν ίδιο φάκελο βρίσκονται και φωτοτυπίες ἀπό ἀποδείξεις παραλαβῶν ἀπό τόν Έρυθρό Σταυρό. Πρόκειται κυρίως γιά μεταχειρισμένα ρούχα και παπούτσια. Καταγράφεται ὁ δγκος τους, τό βάρος τους, τό περιεχόμενό τους. Μιά ἀπάντηση λέει: «Τρίκερι 9.10.1951. Έλάβαμε: 200 ἀτομικά δέματα τροφίμων-ἔστωρούχων, 13 σάκκους ἐνδυμάτων γυναικείων και παιδικῶν και 15 σάκκους ἐνδύματα και ύποδήματα παιδικά. Ἐκφράζουμε τίς εὐχαριστίες μας διά τά ως ἄνω εἰδή ἐπιθυμούμεν ταυτοχρόνως

νά καταστήσωμεν γνωστόν είς ύμᾶς δτι ταῦτα ήσαν ἐντελῶς ἀνεπαρκῆ διά νά καλύψουν στοιχειώδεις ἔστω ἀνάγκας είς τρόφιμα, ώς πρός δέ τόν ρουχισμόν τά παραληφθέντα εἰδη ήσαν ἐφθαρμένα, πολλά μέχρι τοῦ σημείου νά είναι ἀμφιβολος ή χρησιμοποίησίς των ώς διεπιστωσεν και ή ίδια ή κ. Νυμάκη ἐν δψει χειμώνα. Τσατσαρωνάκη, Μιχαλάκογλου, Καλυβάκη.

Tό κινηματογραφικό άρχειο τής Λίγκας (MGA/REEL)

Αύτό περιλαμβάνει μόνο ἔνα φίλμ 16mm, διάρκειας 10 λεπτῶν. Ἐχει γυριστεῖ τό 1949 στήν Τσεχοσλοβακία και ἔχει τίτλο *Τά ἐλληνόπουλα*. Οι ύπότιτλοι είναι στά τσέχικα, ἀλλά ύπάρχει και ἀγγλική μετάφραση. Ίδιοκτησία τής Μάριον Σαράφη. Τό πρόβαλλαν στή διάρκεια τῶν διμιλιῶν πού δργάνωνε η Λίγκα γιά τή Δημοκρατία στήν Ελλάδα. Σήμερα μπορεῖ κανείς νά τό δει κάνοντας αἴτηση και περιμένοντας κάποιες μέρες γιά τήν ἐγκριση. Μέσα στό κουτί δπου φυλάσσεται ύπάρχει και τό ἀγγλικό κείμενο. Τό φίλμ τελειώνει μέ τήν ἀτάκα «Μιά μέρα θά σᾶς στείλουμε πίσω... Άλλα όχι πρίν σωπάσουν τά ὅπλα...».

Τασούλα Βερβενιώτη - Ούρανια Παπαδοπούλου

ΕΝΑ ΚΛΩΝΑΡΙ ΑΝΘΙΣΜΕΝΟ ΡΕΙΚΙ

Η σχέση λογοτεχνίας και ιστορίας είναι ένα από τά προσφιλή θέματα που προσεγγίζονται στό σεμινάριο του Σπύρου Άσδραχα, στό Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών τοῦ Έθνικοῦ Τύρουματος Έρευνών. Τόν Μάιο τοῦ 1999, μέ αφορμή τό βιβλίο τῆς Βίργως Βασιλείου, "Ένα κλωνάρι άνθισμένο ρείκι. Μαρτυρία" (Αθήνα, Θεμέλιο, 1999) και σέ παράλληλη άνάγνωση μέ τό βιβλίο τῆς Παγώνας Στεφάνου. Τῶν ἀφανῶν: δύο τετράδια-δύο τετραετίες (Αθήνα, Θεμέλιο, 1998) – γιά τό όποιο ἔγινε ηδη λόγος στό πρώτο μας τεῦχος –, συζητήθηκαν προβλήματα πού ἀφορούν τήν ἀνάπλαση τῆς μνήμης και τήν ἀποτύπωσή της στήν ιστορική ἀφήγηση. Κρίνοντας ὅτι τά ζητήματα αὐτά προσδιδάζουν στά ἐνδιαφέροντα τοῦ Άρχειοταξίου, μεταφέρουμε ἀπό ἀπομαγνητοφόνηση τά πιό καίρια σημεία πού θίχτηκαν στό κείμενο πού ἀκολουθεῖ διατηρεῖται ἡ ἀμεσότητα τοῦ προφορικοῦ λόγου.

Η μαρτυρία τῆς Βίργως Βασιλείου

Μιλούσαμε τήν τελευταία φορά γιά τελείως πρόσφατα κείμενα πού ἀναφέρονται σέ τελείως πρόσφατες γιά μᾶς καταστάσεις – γιά τά Τρύπια Άρβυλα τοῦ Γκαλιμπέρτι¹ – γιά νά ποιμε πῶς μέστο ἀπό τή σύγχρονη παρατήρηση διασώζονται δομές. Γιά τό ζητήμα αὐτό θά ξανασυζητήσουμε ξεκινώντας ἀπό ἀπλοϊκές ἐρωτήσεις, ξαναθέτοντας δηλαδή προβλήματα μέ τήν ἀφορμή ἐνός καινούργιου βιβλίου, πού δέν γράφτηκε μέ τήν πρόθεση νά δημοσιευτεῖ, πού δέν γράφτηκε μέ τούς τρόπους πού συνήθως γράφεται ἔνα βιβλίο: είναι ἔνα βιβλίο ἀναμνήσεων – θά' λεγε κανείς πώς είναι τό ἀντιθετικό ταίρι τοῦ βιβλίου τῆς Παγώνας Στεφάνου –, τό βιβλίο τῆς Βίργως Βασιλείου, "Ένα κλωνάρι άνθισμένο ρείκι, πού κυκλοφόρησε χθές".

Ἐδῶ ἔχουμε νά κάνουμε μέ ἀνθρώπους πού πολλοί, ἀν δχι οι περισσότεροι, είναι ζωντανοί: κάποια στιγμή πήραν μέρος στά δρώμενα μιᾶς ιστορίας πού είναι, τώρα, ἀντικείμενο τῆς ιστορίας, ή κατοχή, ο ἐμφύλιος, η πολιτική ἔνταξη. Πρόκειται γιά ἐποχές πού πλέον ἔχουν περιχαρακωθεῖ καὶ ἀποτελούν ἀντικείμενο τῆς νεώτατης ιστορίας. Ό καθένας μας τά πρόσωπα αὐτά μπορεῖ νά τά ξέρει, μπορεῖ νά μήν τά ξέρει: ἀν δέν τά ξέρει ὁ ίδιος, τά ξέρει κάποιος διπλανός του. Καὶ οι καταστάσεις, στίς ὅποιες

1. Ρόμολο Γκαλιμπέρτι, Τρύπια Άρβυλα. Ἀπό τή μεραρχία Πινερόλο στούς ἀντάρτες τοῦ ΕΛΑΣ, Μετάφραση-πρόλογος: Αντόνιο Σολάρο, Εισαγωγή: Μαουρίτσο Μάγκρι, Αθήνα, Φύλιστωρ, 1999.

τά πρόσωπα αυτά ἔλαβαν μέρος η ὑπέστησαν τίς συνέπειες τοῦ γεγονότος ὅτι ἔλαβαν μέρος σέ αὐτές τίς καταστάσεις, τό ιστορικό τέλος πάντων, τό ὄντολογικό ιστορικό στοιχεῖο είναι σέ όλους μας οἰκεῖο. Περισσότερο ἐμμέσως σήμερα, λιγότερο ἀμέσως πρίν εἰκοσι-τριάντα χρόνια ἀποκλειστικά ἀμέσως. Ἡ Στεφάνου είναι ἔνα παιδί πού γνωρίζει τή φυλακή ὅταν θά ἔπρεπε νά κάνει τίς τελικές σπουδές στό Γυμνάσιο, παιδί πού ἔρχεται ἀπό τήν ἐπαρχία. Ἡ Βασιλείου είναι μία, τήν ἐποχή ἑκείνη, φοιτήτρια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, πού ἔρχεται ἀπό τό γενικότερο ἀστικό περιβάλλον τῆς Ἀθήνας, καὶ ὀπωσδήποτε μικροαστικό περιβάλλον ὃσον ἀφορᾶ τήν καταγωγή της. Ἡ Στεφάνου, καὶ δίπλα στή Στεφάνου ὃσοι γράφουν ἀπομνημονεύματα, ἀναμνήσεις, ἀπό τήν ἐποχή ἑκείνη (καταλαβαίνετε ποιά είναι ἡ ἐποχή, είναι ἡ ἐποχή τῶν φυλακῶν), τό κάνουνε μέ τή βούληση νά καταθέσουν τήν προσωπική τους μαρτυρία. Ἡ Στεφάνου γιά νά γίνει ἀφήγημα στό οἰκογενειακό της περιβάλλον: γιά τό παιδί της. Ὁλα αὐτά δέν είναι λογοτεχνικά τεχνώματα.

Ἡ Βίργω Βασιλείου γράφει γιά νά μή χάσει τή μνήμη της. Πού μνήμη; Ὁχι τή μνήμη πού χάνεται λόγῳ τοῦ χρόνου, ἀλλά τή μνήμη πού χάνεται ἀπό ἔναν τραυματισμό τοῦ ὄργανισμοῦ. Δέ θέλει νά ξεχάσει. Τί νά ξεχάσει; Τή φυλακή; Ὁχι. Δέν θέλει νά ξεχάσει γενικῶς καὶ ἀντιστέκεται καταγράφοντας δι τής ἔρχεται στή μνήμη. Ἐκείνο ὅμως πού τής ἔρχεται στή μνήμη, ἡ μνήμη ἀπό τήν ὁποία δέν μπορεῖ νά ἀπαλλαγεῖ, είναι ἡ μνήμη τῆς φυλακῆς, μέσα ἀπό τά πρόσωπα. Κάποτε, ὁ σύζυγός της, ὁ Νέστορας Νικολακόπουλος, καὶ κάποιοι φίλοι, ἀνάμεσά τους ὁ Δημήτρης Ραυτόπουλος, διαβάζουν αὐτά τά χαρτιά, αὐτά τά σημειωματάρια καὶ σκέφτονται δι τί είναι μπροστά σέ ἔνα βιβλίο μέ ἀξιώσεις δύο λογιῶν: ἡ μία ἀφορᾶ τή μαρτυρία, αὐτήν πού ἐπικαλεῖται στόν τίτλο τοῦ ἔξωφύλλου· ἡ ἄλλη τήν ποιότητα τῆς ἀφήγησης, γιατί είναι ἔνα βιβλίο μέ λογοτεχνική δύναμη.

Σέ σχέση μέ τήν Στεφάνου ὑπάρχει, ἐπίστης, ἔνα κοινό σημεῖο ἀναφορᾶς, οι φυλακές Ἀβέρωφ. Είναι ἐπόμενο νά συναντοῦν τά ἴδια πρόσωπα (ἡδη χρειάζεται μία συγκριτική ἀνάγνωση πρός δύο κατευθύνσεις: τά κοινά πρόσωπα, ἀλλά και

τά πρόσωπα, πόσα πρόσωπα καὶ τί λογής, πού δέν είναι κοινά): τίθεται λοιπόν τό πρόβλημα ὅχι τῆς διαφορᾶς τῆς μνήμης, ἀλλά τῆς διαφορᾶς τῆς πρόσληψης. Διαβάζοντας τό βιβλίο τῆς Στεφάνου ή ἐντύπωση πού σοῦ μένει, πέρα ἀπό ὅποιες προσωπογραφικές διακριβώσεις μπορεῖς νά κάνεις, είναι δι τέ μέσα στής γυναικείες φυλακές, ὁ κόσμος είναι ὁ κόσμος τοῦ βουνοῦ, ὁ κόσμος τῆς ἐπαρχίας, ὁ κόσμος τῶν λαϊκῶν τάξεων βεβαίως στατιστικῶς ἔτσι ἔχει, μένουμε ὅμως ἐδῶ στό ἐπίπεδο τῆς πρόσληψης. Διαβάζοντας τό βιβλίο τῆς Βασιλείου ἔχεις τήν ἐντύπωση δι τό κόσμος αὐτός είναι ζωγράφοι, ηθοποιοί, λόγιοι, φοιτητές. Ἀλλοτε, ὅταν σοῦ ζωγραφίζεις ἔνα πρόσωπο, λές δι τέ ἀντιστοιχεῖ στή γενική εἰκόνα τῶν προσώπων τῆς Στεφάνου: είναι μία κοπέλα ἀπό τά ἀρβανιτοχώρια, πού γράφει στή μάνα της καὶ τής βάζει μέσα καὶ διάφορα ἀρβανίτικα, αἰσχρολογίες, ἀστειότητες. Συμβαίνει ὅμως ἡ λογοκρίτρια, μία καλόγρια ἀπό τήν Μονή τῆς Κερατέας, νά ξέρει τά ἀρβανίτικα καὶ τής λέει, «μωρή τί κάνεις ἐδωπέρα;». Είσαι ἔτοιμος νά πεῖς δι τέ ἔχεις τήν περίπτωση τοῦ ἀτόφιου ἀνθρώπου πού βγήκε μέσα ἀπό τή γῆ, ἀνακαλύπτεις ὅμως πώς ἡ κοπέλλα είναι ηθοποιός. Λοιπόν; ቙ φοιτήτρια τῆς Φιλολογίας, ἡ ὁποία είναι καὶ ζωγράφος καὶ ἀσκεῖται συνέχεια (κάποια τῆς σχέδια βγῆκαν ἀπό τίς ἐκδόσεις Θεμέλιο, τό Τρίκερι), ἔχει μία προοπτική τέτοια πού ἀλλάζει καὶ τήν εἰκόνα, ἀν θέλετε, δύλων αὐτῶν τῶν γυναικῶν τῆς φυλακῆς. Είναι μόνο πρόσληψη. ቙ είναι μία τροφοδότηση μεταγενέστερη τῆς μνήμης; Δηλαδή ἀπό τήν ὥρα ὅπου σταματάει ἡ ιστορία τῆς φυλακῆς καὶ ἀρχίζει ἡ ιστορία τῆς γραφῆς, σ' αὐτό τό μεγάλο χρονικό διάστημα, κάποιες ἀνθρώπινες σχέσεις πού ξεκίνησαν ἀπό τή φυλακή, συνεχίστηκαν, είναι ὠστόσο ἐπόμενο, καθώς δέν είναι σχέσεις πού ἐπιβάλλονται ἀπό τήν ἐνταξη στόν πολιτικό ἡ στόν κομματικό μηχανισμό, ἀλλά είναι ἐλεύθερες ἀνθρώπινες σχέσεις, είναι ἐπόμενο νά διέπονται ως πρός τό μέγιστό τους τμῆμα ἀπό τήν ἐπιλεκτικότητα πού κάνει τούς ὅμοιους νά προσπελάζουν τούς ὅμοιους. Είναι εύκολότερο νά γίνει μία ἀναγνώριση σ' ἔνα νοσοκομεῖο στό Παρίσι ἀπό ἀνθρώπους μᾶς ὁρισμένης κοινωνικῆς προέλευσης, παρά ἡ ἀναγνώριση στό Παρίσι νά ἀφορᾶ ἔνα παιδί ἡ ἔνα κορίτσι πού ἥρθε ἀπό τά

Τζουμέρκα. Αυτά τά παιδιά πού ήρθαν άπό τα Τζουμέρκα, πού ήρθαν άπό τη Μάνη, περνάνε και καμιά φορά ξανασυναντιώνται: στά νεκροταφεία ομως, στις κηδείες. Πρόκειται λοιπόν, για μία μνήμη πού ύφισταται τίς τύχες τῶν ἀνθρώπων μετά άπό τήν ἀποφυλάκιση.

“Αν πλέκαμε τό δίχτυ τῶν προσωπικότερων σχέσεων τῆς συγγραφέως μέ τὸν κόσμο, τὸν ἰδεολογικὸν κόσμο καὶ τὸν κόσμο μέ τὸν ὅποιο ὑπέστη τὴν φυλακή, θά βλέπαμε ἔνα χαρακτηριστικό: εἶναι πρόσωπα ἄλλα στὴν κορυφῇ, ἄλλα σὲ μία θέση ἐκπρεπή, δεῖγμα τῆς ἀριστερῆς ἐλίτ, καὶ συνεπῶς ἔχοντες μία μαρτυρία προερχόμενη ἀπό ἔνα πρόσωπο πού ἀνήκει τὸ ἴδιο στὴν ἐλίτ, ἄλλα καὶ τὸ πλαίσιο του συνεχίζει νά είναι ἡ ἐλίτ.

Η συγγραφέας, ἀν τὴν πιστέψουμε, δέν θέλει νά φέρει στήν αἰωνιότητα πράγματα γιά νά καταδικάσει τὴν συμπεριφορά τοῦ ἀντιπάλου. Καταδικάζει τὴν συμπεριφορά τοῦ ἀντιπάλου, ἄλλα δέν είναι αὐτή ἡ πρόθεσή της. Ήξει νά σημειωθεῖ διτὶ στὸ βιβλίο τῆς Στεφάνου τὰ μαρτύρια ὑπάρχουνε κυρίως μέ τὴν μορφὴ τῶν ὄρων τῆς φυλάκισης καὶ τοῦ διωγμοῦ. Πρίν μεταφερθεῖ στὶς φυλακές Ἀβέρωφ, στὸ χωριό ὑπάρχει ὁ θάνατος πού είναι ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσης «συμμοριτῶν», διποὺς τοὺς ἔλεγαν, μέ τὸν Ἑθνικό στρατό ἥ μὲ τὴ χωροφυλακή, τὰ κομμένα κεφάλια, τὰ ἐκτεθειμένα νεκρά σώματα. Στὸ βιβλίο τῆς Στεφάνου τὰ πράγματα είναι πιὸ ρητά: τὰ μαρτύρια είναι μέσα στὴ φυλακή. Ό φάλαγγας, ὁ βούρδουλας, τὰ σακατεμένα πόδια, οἱ σακατεμένες μέσες, τὰ σακατεμένα πρόσωπα, ὅλος ὁ μηχανισμός τῆς βίαιης καταπίεσης πρὶν ἀπό τὴν ἀνάκριση, τὰ χαστούκια πού ἀφήνουν κουφό τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο, τοῦ ὅποιού δίνεται τὸ ὄνομα, δλα αὐτά τὰ πράγματα ἀναδύονται· ἀπ’ αὐτά δέν μπορεῖ νά ἀπαλλαγεῖ. «Οἱ μνήμες», γράφει κάπου, «γυρεύουν νά βγοῦν στὴν ἐπιφάνεια». Οἱ μνήμες, ὅχι ἡ καταγγελία, είναι αὐτό μέ τὸ ὅποιο παλεύει.

“Οσοι σχολίασαν τὸ βιβλίο τῆς Στεφάνου, ἀναφέρθηκαν στὸ ἀνθρωπιστικὸν ἥθος πού τὸ διέπει καὶ πού ἀπο-ατομικοποιεῖ τὴν καταγγελία, χωρὶς γ’ αὐτό νά μοιράζει εὔκολα συγγνώμη. Τὸ ἥθος τῶν ἀνθρώπων δοκιμάζεται σὲ ὑψηλό ἐπίπεδο: είναι οἱ στιγμές τοῦ ἀποχαιρετιστήριου γράμματος, είναι οἱ στιγμές τῆς

ὑπομονῆς, τῆς ἐγκαρπέρησης στήν ἀπομόνωση ἀπό τοὺς συντρόφους: δέν συνδέεται μέ τὸ ἄν ὑπάρχει σκληρότητα στοὺς ἀνθρώπους ἥ δέν ὑπάρχει σκληρότητα, ἄν ὑπάρχει ἰδιοτέλεια ἥ δέν ὑπάρχει ἰδιοτέλεια, σάμπως αὐτά νά τά ξεγράφει καὶ νά φτάνει στὶς κορυφαῖες στιγμές.

“Υπάρχει ὠστόσο καὶ τὸ κοινό βλέμμα, πιό ἔντονο στήν περίπτωση τῆς Βασιλείου, ὅταν πρόκειται γιά τὸ φενακισμό τῶν ἀνθρώπων πού είναι πιστοί στὴν κομματικὴ γραμμή – δέν θέλουνε νά ἀναγνωρίσουνε τὴν ἀλήθεια. “Ἐρχονται ἀνταρτοπούλες ἀπό τὴν Πελοπόννησο καὶ τοὺς λένε «δέν ὑπάρχει πιά ἀντάρτικο»: «οχι, ὁ Ζαχαριάδης είπε ὅτι...». Καὶ τίς ἀνταρτοπούλες τίς βλέπουνε καχύποπτα. Κάποια πρόσωπα στὴ Στεφάνου περνῶν φευγαλέα, μέ τὴν ἴδια κατάφαση. Στὴ Βασιλείου ἡ ἐπιμονή είναι ἔντονότερη, τοὺς ἀφιερώνει λιγοστὸ χῶρο. Πόσον ἄλλωστε χῶρο νά τοὺς ἀφιερώσει ἀφοῦ τὰ περισσότερα κεφάλαια, αἱ τὰ ποῦμε ἀναδύσεις τῆς μνήμης, είναι δισέλιδα καὶ ἀργά, πρός τὸ τέλος, ὅταν ἀναφέρεται στὴ ζωὴ τῆς στὸ Παρίσι, πιάνουνε περισσότερες σελίδες.

Σχετικά μέ τὴν ἀνασυγκρότηση τῶν ἀναμνήσεων: ὑπάρχουν πολλές παρατηρήσεις, ὑπάρχει πολλή ἀντοπαρατηρησία:

Συνωστίζονται οἱ ἀναμνήσεις ἥ μία μετά τὴν ἄλλη. Ή μά κάτω ἀπό ἀναρίθμητες ἄλλες. Χρειάζεται νά σκαλίσεις. Κι ἀννα ὁδυντρό καὶ ταπτόρα ἀποκαλυπτικό, ὕστερα ἀπό τόσα χρόνια διάγειας, νά πάψεις νά θυμάσαι.

Τώρα, ὅταν γράφει, ἔχει πάψει νά θυμάται:

Kai μοιάζει μέ ζαφνική λάμψη σ’ ἔνα χῶρο σκοτεινό ἥ μνήμη πού ξανάρχεται. Σά νά λόνεις μεμιᾶς ἔνα δύσκολο αἰνῆμα πού ίσως θάταν καλύτερα νά μήν είχες βρεῖ τῇ λόση του.

“Ο κόσμος αὐτός ζεῖ ἀπό τὴν κατοχή: είναι ηδη τότε σέ νεανική ἡλικία: στὴ δεκαετία τοῦ πενήντα, τοῦ ἑξήντα, είναι πλέον ἔνας κόσμος ωριμος. Δέν είναι ἡ ἐποχὴ τοῦ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅμως πεθαίνουν, πεθαίνουν πολλοί. Ο δικός της κόσμος, αὐτό τὸ δίκτυο, στὸ ὅποιο ἀναφέρθηκα προηγουμένως, πεθαίνει νεοίς καὶ συνήθως πεθαίνει ὕστερα ἀπό μία ἀνάκαμψη κοινωνική, ἐπαγγελματική, μετά τίς φυλακές καὶ τίς ἔξορίες,

μετά τούς διωγμούς. Ξαφνικά ἔρχονται οἱ ἀλλεπάλληλοι θάνατοι γιά νά γεμίσουνε τρύπες τό ἀνθρώπινο δίκτυο.

Μιλάμε γιά τό τώρα μέ τις ὄδυνηρές του συνέπειες:

Πρίν ἀπό χρόνια ἡ Niva Oikonomou, «τό Νινάκι» —ἄρρωστη τότε ἀπό καρκίνο— ἔρχόταν καθημερινά τά μεσημέρια στό σπίτι μας γυρνώντας ἀπ' τή δουλειά της, ἔτρωγε μαζί μας και ὑπέρερα ζάπλουνε λίγο ν' ἀναπαυθεῖ. Τότε ἡ Μαντώ, περαστική ἀπ' τήν Αθήνα ἥρθε στό σπίτι μας νά τή δεῖ. Εἶχε μάθει ὅτι δέν υπῆρχε ἐλπίδα γιά τή μικρή φίλη κι ἥθελε νά τήν ἀποχωρετήσει.

Γεμάτο τό βιβλίο ἀπό τις ιστορίες αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων πού πεθαίνουν πρίν ἀπό τήν ώρα τους και προβάλλονται μέ τά χαρακτηριστικά τους, πολλές φορές μέ τά ἐσωτερικά, τις περισσότερες μέ τά σωματικά, μέστα ἀπό τό μάτι τοῦ ζωγράφου πού ἀφηγεῖται τήν ιστορία τους πρίν και μετά.

Η Άντιγόνη Κάρλου

Θά λέγα ὅτι δημιουργεῖται ἔνα ἀνθρώπινο συνεχές. Οἱ ἀνθρωποι δέν ὑπάρχουν μία στιγμή καὶ μόνο, γιατί δουλειά τῆς συγγραφέως δέν είναι νά ἀπαθανατίσει μιά στιγμή, τή στιγμή τῆς φυλακῆς, τή στιγμή τῆς ἔξοριας. Ή μνήμη ἔρχεται μέσα ἀπό τή συνέχιση τῆς ζωῆς. Θά μοῦ πείτε πώς αὐτά είναι κοινοτυπίες: τό ἔρωτημα είναι μή τυχόν δλ' αὐτά θέτουν κάποια ζητήματα γιά τόν τρόπο μέ τόν ὄποιο πραγματώνεται ἡ ιστορική πλέον πρόσληψη τῶν πραγματικῶν καταστάσεων. "Ενα ἀπό τά στοιχεῖα τῆς καθημερινότητας πού ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐντυπωσιάζει είναι ἡ ταπείνωση τῶν ἀνθρώπων. Ή εὐχέρεια μέ τήν όποια ὁ καθένας μπαίνει στά σπίτια τῶν ὑπόπτων, ψάχνει, ἀναποδογυρίζει τά πράγματα, χωρίς νά ἐπιδεικνύει ἔνα ἔνταλμα η νά τηρεῖ κάποια νομιμοφάνεια. Κάποτε αὐτοί οἱ ἀνθρωποι δέν ἀνήκουν κάν στόν διωκτικό μηχανισμό, είναι διάφοροι χαφιέδες πού σπρώχνουν τόν νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ, μπαίνουν μέσα καὶ ψάχνουν ἡ ρωτāνε. Υπάρχουν ὄνομαστικά: δέν λέει κάποιος, λέει ὁ τάδε. "Οταν μιλάει γιά τόν τρόπο πού γίνεται ἡ λογοκρισία, λέει ὁ Ἀχιλλέας Κίσσας. "Οταν μιλάει γιά ὁρισμένο χαφιέ, λέει ὁ τάδε γιός τοῦ γυμνασιάρχη τάδε. Δέν ὑπάρχει ἔνας ἀνώνυμος, παρά μονάχα στίς περιπτώσεις ἐκείνες δπου λέγει: δέν θυμάμαι τό ὄνομα τῆς συγκρατουμένης, δέν θυμάμαι τό ὄνομα αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ.

Σᾶς ἔλεγα γιά τά βασανιστήρια. Δέν περιγράφει βασανιστήρια, δείχνει τά ἀποτελέσματά τους:

Στήν ἵδιη δίκη —μία χαλκευμένη τελείως δίκη μέ καταδίκη— βρέθηκε κι ἡ Άντιγόνη Κάρλου κι ὁ κουνιάδος τῆς ὁ Κώστας, ἐκείνο τόν καιρό ἦταν στρατευμένος σάν ὑπολοχαγός. Τόν ζανάδαμε, δταν μᾶς ἔβαλαν στά καμιόνια πού θά μᾶς ὀδηγοῦσαν στήν αἴθουσα τοῦ στρατοδικείου τρεισήμισι μῆνες ἀργότερα. Μᾶς ἔπιασαν στίς δεκαοκτώ Ταυνουαρίου τοῦ 1948. Ἀλλάξαμε πολλά κρατητήρια. Στό πρότο πάντως, τό μικρότερο, γνωρίσαμε τή Λουζα Τζήμα, προοριζόμενη γιά ἔξορια, τήν Άννα τή Λαμπτριανοῦ, τήν Μπελίνα, τήν Ἀλέκα Πετράκη, τή Ζαχαρούλα, τήν Ισμήνη Σιδηροπούλου δλες σχεδόν ἄγρια βασανισμένες. (...) Τά πόδια τῆς [Αλέκας] ἦταν μελανιασμένα ἀπ' τίς βουρδουλιές καὶ δέν γινόταν νά βρεῖ θέση νά «κουρνιάσει». Ή

Ίσμην είχε ύποστει τό βασανιστήριο τῆς φάλαγγας καὶ τῆς είχαν ξεριζώσει μέ τανάλια δυό νίχια τοῦ ποδιοῦ τῆς.

Η μικρή Ζαχαρούλα είχε τόσο μελανά ἀπ' τό ἄγριο ξύλο πόδια, ώστε ἡ παραμικρή μετακίνησή της νά τὴν κάνει νά βογκάει σιγανά. Τῆς Λαμπριανοῦ είχαν τὴν ἔμπνευση νά τῆς ἐπιβάλουν ἵνα καταπλαγμένο ντούς, ἐπιμένοντας νά μήν ἀπομακρύνει τό κεφάλι της ἀπό τό παγωμένο νερό. Ἀποτέλεσμα ἦταν μία παράλυση τοῦ προσωπικοῦ νεύρου καὶ μία ἀποβολή, γρατί ἦταν τριῶν μηνῶν ἔγκυος. Τῇ Μπελίνα, γυναίκα ἐνός γνωστοῦ καπετάνιου τοῦ ἀντάρτικον, τοῦ Μπελῆ, τὴν κάλεσαν στό γραφεῖο τοῦ Πολιτάκη γιά νά τῆς ἀναγγείλουν τό θάνατο τοῦ ἀνδρός της. Μπορεῖ νά μήν ἦταν ἀλληθινό τό νέο, ἐκείνη ὅμως σπάραξε κάνοντας ταυτόχρονα ἀπεγνωσμένες προσπάθειες νά μήν δεῖξει τὸν πόνο της.

Η Λουΐζ Τζήμα δέν ἔπαιε οὐτε στιγμή νά τραγουδάει δυνατά: «Οσο θέλετε χτυπάτε, ἔχο ωά φύγω ἀπό δῶ, ἀλυσίδες δέν κρατάτε, ωά σᾶς σπάσω καὶ ωά βγῶ». Βρέθηκε βέβαια στὴν ἔξορια, καὶ ὁ ἄνδρας τῆς ὁ Τζήμας, γύρισε κάποτε ἀπ' τή Σοβιετική «Ἐνοικη» διου είχε καταφύγει. Τῇ Λουΐζα, ὅταν τὴν ξαναείδα χρόνια μετά, σέ κάποια κηδεία στηριζόταν σέ δεκανίκια καὶ τίποτε δέ θύμιζε τὸν παλιό ἑαντό της, ἐκτός ἵνως ἀπ' τὴν περιφάνεια τῆς καὶ τὸν τρόπο πού ἀντιμετώπιζε τὴν ἀναπηρία της. Ἡταν ἀλλοτε πολὺ πλούσιοι ἄνθρωποι κι οι δυό τους, ἀπ' τοὺς «Ἐλληνες τῆς Ἀλεξάνδρειας, τὸν καρό πού ἡ Ἑλληνική παροικία ἦταν στὴν ἀνθιστή της. Στό Τρίκερι ἐσχίζε τῇ θάλασσα σάν δελφίνι καὶ τῇ χάζεναν δυό μικρές κοπέλες, γεμάτες θαυμασμό.

(...) Η Ἀντιγόνη Κάρλου ὑπέφερε ἀπό ψυρίαση νευρικῆς φύσεως. Οἱ συνθήκες τῆς Ἀσφάλειας δέν εἰνοῦσσαν τὴν ἄρρωστια της. Γέμισε πολὺ γρήγορα μέ λέπια, φολίδες, σκασίματα πού μάτωναν καὶ τὴν τυρανοῦσαν. Οἱ πιό πολλές συγκρατούμενες φρόντιζαν ν' ἀποφύγουν τή στενή γειτνιασή μαζί της. Ἐγώ κι ἡ ἀδελφή μου τή βάλαμε ἀνάμεσά μας. Ἀργότερα, ὅταν ἡ κατάστασή της χειροτέρεψε, τή μετέφεραν στό ἀστυνομικό τμῆμα τῆς ὁδοῦ Υπερειδοῦ.

Πολὺ ἀργότερα μετά τή δίκη μας, βρέθηκαμε μέ τὴν Ἀντιγόνη στό Τρίκερι. Εύτυχως γιά κείνην, μιά ἐπιτροπή, ἐπιφορτισμένη ἀπ' τό Υπουργείο Δημ. Τάξεως νά ἀπολύσει ἐξόριστες, τή συμπεριέλαβε στίς λίστες της. Φυσικά δέν καλοπέρασε ἐπρεπε

ἄρρωστη-ξάρρωστη νά δουλέψει, μιά καὶ τά οἰκονομικά τους ἡταν χάλια καὶ τό κοριτσάκι της μεγάλων. Ὁ Θόδωρος, ὁ καλός της, ἡταν ἀκόμα ἐξόριστος στὸν Αι Στράτη. Δούλεψε λοιπόν σ' ἓνα βιβλιοδετεῖο, μαζί με τή Μαρία Σβετζούρη, παλιά γνωριμιά τῆς φυλακῆς. Λεπτομέρειες ἀπό τὴν προσωπική της περιπέτεια ὑπάρχουν στό βιβλίο της μέ τὸν τίτλο Θυμάμαι ἀπ' τίς ἐκδόσεις Γκοβόστη.

Ο πατέρας τῆς συγγραφέως ἦταν τριατατικός. Ἡ οἰκογένεια βρισκόταν ἐκτός τῶν Ἀθηνῶν: ἀνάμεσα στίς πόλεις ἦταν ἡ Σύρα καὶ ἡ Σαντορίνη.

Μ' ἀρέσει νά ὀνειρεύομαι πός μπορῶ νά περπατάω ἐλεύθερα καὶ γρήγορα, δύως παλιά. Δύσκολο νά δεχθεῖς μιά μοίρα πού σέ κάνει νά περπατᾶς σάν τά καβούρια. Λίγο λοξά, ἵσως ἀστεῖα γιά ὅσους σέ βλέπουν, ἀλλά ἀσχημα γιά σένα. Ὄπως καὶ νά 'χουν τά πράγματα, ωά 'θελα σ' αὐτήν τή δύσκολη ἐποχή μου νά γινόταν νά νικήσω τὴν κακοτυχιά. Μ' ἀρέσει νά πιστεύω ἀκόμα στά θαύματα κι ἔνα πρωινό νά ξυπνήσω καὶ νά κινοῦμαι σάν δίποδο ζωντανό πλάσμα. Μακάρι νά μήν ἔμενε μονάχα ἡ εὐχή. Δύσκολο νά διαφεντέψεις τή μοίρα σου.

Ἐδῶ ἔχουμε ἀνάδυση μιᾶς ἀλλης μνήμης πού δέν ἔχει νά κάμει μέ τή φυλακή, ἔχει νά κάμει μέ τή μνήμη τῆς οἰκογένειας καὶ παραπέμπει στά πράγματα πού πάντα ἀναζητᾶμε καὶ δύσκολα τά φτάνουμε καὶ πού είναι τόσο πολύ οἰκεῖα:

Εἶχα μά θεία ἀδελφή τοῦ πατέρα μου, πού δέν τή γνώρισα ποτέ. Ἡταν, λέει, δημοφη κοπέλα, ἀλλά τῆς ἐλαχε νά είναι ὑπνοβάτις. Ἐνα βράδυ, στήκωθηκε σάν ὑπνοτισμένη κι ἐτρασε ὡς τό μικρό μπαλκονάκι τοῦ σπιτιοῦ της κάπου στὴν ὁδό Ματρώζου, δχι μακριά ἀπ' τό σημερινό μας σπίτι. Τά ζύλινα κάγκελα τοῦ μικροῦ ἐξώστη είχαν σπάσει σέ κάποια μεριά. Υποχώρησαν καὶ βρέθηκε στό κενό. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά σπάσει τή ραχοκοκαλιά της καὶ νά βρεθεῖ, σφιγμένη μ' ἓνα μεταλλικό κορσέ, καρφωμένη σέ μια πολυθρόνα.

Μιά μέρα ὁ πατέρας μου, ἐπιστρατευμένος τότε μιά καὶ δούλευε στά «κινητά» ταχυδρομεῖα, ἀφησε ἀνέμελος τό περιστροφό του σ' ἓνα συρτάρι. Η θεία ἡ Μεταξούλα τό ἐντόπισε καὶ κατάφερε,

μεταποτίζοντας τήν άναπτηρική πολυθρόνα της, νά πάρει στά χέρια της τό σπλο. Όταν τή βρήκαν, ήταν πιά νεκρή. Νέα, ώραια και έρωτευμένη θρηνήθηκε πολύ. Ο καλός της έχουν δάκρια και σκορπούσε λουλούδια στόν τάφο της.

Ο πατέρας δέν έπαιψε ποτέ νά κατηγορεῖ τόν έαυτό του γιά τό χαμό της. Κι έμεις χρόνια άργότερα, όταν οι γονεῖς μου παντρεύτηκαν, θαυμάζαμε μιά τεράστια κορυφαίας μεταποτίζοντας φωτογραφία της «άχαρης», δύος τήν δυνομάτικαν οι άδελφές της. Ή «άχαρη» — μέ τήν έννοια διτέν πρόλαβε νά χαρεῖ τή ζωή — έμεινε κάτι σά θρόλος στήν οικογένεια από τότε. Κάποια ξαδέλφη άγαπημένη κληρονόμησε τ' δυνομά της μέ τό ύποκοριστικό Σούλα. Και σ' ολόκληρο τό σού ή θεια πού δέν γνώρισε τά γηρατειά, φάνταξε σά πρόσωπο παραμυθιού.

Πόσες έρευνες δέν γίνονται γιά τίς άναγνώσεις, τό μυθιστόρημα, πού ύποκαθιστά τό παιδικό βιβλίο. Πόσο δλοι δέν είμαστε έτοιμοι νά μιλήσουμε γιά τήν έπιπτωση πού είχε έπάνω μας έτούτη η έκεινη ή άνάγνωση, και μάλιστα όταν συμβεῖ νά είναι έναντιμα μιᾶς λογοτεχνικής άφηγησης. Σέ ποιο βαθμό ή συγγραφέας μας άναπαράγει, σέ ποιο βαθμό φαντάζεται, σέ ποιο βαθμό συνδυάζει;

Η Σαντορίνη, ή Θήρα, μέ τό ήφαιστειο στή μέση της φάνταξε στήν παιδική φαντασία μου καταραμένο νησί. Φοβόμουνα νά διασχίω τούς χαλικοστρομένους δρόμους της και κρατούσα σφιχτά τό χέρι της μητέρας μας πηγαίνοντας γιά περίπατο μέχρι τό κοντινό Μεροβίγλι. Τά σπίτια της μοιάζαν μέ μεσαιωνικά φρούρια. Η ταράτσα τού δικού μας είχε πολεμίστρες μεσαιωνικές, ήπ' όπου άγνωστείμε τόν δρίζοντα και πιστείμε σ' όλες τίς ιστορίες τών «μόρων» (μαυροί, σύμφωνα μέ κάποιες άφηγησεις τοπικές).

(...) Πιστείμε τότε στούς βρικόλακες, έπηρεασμένη βαθιά ήπ' τό μυθιστόρημα γύρω ήπ' τόν κόμη Δράκουλα. Τό δημοσίευε σέ συνέχειες ένα περιοδικό τής έποχής, τό Μπουκέτο πού τό άγόραζαν γιά νά περάσουν τήν ώρα τους οι δικοί μου. Διυτυχώς τό καταβροχθίζαμε μέ τή σειρά μας κι έμεις, μέ άποτέλεσμα νά φοβάμαι νά πάω μόνη μου ήπ' τό ήνα δωμάτιο στό ήλλο. Υπάρχουν άκόμα νύχτες άγρυπνίας, τρόμου και άγωνίας γεμάτες ήπ' όπερφυσικά ήντα και τέρατα.

Κάποτε προσπαθούν νά ξεπεράσουν τό φόβο και βάζουν στοίχημα τά παιδιά νά μπούν στό νεκροταφείο βράδυ, στό χωριό Καρτεράδο, όνομαστό γιατί οι περισσότεροι ήπ' από τούς κατοίκους του έπασχαν ήπ' από τραχώματα. Άπο τή Σαντορίνη ή ίτιδηποτε ήλλο οι παιδικές έντυπωσεις πού άνακαλούνται ήργοτερα μπορούν νά συνθέσουν ένα σχήμα έξαρτημένο, οχι τόσο ήπ' από τόν ίδιο τό χώρο, ήλλα ήπ' από τή βίωση τού χώρου μέσω τῶν άναγνώσεων. Ο ίδιος ό χώρος μπορεῖ νά μήν τρομάζει, όταν ίμως τό χώρο τόν βλέπεις και μέσω τού Δράκουλα, ή τρόμος είναι έντονότερος. Άν έχει κάποια σημασία αυτή ήφορα τό βαθμό στόν όποιο τά βιώματα αυτά είναι έγγραψιμα σέ μια ίστορική ήπτική, πού έχει νά κάμει μέ τή διαμόρφωση τής εύαισθησίας, μέ τήν έπενέργεια τῶν άναγνώσεων, μέ τήν βίωση τού χώρου. Και ήλα αυτά ήταν πλέον είναι βέβαιο διτέν ήπαρχει καμία κατασκευή στίς έντυπωσεις αυτές. Είναι ή μνήμη όπως άναδυεται στή διάρκεια τού κυνηγητού πού κάνεις γιά νά μήν τή έχεις.

Μία μέρα πήγαμε μαζί της άναζητώντας τόν κοινό τάφο τῶν έκτελεσμένων στή διάρκεια τού Έμφυλιον. Ο λάκκος, κάποιον παράμερα, κοντά στούς αιτόχειρες πού δέν είχαν δικαίωμα στήν εύη τῶν πατάδων. Στόν περιβόλο τού ήπεραντού Γ' Νεκροταφείου, κάποιον κοντά στά έβραικά μνήματα σταθήκαμε.

Η Αργυρώ διαμαρτυρήθηκε, μισοκοροϊδεύοντας, με τά δύο χέρια στή μέση της: «Δέ μοι τό είπατε πιό νορίς πώς ήθα φτάναμε στό τέρμα θεοῦ». Υιοθετήσαμε τήν έκφραση και κάθε φορά, μετά ήπ' από πεζοπορία, τή χρησιμοποιούσαμε. Μά κι ή Αργυρώ μέ τή σειρά της έλθηκε ήπ' τόν όριζοντα. Κλείστηκε στό σπίτι της, άνικανη νά περπατήσει, μαζί μέ τόν άνδρα της πού ήταν σέ τρισχερότερη κατάσταση ήπ' τή δική της. Κάποτε, μέ τά χρόνια, ή δύστυχη Αργυρώ ήπόμεινε ό μόνος κρίκος πού μ' έδεινε άκομη μέ τόν κύκλο τής Νίνας και τῶν δικῶν της.

Ο όμαδικός τάφος είναι κοντά στούς αιτόχειρες. Τό έπισημαίνει ή μνήμη. Δέν τό σχολιάζει και συνεχίζει ή ίστορια τής Αργυρώς, τού τελευταίου κρίκου μιᾶς οίκογενειακής σχέσης. Υποθέτω πώς άντες στό Γ' Νεκροταφείο οι αιτόχειρες μέ τούς έκτελεσμένους γειτνιάζουν, ήλλα αυτή τή γεωγραφία τού

Τά σχέδια τῶν σ. 131 καὶ 134 ἀπό τὸ λεύκωμα τῆς Βίργος Βασιλείου,
Τρίκερι. Σχέδια 1948-1953, Αθῆνα 1998

θανάτου μᾶς τὴν ὑπενθυμίζει ἡ Βασιλείου. Αὐτή ἡ γεωγραφία τοῦ θανάτου λέει πολλά πράγματα. "Ἔχουμε ἀπό τοὺς ἀνθρωπολόγους κυρίως κάποιες ἐπισημάνσεις τοῦ γεγονότος διτὶ τὰ νεκροταφεῖα στὸ Αἴγαιο πέλαγος εἰναι ταξικά. Τά νεκροταφεῖα πρόσφατα, τοῦ 19ου αἰώνα. Τρεῖς σειρές εἰναι, τρεῖς τάξεις. "Οταν μπεῖ κανεὶς σὲ ἔνα παλιό νεκροταφεῖο μᾶς μικρῆς πόλης, θά δεῖ διτὶ τὰ περισσότερα ἀγάλματα, οἱ ἐπιγραφές ἀνήκουν στὸ χώρῳ πού εἰναι στὴν εἰσόδῳ καὶ ὅσο προχωρεῖ, τόσο οἱ τάφοι δέν εἰναι ἐμφανεῖς. Ἀλλά εἰναι προφανές διτὶ ὅταν φτιάχνεται ἔνα νεκροταφεῖο, κάποιοι σπεύδουν νά ἀγοράσουν ἔνα τόπο γά νά ταφοῦν. Καὶ οἱ πρῶτοι πού σπεύδουν εἰναι οἱ πιό εὐκατάστατοι ἀνθρωποι. Αὐτὸς εἶναι διαφορετικό ἀπό τὸ νά ὑπάρχουν ζῶντες καὶ εἶναι διαφορετικό ἀπό τὸ νά ὑπάρχει μία βούληση διτὶ τὸν τάφο θά τὸν κανεὶς κοντά στοὺς αὐτόχθονες. "Ἐλεγα προηγουμένως διτὶ ὑπάρχει δῆλη αὐτῇ ἡ ἱστορία τῆς κοινωνικῆς γεωγραφίας τῶν

νεκροταφείων σέ κάποιους τόπους, γιατὶ ἀλλοῦ δέν μπορεῖς νά ξεχωρίσεις ποιός εἶναι βασιλιάς καὶ ποιός εἶναι πένης. Εἶναι τό ἐκδημοκρατισμένο νεκροταφεῖο. Ἀποκτήσανε κάποια στιγμή οἱ ἀνθρωποι ἔνα εἰσόδημα καὶ ὑπάρχει μία δημοκρατία στὸ νεκροταφεῖο. Ἐδῶ δμως ὑπάρχει μία τιμωρία.

Πάλι γιὰ τὴ μνῆμη:

Μέ τὸ δικό της θάνατο κόπηκε θαρρεῖς τὸ νῆμα μᾶς ἀτέλειωτης σειρᾶς ἀπό μνῆμας. Κανένας δέν ἀπόμενε ἀπ' τὸ μαγεμένο κόσμο τῶν βιβλίων τοῦ σπιτιού μὲ τίς γάτες. Στοιχείωνον συχνά-ποκνά τὶς νύχτες μου μέ παράξενα δνειρα καὶ ἀπτές ἀναμνήσεις. Ἡ μακριά ἀλυσίδα κρατάει δλονς τοὺς κρίκους τῆς ἀκέραιους, ἀθραυστονς. Καὶ χαιρομαι ὅταν μπορῶ ἀκόμα νά θυμάμαι.

(...) Στὶς ἀκρογιαλίες τοῦ Τρίκερι, τριγύριζε ἡ Τιτικά μαζεύοντας κοκύλια. Ἦταν μία ζανθή λεπτή φριγόνδρα, ἀεικίνητη καὶ πολυάσχολη. Τά μικροσκοπικά δστρακα τά τρυπούσε μέ ἀπέραντη ὑπομονή καὶ κατασκεύαζε διπλές καὶ τριπλές σειρές γιά περιδέραια, προορισμένα πάντα γιά κάποια ἀπ' τίς φίλες της στὸ νησί. Ιδιαίτερα γιά τίς «ἄρρενοτες». Γιά νά μήν κάνουν τὸν κόπο νά σκύβουν. Κι ἂς ἦταν δλες τους σχεδόν πιό γερές ἀπ' τὴν ίδια. Κι ἂς ἔφυγαν γιά τὰ σπίτια τους γιατὶ «ἔπασχαν» ἀπό «ἀνήκεστο βλάβη», πού καθόλου δέν τίς ἐμπόδιζε ὥστόσο νά παντρευτοῦν καὶ νά φτιάζουν τά σπιτικά τους.

Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει μία στρωματογραφία, ὑπάρχουν πλούσιοι καὶ φτωχοί, παρά τὸ γεγονός διτὶ ὑπάρχει ὁμαδική ζωή, καὶ μὲ ἀντηρούς κανόνες μάλιστα, λιγότερο ἀντηρούς δπου δέν ἥταν τὸ σύνολο ὑπὸ τὸν κομματικό ἔλεγχο. Νομίζω διτὶ στὴν Κέρκυρα -στὴν ἀχτίνα Θ- τὸ σύστημα ὑπῆρξε πολὺ πιό ἀδιάβροχο. "Υπάρχουν πλούσιοι καὶ φτωχοί: μιά γυναικό τῆς ὅποιας ὁ γιός εἶναι φυλακή πλένει τὰ ροῦχα τῶν ἄλλων συγκρατούμενων γυναικῶν πού ἔχουν μία ἀνεστή, γιατὶ πρέπει νά στέλνει κάποια χρήματα στὸ παιδί. "Υπάρχουν καὶ τὰ κριτικά μιαλά, τὰ ξύπνια μιαλά καὶ τὰ μιαλά πού ὑποτάχτηκαν στὴ λογική τῆς κομματικῆς σκοπιμότητας. Οἱ σκληροί καὶ οἱ εὐαίσθητοι, αὐτοί πού σκοτώνουν τίς γάτες μέ ἔνα αἰτιολογικό καὶ τὸ κάνουν μέ εύχαριστηση, καταδίδουν τή γάτα πού ἔχει κρυφτεῖ στὸ ὑπόγειο,

τήν καταδίδουν στούς φρουρούς και τή σκοτώνουν· μέ τό δπλο, τό σκύλο, πού ύποτιθεται ὅτι θά μπορούσε νά ήταν λυσσασμένος, νά δαγκάσει ἔνα χωροφύλακα.

Υπάρχουν οι ἄνθρωποι πού καταφέρνουν νά ἐπιβιώσουν μέ τήν ἐπίκλησην μιᾶς ἀσθένειας, ή όποια ώστόσο δέν είναι μόνο ἔνα μέσον (εδῶ ή ματιά τοῦ ἀπόδεσμενού ἀνθρώπου είναι ὁξεία), ἐν ὅψει τῆς ἀπελευθέρωσής τους ἀπό τήν ἔξορια· είναι και μέσο γιά καθυπόταξη τῶν ὑπολοίπων. Εάν είναι ἀρρωστη νά μήν σκύψει νά μάσει κοκκύλια – μαζεύει τά κοκκύλια ή Τιτίκα. Είναι ἀκόμη οι ἀνθρώπινοι χαρακτῆρες, πού δσοι ἀναδύονται στό προσωπικό δίκτυο είναι δλοι τους ἔξαιρετικοι. Θά θυμίσω τή γνωστή ἱστορία τοῦ Δεσποτίδη. Ἔχει περάσει βασανιστήρια και ὅταν δικάζεται δέν μπορεῖ νά σταθεῖ στά πόδια του. Πέφτει. Οι δικαστές του δέν ἔχουν σχηματίσει γνώμη πρίν τόν φέρουν στό ἑδώλιο τοῦ κατηγορούμενου, δηλαδή νά ἔρουν ἂν αὐτός ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά σταθεῖ στά πόδια του. Τοῦ κάνουν τέτη στή διάρκεια τῆς ἀκροαματικῆς διαδικασίας. Βάζουν ἔνα μαχαιρί ὅρθο μέ τή μύτη πρός τά ἐπάνω. Δίπλα ή μάνα του. Τόν σηκώνουνε και αὐτός κάνει τήν κίνηση τοῦ ἐκκρεμοῦς, πέφτει ἐπάνω στή λάμα και φυσικά δλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πού ηταν πεπεισμένοι ὅτι ὑποκρίνεται κάπως τά χάσανε και τόν ἄφησαν νά ἀπολογηθεῖ και νά παρακολουθήσει τή δίκη χωρίς νά σηκώνεται. "Ἄν αὐτή ή πληροφορία τῆς ἀστάθειας τοῦ Δεσποτίδη ἔρχόταν ἀπό μία ή δύο μαρτυρίες, θά είχαμε και ἐμεῖς τά ἐφωτηματικά τῶν δικαστῶν. Τώρα ἔρχεται μία, θά τήν ἔλεγα πρόσθετη μαρτυρία, τελεσιδική· γιατί τό μάτι τοῦ ἀφήγητη σταματάει νά στρέφεται στόν Δεσποτίδη και στρέφεται στόν στρατιωτικό δικαστή. Αὐτοῦ τήν ἀντίδραση μᾶς μεταφέρει και αὐτό καθιστᾶ, για ὅποιον είχε τίς ἀμφιβολίες του, τό γεγονός πραγματικό και ὅχι κατασκευασμένο.

Τό βιβλίο τῆς Βασιλείου μπορεῖ νά είναι ἔνα ἔναυσμα γιά τήν διαφοροποίηση τῶν ἐνδιαφερόντων πού δφείλουμε νά ἔχουμε ως ἱστορικοί. Όχι μόνο αὐτό και πολλά ἄλλα τέτοια βιβλία. Κάποια τους δμως είναι πιό ἀποτελεσματικά γιά τόν ἀπλούστατο λόγο ὅτι ἔχουν ἐκφραστική δύναμη. Τό βιβλίο αὐτό ἔχει ἐκφραστική δύναμη, είναι πραγματικά λογοτέχνημα και

ἔχηγει γιατί είναι λογοτέχνημα ὁ Δημήτρης Ραυτόπουλος πού τό προλογίζει. Τό καίριο πρόβλημα θά είχε νά κάμει μέ τό πῶς συγκροτεῖται ή μνήμη. Ἐδῶ ἔχουμε μία ἀκραία περίπτωση ἔξαναγκασμοῦ τῆς μνήμης, ἀκραία περίπτωση νά ἀναδύθει ἡ μνήμη. Ή μνήμη δέν ἀναδύεται ποτέ μόνη της, χωρίς τή βούληση τοῦ φορέως της νά τήν κάμει νά ἀναδύθει. Υπάρχει φυσικά μία μνήμη ή όποια ἔρχεται χωρίς νά τήν ἔξαναγκάσεις, χωρίς νά θέσεις στόν ἑαυτό σου τό ἐρωτημα τί ἔγινε ἡ μνήμη, πῶς ἔγιναν τά πράγματα τή στιγμή ἐκείνη. Δέν είναι δική μου δουλειά νά διερευνήσω, νά μάθω ὁ ἰδιος πῶς νά φτιάξω μία θεωρία γιά τή μνήμη. Δική μου δουλειά είναι νά πᾶ ὅτι κάθε ἀπομνημόνευμα πού χρησιμοποιῶ ως ἱστορική πηγή προκύπτει ἀπό μιά διαδικασία συγκρότησης τῆς μνήμης. Κοινοτυπία. Τό ἀπομνημόνευμα ὑπακούει σέ κάποιες λύσεις, σέ κάποιες ἀνάγκες. Ὄμως ή μνήμη ἐκείνη ή όποια ἀναδύεται μέ πρόθεση, δχι τήν ἀποκατάσταση τοῦ μηχανισμοῦ τῆς μνήμης, ἀλλά τή διαιώνιση τῶν γεγονότων πού ἀποτελοῦν τή μνήμη, ἐπιβάλλει κάποιους ἄλλους καταναγκασμούς. Πρῶτος είναι ὁ χρονολογικός: πότε ἔγιναν αὐτά τά πράγματα. Όταν ἔχουμε μαρτυρίες μέ χρονολογίες, και μάλιστα μέ ἡμερομηνίες, και ἔχεις τήν ἀμφιβολία κατά πόσο ἡ χρονολογημένη μνήμη στηρίζεται σέ ἔνα ἡμερολόγιο και δέν ἥρθε ὁ χρόνος ἐκ τῶν ὑστέρων νά πλαισιώσει τά διασωζόμενα γεγονότα, δέν καταλαβαίνεις πόσο ἔντονη είναι ἡ ἐπενέργεια, ή ψυχολογική διάσταση στή διαδικασία συγκρότησης τῆς μνήμης. Πόσο λίγη ἐμπιστοσύνη δίνουμε σέ δλες αὐτές τίς ἀπομνημονεύσεις πού είναι ἔκτος τόπου και χρόνου.

Ο ἱστορικός πού θέλει νά είναι ἀκριβής, πού θέλει νά ὑπηρετεῖ τό «πραγματικό» ἔχει κάποια τέτοια ἀντανακλαστικά και πολλοί μας βάλλαμε στήν ἄκρη ἔνα ἀπομνημόνευμα ψέγοντας τόν ἐκδότη, γιατί δέν ἔβαλε στό περιθώριο ή σέ ύποσημειώσεις κάποια χρονολογικά ή γεωγραφικά σημεῖα, ὄριοθετώντας αὐτόν τόν «ἄχταρμά». Μή τυχόν ὅμως και ὁ «ἄχταρμάς» ἀποτελεῖ τή γνησιότερη διαδικασία ἀνάδυσης τῆς μνήμης, μή τυχόν ὁ «ἄχταρμάς» είναι ἐκείνος πού ἐπιτρέπει νά καταλάβουμε τί διασώζει τελικῶς ή μνήμη: Όλα αὐτά τά πράγματα μπορεῖ νά είναι στοιχειώδη, ἀλλά ἀνήκουν στίς ἔγνοιες τοῦ ἱστορικοῦ.

Από τά πολλά προβλήματα θυμίζω ἔνα πού προκύπτει ἀπό τίς μαρτυρίες αὐτοῦ τοῦ τύπου. Φανταζόμαστε μία ιστορία ἀπό τήν ἀπελευθέρωση καὶ ὑστερα, καὶ παίρνουμε ἔνα μικρό κομμάτι ἀπό τήν ἀπελευθέρωση ἥσες τήν ἐναρξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἔνα πολύ μικρό κομμάτι. Θά εἰχαμε προβλήματα τοῦ τύπου πόσοι συνελήφθησαν καὶ ποιοι συνελήφθησαν, πόσοι ἔφτασαν στήν Ἐλ Ντάμπα. Ὄλα αὐτά πάρα πολύ ώραια. Καὶ εἶναι πιθανόν, εἶναι δυνατόν νά βγούνε κάποια νούμερα πού είναι κοντά στήν πραγματικότητα.

Ἀκόμη, θά μπορούσαμε νά κάνουμε προσωπογραφικότερες προσεγγίσεις, μετρήσεις καὶ ἐπαγγελματικές ταξινομήσεις. Πολύ ώραια καὶ πολύ χρήσιμα πράγματα καὶ μακάρι νά τά εῖχαμε ὅλα αὐτά. Ἀλλά αὐτοί οἱ ἀνθρώποι ὑπῆρχαν πρίν, ὑπάρχουν καὶ μετά. Πώς θά τους βρᾶς αὐτούς τους ἀνθρώπους στίς ἐκλογικές συμπεριφορές, πώς θά τους βρᾶς αὐτούς τους ἀνθρώπους στίς διαδικασίες ἐπιτυχίας η ἀποτυχίας στό ἐπαγγελματικό ἐπίπεδο; Υπάρχουν τρόποι νά τους βρεῖς, ἀλλά δέν είναι αὐτό τό ζήτημα. Δηλαδή κάπου φτιάχνουμε ιστορικές ἀσυνέχειες πού ἐνδεχομένως νά παραμορφώνουνε τίς καταστάσεις ὅπως ἐμφανίζονται τή στιγμή πού ἐμεῖς τίς καταγράφουμε. Μέ δυό λόγια χρειάζεται νά ἔχουμε μεγαλύτερη πλαστικότητα, μεγαλύτερη διολισθητική ίκανότητα, ἄρα νά βρίσκουμε τρόπους ώστε νά βλέπουμε αὐτούς τους ἀνθρώπους καὶ μέσα ἀπό ἄλλες στιγμές παρατήρησης, οἱ ὅποιες ὀπισθοβατικῶς θά μᾶς πήγαιναν στίς προηγούμενες. Είναι προβλήματα στοιχειώδη, δύσκολα δμως.

Αὐτοῦ τοῦ τύπου οἱ ἀφηγήσεις μᾶς ἐπιτρέπουν νά βλέπουμε τή ζωή τῶν ἀνθρώπων καὶ μετά ἀπό τό σημεῖο ἐκεῖνο ὅπου θά

ἔστιάζαμε τήν προσοχή μας: θά λέγαμε τότε ὅτι οἱ μαρτυρίες αὐτές ὑπηρετοῦν ὅχι μόνο τήν ἀποκατάσταση τής ιστορίας, γιατί αὐτή θά ἡταν μία ιστορία πού θά ἡταν ἡ ἀφήγηση ὅλων τῶν καθέκαστα ἀτομικῶν ιστοριῶν, ἀλλά καὶ τή συγκρότηση τῶν κατηγοριῶν ἐκείνων πού θά καταστήσουν ιστορία μία ζωή πού φαίνεται πώς δέν ἀνήκει στά ἐνδιαφέροντά της. Ἰσως ὑπερβάλλω, ἀλλά τά κείμενα πού ἔχουν δύναμη μέ κάνουν πάντοτε νά σκέφτομαι πώς ἔχουν πολλή ιστορία μέσα τους καὶ τά κείμενα ἐκεῖνα πού θέλουν νά είναι ιστορικά καὶ πού είναι ἀναπαραστάσεις ιστορικῶν περιόδων, ιστορικῶν προσωπικοτήτων, είναι ἔκτος ιστορίας. Ἀν ἀναπαρασταίνουν τήν ιστορία στήν ἐπιφάνεια οἱ καλοὶ λογοτέχνες τύπου Σπύρου Μελά η ἐρμηνεύουν, δόπως ὁ Καραγάτσης, τό 1821 μέ τή βοήθεια τής ψυχανάλυσης η τής προβολῆς τοῦ πολιτικοῦ τους παρόντος στό παρελθόν, δέν μᾶς ἀπηχοῦν πραγματικές ιστορίες στή λογοτεχνία. Κάποτε θά ἐπρεπε ἀντί γενικῶς γιά ιστορικό μυθιστόρημα, νά χρησιμοποιήσουμε πιό ρητές ἐκφράσεις: ιστορίζον, ιστορικόστροφο, σέ διάκριση ἀπό τό οὐσιαστικά ιστορικό. Ή πραγματική ἀπήγηση τής ιστορίας ὑπάρχει στήν ἀνάδυση τής μνήμης, στόν τρόπο πού συγκροτεῖται η μνήμη καὶ η ἐκφορά τῶν βιωμάτων. Δουλειά μας είναι νά δοῦμε ποιά βιώματα ἔχουν συλλογική ισχύ καὶ ποιά βιώματα θά μπορούσαμε νά τά θεωρήσουμε ὅτι σημαδεύονται περισσότερο ἀπό τήν προσωπικότητα τοῦ καθενός φορέα, γιατί τελικῶς ὅλα τά βιώματα είναι κοινά.

Σπ. I. Άσδραχάς

Ο έλληνικός έμφύλιος πόλεμος και η ιστορία του

ΤΟ «ΕΠΕΤΕΙΑΚΟ» 1999

ΜΕ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΜΦΥΛΙΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ στήν Εύρώπη, πού διοργάνωσαν τόν Φεβρουάριο τού 2000 στήν Αθήνα τά Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, σέ συνεργασία μέ αλλα ίδρυματα τής Έλλαδας και τού έξωτερικού, όλοκληρώθηκαν οι έπιστημονικές συναντήσεις που συνόδεψαν τήν έπετειο τῶν 50 χρόνων από τήν λήξη τού έλληνικού έμφυλου πολέμου.¹ Ο κύκλος τῶν έπιστημονικῶν συνεδρίων είχε, ας θυμίσουμε, ξεκινήσει τήν άνοιξη τού 1999 στό Λονδίνο και συνεχίστηκε μέ μιά πλούσια σειρά ιστορικῶν συνεδριών². Ταυτόχρονα, ύπηρχαν πολλά σχετικά άφιερώματα στόν περιοδικό και ήμερησιο τόπο. Από αυτά ξεχώρισε

έκεινο τοῦ περιοδικοῦ *Αντί πού φιλοξένησε απόψεις και νέο άνεκμετάλλευτο ώς τώρα ύλικό.* Δέν θά ήταν ύπερβολή νά ίσχυριστούμε ότι στά πρόσφατα χρόνια στήν χώρα μας, δέν ύπηρξε άλλο ιστορικό γεγονός, άλλη ιστορική περίοδος, που νά ήρθε μέ τόσο λαμπρό τρόπο στό προσκήνιο τοῦ έπιστημονικοῦ και δημόσιου ένδιαιφέροντος. Άπο αυτήν τήν άποψη ή έπετειος και οι έκδηλώσεις της είχαν ούσια και περιεχόμενο: όχι μόνο «έπισημοποιήθηκε» ή ένασχόληση μέ τόν έμφυλο πόλεμο και τήν έποχή του, όχι μόνο στράφηκε τό ένδιαιφέρον πρός τήν μελέτη του, άλλα αυτό ζήγινε μέ τόν πλέον κατηγορηματικό τρόπο. Ο έμφυλιος μπήκε από τήν μεγάλη πόρτα, θά λέγαμε, στά άντικείμενα πού απασχολούν ή πού πρέπει νά απασχολούν τήν άκαδημαϊκή έρευνα, τίς προσπάθειες ιστοριοδιφών, φοιτητῶν και πανεπιστημιακῶν δασκάλων. Ή πολλά ύποσχόμενη αυτή εισοδος, θά ήταν καλό νά προδικάζει και έξισου γόνιμη μελλοντική πορεία.

Όποισδήποτε, μέσα σέ λιγότερο από ένα χρόνο άνακοινώθηκαν ή δημοσιεύ-

θηκαν γιά τόν έλληνικό έμφυλιο πόλεμο τόσα άκαδημαϊκά κείμενα, έργασίες, ύποθέσεις, έκτιμησεις και απόψεις, δσα δέν είχαν δεῖ τό φῶς στά προηγούμενα πενήντα χρόνια πού μᾶς χωρίζουν άπο τήν ηδη μακρινή έκεινη έποχή. «Ενας άπληροφόρητος θά ύπέθετε ότι τό έπιπεδο τῶν γνώσεών μας γιά τήν περίοδο τού έμφυλιού θά έχει ριζικά άλλαξει σέ σχέση και σέ σύγκριση μέ τήν προεπειακή έποχη. Θά ήταν άνακριβές νά ίσχυριστούμε ότι τίποτα δέν άλλαξε, ότι τίποτα τό νέο δέν άκουστηκε και δέν γράφτηκε. Ταυτόχρονα δμως θά ήταν τουλάχιστο ύπερβολικό νά ίσχυριστούμε ότι οι γνώσεις και οι άντιλήψεις μας γιά τόν έμφυλο και τήν ιστορία του έκαναν ένα άποφασιστικό βήμα πρός τά έμπρος. Ότι οι προηγούμενες είκόνες και διαπιστώσεις άνατράπηκαν και ότι τήν θέση τους πήραν νέες ριζοσπαστικές προσεγγίσεις. Τό στίγμα τής πληθωρικής έπετειακής δραστηριότητας είναι ίσως ή πρώτη προϋπόθεση γιά τήν άνασκόπηση και άξιολόγησή της.

1. Τά παραθέτουμε κατά χρονολογική σειρά: (1) «Domestic and International Aspects of the Greek Civil War», Λονδίνο, Center for Hellenic Studies, King's College, 18-20 Απρίλιον, 1999- (2) «Ο Έλληνικός έμφυλος πόλεμος, 1946-1949», Καρπενήσι, Έλληνικό Κέντρο Πολιτικών Έρευνών,

Πάντειο Πανεπιστήμιο, 29-30 Σεπτεμβρίου 1999- (3) «Ο Έλληνικός Έμφυλος Πόλεμος. Από τήν Βάρκιζα στόν Γράμμο», Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ίοντο Πανεπιστήμιο, 20-23 Οκτωβρίου 1999- (4) «Οι έμφυλοι πόλεμοι στήν Εύρώπη τού 2000 αιώνα», Αθήνα, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνί-

Οι προῦποθέσεις

Τό έρωτημα πού εύλογα άκολουθει άφορα τό σημείο όπου βρισκόταν ή ξερευνα γιά τόν έμφυλιο και τήν έποχή του στά πριν τό 1999 χρόνια. Τό σημείο άφορα τόσο τήν άνάδειξη και τήν διαθεσιμότητα ιστορικών πηγών, δσο και τήν έπεξεργασία τους, τό πόσο είχαν δηλαδή οδηγήσει στήν διαμόρφωση έρμηνευτικών σχημάτων και συνθετικών έργασιων γιά τήν περίοδο. Τά συνέδρια δδωσαν μία θαυμάσια εύκαιρια στό έπιπεδο αυτό. Όργανωθηκαν μέ αρτιο τεχνικά τρόπο, έπιτρέποντας και τήν προετοιμασία και τήν κατάθεση τού συνόλου περίπου τών ένασχολήσεων μέ τήν έποχή τού έμφυλιον. Στίς έργασίες τών συνεδρίων κατέθεσαν πληροφορίες, γνώμες και άποψεις τό σύνολο δσων μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο άσχολουνται μέ τήν περίοδο. Οι δργανωτές τών έκδηλώσεων έργαστηκαν μέ σοβαρότητα, άνεδειξαν μέ προσοχή τά δσα κατατέθηκαν και τίποτε δέν σκίασε τήν τόσο πυκνή δραστηριότητα, τόσο άπο τεχνική δσο και άπο έπιστημονική σκοπιά. Ή γενική δργανωτική έπιτυχία μας έπιτρέπει νά συγκεντρωθούμε στήν ουσία τών πραγμάτων, νά ξέτασουμε τά προαπαιτούμενα γιά τήν πρόοδο τών γνώσεών μας: τί είχαν δηλαδή στά

χέρια τους οί ἐρευνητές, ποῦ θά μπορούσαν νά στηριχθούν γιά τήν ἐκπόνηση τῶν ἔργασιών τους, ποιά πεδία ἦταν γνωστά και ἀνοικτά και ποιά ἄγνωστα και ἵσως διοκλητωτικά ἀνέξερευντα.

Ἡ ἐρευνητική συγκυρία ἡταν παραπάνω ἀπό εύνοϊκή. Τά τελευταῖα χρόνια, ἀλλά καὶ στήν διάρκεια τοῦ «ἐπετειακοῦ» ἔτους πού πέρασε, προχώρησε μὲ ταχύτατους ρυθμούς ή ἀνάδειξη καὶ ή διαθεσιμότητα ὑλικῶν πού θά μποροῦσαν νά στηριζουν νεώτερες ἐρευνες και ἐργασίες

γιά τόν ἐμφύλιο καὶ τήν ἐποχή του. Σέ σύγκριση μέ τόν μικρό ἀριθμό ἐρευνητῶν πού ἀσχολεῖται μεθοδικά μέ τήν περίοδο², θά μπορούσαμε νά παρατηρήσουμε ότι ή διαθεσιμότητα ιστορικῶν ύλικων ἔχει, πρό πολλοῦ, περάσει τά δρια τοῦ κορεσμοῦ. Στά παλαιά, δοκιμασμένα καὶ προσφιλῆ πεδία ἐρευνητικῶν δραστηριοτήτων, τά διπλωματικά ἀρχεῖα³ λόγου χάρη, προστίθενται διαρκῶς νέοι ώκεανοι ύλικων. "Ἄς σταθοῦμε λίγο σέ αὐτούς.

Τά Αρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς

περίοδο θέμα.

3. Τά όποια πολύ άπέχουν από τοῦ νά ἔχουν μεθοδικά ἡ ἔστω μὲ ἐπάρκεια ἐρευνηθεῖ. Στά παραδοσιακά ἔξαλλοι ἀργεῖα τοῦ τύπου αὐτοῦ.

βρετανικά, άμερικανικά ή άκομα γαλλικά, προστίθενται συνεχώς νέα προσβάσιμα σύνολα: σοφιετικά άγοεις, άγοεις βαλκανικών τωμαδών κλπ. κλπ.

Ιστορίας είναι ίσως τό καλύτερο παράδειγμα τών δυνατοτήτων που έχουν δημιουργηθεί για τήν έρευνα. Χάρη στήν μεθοδική και αρτιαίη έργασία πολλών ιστορικών, ό έρευνητής έχει εύκολη πρόσβαση σέ υλικά πού αφορούν περισσότερες από μιά πτυχής τοῦ έμφυλίου. Δίπλα σέ αυτές τις δυνατότητες, θά μπορούσαμε νά τοποθετήσουμε τήν συνεχώς αυξανόμενη ποσότητα διαθέσιμων υλικών στά κεντρικά ή, προπαντός, στά τοπικά παραρτήματα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Σέ πολλές πόλεις ό ζηλος τῶν ἀρχειονόμων τῶν ΓΑΚ έχει δημιουργήσει αξιόλογες συλλογές υλικῶν γιά τήν περίοδο. Τό γεγονός δέ οτι τά υλικά αυτά προέρχονται από τοπικές πηγές, τούς δίνει άνεκτιμητη κοινωνική διάσταση⁴. Η δράση τοπικῶν βιβλιοθηκῶν και ή μικροφωτογράφηση σέ κεντρικό ἐπίπεδο έχουν διευκολύνει, σέ σχέση μέ τό παρελθόν, τήν πρόσβαση

στόν τύπο τῆς περιόδου. Καθώς δέ βρισκόμαστε στόν χώρο τῶν διαθέσιμων ἀρχειακῶν υλικῶν, θά ήταν όπωσδήποτε σημαντική παράλειψη νά μήν ἀναφερθούμε στούς δεκαέξι μεγάλους τόμους που έδωσε στήν δημοσιότητα, πρίν ἔνα περίπου χρόνο, ή Διεύθυνσης Ιστορίας τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ⁵. Οι τόμοι αὐτοί περιλαμβάνουν χίλια ὁκτάκόσια περίπου ἔγγραφα η συλλογές ἔγγραφων στρατιωτικού χαρακτήρα τόσο τοῦ Ἐθνικοῦ Στρατοῦ όσο και, σέ πολὺ μικρότερη κλίμακα, τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ. Ή εἰκόνα πού έχουμε γιά τόν πόλεμο καθεαυτό, γιά τις στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις και τά παραλειπόμενά τους ἃν προτιμάτε, δέν μπορεῖ νά είναι η ίδια μετά τήν δημοσιεύση αὐτῶν τῶν υλικῶν.

Πέρα δώμας από τήν πληθώρα διαθέσιμων ἀρχειακῶν υλικῶν, η έρευνητική συγκυρία εύνοηθηκε, τά τελευταῖα χρόνια –από τήν δεκαετία τοῦ '80 ώς σήμε-

ρα– από τήν πληθώρα τῶν δημοσιευμάτων γιά τόν έμφυλιο. Αναφερόμαστε κυρίως σέ μαρτυρίες, βιώματα η προσπάθειες σύνθεσης βιώματων και μεταγενέστερων έρευνῶν που πρόβαλαν τήν πεντηκοστή ἐπέτειο τοῦ 1949, ἐκτοπίζοντας μάλιστα, τόν τελευταῖο καιρό, από τά ράφια τῶν βιβλιοπωλείων, ἀνάλογες ἐκδόσεις ἀναφερόμενες στήν ἀντίσταση και τήν κατοχή. Πολλές από αυτές τις μαρτυρίες η ἔργασίες είναι ίδιαιτερα ὑψηλοῦ ἐπιπέδου⁶. Μιά πρόχειρη ἀνθολόγηση τῶν σχετικῶν δημοσιευμάτων, ἃν μάλιστα προσθέσουμε και τίς τοπικές ιστορίες μέ ἀναφορά στά γεγονότα τοῦ έμφυλιον, περιλαμβάνει περισσότερους από διακόσιους τίτλους, χωρίς καμία φιλοδοξία πληρότητας. Στά παραπάνω θά μπορούσαμε νά ἀθροίσουμε μικρότερης ἔκτασης δημοσιεύματα, σέ περιοδικά, ἐφημερίδες και τοπικές ἐκδόσεις κάθε είδους. Οι νεκρολογίες, γιά παράδειγμα,

4. Ας ἐπιτραπεῖ στόν γράφοντα νά προσθέσει ἔδω τήν μέ μικρούς κόπους και μόνο σχετικά ἔζοδα συγκρότηση μᾶς αξιόλογης συλλογῆς ἀρχειακῶν υλικῶν γιά τόν έμφυλιο, τόσο από τόν ίδιο όσο και από τήν Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης στό Ρέθυμνο. Η ἀπόκτηση τῶν υλικῶν αὐτῶν ἔγινε μέ πολύχρονη ἀναζήτηση σέ παλαιοτάτει και ό μόνος περιορισμός στό τι μπορούσε κανεὶς νά βρει, ὀφειλόταν στίς οικονομικές τούς δυνατότητες. Ο έμφυλιος ἀνήκει σέ μία ἐποχή όπου πολλοί γνωρίζουν γράμματα, όπου πολλοί έχουν τήν αισθητή τής ιστορίας και τής συμμετοχής τους σέ αὐτήν, όπου τό κτισμό τοῦ κράτους και τής ἔξουσίας στηρίζεται πρωτίστως στήν καταγραφή, όπου, γενικά, τά πάντα γράφονται και καταγράφονται μετά μανίας. Παρά τίς «έθνικοενωτικές» πυρπολήσεις ἀρχείων, στόν

βαθμό τῆς μικροπολιτικῆς, πρίν δέκα χρόνια περίπου, δέ ὅρκος τῶν γραπτῶν καταλοίπων τής περιόδου που απέμειναν ἄρκει νά ἀπασχολήσει –η νά πνιξει, ἀνάλογη πώς τό βλέπει κανεὶς – γενεθές ὀλόκληρες ιστορικῶν και ιστοριοδιφῶν.

5. Γενικό Ἐπιτελείο Στρατοῦ/Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατοῦ, Ἅρχεια Εμφυλίου Πολέμου (1944-1949), Αθήνα 1998.

6. Πολύ δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νά ἐπιλέξει ἀνάμεσα στό πλήθος τῶν σχετικῶν δημοσιευμάτων ἐκείνων που έχουν νά προσφέρουν στόν έρευνητή τά περισσότερα. Ένδεικτικά πάντως, γιά νά τονίσουμε τόν πλούτο τῶν πληροφοριῶν και τό ἐνδιαφέρον που παρουσιάζουν γιά τόν έρευνητή. Θά ἀναφέρουμε μερικά από αὐτά τά βιβλία: γιά τήν Ρούμελη τό βιβλίο τοῦ Βασιλή Αποστολόπουλου, Τό χρονικό

μας ἐποποίας. Ο ΔΣΕ στήν Ρούμελη, Αθήνα, Σύγχρονη Έποχή, 1995· γιά τήν Πελοποννήσο δύο ἔξαιρετά ἔργα ἀνάμεσα σέ ἄλλα: Γιάννης Λέφας, Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου. Δημοσιογραφία, ἀνάπτυξη, ηττα, Αθήνα, Άλφειος, 1998, και Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνος (Μπελάς), Η νεκρή μεραρχία. Η ΠΗΓ μεραρχία τῶν νεκρῶν τοῦ ΔΣ Πελοποννήσου, Αθήνα, Άλφειος, 1987· γιά τήν Μουργκάνα, Κώστας Τσαντίνης, Μουργκάνα. Ένας δεύτερος Γράμμας. Συμβολὴ στήν ιστορία τοῦ έμφυλιον πολέμου, Αθήνα, Πατάκης, 1989· γιά τήν Θεσσαλία, Τάκης Ψημένος, Αντάρτες στ' Αγραφα. Ιανουάριος ἐνός ἀντάρτη, Αθήνα, Σύγχρονη Έποχή, 1983 κλπ.

πεσόντων στόν έμφύλιο, όπως παρουσιάζονται μέ την έφημερίδες της άριστερᾶς, ἀποτελοῦν, ἀπό μόνες τους, ἀριστούλικό γιά ἔρευνα.

Οἱ ἀφετηρίες

Τό ἐπόμενο ἔρώτημα ἀφορᾶ τὸ τι εἶχε μελετηθεῖ στά πρὶν τὴν ἐπετειακή συγκυρία χρόνια. Σέ ποιό σημεῖο βρίσκονταν δῆλαδή ἡ ἔρευνα, ἡ παραγωγή συνθετικῶν ἡ ἀναλυτικῶν ἔργων ἡ ἐργασιῶν μὲ βάση τίς προδιαγραφές αὐτοῦ πού συμβατικά ὄνομάζουμε ἴστορική ἐπιστήμη. Ἡ ἔξερεύνηση εἶχε ὀπωσδήποτε ἀρχίσει ἀρκετό καιρό πρὶν καὶ τὸ ἔδαφος δέν ἦταν παρθένο. Οἱ πρῶτες μεθοδικές προσπάθειες αὐτηρά ἴστοριογραφικῆς προσέγγιστης τῆς περιόδου ἀρχίσαν περίπου εἴκοσι χρόνια πρὶν, στὶς ἀρχές τίς δεκαετίας τοῦ 1980, ως τμῆμα συνολικότερου ἐνδιαφέροντος γιά τὴν δεκαετία τοῦ 1940. Ἀπό τίς προσπάθειες αὐτές προέκυψαν τὰ πρῶτα ἀξιόλογα πονήματα. Τό 1987 τυπώθηκαν (στά ἀγγλικά) τὰ πρακτικά τοῦ συνεδρίου πού ἔγινε στὴν Κοπεγχάγη, στὰ τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1984, στὸ νέο τότε τμῆμα Νεοελληνικῶν καὶ Βαλκανικῶν Σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κοπεγχάγης. Ὁ τόμος πού προέκυψε

ἀποτελοῦσε γιά καιρό ἓνα πρῶτο σημεῖο ἀναφορᾶς πού, σὲ μεγάλο βαθμό, διατηρεῖ πλήρως τὴν ἀξία του.

Τό ἐνδιαφέρον συνεχίστηκε μὲ ὅλα τά, ἀναμενόμενα σέ τέτοιες περιπτώσεις, διάκενα. Θά ἦταν ἵσως χρήσιμο νά παρατηρήσουμε, ὅτι μὲ τὴν ἔξαιρεση δύο ἡ τριῶν ἔρευνητῶν, οἱ περισσότεροι ἀπό ἑκείνους πού ἀσχολήθηκαν στά χρόνια αὐτά μὲ τὴν ἴστορια τοῦ ἐμφύλιου, δέν ἐπέμειναν στὴν ἔρευνα τοῦ τελευταίου ἀλλά στράφηκαν πρός ἄλλα θέματα. Ὁ χῶρος δέν προκάλεσε, μὲ τὶς λίγες πάντα ἔξαιρέσεις, ἔξειδικευση καὶ δέν δημιουργήθηκε μιά σταθερή ὁμάδα πού νά ἐργάζεται ἀποκλειστικά στὴν περίοδο. Ἐπιπλέον, θά ἦταν χρήσιμο νά τὸ ἀναφέρουμε, στά προηγούμενα χρόνια, στὸν ἀκαδημαϊκό χώρο, δέν προσανατολίστηκαν –μὲ ἐλάχιστες καὶ ἐδῶ ἔξαιρέσεις– νέοι ἔρευνητές πρός τὸ ἀντικείμενο. Σημαντική ἐργασία ἔγινε σὲ μακρινές ώς πρός τὴν Ἑλλάδα χῶρες. Ἀπό τὴν Σκανδιναβία, τὸ ἐνδιαφέρον πέρασε στὴν Αὐστραλία. Ὁ ἴστορικός David Close συντόνισε τὴν ἔκδοση, στὰ 1993, μιᾶς συλλογῆς μελετῶν⁷, πού πολὺ πιό πρόσφατα μεταφράστηκε καὶ ἐκδόθηκε καὶ στὰ Ἑλληνικά⁸. Στὰ 1995, ὁ ἴδιος ἔξέδωσε, στὴν γνωστή σειρά, «The Origins of Modern Wars», τὸν τόμο γιά τὸν

7. David Close (ἐπιμ.), *The Greek Civil War. Studies on Polarization*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη, Routledge, 1993.

8. Νταΐζιντ Κλόουζ (ἐπιμ.), *Ο Ἑλληνικός Έμφ-*

λος Πόλεμος. Μελέτες γιά τὴν πόλωση

Ἀθήνα, Φύλιστωρ, 1997.

9. David Close, *The Origins of the Greek Civil War*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη, Longman, 1995.

Domestic & International Aspects of the Greek Civil War

18-20 April 1999
in Room 2C,
Main Building,
King's College London

Ἑλληνικό ἐμφύλιο, ἐντάσσοντάς τον, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, στὰ σημαντικά γεγονότα τῆς ἴστοριας τοῦ 20οῦ αἰώνω⁹. Τὴν ἴδια χρονιά ὁ Τζών Ιατρίδης δημοσίευσε στὶς 'Ηνωμένες Πολιτείες μιά ἐπίσης ἀξιόλογη συλλογὴ μελετῶν γιά τὸν ἐμφύλιο¹⁰. "Ἄς σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι σὲ πολλά ἰδρύματα τῶν ΗΠΑ ἔχει καλλιεργηθεῖ καὶ καλλιεργεῖται ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸν ἐμφύλιο, ἀπό τὴν πλευρά κυρίως τῆς ἀμερικανικῆς ἐμπλοκῆς σὲ αὐτόν. Ἡ ἐνασχόληση αὐτῆς τροφοδότησε καὶ συ-

10. John Iatrides, Linda Wrigley (ἐπιμ.), *Greece at the Crossroads. The Civil War and its Legacy*, Πενσυλβανία, The Pennsylvania State University Press, 1995.

νεχίζει νά τροφοδοτεῖ ἀξιοσημείωτες σχετικές ἐκδόσεις¹¹.

Στις συνθήκες αὐτές δημιουργήθηκαν ίδιαίτερες ισορροπίες και προσανατολισμοί στην μελέτη τῆς περιόδου. Η διεθνής διάσταση τοῦ θέματος τονίστηκε μέ εμφαση. Δέν ἐπρόκειτο μόνο γιά τὴν πολιτική τῆς Βρετανίας και τῶν ΗΠΑ ἀπέναντι στὸ ἑλληνικό ζῆτημα, ἀλλά και γιά τίς σχέσεις τοῦ KKE μὲ τὴν Γιουγκοσλαβία και τὴν ΕΣΔ, καθώς και γιά τὸν βαθύο ἀνάμιξης τῶν τελευταίων στὸ ἑλληνικό ζῆτημα. Οἱ πολιτικές διεργασίες στὴν κορυφῇ κέρδισαν ἐπίσης στὴν ἐρευνητική αὐτή συγκυρία. Ἀλλες παράμετροι τῆς ιστορίας τοῦ ἐμφυλίου ἔτυχαν μικρότερης προσοχῆς. Οἱ ιδεολογικές διαστάσεις, οἱ καθεαυτό πολεμικές ἐπιχειρήσεις, τὰ οἰκονομικά δεδομένα και, προπαντός, ἡ κοινωνική ιστορία, ἡ λειτουργία τῶν κοινωνικῶν σχέσεων σὲ μία ἐμφύλια ἀναμέτρηση διου τά πάντα ἐκπορεύονταν ἀπό τὴν ίδια και τὴν αὐτή κοινωνία.

Tό «ἐπετειακό» 1999

Οταν ἡ συμπλήρωση πενήντα χρόνων ἀπό τὴν λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἔδωσε τὴν εὐκαιρία και τό ἔναυσμα γιά

τὴν ὄργάνωση τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδηλώσεων πού παραπάνω ἀναφέραμε, ὑπῆρχε – νομίζω ὅτι δέν ὑπάρχουν ἀντιρρήσεις σὲ αὐτό – μιά ἀξιοσημείωτη διαθεσιμότητα ὑλικῶν καθώς και μιά σημαντική προϊστορία πού, σὲ πολλά, ἐπιμέρους ἵσως, σημεῖα, εἶχε ὀδηγήσει σὲ ἀξιόλογα ἀποτελέσματα. Θά ἦταν λοιπὸν εὐλογὸν νά ἔξετάσουμε τὸ κατά πόσο οἱ ἐρευνητικές ἐνασχολήσεις πού παρουσιάστηκαν στὶς περίπου ἑκατό ἀνακοινώσεις τῶν πρόσφατων συνεδρίων ἢ οἱ σχεδόν ἰσάριθμες – ἃν ἀριθμήσουμε τὶς πιο σημαντικές – ἐργασίες πού δημοσιεύθηκαν στὸν τύπο, εὐνοήθηκαν ἀπό τὴν συγκυρία και ἃν ἀποτελοῦν προϊόντα τῆς. Βρισκόμαστε μπροστά σὲ συνέχιστη τοῦ ἔργου πού εἶχε προηγθεῖ; Δόθηκαν ἄραγε στοὺς προβληματισμοὺς πού τέθηκαν στὰ προηγούμενα χρόνια, νέες ἀπαντήσεις και ἔξετάστηκαν ἵσως μὲ καινούργια στοιχεῖα, παλαιότερα ἐρωτήματα;

Ἡ πρώτη διαπίστωση πού μπορεῖ νά γίνει ἀφορᾶ τὸν πολλαπλασιασμό τῶν ἀντικειμένων. Ἔνω δηλαδή οἱ παλαιότερες ἐρευνες στρέφονταν πρός τὰ διπλωματικά, πολιτικά και δευτερευόντως οἰκονομικά¹² πεδία τῆς περιόδου, σημαντικό ποσοστό τῶν νέων ἐρευνητῶν προσα-

νατολίζεται σὲ νέα θέματα ὅπως οἱ λειτουργίες τῆς βίας, οἱ ιδεολογίες και οἱ στρατηγικές διάδοσης τους, οἱ συμπεριφορές τῶν μειονοτήτων, οἱ προσλήψεις και οἱ ἐρμηνείες τοῦ ἐμφυλίου, τὰ ψυχολογικά μορφώματα πού ἀναδείχθηκαν στὴν πολεμική συγκυρία και ἄλλα πολλά. Ὑπάρχει προφανῶς ἔνας σημαντικός ἐμπλουτισμός τοῦ ἀντικειμένου πού ὑπόσχεται πολλά θετικά στὴν προσπάθεια ἀνασύστασης τῆς τότε πραγματικότητας. Ὑπόσχεται, δέν σημαίνει ὅτι ἀποδίδει κιόλας. Πολλοί κίνδυνοι συνοδεύουν τὸ ἐγχειρήμα τῆς διαρκοῦς διεύρυνσης τοῦ ἀντικειμένου τῆς ιστορικῆς ἐρευνας. Τά θέματα ἀποκλίνουν, ἔχουμε τὴν αἰσθηση, πολλαπλασιάζονται και διχοτομοῦνται πρὶν ἀκόμα ώριμάσουν, πρὶν δηλαδή δώσουν τὰ σχήματα και τὰ συμπεράσματα πού θά ἦταν ἐντάξιμα σὲ μιά συνθετική προσπάθεια. Στὴν ούσια εἴδαμε νά παρατάσσονται πάμπολλες προτάσεις ἐργασίας, οἱ ὅποιες δημοσιεύονται, τίς περισσότερες φορές, ἀποπειρῶνται νά ἐπανακινήσουν τὴν ιστορική ἐρευνα ἀπό τὴν ἀρχή. Δέν συμπληρώνουν δηλαδή ἔναν κορμό βασικῶν κεκτημένων. Βασικῶν γνώσεων δηλαδή, ἀποκατεστημένων θεμελιακῶν – κοινά ἀποδεκτῶν – στοιχείων, γεγονότων και σχημάτων. Λειτουργοῦν ἀνεξάρ-

11. Μεταξύ ἄλλων σημειώνουμε τὰ ἔργα: Wittner Lawrence, *American Intervention in Greece 1943-1949*, Νέα Υόρκη, Columbia University Press, 1982 (ἑλληνική μετάφραση ἀπό τὶς ἐκδόσεις Βάνια, Θεσσαλονίκη 1991); Jones Howard, «A New Kind

of War». *America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece*, Οξφόρδη, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1989.

12. Οἰκονομικά μέ τὴν ἔννοια τῆς ἀνασυγκρότησης κυρίως: δημοσιονομικοῦ κυρίως ἐνδιαφέροντος

και στενά συνδεδεμένα μὲ τὶς πολιτικές ἀντιλήψεις, τὸν σχεδιασμό και τὶς τότε διπλωματικές σχέσεις και ἔργατησης τῆς Ἀθήνας. Ἀντίστα, τὰ οἰκονομικά τῆς βάσης, τῆς κοινωνίας θὰ λέγαμε, παρέμεναν στὴν σκιά τῶν ἐνδιαφερόντων.

τητα άπο τα πρίν και άπο τα γύρω, λές και τά έπιμερους πεδία ένδιαφέροντος και έρευνας δέν είναι αυτάρκη, άνεξάρτητα άπο τα γύρω συμβαίνοντα. Ή μελέτη του έμφυλίου –δέν είναι ή μόνη ιστορική περιόδος που ύφισταται αυτά τα δεινά– κατακερματίζεται σε έπιμερους θραύσματα, των όποιων η έμβελεια είναι τόσο σχετική ώστε, σε πολλές περιπτώσεις, προσφέρονται ώς άφετηρίες γιά τόν έκτροχιασμό και τήν πλήρη παρανόση. Ό πλούτος και ή πολυμορφία των άρχειακών ή άλλων ύλικων έπιτείνει τόν διασκορπισμό της ιστορικής έρευνας και τῶν ἀντικειμένων της¹³.

Η έλλειψη σημείου άναφορᾶς παρεμποδίζει τήν iεράρχηση, τήν άξιολόγηση τῶν εύρημάτων και τήν κριτική προσέγγιση. Περιδιαβάινοντας τά ύλικά τῶν «έπετειακῶν» συνεδρίων, ο ἀπληροφόρητος θά δυσκολεύεται ίσως νά ύποθέσει βασικά πράγματα: (α) δτι στά 1946-1949 γινόταν ένας σκληρός πόλεμος, μέ δλα δσα μά πολεμική ἀναμέτρηση έμπειρεχει, (β) δτι ή έλληνική κοινωνία ήταν βαθύτατα διασπασμένη γιά λόγους ἐσωτερικούς ώς πρός αυτήν και δχι ἐπειδή ο κόσμος πλησίαζε τόν Ψυχρό πόλεμο και οι σχέσεις μεταξύ τῶν μεγάλων πλησίαζαν τό ναδίρη (γ) δτι ύπηρχαν ίδεολογικά

13. Θά μπορούσε κανείς νά δώσει πολλά παρεμπάγματα δεινῶν πού προέρχονται ἀπό τόν κατατεμαχισμό και τήν αυτονόμηση τῶν ἀντικειμένων. Καθώς ἀπουσίαζε εδώ ό χρόνος γιά μία πιό συγκεκριμένη ἀνάλυση, δς μού ἐπιτραπει νά παραπέμ-

ρεύματα ίσχυρά κάτω ἀπό τήν σημαία τῶν όποιων ἀρθρώνονταν τά κοινωνικά προβλήματα και κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν όποιων λειτουργούσε ή πολιτική. Αναγκαζόμενος και πάλι, ἔχαιτίας τῆς έλλειψης χώρου, νά είμαι ἐπιγραμματικός, θά ηθελα νά παρατηρήσω δτι δέν μπορούν νά ἐλεγχθούν οι ίδεολογικές και πολιτικές ἐπιλογές τῆς περιόδου ἔξω ἀπό τό πλαισιο τῶν παραπάνω παραδοχῶν.

Αθήνα, 20-23 Οκτωβρίου 1999

Είναι ίσως ένδεικτικό δτι, ένω χρησιμοποιήθηκαν κάθε ειδους πηγές και ύλικά στήν συγκρότηση τῶν ἐργασιῶν, ἀπουσίασαν, περίπου όλοκληρωτικά, οι ἀναφορές σε στρατιωτικά ἀρχεῖα και πηγές – ἀκόμα και στήν τελευταία ἐκδοση τού ΓΕΣ. Ο πόλεμος, ώς γεγονός και λειτουργία, παρουσιάζεται ἐτσι ἀπόβλητος ἀπό τήν μελέτη μιᾶς περιόδου, τό κύριο χαρακτηριστικό τῆς όποιας ήταν δτι ἀκριβῶς γίνεται πόλεμος. Ἀπουσίασαν ἐπίσης προσεγγίσεις πάνω στήν κοινωνική συγκρότηση τού στρατοπέδου τῆς ἀριστερᾶς, τού κοινωνικοῦ χώρου πού κράτησε τόν έμφυλο – τή σύγκρουση μέ τό ίσχυρό κράτος τῶν Αθηνῶν – στήν ἐπαρχία. Οι ἀντοχές τού ΔΣΕ είναι ἀντοχές ἐνός κοινωνικοῦ χώρου τά χαρακτηριστικά τού όποιοις ἀπομένει νά ἀναδειχθοῦν. Τό ίδιο ίσχυει γιά τήν πλευρά τῶν νικητῶν. Τί ειδους κοινωνία βρισκόταν πίσω τους; Πῶς διαρθρωνόταν ό κοινωνικός αυτός χώρος, πῶς μετεῖχε και διαμόρφωνε τήν έμφύλια σύγκρουση και πῶς κατασκευαζόταν η μεταλλασσόταν ἀπό αυτήν; Οι ίδεολογίες πῶς συμπλέκονταν μέ τά παραπάνω, ποῦ τά συναντούσαν, πῶς τά πλαισίων; Βασικά συνδετικά στοιχεία ἀπουσιάζουν και στό κενό τῆς ἀπουσίας

1999». Δημοσιεύτηκε στό περιοδικό 'Ο Πολίτης (τχ. 72, Ιανουάριος 2000, σ. 49-51) και νομίζω δτι συνοψίζει τούς κινδύνους πού ἐλοχεύουν δταν ἀπουσίαζε ή κριτική ἀντιμετώπιση και ή συγκριτική προσέγγιση τῶν ἀντικειμένων.

τους βρίσκει χώρο άνάπτυξης ή περιφέρεια. Υποψιαζόμαστε μία άνατροπή πού, πολύ πιθανό, οδήγει πρός την πλευρά του άδιεξόδου. Στις πιο παλιές μελέτες, τό στενό εύρος των άντικειμένων, τά έμποδιζε νά άπομακρυνθούν άπό αυτόν τόν κεντρικό κορμό άκομα και σταν αύτός παρέμενε δυσδιάκριτος. Ή πρόσφατη έκρηξη στήν θεματολογία περιέπλεξε τά πράγματα και έδωσε έδαφος σέ αυτούς τούς προβληματισμούς.

Η άναζήτηση ίστορικων πηγῶν άκολουθεὶ παράλληλες διαδρομές. Διακρίνεται ένα πραγματικό γάχος στήν άνάδειξη νέων πηγῶν καί στοιχείων, όχι μόνο στόν διπλωματικό ή τόν πολιτικό χώρο, ὅπου πραγματικά ή προσθήκη νέων ψήλικῶν θά συμπλήρωνε συγκεκριμένα κενά, ἀλλά στά έπίπεδα τῆς κοινωνικῆς θά λέγαμε, μέ τήν εὐρύτερη ἔννοια, ίστοριας. Η διάδοση καί ή άναβάθμιση τῆς προφορικῆς ίστορίας, τῆς συλλογῆς δηλαδή προφορικῶν μαρτυριῶν καί ή στήριξη ἐργασιῶν καί συμπερασμάτων πάνω σέ αὐτήν, ὀφείλεται σέ αὐτήν τήν «ψυγή πρός τά έμπρός»¹⁴. Στήν προσπάθεια δηλαδή άναδειξης νέων άντικειμένων στό έπίπεδο τῶν προσωπικῶν έμπειριῶν καί στή γραμμή τῆς θεματικῆς

έκρηξης πού προαναφέραμε. Ή άποσάθρωση δημοσίου τοῦ κεντρικοῦ ίστοῦ, τῆς συνθετικῆς ίστοριογραφίας πάνω στά βασικά γεγονότα, ἀποδυναμώνει, ισως καί καθιστᾶ καί ἀδύνατη σέ πολλές περιπτώσεις, τήν ἐπί τῆς προσωπικῆς ίστορίας καί έμπειρίας ἔρευνα¹⁵. Τό άθροισμα προσωπικῶν ίστοριῶν μπορεῖ νά είναι πολύ χρήσιμο ώς ἔξειδικευση τῶν γενικότερων ἔξειδιξεων, σέ καμιά ὅμως περίπτωση δέν μπορεῖ νά δημιουργήσει αὐτόνομα συνθετική ίστορία.

Μετά τήν ἐπέτειο

Οι «ἐπετειακές» ἐκδηλώσεις ἀφησαν πίσω τους μιά δυναμική, μαζί μέ πολλά κληροδοτήματα, θετικά καί ἀρνητικά. Σημαντικό ποσοστό τῶν εἰσηγητῶν ήταν νέοι ἄνθρωποι, ἀπό τούς όποιους μάλιστα οἱ περισσότεροι ήταν πλήρως ἀπελευθερωμένοι ἀπό παλαιότερες δουλείες τῆς πρόσφατης ίστοριογραφίας: τήν άναζήτηση δηλαδή τοῦ ποιός ἔφταιξε καί τοῦ πᾶς τά πράγματα θά μπορούσαν νά είναι ἀλλιώς. Αποδείχθηκε ὅτι ύπάρχουν οἱ προϋποθέσεις γιά σύνθεση, γιά παραγωγή ίστοριας στήν θέση τῆς ίστοριοδιφίας, γιά άναδειξη συνθετικῶν

σχημάτων στήν θέση τῶν ἐπιμέρους ἀνακαλύψεων. Αυτά θά γίνουν μέ τόν καιρό καί ὁ τελευταῖος δέν είναι πάντοτε συγχρονισμένος μέ τίς ἐπετείους. Ο διεθνής χαρακτήρας τοῦ συνεδρίου τῶν ΑΣΚΙ, μᾶς ἐπέτρεψε νά δοῦμε ὅτι σέ τέτοιου εἰδους ζητήματα, ἔχει παρέλθει η ἐποχή τῆς εἰσαγωγῆς ἔτοιμων προτύπων ἀπό τό έξωτερικό. Ἀνάλογη μέ τήν δική μας ἀμηχανία συντροφεύει καί τούς ἀσχολούμενους μέ ἀντίστοιχες περιόδους Εὐρωπαίους συναδέλφους. Ας ἔχουμε λοιπόν ύπόψη ὅτι ή ίστορια τῆς περιόδου μᾶς προκαλεῖ στό νά συνθέσουμε ἐφευρίσκοντας. Μερικοί ἔλεγαν ἄλλοτε ὅτι ή πρόκληση βρίσκεται στήν βάση τῆς δημιουργίας. Δέν ξέρουμε ἄν ἀληθεύει αὐτό, πάει καιρός ἔξαλλου πού οἱ ίστορικοί δέν φιλοσοφοῦν. Όπως καί νά είναι, δέν θά χάσουμε τίποτα ἄν συνεχίσουμε καί ἄν δοκιμάσουμε.

Γιώργος Μαργαρίτης

14. Είναι χαρακτηριστικό ὅτι πλήθος νέων έρευνητῶν έχουν στραφεῖ στή συσσώρευση προφορικῶν μαρτυριῶν πάνω στής ὀποῖς στηρίζουν τήν ἐργασία τους. Τήν ίδια στιγμή, στό πολυσέλιδο ψήλικό τῶν πρόσφατων συνεδρίων, μόνο κατ' ἔξαιρεση, πολύ σπάνια, θά συναντήσει κανείς παραπομπές καί άναφορές στό πλήθος τῶν δημοσιευμέ-

νῶν μέχρι σήμερα μαρτυριῶν – πρόκειται, τό εἴπαμε καί παραπάνω, γιά ἔννυν τεράστιο δύκο.

15. Η συλλογή προφορικῶν μαρτυριῶν, η συνέντευξη, προϋποθέτει καί προετοιμασία καί γνώση τοῦ χώρου καί τῆς ἐποχῆς μέσω στήν όποια κινοῦνται τά ἄτομα. Πρίν ξεκινήσει η διαδικασία πρέπει νά έχουν έξασφαλιστεῖ δρισμένες σταθερές:

Οι έμφύλιοι στήν Εύρωπη τοῦ 20οῦ αἰώνα

ΜΕΧΡΙ ΠΡΙΝ ΛΙΓΑ ΧΡΟΝΙΑ Η ΑΙΓΑΥΣΙΑ μελετῶν γιά τήν ιστορία τῆς ἀντίστασης και τοῦ έμφυλίου –και γενικότερα τήν πρόσφατη ἡλληνική ιστορία– ἀποτελούσε κοινό τόπο. “Ετσι, στά σχετικά συνέδρια πού ἄρχισαν νά πυκνώνουν ἀπό τις ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 και μετά, ή ἀπουσία αὐτή ἀποτελούσε τήν, σχεδόν αὐτονόητη, ἐναρκτήρια διαπίστωση.” Εκτοτε βέβαια, πολὺς δρόμος ἔχει διανυθεῖ, καθώς σταδιακά ή ιστορία τῆς ἀντίστασης ἄρχισε νά ἀποτελεῖ τό ἀντικείμενο μονογραφιῶν, διατριβῶν, ἐπιστημονικῶν ἄρθρων και συνεδρίων μέ μεγαλύτερη καθυστέρηση και δυσκολία στήν τροχιά αὐτή εἰσῆλθε, πολύ πρόσφατα, και ή περίοδος τοῦ έμφυλιού.

Τό σημεῖο ἔκκινησης, λοιπόν, τοῦ συνεδρίου γιά τούς εὐρωπαϊκούς έμφυλιους πολέμους πού πραγματοποιήθηκε στό ἀμφιθέατρο Σάκη Καράγιωργα τῆς Παντείου, ἀπό τις 24 ὁώς τις 26 Φεβρουαρίου 2000, ήταν διαφορετικό. Καθώς τό ιστοριογραφικό τοπίο στό δεδομένο ἀντικείμενο ἔχει μεταβληθεῖ σημαντικά, τό συνέδριο, σέ μεγάλο βαθμό, ἀντανακλοῦσε ἀλλά και ἐπιβεβαίωσε, μέ τή σειρά του, τήν ἔξελιξη αὐτή. Γεγονός έμφανές, γιά δοσούς παρακολούθησαν τό συνέδριο,

τόσο ἀπό τό ἐπίπεδο τῶν ἀνακοινώσεων και τοῦ προβληματισμοῦ, ἀλλά και ἀπό τή συμμετοχή ἐνός σημαντικοῦ ἀριθμοῦ νέων ἐπιστημόνων. Τό ἀκροατήριο, τέλος –ἔνα ἀκροατήριο πυκνό, πού κάλυπτε μεγάλο φάσμα ἐνδιαφέροντων, ἡλικιών και ιδιοτήτων– μέ τήν παρουσία του, ἀποτέλεσε ἔνα δείκτη τοῦ εὐρύτερου ἐνδιαφέροντος πού ἔξακολουθεῖ νά ἀνακινεῖ τό ζήτημα.

Τό συνέδριο, πού είχε τίτλο «Οι έμφύλιοι πόλεμοι στήν Εύρωπη τοῦ 20οῦ αἰώνα», ἔγινε μέ πρωτοβουλία τῶν ‘Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας και συνδιοργανωτές τό Διεθνές Ινστιτούτο Κοινωνικής Ιστορίας (‘Αμστερνταμ), τό ‘Ιδρυμα Φελτρινέλι (Μιλάνο) και τό Τμῆμα Πολιτικής Έπιστήμης και Ιστορίας τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου.

Κατά τή διάρκεια τοῦ συνεδρίου, τό περιοδικό ‘Αντί διοργάνωσε, στόν προθάλαμο τοῦ ἀμφιθέατρου Σάκη Καράγιωργα, ἔκθεση τεκμηρίων μέ τίτλο «Ο έμφύλιος πόλεμος». Ἀπό τίς συλλογές τῶν ‘Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) και τοῦ ‘Ελληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ και Ιστορικοῦ ‘Αρχείου (ΕΛΙΑ)». Έπιστης, στό πλαίσιο τοῦ συνεδρίου, σέ συνεργασία μέ τήν Ταινιοθήκη τῆς Έλλάδας και τήν Ταινιοθήκη τῆς Ισπανίας, μέ τήν ἐπιμέλεια τῆς Μαρίας Κομνηνοῦ, δραγανώθηκε προβολή ἀρχειακοῦ ύλικοῦ ἀπό τόν ἡλληνικό και τόν ισπανικό έμφύλιο πόλεμο.

Οι τέσσερις συνεδρίες μᾶς δίνουν, κατ’ ἀρχάς, μιά εἰκόνα τῆς θεματολογίας

και τῶν βασικῶν ἀξόνων τοῦ συνεδρίου. Στήν πρώτη συνεδρία (Gabriele Ranzato, Claudio Pavone, John Iatrides, Φίλιππος Ήλιού – συνομιλητής Stuart Woolf) τέθηκαν μιά σειρά ζητήματα πού συνδέονται μέ τόν ἐννοιολογικό και ιστορικό προσδιορισμό τῆς ἐννοιας τοῦ έμφυλιού πολέμου. Οι δύο πρότοι ὅμιλητές, ἀξιοποιώντας τό παράδειγμα τῆς ιταλικῆς ἀντίστασης, ἐπέμειναν ίδιαίτερα στό ἀντιθετικό δίπολο «Ἐπανάσταση-Έμφυλιος» κατέδειξαν τή στενή συνάφεια τῶν δύο φαινομένων, καθώς και τό διτό τό ίδιο ιστορικό γεγονός συχνά ἔχει χαρακτηριστεῖ ἐπανάσταση ἡ έμφυλιος, ἐπί τή βάσει ἀξιολογικῶν κρίσεων. Ο John Iatrides και ὁ Φίλιππος Ήλιού, ἐν συνεχεία, παραμένοντας στό πλαίσιο τοῦ θεωρητικοῦ προβληματισμοῦ, και ἐντοπίζοντας τίς ἀνακοινώσεις τους στήν περίπτωση τοῦ ἡλληνικοῦ έμφυλιού, ἔθεσαν μιά σειρά εἰδικότερα ζητήματα, μέ κυριαρχο τή σύνθετη διαλεκτική μεταξύ τῆς ξένης ἐπέμβασης και τῶν ἐσωτερικῶν παραγόντων σέ μιά έμφύλια διαμάχη.

Τή δεύτερη συνεδρία (Philip Minahan, Θανάσης Σφήκας, Φωτεινή Κωνσταντοπούλου, Alexander Shubin, Olivier Wieworka, Ήλιας Νικολακόπουλος – συνομιλητής Gabriele Ranzato) ἐπικεντρώθηκε στή συγκριτική μελέτη τῶν εὐρωπαϊκῶν έμφυλιών πολέμων τοῦ 20οῦ αἰώνα, ή ὅποια κινήθηκε σέ δύο ἐπίπεδα: τό πρώτο ήταν αὐτό τῶν σχέσεων, τῶν ὅμιοιοτήτων, τῶν συγκλίσεων και τῶν ἀποκλίσεων πού μπορεῖ ὁ μελετητής νά

ἀποκαταστήσει σήμερα, μελετώντας παράλληλα συγκεκριμένες ἐμφύλιες διαμάχης, λ.χ. τὸν Ἑλληνικό, τὸν Ἰσπανικό καὶ τὸν γιουγκοσλαβικό ἐμφύλιο. Σὲ ἔνα δεύτερο ἐπίπεδο μελετήθηκαν, στὴ συγκυρία ὅπου ἔλαβαν χώρα τὰ γεγονότα, ἡ ἀλληλεπίδραση, οἱ διεθνεῖς ἐπιπτώσεις καὶ ἡ ἐπίδραση στὶς συνειδήσεις τῶν ἐπιμέρους ἐμφύλιων πόλεμων, πού κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπο ὑπερβάνουν τὰ στενά ἔθνικά ὄρια καὶ «διεθνοποιοῦνται» – κατεξοχὴν τέτοιο παράδειγμα ἀποτελεῖ, ἐδὼ, ὁ Ἰσπανικός ἐμφύλιος, ὁ ὅποιος πολὺ γρήγορα μετατράπηκε σὲ σύμβολο πού ὑπερέβη κατά πολὺ τὰ σύνορα καὶ τὰ ὄρια τῆς Ἰσπανίας.

Ἡ βία, καὶ οἱ λογικές τῆς βίας, ἀποτέλεσε τὸ ἀντικείμενο τῶν εἰσηγήσεων τῆς τρίτης συνεδρίας (Στάθης Καλύβας, Τασούλα Βερβενιώτη, Πολυμέρης Βόγλης, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Ρίκι Βάν Μπουσχότεν – συνομιλητής Νίκος Ἀλιβιζάτος). Οἱ εἰσηγητές, ἐκκινώντας ἀπό τὸν μεθοδολογικό προβληματισμό γιὰ τὴ φύση καὶ τὸν ρόλο τῆς ἐμφύλιας βίας – καὶ συμφωνώντας ὅτι ἀποτελεῖ κομβικό σημεῖο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἴδιαιτερότητας μιᾶς ἐμφύλιας διαμάχης – ἀνέδειξαν συγκεκριμένες διαστάσεις καὶ πινέχεις τῆς: τὰ παιδιά ὡς θύματα τῆς ἐμφύλιας βίας, τῇ σχέση τῆς ἐμφύλιας βίας μὲ τίς προπολεμικές πολιτικές πρακτικές, τὴν ὄργανωση τῆς βίας στὰ στρατόπεδα συγκέντρωσης καὶ βασανισμοῦ, καὶ, τέλος, τῇ σχέση τῆς βίας μὲ τὸ γυναικεῖο σῶμα.

Οἱ ἐμφύλιοι κατά τὸν εἰκοστό αἰώνα, διεξάγονται στά πεδία τῶν μαχῶν ὡς ὀλοκληρωτικοί πόλεμοι – ἀλλά ὅχι μόνο: ὁ πόλεμος τῶν λέξεων, τῶν σημασιῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν ἀποτελεῖ μιά ἐκ τῶν ὡν οὐκ ἄνευ διάσταση τῶν συγκρούσεων αὐτῶν. Γι’ αὐτό, ἀλλωστε, οἱ ἐμφύλιοι ἔξακολουθοῦν νά συνεχίζονται καὶ μετά τὴ λήξη τους, συνεχίζουν τὶς διαδρομές τους, ἀφήνοντας τὰ ἵχνη τους στὴ συλλογική μνήμη. Τὰ ζητήματα αὐτά διερεύνησαν οἱ εἰσηγητές στὴν τελευταία συνεδρία (Philippe Buton, Ιωάννα Παπαθανασίου, Γιώργος Μαργαρίτης, «Ἄγγελος Ελεφάντης»).

Ἐπιχειρώντας ἔναν πρῶτον, τρόπον τινά, ἀπολογισμό τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου μποροῦμε νά σταθοῦμε, γενικά, σὲ τρία σημεῖα – τὰ ὅποια, ταυτόχρονα, συνιστοῦν καὶ ἐπιτεύγματά του.

Πρῶτα ἀπ’ δύλα, τὸ συνέδριο – ἀποτυπώνοντας, ὅπως ἡδη εἰπώθηκε, πρόσφατες κατακτήσεις τῆς Ἰστοριογραφίας – ἔρχεται νά ἐπικυρώσει, μὲ τίς ἐργασίες του, τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐμφύλιος πόλεμος στὴν Ἑλλάδα ἀποτελεῖ πλέον ὄριστικά ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς μελέτης. «Ενα συμπέρασμα στὸ ὅποιο καταλήγει κανεὶς τόσο ἀπό τὸ πλῆθος – πού δείχνει ὅτι ὑπάρχει πλέον ἡ κρίσιμη μάζα ἐρευνητῶν πού ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ζητήμα – ὅσο καὶ ἀπό τὴν ποιότητα τῶν ἀνακοινώσεων καὶ τῶν προβληματισμοῦ πού ἀναπτύχθηκε. Μποροῦμε ἔτσι νά

συναγάγουμε –καὶ ἐδὼ πρέπει νά προσμετρήσουμε καὶ τὸ συνέδριο γιά τὸν Ἑλληνικό ἐμφύλιο πόλεμο πού πραγματοποιήθηκε στὸ Πάντειο τὸν Νοέμβριο τοῦ 1999– ὅτι ὁ ἐμφύλιος ὡς ἀντικείμενο μελέτης ἔχει ἀποδοθεῖ ὄριστικά στὴ σφαίρα τῆς Ἰστοριογραφίας καὶ ἔχει πλέον ὀλοκληρωθεῖ ἔνας προηγούμενος κύκλος ἀναζητήσεων, πού συχνά κινοῦνται στὸ μεταίχμιο πολιτικῆς καὶ Ἰστοριογραφίας.

Κατά δεύτερον, τὸ συνέδριο, ἐν συνόλῳ, δέν ἐπικεντρώθηκε στὸν Ἑλληνικὸν ἐμφύλιο, ἀλλά ἐπιδίωξε νά ἀναδείξει τὴν εὐρωπαϊκὴ διάσταση τοῦ φαινομένου, ἐντάσσοντας καὶ τὴν Ἑλληνική περίπτωση στὸ πλαίσιο αὐτό. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ ἐπιδίωξη καταγράφει μιά σημαντικὴ πρόδοδο τοῦ προβληματισμοῦ, ἀποτελώντας ἔνα οὐσιώδες στοιχεῖο πού διαφοροποιεῖ τὸ στίγμα τοῦ συνεδρίου – ἡ διαφορά είναι ἐμφανής καὶ σὲ σχέση μέ τὸ πρῶτο συνέδριο τῶν ΑΣΚΙ, τὸν Μάιο τοῦ 1996, μέ τίλο «Ἀρχειακές διαθεσιμότητες καὶ σύγχρονη κοινωνική Ἰστορία».

Τὴ προβληματική τῆς διεθνοῦς διάστασης τοῦ ἐμφύλιου φαινομένου κατά τὸν εἰκοστό αἰώνα ἀποτελεῖ, λοιπόν, τὴ δεύτερη σημαντική εἰσφορά τοῦ συνεδρίου: ὁ ἀπεγκλωβισμός, δηλαδή, ἀπό τὰ στενά ὄρια τῆς Ἑλληνικῆς περίπτωσης καὶ τὸ ἀνοιγμα σὲ ἔνα εὐρύτερο ὄριζοντα, ἔνα ἀνοιγμα τὸ ὅποιο, ἐκτός τῶν ἀλλων, συντελεῖ στὴν πληρέστερη κατανόηση καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμφύλιου πολέμου.

Ο αξόνας αυτός, ή εύρωπαική διάσταση, άποτυπώνεται πρώτα ἀπ' όλα στό σχεδιασμό του συνεδρίου: στούς συνδιοργανωτές συμπεριλαμβάνονταν δύο ύψηλον ἐπιστημονικού κύρους εύρωπαικά ἑρευνητικά ίδρυματα, ἐνώ στις ἐργασίες ἔλαβαν μέρος 24 ἑρευνητές, ἀπό την Ἀγγλία, τὴ Γαλλία, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰταλία, τὴν Ὀλλανδία καὶ τὴ Ρωσία.

Ἡ διάσταση αὐτή, δῶμας, ἐκφράστηκε κυρίως καὶ ἐπικυρώθηκε οὐσιαστικά ἀπό αὐτές καθαυτές τις ἐργασίες. Ἀφενός, ἀντικείμενο τῶν ἀνακοινώσεων μᾶς σειρᾶς ὄμιλητῶν, ζένων ἀλλά καὶ Ἐλλήνων ἀποτέλεσαν οἱ εύρωπαικοί ἐμφύλιοι. Ἀφετέρου, ἡ εὐρύτερη αὐτή προοπτική –ἡ κατανόηση τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἐμφύλιος δὲν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικά Ἑλληνικό φαινόμενο— ἀποτυπώθηκε ὅχι μόνο στή θεματολογία, ἀλλά καὶ στήν ὀπτική, τὸν τρόπο δόμησης τῶν ἀνακοινώσεων. Αὐτή ἡ κοινὴ βάση ἀποτελεῖ καὶ τὸ κοινό ἔδαφος, τὸ ὄποιο ἀνοίγει τις δυνατότητες γιά τή συζήτηση καὶ τὸν προβληματισμό, καὶ πάνω στό ἔδαφος αὐτὸ μποροῦν νά γίνουν ἐμφανεῖς οἱ συγκλίσεις καὶ οἱ διαφοροποιήσεις, οἱ συμφωνίες καὶ οἱ ἀποκλίσεις μεταξύ τῶν ποικίλων προσεγγίσεων καὶ ὀπτικῶν, στή μελέτη τοῦ ἐμφύλιου φαινομένου.

Κατά τρίτον, στίς ἐπιτυχίες τοῦ συνεδρίου πρέπει νά καταγραφεῖ ἡ ἐπιδιώξη σύζευξης τοῦ θεωρητικοῦ προβληματισμοῦ γιά τήν ἔννοια καὶ τή φύση τῶν ἐμφύλιων διαμαχῶν μέ τήν ἱστορική προσέγγιση συγκεκριμένων ἱστορικῶν

περιπτώσεων· ἐγχείρημα δυσχερές, ἀλλά καὶ ἀναγκαῖο, ὅπως φάνηκε μέσα ἀπό τις ἐπιμέρους ἀνακοινώσεις.

Οἱ ἐργασίες τοῦ συνεδρίου δὲν είναι δυνατόν βέβαια νά «συνοψιστοῦν» ἐδῶ σέ λίγες γραμμές — κάτι τέτοιο θά ἀδικοῦσε, πρώτα ἀπ' όλα, τις ἴδιες τις εἰσηγήσεις καὶ τὸν προβληματισμό πού ἀναπτύχθηκε. Μέ αὐτή τήν ἔννοια, τὸ αιτούμενο τό ὄποιο προκύπτει είναι ἡ ἔκδοση τῶν Πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου — ὅποτε, μέ τό σῶμα τῶν ἀνακοινώσεων ἀνά χειρας, θά μπορεῖ νά προβεῖ κανείς σέ εἰδικότερες ἐκτιμήσεις καὶ συγκεκριμένες ἀποτιμήσεις.

Πρός τό παρόν, ἡ ἐναρκτήρια καὶ ἡ καταληκτήρια εἰσήγηση ἀποτυπώνουν, νομίζω, χαρακτηριστικά, ἀφενός τις στοχεύσεις καὶ ἀφετέρου τά πρώτα συμπεράσματα τῶν διοργανωτῶν.

Ἐλεγε λοιπόν, ἀνοίγοντας τις ἐργασίες τοῦ συνεδρίου, ὁ ἀντιπρόεδρος τῶν ΑΣΚΙ Ἀντώνης Λιάκος: «Ο ἐμφύλιος δὲν είναι μόνον Ἑλληνικό φαινόμενο. Βασικός στόχος τοῦ συνεδρίου είναι, θέτοντας τήν εύρωπαική διάσταση, νά τοποθετήσουμε μέ διαφορετικό τρόπο τά ἐρωτήματα. Τά ἐρωτήματα μεταλλάσσονται μέσα στόν χρόνο καὶ ἔτσι τά αὐτονόητα ἀλλων ἐποχῶν μετατρέπονται σέ σημερινές ἀπορίες. Τί είναι, λ.χ., ἔνας ἐμφύλιος πόλεμος καὶ γιατί, ἐν τέλει, διεξάγεται; Στόχος μας δὲν είναι ἡ ὄριστική ἀπάντηση τῶν ἐρωτημάτων, ἀλλά, κυρίως νά δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις γιά τήν κατανόηση τοῦ σύνθετου φαινομέ-

νου πού ἀποτελεῖ ἔνας ἐμφύλιος πόλεμος στόν 20ό αἰώνα».

Καὶ, δύο ἡμέρες ἀργότερα, στό κλείσιμο τοῦ συνεδρίου, ὁ πρόεδρος τῶν ΑΣΚΙ, Φίλιππος Ἡλιού, κατέληγε: «Η δουλειά τοῦ ἱστορικοῦ, γιά νά χρησιμοποιήσω τήν ἀγαπημένη διατύπωση τοῦ Λυσιέν Φέβρ, ἀντιπροσωπεύει μά συνέχεια διαδοχικῶν προσεγγίσεων, πού μᾶς ἐπιτρέπουν, μέ τά κάθε φορά ἐργαλεῖα μας, μέ τήν κάθε φορά προβληματική μας, νά «περισφίγγουμε» τά ζητήματα, νά φτάνουμε στόν πυρήνα τους, γιά νά ἔρθουν ἐν συνεχεία οἱ ἐπόμενες γενεές νά θέσουν νέα προβλήματα καὶ νέα ἐρωτήματα. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή, τό συνέδριο μέ τήν πολλαπλή ὀπτική του, καὶ στό ἐπίπεδο τοῦ ἀπολύτως συγκεκριμένου ἀλλά καὶ σέ αὐτό τῆς θεωρητικοποίησης, μᾶς προσέφερε μά σειρά πράτες, γόνιμες προσεγγίσεις, πού ἐπιτρέπουν νά προχωρήσουμε, τά ἐπόμενα χρόνια, μέ ἀσφαλέστερο βηματισμό».

Στρατής Μπουρνάζος

Τό ήμερολόγιο τῶν ΑΣΚΙ

ΓΙΑ ΤΑ «ΑΡΧΕΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ Ιστορίας» ή περίοδος από τόν Μάιο τού 1999 έως σήμερα ύπηρξε γόνιμη σέ δραστηριότητες και έκδηλωσεις.

Ηδη, ή έκδοση τού πρώτου τεύχους τού Άρχειοταξίου στάθηκε ένα έκδοτικό γεγονός πού σχολιάστηκε πολύ θετικά από τόν ήμερήσιο και περιοδικό τύπο, τόσο γιά τό περιεχόμενό του, δσο και γιά τήν αισθητική του μορφοπλασία· σέ συνδυασμό μέ τήν άνταπόκριση τήν όποια βρήκε ή περιοδική έκδοση τῶν ΑΣΚΙ στό ένδιαφερόμενο κοινό –πού έκφράστηκε και μέ τόν σημαντικό άριθμό δσων ένεγράφησαν συνδρομητές– άποτέλεσαν ένθαρρυντικές παροτρύνσεις γιά τή συνέχιση τού έγχειρήματος.

Στό κέντρο τῶν δραστηριοτήτων τῶν ΑΣΚΙ, στό χρόνο πού πέρασε, βρέθηκε τό διεθνές συνέδριο γιά τούς Έμφυλίους Πολέμους στήν Εύρωπη τού 20ου αιώνα, τό όποιο συνδιοργάνωσαν τά ΑΣΚΙ, τό Διεθνές Ινστιτούτο Κοινωνικής Ιστορίας (Άμστερνταμ), τό Ίδρυμα Φελτρινέλι (Μιλάνο) και τό Τμῆμα Πολιτικής Έπιστημης και Ιστορίας τού Παντείου

Πανεπιστημίου. Στίς άρχες Νοεμβρίου, έκ μέρους τῶν ΑΣΚΙ, ή Ίωάννα Παπαθανασίου, ο Αντώνης Λιάκος, ο Φίλιππος Ήλιού και ο Σπύρος Ασδραχάς παρουσιάσαν, σέ συνέντευξη τύπου, τό πρόγραμμα και τούς σκοπούς τού συνεδρίου. Τά ΑΣΚΙ υποχρεώθηκαν νά άναβάλουν τό συνέδριο, τό όποιο προβλεπόταν νά διεξαχθεῖ από τίς 18 έως τίς 20 Νοεμβρίου 1999, έξαιτίας τής άλλαγής τής ήμερομηνίας τής έπισκεψης τού Προέδρου τῶν ΗΠΑ Μπιλ Κλίντον. Τελικώς, τό συνέδριο πραγματοποιήθηκε από τίς 24 έως τίς 26 Φεβρουαρίου, με μεγάλη έπιτυχία, στήν Αθήνα, σέ αιθουσα τού Παντείου Πανεπιστημίου.

Πρόθεση τῶν όργανωτῶν τού συνέδριου ήταν, έξήντα χρόνια μετά τή λήξη τού ισπανικού και πενήντα μετά τή λήξη τού έλληνικού έμφυλιου, νά μελετηθούν οι εύρωπαικοί έμφυλοι πόλεμοι τού 20ου αιώνα, δχι μεμονωμένα, άλλα σέ συγκριτική άπτική, με τρόπους πού νά άναδεικνύουν τούς κοινωνικούς μηχανισμούς πού λειτούργησαν στή διάρκεια τους, τίς συλλογικές συμπεριφορές, τίς ίδεολογικές συνιστώσες καθώς και τίς διεθνείς συναρτήσεις στό πλαίσιο τῶν όποιων έκδηλώθηκαν. Είκοσιπέντε είδικοι από έπτά χώρες (Αγγλία, Γαλλία, Έλλάδα, ΗΠΑ, Ιταλία, Όλλανδία και Ρωσία), συζήτησαν γιά τους έμφυλους πολέμους, ώς ιστορικά γεγονότα, μέ συγκεκριμένες

άφορμές και αιτια, ώς άποτέλεσμα ιστορικῶν συγκυριῶν και ίδεολογικῶν παραμέτρων. Στόν προθάλαμο τοῦ άμφιθεάτρου «Σάκης Καράγιωργας», στό Πάντειο Πανεπιστήμιο, όπου έλαβαν χώρα οι έργασίες τού συνεδρίου, διοργανώθηκε από τό περιοδικό Άντι έκθεση μέ άρχειακά τεκμήρια και φωτογραφίες γιά τόν έλληνικό έμφυλο πόλεμο από τίς συλλογές τῶν ΑΣΚΙ και τής Έταιρείας τού Έλληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Άρχειου (ΕΛΙΑ). Τή δεύτερη ήμέρα τού συνεδρίου, μετά τό τέλος τής άπογευματινής συνεδρίας, προβλήθηκε άρχειακό κινηματογραφικό όλικο από τόν ισπανικό έμφυλο πόλεμο, σέ συνεργασία μέ τίς Ταινιοθήκες τής Έλλάδας και τής Ισπανίας και μέ τήν έπιμέλεια τής Μαρίας Κομνηνού.

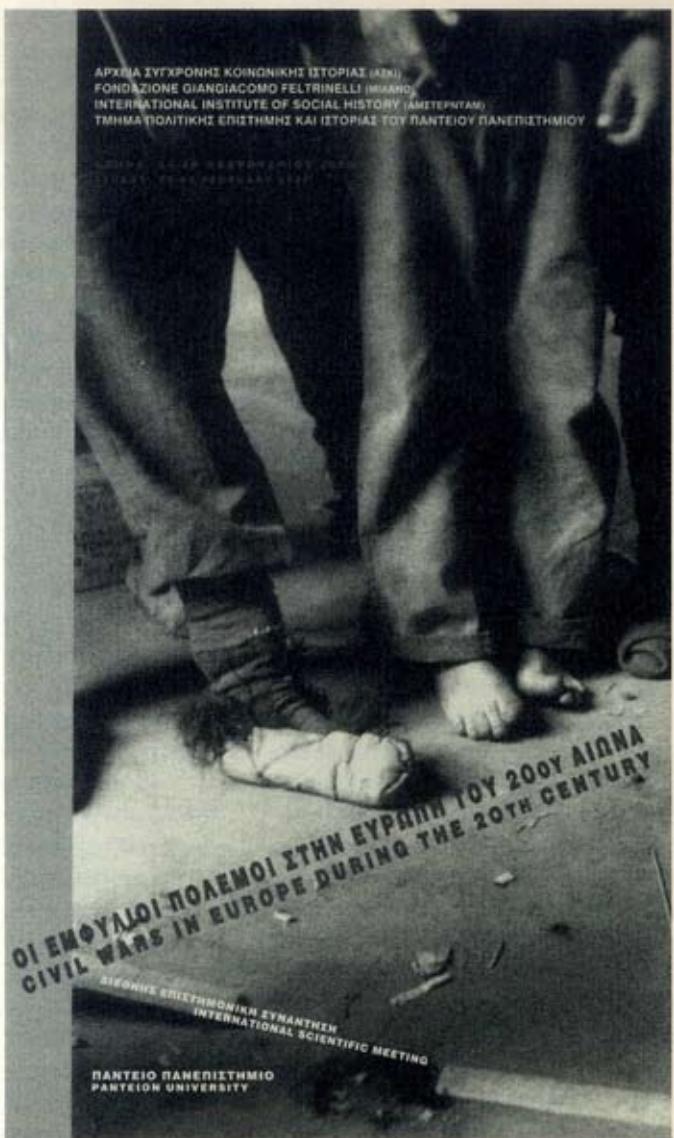
Τά πενήντα χρόνια από τή λήξη τού έλληνικού έμφυλιου έδωσαν έπισης άφορμή γιά μιά σειρά άφιερωμάτων στόν ήμερήσιο και περιοδικό τύπο, στά όποια συνεργάστηκαν μέλη τής Έταιρείας τῶν ΑΣΚΙ: σέ διαδοχικά τεύχη τού περιοδικού Άντι από τόν Σεπτέμβριο ώς τόν Δεκέμβριο τού 1999 (έπιμέλεια: Ίωάννα Παπαθανασίου), στό άφιερωμα τής Έλευθεροτυπίας - ένθετο Βιβλιοθήκη (15 Οκτωβρίου 1999, έπιμέλεια: Βαγγέλης Καραμανούλακης); στό άφιερωμα τής Καθημερινής - ένθετο Έπτα Ημέρες (21 Νοεμβρίου 1999) χρησιμοποιήθηκαν άρχειακά τεκμήρια,

φωτογραφίες και έντυπα από τις συλλογές των ΑΣΚΙ γιά τόν έμφυλιο.

Τόν Δεκέμβριο κυκλοφόρησε, από τις έκδόσεις Θεμέλιο, στή σειρά των δημοσιευμάτων των ΑΣΚΙ, τό βιβλίο της "Αννας Μαθαίου και της Πόλης Πολέμη Διαδρομές της Μέλπως Άξιωτη 1947-1955. Μαρτυρίες και κείμενα από τά Άρχανα Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας. Καρπός συστηματικῶν έρευνῶν, κυρίως στις σειρές τῆς Διαφώτισης τοῦ ΚΚΕ, ή άνασυγκρότηση τοῦ «Φακέλου» τῆς Μέλπως Άξιωτη οδήγησε σέ μιά διεισδυτική ιστορική προσέγγιση τῶν ὅρων και τῶν πλαισίων μέσα στά όποια μπόρεσαν νά έργασθοῦν και νά ζήσουν οἱ διανοούμενοι/πολιτικοί πρόσφυγες, στά χρόνια τοῦ έμφυλίου πολέμου και τῆς ύπεροριάς. Στις 19 Ιανουαρίου τό βιβλίο παρουσιάστηκε στό κατάμεστο από κόσμο άναγνωστήριο τῶν ΑΣΚΙ. Γιά τό βιβλίο μίλησαν ὁ Θόδωρος Μαλικιώσης, ή Χρύσα Προκοπάκη, ή Λίζη Τσιριμώκου, ή Φίλιππος Ήλιού και οί δυό συγγραφεῖς.

Στή διάρκεια αὐτοῦ τοῦ χρόνου συνεχίσθηκε μέ εντατικούς ρυθμούς ὁ έμπλουτισμός τῶν άρχειακῶν συλλογῶν και τῆς βιβλιοθήκης τῶν ΑΣΚΙ.

Τόν Ιούνιο τοῦ 1999, ὁ Παναγιώτης και ή Μαίρη Άρωνη κατέθεσαν στά ΑΣΚΙ τή συλλογή τους μέ τεκμήρια και χειροτεχνίες από τίς φυλακές και τίς έξορίες, τήν μετεμφυλιακή περιόδο. Γράμματα, κάρτες, χειροτεχνίες από τή ζωή στις φυλακές πρόσφερε και ή Φώφη Λαζάρου. Ή δωρεά τοῦ άρχειου τῆς Κίνησης «Η

Γυναίκα στήν 'Αντίσταση» έμπλουτισε τίς συλλογές των ΑΣΚΙ μέ σημαντικές σειρές τεκμηρίων γιά τό ρόλο τής γυναικας στήν 'Αντίσταση καθώς και γιά τίς γυναίκες που έκτελέστηκαν στήν περίοδο 1943-1949. Τόν 'Οκτώβριο, δ Πάνος Δημητρίου προσέφερε στά ΑΣΚΙ τό προσωπικό του άρχειο, μέ άξιόλογα τεκμήρια άπό τήν πολιτική και συγγραφική του δράση τήν περίοδο τής μεταπολίτευσης μαζί και μέ σπάνια έποντίκα εντυπα. Στό τέλος τού ίδιου μήνα ό Μουμτάζ Κοτάν παραχώρησε στά ΑΣΚΙ γιά προφύλαξη και έπιστημονική χρήση τή συλλογή του μέ πολύτιμα εντυπα και άρχειακά τεκμήρια άπό τήν πρόσφατη ιστορία τού κουρδικού λαού στήν Τουρκία και στό έξωτερικό.

Στό τέλος τού χρόνου, τό άρχειο τής EKON Ρήγας Φεραίος έμπλουτίσθηκε μέ ύλικό άπό τήν δργάνωση τής Θεσσαλονίκης τόσο μέ τήν άγορά τού Άρχειου τού Συμβουλίου Πόλης δσο και μέ τή δωρεά τού Nikou Marantzίδη.

Στή συλλογή τεκμηρίων προφορικής και βιωματικής ιστορίας ήρθαν νά προστεθούν 12 κασέτες συνεντεύξεων τής Ντούνιας Κουσίδου και τού Σταύρου Σταυρόπουλου μέ μαρτυρίες γιά τήν ύπόθεση Πλουμπίδη (κλειστή συλλογή). Οι ίδιοι έρευνητές δώρισαν σημαντικά τεκμήρια γιά τό κομμουνιστικό κίνημα τήν περίοδο τής μεταξικής δικτατορίας. Ή Γαλάτεια Σακκά πρόσφερε άκομη συλλογή πολιτικών άφισών τής μεταπολίτευσης.

Η ΔΩΡΕΑ
ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ

Τή φυσιογνωμία και τή δράση τού Διεθνούς Ινστιτούτου Κοινωνικής Ιστορίας τού Άμστερνταμ (I.I.S.G.) παρουσίασε ό διευθυντής του Jaap Kloosterman στό πρώτο τεύχος τού Άρχειοταξίου (σ. 75-77). Ή στενή συνεργασία των Άρχειων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας μέ τό Ινστιτούτο άποτυπώθηκε, τή χρονιά πού πέρασε, τόσο στή συνδιοργάνωση τού Συνεδρίου γιά τούς Εύρωπαϊκούς Έμφυλιούς στήν Αθήνα, όσο και στήν ίδιαίτερης σημασίας δωρεά εντύπων άπό τή Βιβλιοθήκη τού I.I.S.G. στά ΑΣΚΙ. "Εντυπα άπό τίς έξαιρετικά πλούσιες συλλογές τού Ινστιτούτου, προσαντολισμένες κυρίως στά κοινωνικά και έργατικά κινήματα τού τέλους τού 19ου και τού 20ου αιώνα.

Η πρόσφατη δωρεά, περισσότεροι άπό τετρακόσιοι πενήντα τίτλοι, άπαρτιζεται, στή συντριπτική τής πλειονηφορία, άπό ξενόγλωσσα εντυπα, κυρίως στή γαλλική και γερμανική γλώσσα, τών τελευταίων δεκαετιών τού 19ου και τών άρχων τού 20ου αιώνα. Τό σημαντικότερο τμήμα άφορά έκδόσεις τής Β' και τής Γ' Διεθνούς (πρακτικά συνεδρίων, περιοδικές έκδόσεις, μπροσούρες, ήμερολόγια) τής περιόδου τού μεσοπολέμου. "Ενα άλλο μέρος άποτελείται άπό έκδόσεις σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών κομμάτων καθώς και έργατικών ένώσεων εύρωπαϊκών χωρών (Γαλλία, Γερμανία, Ισπανία, Αγγλία κ.ά.), τής ίδιας περιόδου. Ίδιαίτερα σημαντικές είναι οι περιοδικές έκδόσεις, όπως τά περιοδικά *Der Socialist*, *Die Neue Zeit* και *Internationale Presse Correspondenz*, ή έτησια έκδοση *Socialist Annual*, κ.ά. Περιλαμβάνονται άκομη, κείμενα θεωρητικών τού σοσιαλιστικού και κομμουνιστικού κινήματος (Κάρλ Μάρξ, Αντόνιο Γκράμσι, Κάρλ Κάουτσκι, Ρόζα Λούξεμπουργκ, Λέον Μπλούμ, κ.ά.).

Η δωρεά τού I.I.S.G. έμπλουτίζει τή βιβλιοθήκη τού Άρχειων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας και, σέ συνδυασμό μέ τή Βιβλιοθήκη Μανώλη Κόρακα, συγκροτεί μιά έξαιρετικά σημαντική, γιά τά έλληνικά δεδομένα, συλλογή γιά τήν ιστορία τού διεθνούς σοσιαλιστικού και έργατικού κινήματος.

B. K.

Τήν ίδια περίοδο έμπλουτίσθηκε μέχι αγορές τό άρχειο «Γενικής Διοικήσεως Δυτικής Μακεδονίας - Νομαρχία Κοζάνης» (έγκυκλοι, εισερχόμενα-έξερχόμενα, έκθεσις, όνομαστικές καταστάσεις ανταρτοπλήκτων Γρεβενών, δηλώσεις νομιμοφροσύνης), τῶν χρόνων 1928-1960, ένων έπισης άποκτήθηκε μιά άξιολογή άρχειακή σειρά τοῦ «Προκεχωρημένου Κέντρου Πληροφοριῶν "Εβρου" (Π.Κ.Π.Ε.) πού τελούσε ύπό τὴν ἐποπτεία τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ τῆν περίοδο 1946-1952 στὴν περιοχὴ Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης.

Στίς σειρές προσκτήσεων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ 1999-2000 πρέπει νά σημειωθοῦν καταρχήν ή δωρεά τοῦ Διεθνοῦς Ἰνστιτούτου Κοινωνικῆς Ἰστορίας ("Αμστερνταμ"), μέ σπάνιες ἐκδόσεις γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ διεθνοῦς σοσιαλιστικοῦ καὶ ἔργατικοῦ κινήματος, στὸν 19ο καὶ στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰώνα (περισσότεροι ἀπό 450 τίτλοι). Ἀκόμη, τὸ κληροδότημα Δημήτρη Τσίτα, περισσότεροι ἀπό 1000 τόμους, κι ἀνάμεσά τους σπάνιες ἐκδόσεις τῶν πολιτικῶν προσφύγων στὶς ἀνατολικές χῶρες. Ἡ μοναδικὴ αὐτὴ συλλογὴ τῆς βιβλιοθήκης τῶν ΑΣΚΙ ἐμπλουτίσθηκε ἀκόμη περισσότερο μέ τὴ δωρεά τῆς Ἡλέκτρας Ἀντωνάκη (110 τόμοι). Ἡ «Βιβλιοθήκη τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης» πρόσφερε 102 τόμους στὴ βιβλιοθήκη τῶν ΑΣΚΙ.

Στίς νέες προσκτήσεις συγκαταλέγεται ἡ σημαντικὴ δωρεά τοῦ Ἀποστόλη Ἀνδρέου μέ μαθητικά-φοιτητικά ἔντυπα

ἀπό τὴν περίοδο τῆς δικτατορίας ἔως στήμερα, καθὼς καὶ φωτοτυπημένο σῶμα τῆς ἐφημερίδας Ἐργάτης πού ἐκδίδονταν στὴν Σμύρνη, τὸ 1908-1909 (δωρεά Ρένας Σταυρίδη-Πατρικίου). Ἐπίσης στὴ βιβλιοθήκη τῶν ΑΣΚΙ κατατέθηκαν φυλλάδια, προκηρύξεις, ἐφημερίδες καὶ περιοδικά τῆς περιόδου 1945-1990 ἀπό τοὺς Ἀλέξανδρο Ἀργυρίου, Μανόλη Βουρλιώτη, Ἀγγελο Ἐλεφάντη, Niko Θεοτοκᾶ, Σπύρο Κακουριώτη, Νίκο καὶ Μαρία Καρᾶ, Πέτρο Μακρῆ-Στάικο, Ἐλένη Μολφέση, Τάκη Μπενᾶ, Χρῆστο Παπουτσάκη, Πέτρο Πετρακάκο, Δημήτρη Σωτηρόπουλο, καὶ Γιώργο Τσιάκαλο. Τέλος, στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἐταιρείας δωρήθηκε πλήρης σειρά τοῦ περιοδικοῦ *Journal of Modern Greek Studies* ἀπό τὸν John Iatrides.

Σημαντικά τεκμήρια ἀπό τὴν ἱστορία τῆς ΕΠΟΝ τῆς κατοχικῆς περιόδου, κείμενα τοῦ πρώτου συνεδρίου τῆς καὶ τοῦ ἰδρυτικοῦ συνεδρίου τῆς ΠΟΔΝ, καθὼς καὶ παράνομα νεολαίαιστικα ἔντυπα κατέθεσε στὰ ΑΣΚΙ ἡ Φώφη Λαζάρου, κατόπιν ἔντολῆς τῆς κατόχου τους.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 2000 ἡ Ἀγνή Σιδερίδου δώρισε τμῆμα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Λευτέρη Ἀποστόλου στὰ Ἀρχεῖα. Τὴν ίδια περίοδο περιήλθε στὴν Ἐταιρεία ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Λευτέρη καὶ τῆς Κατίνας Ἐλευθερίου, μέ σπάνια ἔντυπα καὶ φυλλάδια πού ἐκδόθηκαν στὸ «βουνό» τὴν περίοδο τοῦ ἐμφυλίου πολέμου.

Τὸ διάστημα πού πέρασε, σημαντικός ἀριθμός μελετητῶν συμβουλεύθηκε

τίς ἀρχειακές συλλογές καὶ τὴ βιβλιοθήκη τῶν ΑΣΚΙ. Ἡ μελέτη τῆς Δήμητρας Λαμπροπούλου Γράφοντας ἀπό τὴ φωλακή. *Όψεις τῆς ὑποκειμενικότητας τῶν πολιτικῶν κρατουμένων 1947-1960* (Αθῆνα, ἐκδόσεις Νεφέλη, 1999) βασίστηκε σὲ ἀρχειακό ὄλικό τῶν ΑΣΚΙ.

Ἄξιοσημείωτη ὑπῆρξε καὶ ἡ χρήση ἀρχειακῶν καὶ φωτογραφικῶν τεκμηρίων ἀπό τὶς συλλογές τῶν ΑΣΚΙ στὴν τηλεοπτική σειρά *«Ρεπορτάς χωρίς σύνορα»*, στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικό τύπο (*Ιστορικά τῆς Ἐλευθεροτυπίας, Συνεπικοινωνία, κ.α.*), καθὼς καὶ ἀπό τὴν *«Ἐκδοτική Ἀθηνῶν»* γιὰ τὸν ΙΣΤ' τόμο τῆς *Ιστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Έθνους*.

Ἀπό τὸν Ιούλιο ἔως τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1999 πραγματοποίησε τὴν πρακτική του ἀσκηση στὴ βιβλιοθήκη τῶν ΑΣΚΙ ὁ τελειόφοιτος σπουδαστής τοῦ Τμῆματος Βιβλιοθηκονομίας καὶ Σχολῆς Διοικησῆς τῶν ΤΕΙ Ἀθήνας, Ισαάκ Σούσης. Ταυτόχρονα ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς διπλωματικῆς του ἐργασίας, μέ θέμα τὴν ἀποδελτίωση καὶ εὑρετηρίαση τοῦ περιοδικοῦ *Ἐλεύθερα Γράμματα*, πλήρης σειρά τοῦ ὅποιου βρίσκεται στὶς συλλογές περιοδικῶν ἔντυπων τῆς βιβλιοθήκης τῶν ΑΣΚΙ. Ἀπό τὸν Ιούλιο ἔως καὶ τὸν Σεπτέμβριο ἡ Θάλεια Γκόντα, δευτεροετής φοιτήτρια στὸ Τμῆμα Ἀρχειονομίας καὶ Βιβλιοθηκονομίας τοῦ Ίοντος Πανεπιστημίου, ἐργάσθηκε, στὸ πλαίσιο τῆς πρακτικῆς της ἀσκησης, γιὰ τὴν ταξινόμηση τοῦ Ἀρχείου Γρηγόρη Γιάνναρου καὶ τὴν καταλογογράφηση

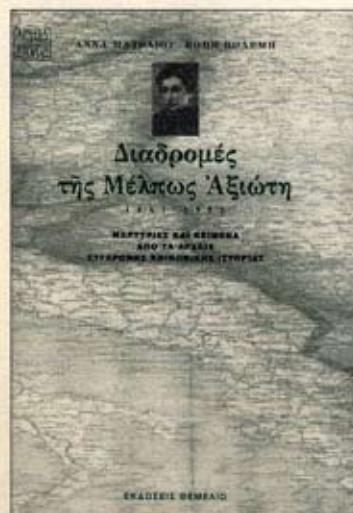
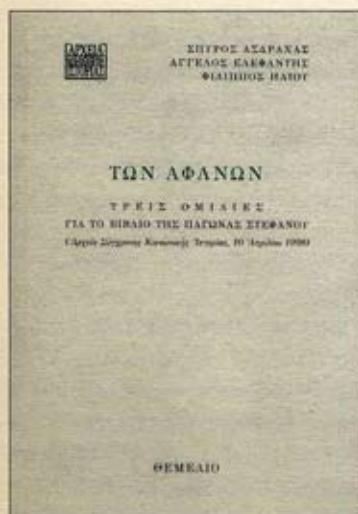
τῶν μοναδικῶν σειρῶν προκηρύξεων και μονοφύλλων πού σώζονται στίς συλλογές της Έταιρείας.

Στήν έτησια Γενική Συνέλευση τοῦ Ιανουαρίου τοῦ 2000 έξελέγη τό νέο Διοικητικό Συμβούλιο της Έταιρείας μέ την έξης σύνθεση: Φίλιππος Ήλιού, πρόεδρος, Αντώνης Λιάκος, αντιπρόεδρος, Σπύρος Άσδραχάς γενικός γραμμα-

τέας, Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, ταμίας, Νίκος Κέντρος, ειδικός γραμματέας, Γιώργος Κουκουλές, Λεωνίδας Κύρκος, Ιωάννα Παπαθανασίου, Κώστας Φιλίνης, μέλη, Βαγγέλης Καραμανωλάκης και Τάσος Σακελλαρόπουλος, άναπληρωματικά μέλη. Μέλη της Έπιτροπής έξελέγησαν ό Χρήστος Λούκος και ό Δημήτρης Σπάθης.

ταγματικού Δικαίου τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν, ή Αμαλία Παπᾶ ἀρχειονόμος στά Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους και ό Γιώργος Λεονταρίτης, ὁμότιμος καθηγητής Ιστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν. Μέλη της Έξελεγκτικής Επιτροπῆς έξελέγησαν ό Χρήστος Λούκος και ό Δημήτρης Σπάθης.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΚΙ

Από τή βιβλιοθήκη τῶν ΑΣΚΙ

Γιώργος Άδαμιδης, *Oι ιστορικές διαφορές άποκιδων και έξαρτημένων χωρῶν. Προβλήματα τῆς Έθνικοαπελευθερωτικῆς Έπανάστασης στήν Αφρική, Αθήνα, Έκδοσεις περιοδικοῦ Αφρική και Αραβική Αντολή*, 1999 (20 σ.)

Eric Alary, *Un procès sous l'occupation au Palais-Bourbon, Mars 1942*, Πρόλογος: J.-P. Azéma, Παρίσι 2000 (158 σ.)

Σπύρος Ι. Ασδραχάς, *Ζητήματα ιστορίας*, Β' έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999 (281 σ.)

Σπύρος Ασδραχάς, *Μηχανισμοί τῆς άγροτικής οικονομίας στήν τουρκοκρατία (ιε-ιστ' αἰώνας)*, Β' έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999 (300 σ.)

Ροζίνα Ασσέρ-Πάρδο, *548 ήμέρες μέχρι το θάνατο*. Θεσσαλονίκη 1943, Μνήμες πολέμου, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 1999 (108 σ.)

Άγγελος Αύγουστιδης, *Tό έλληνικό συνδικαλιστικό κίνημα κατά τήν δεκαετία του '40 και τά περιθώρια τῆς πολιτικῆς*, Μετάφραση: Marjolijn Jansen - Sofoula van Schalkwijk, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999 (534 σ.)

Β. Γ. Αφινιάν - B. Kόντης - K. Παπουλίδης - N. Nt. Σμυρνόβα - N. Τομίλινα, *Oι σχέσεις KKE και KK Σοβιετικής Ένωσης*

στό διάστημα 1953-1977 (Σύμφωνα μέ τά έγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς KE τοῦ ΚΚΣΕ), Μετάφραση: A. Τρακάδας - S. Σφέτας - E. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1999 (342 σ.)

Βίργιο Βασιλείου, *Ένα κλωνάρι ἀνθρώπινο ρείκι. Μαρτυρία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999 (237 σ.)

Μιχαήλ Α. Βασιλείου, *«Αποστολή» στό Μπιλμπις. Τό δύοπορικό τῆς τελευταίας ἀποστολῆς Ελλήνων ἀντίστασικῶν ἀπό τὴν Ελλάδα στή Χιτλερική Γερμανία τὸν Αἴγουστο τοῦ 1944*, Αθήνα, Τό Ποντίκι, 1999 (264 σ.)

Λίνα Βεντούρα, *Έλληνες μετανάστες στό Βέλγιο*, Αθήνα, Νεφέλη, 1999 (342 σ.)

Κώστας Βεργόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση. ή μεγάλη χιμαρά*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1999 (421 σ.)

Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, *«Η εὐγενίης μας τύφλωσις...»*. Έξωτερική πολιτική και «Εθνικά Θέματα» ἀπό τὴν ἡττα τοῦ 1897 ἕως τή Μικρασιατική καταστροφή, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 1999 (341 σ.)

Στέλιος Γιατρουδάκης, *Τασκένδη. 30 χρόνια προσφυγιά*, Αθήνα, Διογένης, 1999 (366 σ.)

Ρόμολο Γκαλιμπέρτι, *Τρύπια ἄρβυλα. Από τήν Μεραρχία Πινερόλο στούς Αντάρτες τοῦ ΕΛΑΣ*, Μετάφραση: Αντόνιο Σολάρο, Αθήνα, Φύλιστωρ, 1999 (191 σ.)

Γιώργος Ε. Δαρδανός, *Όταν ή γάτα γλειφει τή λίμα*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 1999 (215 σ.)

Γκεόρκι Δημητρόφ, *Σελίδες ἀπό τό άπορρητο ἡμερολόγιο*, Μετάφραση: Κωνσταντίνα Κούτρα, Έπιμέλεια: Σπύρος Κουζινόπουλος, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999 (316 σ.)

Έκσυγχρονισμός και βιομηχανική ἐπανάσταση στά Βαλκάνια τὸν 19ο αἰώνα, Είσαγωγή: B. Παναγιωτόπουλος, Β' έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999 (308 σ.)

Άγγελος Έλεφάντης, *Η ἐπαγγελία τῆς ἀδύνατης ἐπανάστασης*, K.K.E. καὶ ἀστισμός στόν μεσοπόλεμο, Γ' έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999 (472 σ.)

Έλληνική Έταιρεία Πολιτικῆς Έπιστήμης, *Η Δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές πρακτικές - Ιδεολογικός λόγος - Αντίσταση*, Έπιμέλεια: Γιάννα Αθανασάτου, Αλκης Ρήγος, Σεραφείμ Σεφεριάδης, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999 (304 σ.)

Έταιρεία Πολιτικοῦ Προβληματισμοῦ «Νίκος Πουλαντζᾶς» και Συμβούλιο τῆς Εύρώπης, *Ανθρώπινη ἀξιοπρέπεια και κοινωνικός ἀποκλεισμός*. Έκπαιδευτική πολιτική στήν Εύρώπη, Έπιμέλεια: Ελένη Σπανού, Αθήνα, Έλληνικά Γράμματα, 1999 (387 σ.)

Κατερίνα Ζωιτοπούλου-Μαυροκεφαλίδου (ἐπιμ.), *Γιώργος Ζιούτος (1903-1967)*, Έπιστημονική συνάντηση στό Βόλο γιά τόν ἔρευνητή, τό δημοσιογράφο, τόν ἐκδότη και τόν ἀγωνιστή τῆς Αριστερᾶς, Μάρτιος 1997, Αθήνα, Παρασκήνιο - Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης

Βόλου, 2000 (254 σ.)

Maurizio Ferrera - Άντιγονη Λυμπεράκη - Μάνος Ματσαγγάνης, *Προοπτικές των κοινωνικού κράτους στη Νότια Εύρωπη*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1999 (319 σ.)

Emanuela Guecetti - Antonello Venturi (επιμ.), *Tra populismo e bolshevismo. La costruzione di una tradizione rivoluzionaria in URSS (1917-1941)*, Μιλάνο, Fontazione Feltrinelli, 1999 (205 σ.)

Ιστορικό Τοπίο και Ιστορική Μνήμη. Τό παράδειγμα της Μακρονήσου, Πρακτικά Έπιστημονικής Συνάντησης, Αίθουσα Τελετών Έθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, 6 και 7 Μαρτίου 1998, Αθήνα, Φιλίστωρ, 2000 (387 σ.)

Nίκος Κ. Καρκάνης, *Ήταν ό Δεκέμβρης άναπόφευκτος; Ιστορική άναλυση του Δεκέμβρη του 1944*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999 (189 σ.)

Στέργιος Κατσαρός, *Έργα ό προβοκάτορας, ό τρουμοκράτης. Η γοητεία της βίας*, Αθήνα, Μαύρη Λίστα, 1999 (270 σ.)

Γιώργος Καφταντζής, *Τό Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης στόν καιρό της κατοχής*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1999 (220 σ.)

Nίκος Θ. Κόγιας - Μανώλης Βουρλιώτης, *Σάμος 1862-1920 (φωτογραφίες και κάρτ ποστάλ)*, Αθήνα, Nίκος Κόγιας, 1999 (182 σ.)

Κωνσταντίνος Κοκκώνης, *Σημάδια πού δέν έσπιθε ό χρόνος*, Αθήνα, Β. Γιαννίκος, 1999 (461 σ.)

Βούλα Κόντη, *Η πειραιωτική Βιβλιογραφία*, Β': Κατάλογος έφημεριδων και περιοδι-

κών 1886-1980, Γ': Μελέτες και άρθρα 1811-1980, Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικού Έρευνών Έθνικου Ίδρυματος Έρευνών, 1999 (103 και 444 σ.)

Βασιλης Κόντης - Σπυρίδων Σφέτας (επιμ.), *Έμφυλος πόλεμος. Έγγραφα από τα Γιουγκοσλαβικά και Βουλγαρικά Άρχεια, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής*, 1999 (244 σ.)

Γιάννης Κοριδής, *Υπόθεση Ότσαλαν. Η τραγωδία ένός ήγέτη*, Αθήνα, Ιωλκός, 1999 (104 σ.)

Guido La Barbera, *La crise du capitalisme d'Etat. Écoulement d'un faux socialisme 1989 - 1995*, Παρίσι, Éditions Science Marxiste, 1999 (470 σ.)

Δήμητρα Λαμπροπούλου, *Γράφοντας από τη φυλακή. Όψεις της ύποκειμενικότητας των πολιτικών κρατουμένων 1947-1960*, Αθήνα, Νεφέλη, 1999 (168 σ.)

Σπύρος Λιναρδάτος, *Πολιτικοί και Πολιτική. 70 χρόνα άναμνήσεις, άγωνες, ντοκουμέντα*, Έπιμέλεια: Αγγελος Σιδεράτος - Nίκος Κωνσταντόπουλος, Αθήνα, Προσκήνιο, 1999 (939 σ.)

Πέτρος Στ. Μακρής-Στάκιος, *Κίτσος Μαλτέζος*, ό άγαπημένος των θεῶν, Αθήνα, Ωκεανίδα, 2000 (409 σ. + φωτογραφίες)

"Αννα Μαθαίου" - Πόπη Πολέμη, *Διαδρομές της Μέλλων Αξιώτη 1947 - 1955. Μαρτυρίες και κείμενα από τα Άρχεια Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999 (284 σ.)

Εύάγγελος Μαχαίρας, *Η τέχνη της αντίστασης. Ποίηση - πεζογραφία - θέατρο - μουσική - τραγούδια - ζωγραφική - χαρακτική - γλυπτική - φωτογραφία*, Αθήνα, Καστανιώ-

της, 1999 (412 σ.)

Nίκος Μέλιος - Εύαγγελία Μπαφούνη, *Νέο Φάληρο. Φωτογραφικό Όδοιπορικό*, Νέο Φάληρο 1998 (96 σ.)

Nίκος Μέλιος - Απόστολος Παπαδόπουλος, *Ιστορικό Άρχειο Κωπαΐδος* (Συνοπτικός άρδηγος), Παιραιάς, Ινστιτούτο Μελέτης της Τοπικής Ιστορίας και της Ιστορίας των Επιχειρήσεων, 1999 (46 σ.)

Nίκος Μέλιος - Απόστολος Παπαδόπουλος, *Κωπαΐς. Φωτογραφικό Όδοιπορικό*, Πειραιάς, Ινστιτούτο Μελέτης της Τοπικής Ιστορίας και της Ιστορίας των Επιχειρήσεων, 1998 (60 σ. - Συνοδεύεται από CD ROM)

Παντελής Μούτουλας, *Ο Όριον. Γιάννης Μιχαλόπουλος*, Μέ την άριστερά στὸν μεσοπόλεμο, στήν έθνική ἀντίσταση, στήν μεταπολεμική Ελλάδα, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999 (315 σ.)

Ιορντάν Μπάεφ, *Μιά ματιά απ' έξω. Ο έμφυλος πόλεμος στήν Έλλάδα, Ντοκουμέντα και πηγές*, Μετάφραση: Γιώργος Σιακαντάρης, Έπιμέλεια: Γιάννης Τηνιακός, Αθήνα, Φιλίστωρ, 1999 (232 σ.)

Εύαγγελία Μπαφούνη, *Χρήστος Πανάγος. Ένας Πειραιώτης θυμάται*, Πειραιάς, Ινστιτούτο Μελέτης της Τοπικής Ιστορίας και της Ιστορίας των Επιχειρήσεων, 1999 (78 σ.)

Γιώργης Μωραΐτης, *Έκας οι βέβηλοι!* Τό «Κατηγορό» του Πλουμπίδη, Αθήνα, Εντός, 1999 (198 σ.)

Γιώργης Μωραΐτης, *Κόντρα στή χούντα. Στίς έπαλξεις του άγωνα και τής δημοσιογραφίας*, Αθήνα, Εντός, 1999 (227 σ.)

Έλένη Νίκα-Μανωλιτσάκη, *'Η πάνινη κούκλα*. Μυθιστόρημα, Αθήνα, Φιλίστωρ, 1999 (159 σ.)

Φοίβος Ο. Οικονομίδης, *Tό σύνδρομο τοῦ Όδυσσεα*. Η ελληνική έμπειρια τοῦ 20οῦ αιώνα μέσα από τὴν ιστορία τῆς ἀνθρωπότητας, Αθήνα, Όρφέας, 1999 (686 σ.)

Λεωνίδας Άλ. Παπάγος, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν, 1999 (621 σ.)

Λυσίμαχος Χρ. Παπαδόπουλος, *Nόστιμον Ήμαρ. Ιστορία, προσωπικές μαρτυρίες και καταγραφές για τή μεγάλη προσφυγά τοῦ 1949 και 1950 στήν Τσεχοσλοβακία μέ τήν εύκαρια τῶν 50 χρόνων της*, Πράγα, Νέμεσις, 1999 (299 σ.) [δίγλωσση έκδοση]

Κωστής Παπακόγκος, *Ο καπετάν Μάρκος*. Ο ἐμφύλιος πόλεμος στήν Έλλάδα 1945-1949, 2 τ., Αθήνα, Παπαζήσης, 1999 (418 και 853 σ.)

Βαγγέλης Παπανίκος, *Ο Νίκος Ζαχαρίαδης στό Νταχάου. Μαρτυρία μᾶς ἐποχῆς*,

'Επιμέλεια: Παντελής Κυπριανός - Παναγής Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Φιλίστωρ, 1999 (167 σ.)

Εὐάγγελος Πετρόπουλος, *Πίσω ἀπό τό γαλανόλευκο παραπέτασμα*. Μακρόνησος, Γιούφα κι ἄλλα κάτεργα, 'Επιμέλεια: Αγγελος Σιδεράτος, Αθήνα, Προσκήνιο, 1999 (470 σ.)

Γκέοργκ Σόιερ, *Σύντροφος Μουσολίνι. Ρίζες και δρόμοι τοῦ πρωτογενοῦς φασισμοῦ*, Μετάφραση: Τίμος Παπακώστας, Αθήνα, Φιλίστωρ, 1999 (173 σ.)

Κέντρο Έρευνών Μειονοτικών Όμαδων, *Noμικά ζητήματα θρησκευτικῆς ἔτερότητας στήν Έλλάδα*, 'Επιμέλεια: Δημήτρης Χρηστόπουλος, Αθήνα, Κριτική, 1999 (330 σ.)

Κυριάκος Τσακίρης, *Oι πόρτες τοῦ διαβόλου*, Αθήνα, Όδυσσεας, 1999 (367 σ.)

Κωνσταντίνος Φωτιάδης, *Ο ἐλληνισμός τῆς Ρωσίας και τῆς Σοβιετικῆς "Ενωσης*, Αθήνα, Ήρόδοτος, 1999 (327 σ.)

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ἄρδη, διμηνιαίο περιοδικό, Αθήνα, τχ. 23-24, 2000

Ἀρμενικά Χρονικά, Ένημερωτικό δελτίο τῆς Αρμενικῆς Εθνικῆς Επιτροπῆς Ελλάδος, Αθήνα, τχ. 3, [1999]

Journal of Modern Greek Studies, The Johns Hopkins University Press, τ. 17, τχ. 1-2, 1999

Καινοτομία, *"Ερευνα και Τεχνολογία*, Τριμηνιαία έκδοση, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, τχ. 14, 1999

Liberazione, giornale comunista, Μιλάνο, χρ. IX, τχ. 28-108, 1999 [μέ έλλειψεις]

Ο Πολίτης, Αθήνα, τχ. 64-75, 1999-2000

Παρέμβαση, Πνευματική Έπιθεώρηση τῆς Κοζάνης, Κοζάνη, τχ. 109, 1999-2000

Τά Ιστορικά, Περιοδική Εκδοση Ιστορικών Σπουδῶν, Αθήνα, Μέλισσα, τχ. 30 και 31, 1999

ARCHIOTAXIO

PUBLICATION PERIODIQUE
DES ARCHIVES D'HISTOIRE
SOCIALE CONTEMPORAINE

2 – JUIN 2000

CORRESPONDANCE - ABONNEMENTS:

ARCHIVES D'HISTOIRE
SOCIALE CONTEMPORAINE

1, Place Eleftherias
10553 Athènes, Grèce
tél. - fax: (301) 32 23 062
e-mail: aski@otenet.gr

<i>Archiotaxio</i>	3
APPROCHES	
<i>Anna Matthaiou - Popi Polemi</i> «Les relations internationales de la Grèce Démocratique durant 1948: l'exposé des faits de Petros Roussos	4
<i>Philippe Iliou</i> Un rapport de Kostas Koulofakos sur la <i>Revue d'Art</i> : intellectuels du parti et rénovation communiste	41
<i>Ilias Nicolacopoulos</i> Les élections municipales de 1964	87
MEMOIRES	
<i>Angelos Elefantis</i> Un jour de 1947: victimes des andartés	94
PETITES COLLECTIONS	
<i>Evdokia Olympitou</i> Les archives de Antonis Brillakis	97
<i>Sia Anagnostopoulou</i> La question de Chypre dans les collections des ASKI 100	100
CARREFOURS	
<i>Christina Agriantoni</i> Archives industriels et histoire du mouvement ouvrier	106
<i>Ioanna Papathanassiou</i> De nouveau, sur les «archives soviétiques»: collections de documents et silence des archives sur la guerre civile grecque	109
<i>Thanassis Sfikas</i> Les archives britanniques et la guerre civile grecque 115	115

EDITION ETABLIE PAR LES SOINS DE

Dimitris Dimitropoulos

Anna Matthaiou

Ioanna Papathanassiou

Popi Polemi

REALISATION - SUPERVISION

Atelier d'arts graphiques Ypsilon
6, rue Petsofou - Athènes 114 73
tél. 38 36 609

CONSEILLER ARTISTIQUE

Xanthippi Micha - Bania

IMPRESSION - RELIURE

Dekalogos
3, rue Agathiou - Athènes 114 72
tél. 64 60 338

PRIX DU FASCICULE 2.500 dr.

ABONNEMENTS DE 2 FASCICULES

En Grèce	6.000 dr.
Bibliothèques - Institutions	10.000 dr.
En étranger	30 \$

EDITIONS THEMELIO

84, rue Solonos - Athènes 106 80
tél.: 36 08 180, 36 02 646 - fax: 36 12 092
e-mail: info@themelio-ekdoseis.gr
<http://www.themelio-ekdoseis.gr>

*Tassoula Vervenioti -
Ourania Papadopoulou*

Sp. I. Asdrachas

Giorghos Margaritis

Stratis Bournazos

La «Ligue pour la Démocratie en Grèce» et ses archives 120

LECTURES

Le témoignage de Virgo Vassileiou 128

RENCONTRES

La guerre civile grecque et son histoire: l'année commémorative 1999 137

Les guerres civiles en Europe durant le XXe siècle 144

CHRONIQUE

Le journal des ASKI 147

BIBLIOTHEQUE

Fiches tirées de la Bibliothèque des ASKI 152

Επίγειον τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν πάσην δέ
ανταποδούντος τοῦ οὐρανοῦ τοὺς εἴπειν μετὰ τὸν πόλεμον
Οἰταν μακανωνία ναι ιαπωδία, να
ιερουσαλήμ φέρει χρυσόν τὰν οὐρανού
"Εργα τοῖνος νατού τοῦ πέτραν
διαπομπάντων εἴπειν ταῦτα. Βέροιας
τῇ εἰρήνῃ τοῦ νοόντων, δέροντες εἰρήνην δημ.
ναυτού, ναυτού ~~προσβασίου~~ στὸν
εἰρηνῶνταν, ναυτού τοῦ πόλεμον πόλεμον
Εἰρηνεῖς αναγαροζεῖνον να πολεμούντες
να πόλεμον - γέτε τὰν οὐρανού τοῦ εἴπειν - φέτος
τοῖς ἀλογεσίσκοις λόγοις - απρεπανότος τοῖς
γενναῖσθαι ταῦτα. Αὐτούς τοὺς απρεπανούτους τοῖς
εγγενεῖσθαι ταῦτα. Οὐτούς τοὺς απρεπανούτους τοῖς
εγγενεῖσθαι ταῦτα. Οὐτούς τοὺς απρεπανούτους τοῖς
εγγενεῖσθαι ταῦτα.